

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ZAVET KÖYÜ TÜRK AĞZI

Neşe HALİLOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2017

©2017- Neşe HALILOĞLU

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ZAVET KÖYÜ TÜRK AĞZI
TURKISH DIALECT IN ZAVET VILLAGE

Hazırlayan
Neşe HALİLOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA

KIRŞEHİR-2017

KABUL VE ONAY

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Neşe HALİLOĞLU tarafından hazırlanan “Zavet Köyü Türk Ağzı” adlı tez çalışması 22.09.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA (İmza)

Üye Prof. Dr. Nadir İLHAN (İmza)

Üye Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (İmza)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../20..

(İmza)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2017

Neşe HALİLOĞLU

İmza

ÖZET

ZAVET KÖYÜ TÜRK AĞZI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Neşe HALİLOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA

2017-(xxiii+262)

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA

Çalışmanın amacı; ölçünlü Türkçeye göre farklı fonetik ve morfolojik özellikler taşıyan Zavet köyü Türk ağzının dil özelliklerini ayrıntılı olarak incelemek ve tespit edilen bulguları Türkiye Türkçesi ve Bulgaristan Türk ağzlarındaki bulgular ile mukâyese ederek, ağzlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Yapılan ağız araştırmasına kaynaklık edecek olan derlemeler ses kayıt cihazlarına kaydedildikten sonra transkribe edilerek metinlere aktarılmış, ardından ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Tespit edilen bulgular sonuç kısmında maddeler hâlinde ortaya konmuştur. Bölge ağzındaki yerel söyleyişler, varlığını Eski Türkçe döneminden beri devam ettiren dil yadigârlarının Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve anlamları ise çalışmanın sözlük bölümünde açıklanmıştır.

Sonuç olarak Zavet Köyü Türk Ağzı adlı çalışma ile Bulgaristan'ın Deliorman Bölgesinde bulunan Razgrad ilinin Zavet köyünde konuşulan Türkçe, Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarında izlenen yöntemlere bağlı kalınarak incelenmiş, bu sayede çalışmayı yapan kişi olarak şahsıma ve alanda yapılan ağız araştırmalarına, dolayısıyla Türkoloji alanına bir nebze olsun katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağız Araştırmaları, Bulgaristan, Zavet Köyü, Fonetik, Morfoloji.

ABSTRACT

TURKISH DIALECT IN ZAVET VILLAGE

M.Sc.Thesis

Preparer: Neşe HALİLOĞLU

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Mahmut SARIKAYA

2017-(xxiii+262)

Ahi Evran University, Institute Of Social Sciences

Turkish Language And Literature Department

Jury

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Assoc. Prof. Dr. Mahmut SARIKAYA

Purpose of the study; Zavet village, which has different phonetic and morphological features according to the measured Turkic language, examines the language characteristics of the Turkish diealect in detail and reveals the similarities and differences between the dialects by comparing the findings with the findings of Turkish and Turkic dialects of Turkey and Bulgaria.

The collections that will be the source of the dialect research were recorded on the voice recorders and then transcribed and transferred to the texts. Then they were examined under two titles; the findings were revealed in the results section. Local expressions in the region are explained in the dictionary section of the work and the meanings and meanings of the Turkish dialects of the language dialects that have continued their existence since the Old Turkish era.

As a result, the study of Turkish Dialect in Zavet Village and the Turkish and Turkey Turkish spoken in Zavet village of Razgrad province in the Deliorman Region of Bulgaria were investigated in accordance with the methods used in dialect researches, and as a person working in this respect contributed.

Keywords: Dialect Researches, Bulgaria, Deliorman, Phonetic, Morphology.

ÖN SÖZ

Anadolu ve Rumeli ağızları, ölçünlü Türkçeye göre farklı fonetik ve morfolojik özellikler ihtiva eden ağızlardır. Türkiye'nin sınırları dışında yer alan ve bu ağızlardan farklılaşarak oluşan Bulgaristan Türk ağızları da, bu ağızların Balkanlardaki bakiyesi konumundadır. Bu çalışmaya konu olan Zavet köyü Türk ağzı, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın bir kısmını içeren Deliorman bölgesinde yer almaktadır. Dolayısıyla Zavet ağzı Deliorman Türk ağzının alt kollarından birini teşkil etmektedir.

Zavet köyü Türk ağzı, bölgedeki tarihî gelişmelerin aynası durumundadır. Şöyle ki bölge ağzındaki ilk şekillenmeler Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kuzey Türkleri (Peçenek, Kıpçak vb.) tarafından yapılırken sonraki şekillenmeler güney menşeli olup Osmanlılardan önce gelen Türk grupları tarafından yapılmış ve nihayet son olarak Osmanlı hâkimiyeti döneminde iskân ve hoşgörü politikalarıyla bu bölgeye yerleştirilen Anadolu Türkleri ile tamamlanmıştır. Bölge ağzının oluşmasında rol oynayan dildeki bu tabakalaşma hareketleri, Deliorman Türk ağızlarındaki ve dolayısıyla Zavet ağzındaki orijinalliği açıklaması bakımından oldukça önemlidir. Fakat Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarındaki bu orijinalliğe rağmen, Anadolu ağızlarına kıyasla Bulgaristan Türk ağızlarının daha az incelendiği ve dolayısıyla yapılan çalışmaların sayıca az olduğu ortadadır.

Bulgaristan'daki Türk nüfus genel olarak kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Fakat bu nüfus büyük ölçüde 89 göçüyle ve ardından ülkede gün geçtikçe artan işsizlik gibi ekonomik nedenler sonucunda dış ülkelere fazlaca göç verilmesiyle azalmıştır. Dili konuşan insan sayısındaki azalma sonucunda gelecek nesle dil aktarımının güçleşmesi; televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarının giderek yaygınlaşması; okullardaki eğitim dilinin Bulgarca olması dolayısıyla kimi Türkçe kelimelerin yerini Bulgarca kelimelerin alması gibi nedenlerden ötürü bölge ağzı giderek unutulmakta ve yok olmayla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışmanın seçilmesindeki amaç Bulgaristan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalardaki -az önce işaret edilen- bu yetersizliğin giderilmesine bir nebze olsun katkı sağlayabilmek ve bu yolla bölge ağzının önemini bir kez daha vurgulayabilmektir. Bununla birlikte Türkiye'de Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum köyü ağzı üzerine yapılan "Uşhum Köyü Ağzı" ve Bulgaristan'daki Milino yöresi üzerine yapılan Milino Ağzı çalışmasının da yer aldığı "Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar" adlı gramer çalışmaları ve bu çalışmaların TDK tarafından yayımlanmış olmasını da dikkate alarak böyle çok sınırlı bir alanla ilgili çalışılabileceğini değerlendirdik.

Çalışmanın **Giriş** bölümünde ilk olarak Bulgar adı hakkındaki görüşlere ve Bulgar (Bulgaristan) Türklerinin genel tarihi hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Ardından Zavet köyünün yer aldığı Deliorman bölgesindeki etnik tabakalaşma ayrıntılı olarak verildikten sonra ağız incelemesinin yapılmış olduğu Zavet köyünün coğrafi, ekonomik, nüfus vb. özelliklerine değinilmiştir. **İnceleme** kısmında çalışmaya kaynaklık eden derlemeler ses kayıt cihazlarına kaydedildikten sonra transkribe edilerek metinlere aktarılmış, ardından ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İncelemeler yapılırken bölge ağzında yer alan örnekler Anadolu ve Bulgaristan ağızlarındaki örneklerle mukayese edilmiş, benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Ayrıca bu bölümde Bulgaristan Türk ağızları üzerine oldukça önemli çalışmaları bulunan Leh Türkolog Kowalski'nin 1929 yılında Deliorman bölgesinde yapmış olduğu araştırma gezisi sonucunda, Deliorman Türk ağzında tespit etmiş olduğu karakteristik özellikler de Zavet ağzında yer alan özelliklerle karşılaştırılmıştır. Metinlerin yetersiz kaldığı kimi durumlarda metin dışı derleme yoluyla elde edilen dil verileri de inceleme sırasında kullanılmıştır.

Çalışmanın **sonuç** kısmında elde edilen veriler ve bölge ağzına has özellikler maddeler hâlinde ortaya konmuştur. Çalışmaya bir de Türkiye Türkçesinde yer almayan kelimelerle birlikte Türkiye Türkçesindeki kelimelerin Zavet ağzındaki fonetik ve morfolojik açılardan farklılaşmış şekillerini içeren **sözlük** eklenmiştir. **Ekler** kısmında ise Bulgaristan haritası, Deliorman bölgesi, Razgrad ili ve Zavet köyüne ait fotoğraflar yer almaktadır.

Zavet Köyü Türk Ağzı adlı tez çalışmamın bu alanda yapılacak diğer inceleme ve araştırmalara katkı sağlamasını diler, çalışmam süresince bilgi ve kaynaklarını benden esirgemeyen, ilgisi ve sabrıyla her zaman yanımda olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA'ya, kaleme aldığı *Deliorman-Jydozopue* ile *Deliorman Türkleri Ağzı* adlı çalışmalarını bizzat hediye ederek çalışmamda destek olan değerli Embiya ULUSOY'a, tez düzenleme sürecinde bana yol gösteren ve değerli vakitlerini benim için harcayan kıymetli dostlarım Yeliz SAYGILI ve Tuğba SAYGILI'ya ve son olarak tezimin bitmesini derin sabır ve sükûnetle bekleyen aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xv
GRAFİK LİSTESİ.....	xvi
HARİTALAR LİSTESİ.....	xvii
ŞEKİL LİSTESİ	xviii
KISALTMALAR	xix
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	xxiii
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	1
BULGARİSTAN TÜRK AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	2
BÖLÜM I	20
1. BULGARLARIN MENŞEİ, GENEL TARİHİ, GÖÇLERİ ETKİLEYEN SİYASİ OLUŞUMLAR, DELİORMAN BÖLGESİ VE ZAVET KÖYÜ	20
1.1. BULGARLARIN MENŞEİ	20
1.2. GENEL TARİH	21
1.2.1. Büyük Bulgar Hanlığı ve Irmaklar Kenarında Filizlenen İki Büyük Devlet	21
1.2.2. Tuna Bulgar Devleti (I. Bulgar Devleti)	22
1.2.3. İdil (Volga) Bulgar Devleti.....	23
1.2.4. II. Bulgar Devleti	24

1.3. GÖÇLERİ ETKİLEYEN SİYASİ OLUŞUMLAR	27
1.3.1. Prenslik Dönemi (1878-1908).....	27
1.3.2. Krallık Dönemi (1908-1944)	28
1.3.3. Komünist Dönem (1944-1989)	30
1.3.4. Demokratik Dönem (1989-...)	33
1.4. DELİORMAN BÖLGESİ.....	35
1.5. ZAVET KÖYÜ	39
BÖLÜM II.....	43
2. İNCELEME	43
2.1. SES BİLGİSİ.....	43
2.1.1. Ünlüler	43
2.1.1.1. Uzun Ünlüler	43
2.1.1.1.1. Ünsüz Düşmesine Bağlı Uzun Ünlüler	44
2.1.1.1.2. Hece Kaynaşmasından Doğan Uzun Ünlüler	47
2.1.1.1.3. Ünlü Karşılaşmasından (Ünlü Tekleşmesinden) Doğan Uzun Ünlüler	48
2.1.1.1.4. Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi Sonucunda Doğan Uzun Ünlüler	49
2.1.1.1.5. Ahntı Kelimelerdeki Uzun Ünlüler	49
2.1.1.2. İkiz Ünlüler	50
2.1.1.2.1. Eşit İkiz Ünlüler	51
2.1.1.2.2. Alçalan İkiz Ünlüler	51
2.1.1.3. Ünlü Uyumu	51
2.1.1.3.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	51
2.1.1.3.1.1. Alınma Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu	54
2.1.1.3.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması	54
2.1.1.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	56
2.1.1.3.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması.....	57

2.1.1.4. Ünlü Değişmeleri.....	58
2.1.1.4.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	58
2.1.1.4.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	59
2.1.1.4.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	60
2.1.1.4.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	60
2.1.1.4.5. Geniş Ünlülerin Daralması	61
2.1.1.4.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi.....	63
2.1.1.4.7. Ünlü Benzeşmesi	64
2.1.1.4.7.1. İlerleyici Benzeşme	64
2.1.1.4.7.2. Gerileyici Benzeşme.....	64
2.1.1.5. Ünlü Düşmesi	64
2.1.1.5.1. Başta Ünlü Düşmesi.....	65
2.1.1.5.2. Ortada Ünlü Düşmesi.....	65
2.1.1.5.3. Sonda Ünlü Düşmesi.....	66
2.1.1.6. Ünlü Türemesi	67
2.1.1.6.1. Başta Ünlü Türemesi.....	67
2.1.1.6.2. Ortada Ünlü Türemesi.....	67
2.1.1.6.3. Sonda Ünlü Türemesi.....	67
2.1.1.7. Ünlü Birleşmesi.....	67
2.1.2. Ünsüzler.....	67
2.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri	68
2.1.2.1.1. Sedalılaşıma.....	68
2.1.2.1.2. Sedasızlaşma	71
2.1.2.1.3. Süreklileşme	73
2.1.2.1.3.1. Sızıcılaşma	73
2.1.2.1.3.2. Akıcılaşma	74
2.1.2.1.3.3. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	75

2.1.2.1.4. Süreksizleşme	76
2.1.2.1.4.1. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	77
2.1.2.2. Ünsüz Benzeşmesi	78
2.1.2.2.1. İlerleyici Benzeşme	78
2.1.2.2.1.1. Yarı Benzeşme	79
2.1.2.2.1.2. Tam Benzeşme	79
2.1.2.2.2. Gerileyici Benzeşme.....	80
2.1.1.3. Ünsüz Tekleşmesi.....	82
2.1.2.4. Ünsüz İkizleşmesi.....	83
2.1.2.5. Ünsüz Düşmesi	83
2.1.2.5.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	84
2.1.2.5.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi	85
2.1.2.5.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi.....	87
2.1.2.6. Hece Kaynaşması.....	89
2.1.2.7. Hece Yutumu	90
2.1.2.8. Yer Değiştirme	90
2.1.2.9. Ünsüz Türemesi	92
2.1.2.9.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi	92
2.1.2.9.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi.....	93
2.1.2.9.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi	94
2.2.1. İsimler	95
2.2.1.1. Yapım Ekleri	95
2.2.1.1.1. İsimden İsim Türeten Ekler	95
2.2.1.1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler	96
2.2.1.1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler	97
2.2.1.1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler	98
2.2.1.2. Çekim Ekleri	98

2.2.1.2.1. İsim Çekimi	98
2.2.1.2.1.1. Çokluk Ekleri.....	98
2.2.1.2.1.2. İyelik Ekleri.....	100
2.2.1.2.1.3. Âitlik Eki	101
2.2.1.2.1.4. Hâl Ekleri	102
2.2.1.2.1.4.1. Yalın Hâl.....	102
2.2.1.2.1.4.2. İlgi Hâli	102
2.2.1.2.1.4.3. Belirtme Hâli	103
2.2.1.2.1.4.4. Yönelme Hâli.....	104
2.2.1.2.1.4.5. Bulunma Hâli	105
2.2.1.2.1.4.6. Ayrılma Hâli.....	105
2.2.1.2.1.4.7. Vasıta Hâli	105
2.2.1.2.1.4.8. Eşitlik Hâli.....	107
2.2.1.2.1.4.9. Yön Gösterme Hâli	108
2.2.1.2.1.5. Soru Eki	108
2.2.1.3. Ek Yığılması	109
2.2.2. Zamirler.....	110
2.2.2.1. Şahıs Zamirleri	110
2.2.2.2. İşaret Zamirleri.....	111
2.2.2.3. Dönüştürme Zamiri	111
2.2.2.4. Soru Zamiri	112
2.2.2.5. Belirsizlik Zamirleri	112
2.2.2.6. Aitlik Zamirleri.....	112
2.2.2.7. Bağlama Zamiri	113
2.2.3. Sıfatlar	113
2.2.3.1. Belirtme Sıfatları	113
2.2.3.1.1. İşaret Sıfatları	113

2.2.3.1.2. Sayı Sıfatları.....	113
2.2.3.1.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	114
2.2.3.1.2.2. Sıra Sayı Sıfatları.....	114
2.2.3.1.2.3. Üleştirme Sıfatları	114
2.2.3.1.3. Soru Sıfatları	114
2.2.3.1.4. Belirsizlik Sıfatları.....	114
2.2.3.2. Niteleme Sıfatları	115
2.2.3.3. Sıfatlarda Küçültme	115
2.2.4. Zarflar	115
2.2.4.1. Yer-Yön Zarfları.....	116
2.2.4.2. Zaman Zarfları	116
2.2.4.3. Hâl / Nitelik Zarfları	117
2.2.4.4. Azlık-Çokluk Zarfları	117
2.2.4.5. Soru Zarfları	118
2.2.5. Edatlar	118
2.2.5.1. Ünlem Edatları.....	118
2.2.5.1.1. Ünlemler	119
2.2.5.1.2. Seslenme Edatları	119
2.2.5.1.3. Sorma Edatları.....	119
2.2.5.1.4. Gösterme Edatları	119
2.2.5.1.5. Cevap Edatları	120
2.2.5.2. Bağlama Edatları.....	120
2.2.5.2.1. Cümle Başı Edatları	121
2.2.5.2.2. Denkleştirme edatları	121
2.2.5.2.3. Karşılaştırma edatları	121
2.2.5.2.4. Sıralama edatları	122
2.2.5.2.5. Sona gelen edatlar.....	123

2.2.5.3. Son Çekim Edatları	123
2.2.6. Fiiller	123
2.2.6.1. Çekimli Fiiller	123
2.2.6.1.1. Bildirme Kipleri	125
2.2.6.1.1.1. Şimdiki Zaman Kipi	125
2.2.6.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman Kipi	132
2.2.6.1.1.3. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi	133
2.2.6.1.1.4. Gelecek Zaman Kipi	134
2.2.6.1.1.5. Geniş Zaman Kipi	136
2.2.6.1.2. Tasarlama Kipleri	139
2.2.6.1.2.1. Şart Kipi	140
2.2.6.1.2.2. Emir Kipi	141
2.2.6.1.2.3. İstek Kipi	142
2.2.6.1.2.4. Gereklilik Kipi	143
2.2.6.1.3. Birleşik Kipli Fiiller	144
2.2.6.1.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi	144
2.2.6.1.3.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi	144
2.2.6.1.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	144
2.2.6.1.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	144
2.2.6.1.3.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi	144
2.2.6.1.3.1.5. Geniş Zamanın Hikâyesi	145
2.2.6.1.3.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi	145
2.2.6.1.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi	145
2.2.6.1.3.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti	145
2.2.6.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti	145
2.2.6.1.3.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	145
2.2.6.1.3.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti	145

2.2.6.1.3.3. Şart Birleşik Çekimi	145
2.2.6.1.3.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı.....	145
2.2.6.1.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı	146
2.2.6.1.3.3.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	146
2.2.6.1.3.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	146
2.2.6.1.3.3.5. Gelecek Zamanın Şartı.....	146
2.2.6.1.4. Katmerli Birleşik Kipler	146
2.2.6.2. Çekimsiz Fiiller	146
2.2.6.2.1. İsim-Fiiller	147
2.2.6.2.2. Sıfat-Fiiller	148
2.2.6.2.3. Zarf-Fiiller.....	149
2.2.6.3. Ek-Fiil (Cevher Fiili)	153
SONUÇ	157
METİNLER	163
KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ	232
SÖZLÜK	233
KAYNAKÇA.....	246
EKLER	252
ÖZGEÇMİŞ	262

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ünlüler

Tablo 2. Ünsüzler

Tablo 3. Ayırıcı İşaretler

Tablo 1.1. Rumeli'ye Ait Nüfus Tablosu

Tablo 1.2. Bulgaristan Devletinin Yaptığı Nüfus Sayımlarında Türk Nüfusu

Tablo 1.3. Cumhuriyetin İlk Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayısı (1923-1939)

Tablo 1.4. 1940-49 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler

Tablo 1.5. 1923-80 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler

Tablo 1.6. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Zorunlu Göç/ Sınırdan Türkiye'ye Giriş Yapan Göçmenlerin Sayısı (1989-1990)

Tablo 1.7. Tüm Belediyede 15 Mart 2016 Tarihinde Yapılan Nüfus Sayımı Bilgileri

Tablo 2.1. İyelik Ekleri

Tablo 2.2. Hâl Ekleri

Tablo 2.3. Şahıs Zamirleri

Tablo 2.4. Şahıs Zamirlerinin Genel Çekim Tablosu

Tablo 2.5. İşaret Zamirleri

Tablo 2.6. Birinci Tip Şahıs Ekleri

Tablo 2.7. İkinci Tip Şahıs Ekleri

Tablo 4. Kaynak Kişiler Listesi

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1. Razgrad Bölgesinde Yer Alan Zavet Belediyesine Ait 1934-2014 Yılları Arasındaki Nüfus Sayımı Bilgileri

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1. Razgrad İli Fiziki Haritası

Harita 1.2. Zavet Belediyesi Fiziki Haritası

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Zavet Belediyesinin Logosu

KISALTMALAR

Mukâyesede Kullanılan Eser ve Makalelerin Kısaltmaları

Kısaltmalar	Açıklamalar
AA	Aybastı Ağzı
AAKD	Anadolu Ağızlarında Konson Değişmeleri
BTA	Balkanlarda Türk e- Ağızları
BYA	Bartın ve Yöresi Ağızları
ÇTA	Kuzeydoğu Bulgaristan'da Çerkovna Köyü ve Çevresi Türk Ağızları
DA	Diyarbakır Ağzı
DTA	Dulovo Türk Ağızları
DTYA	Doğu Trakya Yerli Ağzı
EİA	Edirne İli Ağızları
GAA	Güney-Batı Anadolu Ağızları
GAT	Güney Azerbaycan Türkçesi
GTG	Gagavuz Türkçesi Grameri
ITT	Irak Türkmen Türkçesi
KBT	Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili
KİA	Kars İli Ağızları
KTA	Bulgaristan Kırcaali İli ve Çevresi Türk Ağzı
KYA	Kütahya ve Yöresi Ağızları
MA	Milino Ağzı
MUA	Muğla Ağızları
MŞZ	Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli
NYA	Nevşehir ve Yöresi Ağızları
OTA	Osmaniye Tatar Ağzı

RAÜ	Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme
RTA	Razgrad Türk Ağzı
TDD	About The Turkish Dialect of Deliorman
TTKB	Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II
UA	Urfa Ağzı
UİA	Uşak İli Ağızları
UKA	Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı
VTA	Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları
YABS	Yukarı Arpaçayı Boylarının Söz Varlığı I, Kalıp Sözler

Diğer Kısaltmalar

Kısaltmalar	Açıklamaları
Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
Bulg.	Bulgarca
Cs.	Çekçe
C.	Cilt
çev.	Çeviren
Ed.	Editör
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
ET	Eski Türkçe
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
İt.	İtalyanca
km.	Kilometre
Krş.	Karşılaştırma
m.d.d.	Metin Dışı Derleme
ör.	Örnek
Rum.	Rumence
Rus.	Rusça
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
UTEK	Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi

vd.

Ve diğerleri

Yun.

Yunanca

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Tablo 1. Ünlüler

ā	Uzun a	Açık, art, düz
â	Konsola bağlı incelen a	Açık, art, düz
ä	a - ı	Açık, ön, düz
ē	Uzun e	Yarı açık, ön, düz
é	e - i	Kapalı, ön, düz
ī	Uzun ı	Kapalı, art, düz
î	Uzun i	Kapalı, ön, düz
ō	Uzun o	Yarı açık, art, yuvarlak
ö	Uzun ö	Yarı açık, ön, yuvarlak
ū	Uzun u	Kapalı, art, yuvarlak
ü	Uzun ü	Kapalı, ön, yuvarlak

Tablo 2. Ünsüzler

Ç	c - ç	Tonsuz, dış eti-ön damak, patlayıcı
ğ	Arka damak g'si	Tonsuz, arka damak
h	Titrek h ünsüzü	Orta damak
q	Arka damak k'sı	Tonsuz, arka damak, patlayıcı
r	vurgulu r ünsüzü	Tonlu, dış eti, vurgulu
Ş	ç- ş	Tonsuz, dış eti-ön damak, sızıcı

Tablo 3. Ayırıcı İşaretler

Ünlüler	ˉ	Uzunluk işareti
Ünsüzler	˙	g'nin üstünde yer alan arka damak işareti
	˘	Ulama işareti

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Türklerin yaşadığı coğrafyalara bakıldığında oldukça geniş bir alanla karşılaşılır. Çeşitli sebepler neticesinde fazlaca göç etmiş olan Türkler ve dolayısıyla Türkçe, zamanla birbirinden uzaklaşmaya ve çeşitli kollara ayrılmaya başlamıştır. Bu uzaklığa bağlı olarak dilsel farklılıkların arttığı görülmekle birlikte, Türkçenin birbirine uzak kolları arasında kimi benzerlikler de görülmektedir. Ölçünlü dile uzaklık ve yakınlığa bağlı olarak, konuşmalarda ortaya çıkan fonetik ve morfolojik farklılıklar o dilin ağızları olarak nitelendirilmektedir.

Muharrem Ergin, bilimsel bir terim olarak “ağız”ı, “*Bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verdiğimiz addır.*” şeklinde tanımlamıştır (Ergin, 2008: 10).

Ağız araştırmaları, özellikle son dönemlerde dil bilimi araştırmalarının en fazla ilgi duyulan alt dallarından biri hâline gelmiştir. Fakat, Türkiye’de ve dünyada ağızların çeşitli yönleri üzerine birçok çalışma yapılmasına karşın Türkçenin konuşulduğu diğer coğrafyalar için ne yazık ki bu durum pek geçerli değildir. Balkan ülkelerinden Bulgaristan’da da bu problem hâlâ mevcuttur.

Yapılan çalışma ile hedeflenen, henüz üzerinde bilimsel çalışma bulunmayan Bulgaristan’ın Razgrad şehrindeki Zavet köyünde yaşayan Türklerin kullandıkları kelimelerdeki, ses ve söyleyiş farklılıkları açısından incelemek ve Bulgaristan Türk ağızı araştırmalarındaki eksikliği bir parça olsun giderebilmektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Zavet köyünde yaşayan Türk kesim; eğitim, iş gibi alanlarda Bulgarca’yı kullanmasına karşın gündelik yaşamda ana dilleri olan Türkçeyi kullanmaktadır. Fakat kullandıkları bu Türkçe yaşanan coğrafya ve teknolojinin gündelik hayata eskiye nazaran daha fazla nüfuz etmesi gibi nedenlerle bazı değişimlere uğramıştır.

Çalışmanın amacı; ölçünlü Türkçeye göre farklı fonetik ve morfolojik özellikler taşıyan Zavet köyü Türk ağzının dil özelliklerini ayrıntılı olarak incelemek ve tespit edilen bulguları Türkiye Türkçesi ve Bulgaristan Türk ağızlarındaki bulgular ile mukâyese ederek, ağızlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Yapılan ağız araştırmasına kaynaklık edecek olan derlemeler sırasında, kaynak kişilerden daha rahat bilgi alabilmek için, kaynak kişilere sorulacak olan sorular önceden hazırlanmıştır. Bu sorular bölge ağzının söz dağarcığını ve dil özelliklerini tespit etme aşamasında oldukça önem arz etmektedir.

Derlemelerin yapıldığı kaynak kişilerin büyük çoğunluğu 60 yaşını geçmiş kişilerdir. Az bir kısmı ise 40'lı yaşlardadır. Kaynak kişiler bölgenin yerlisi olmakla birlikte, bölgeyi yalnızca “89 Göçü”nde terk etmiş, ardından tekrar kısa bir süre içerisinde bölgeye geri dönmüşlerdir.

Ağız özelliklerini diğer bölgelere kıyasla daha iyi korumuş olan Zavet köyünde yapılan derlemeler, ses ve görüntü kayıt cihazlarına kaydedildikten sonra deşifre edilip metinlere aktarılmış, ardından ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir.

BULGARİSTAN TÜRK AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bulgaristan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda Ahmet Günşen'in “*Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı makalesinde belirtmiş olduğu üzere Balkan Türk ağızlarını, tasnif eden değilse de, bölgesel olarak gruplandırılan ilk yerli araştırmacımız, “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu*”¹ adlı çalışması ile Ahmet Caferoğlu'dur.

Caferoğlu, bu çalışmasında şimdiki zaman eki {-(X)yor}un coğrafi dağılımını verirken, Trabzon, Rize, Sivas ve civarı ile Kırım'da kullanılan [-yer][yir] alafonlarındaki /r/nin düşürüldüğü biçimin Deliorman Türk ağızları ile Gagavuz Türkçesinde de kullanıldığını belirtir (Günşen, 2012: 115).

Caferoğlu 1957'deki bu tasnifinin ardından 1964 yılında kaleme almış olduğu “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri*”² adlı makalesinde Anadolu ağızları gereçlerinin toplanması ve araştırılmasının çok yavaş ilerlediğini hele Rumeli Türk ağızları ile Kıbrıs, Kerkük, İran Türk ağızlarının durumunun daha da vahim bir durumda olduğunu dile getirmiştir. Çalışmasında metot olarak karşılaştırmayı kullanan Caferoğlu Rumeli ağızlarının az işlenmiş olması sebebiyle karşılaştırmayı güçleştirdiğini de belirtmiştir.

¹ Caferoğlu, A. (1960). Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu. *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara: TDK, 65-70.

² Caferoğlu, A. (1964). Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1-33.

Çalışmasında Rumeli ağızlarını temsilen Balkan, Makedonya ve Vidin ağzına yer veren Caferoğlu ünlüleri 11 başlık altında incelemiştir (Caferoğlu, 1964: 1-33).

Yine Günşen'in belirttiği üzere tasnif denemelerinde Balkan Türk ağızlarına yer veren ikinci araştırmacı, bir Balkan Türk'ü de olan, Tahsin Banguoğlu'dur. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde sınırlarının kesin olmadığını belirterek Türkiye Türkçesi ağızlarını, Deliorman, Makedonya, İstanbul, Aydın, Karaman, Ankara, Kastamonu, Karadeniz, Harput, Erzurum olmak üzere on ağız bölgesine ayırır (Banguoğlu, 2015: 17; Günşen, 2012: 115).

Bulgaristan Türk ağızları üzerine yabancı Türkologlarca yapılmış çalışmalara bakıldığında Bulgaristan'ın Deliorman bölgesindeki Türk ağızlarında bulunan dil özelliklerine ilk dikkat çeken isim Valentin Moşkov olmuştur. 1903 yılında Novipazar (Yenipazar) kazasına bağlı Pamukçu köyü Türk ağzını araştıran ve onu Besarabya'daki (Bugün Gagauzyeri) Beşalma köyü Gagauz ağzı ile karşılaştıran Moşkov, tespit ettiği büyük benzerliklerden dolayı Deliorman Türkleri ile Gagauzların Karadeniz'in kuzeyinden gelmiş olabileceklerini öne sürer. Bu çalışmalarının sonuçlarını 1904 yılında açıklar³ (Cebeci, 2010: 30).

Macar âlimi Ignác Kúnos "*Rumelisch-türkische Sprichwörter*" adlı makalesinde 1906 yılında Tuna kıyısındaki yerleşme merkezlerinden 300 kadar atasözünü derlemiştir. Fakat bu atasözleri Nemeth'in belirttiği üzere halk dili özelliklerinden ziyâde ortak Türkçeyi yansıtmaktadır (Nemeth, 1981: 113).

Bulgaristan'daki Türk ağızları üzerine araştırma yapan ilk Bulgar Türkolog ise Dimitir Gacanov olmuştur. Gacanov, Viyana İlimler Akademisinin görevlendirmesi üzerine 1910 ve 1911 yıllarında Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri üzerine bir araştırma yapmış ve tespitlerini iki rapor hâlinde sunmuştur. Yapmış olduğu incelemelerde ünlü önündeki /r/ ünsüzünün düşmesi ve şimdiki zaman eki -yor'un değişimlerini temel almıştır (Nemeth, 1981: 115).

V. Moşkov ve D. G. Gacanov metin yayımlamazken, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarına ait ilk metinler St. Mladenov⁴ ve S. Çilingirov⁵ tarafından derlenip yayımlanmıştır. (Günşen, 2012: 114; Nemeth, 1981: 115).

³ Moşkov, V. A. (1904). Tureckie Plemena na Balkanskom Poluostrove. *İzv. İmp. Russk. Georg. Obşçestva*, XL/3, 409-417.

⁴ Mladenov, S. (1914). Ein Beitrag zum türkischen Sprichwörterschatz, *ZDMG* LXVIII, 687-694.

1929 yılında Leh Türkolog Tadeusz Kowalski Deliorman bölgesine araştırma gezisi yaparak Ruse, Razgrad, Popovo, Duştubak, Yunusabdal, Köteş, Kemallar, Turuca, Madara, Tırgovişte, Ayledin ve Kasırgalar'dan malzemeler toplamış ve bu malzemeler üzerine hazırladığı “*Les Turcs et la langue Turque de la Bulgarie du Nord-Est*”⁶ adlı makalesini 1933 yılında Krakowie’de yayımlamıştır. Kowalski, Deliorman, Şumnu, Eskicuma ve Popovo ağızlarının temelde aynı olduklarını, okul ve gazeteler aracılığıyla Osmanlı yazı dilinin bu ağızlar üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Deliorman ağızıyla Gagauzcayı birbiriyle karşılaştıran Kowalski arada küçük farklılıklar olmasına rağmen ağızların birbirine çok yakın olduklarını ve tek bir ağız zümresi oluşturduklarını kabul etmiştir. Bu ağız zümresine ise “*Tuna Türkçesi*” adını vermiştir (Cebeci, 2010: 31).

Deliorman bölgesinde Türk ağızlarını konuşan üç farklı etnik gruptan da bahseden Kowalski, bu gruplar arasına Türkleri, Tatarları ve Gagauzları almıştır. Kowalski’ye göre gruptan en dikkat çeken, eski yerli halkın çoğunluğunu teşkil eden Deliorman Türkleridir. Türklerden çok daha az sayıda bulunan Tatarların Kırım’dan gelmiş göçmenler olduğunu belirten araştırmacı, Ortodoks Hristiyan olan Gagauzların Bulgaristan’ın kuzeyinde sayısı pek fazla olmayan koloniler teşkil ettiğini ifade etmiştir (Kowalski 1940: 480).

Balkan Türk ağızları üzerinde bilimsel yöntem ve gramerlik ölçütler kullanarak ilk sınıflandırma denemesini yapan ise Macar Türkolog G. Nemeth olmuştur (Günşen, 2012: 116). 1927-1938 yılları arasında Bulgaristan’ı gezerek yapmış olduğu derlemeler sonucunda yaptığı tasnif bu konuda öncü bir çalışma olmuştur.

“*Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine*”⁷ adlı çalışmasında Németh Bulgaristan Türk ağızlarını **Batı Rumeli** ve **Doğu Rumeli** ağızı olarak iki gruba ayırır. Bu iki alanı birbirinden ayıran çizgi Tuna’nın yanındaki Lom’dan doğuya doğru uzanır, Güney yönünde Vraca’dan, Sofya’dan ve Samokov’dan doğuya doğru gider, sonra buradan batıya yönelir ve Küstendil’de yine güneye doğru ilerler. Yani Bulgaristan’ın yalnızca küçük bir kesimini, kuzeybatısını içine alır. Romanya’da Tuna’nın öte yakasında devamı yok denecek kadar az iken kuzeyde Adakale’de, ardından Bosna’da, daha

⁵ Çilingirov, S. Turski poslovici i pogovorki i harekterni izrazi v Bilgarija. *INEM* II (1922), 157-171; III (1923), 59-65; XII (1936), 153-156.

⁶ Kowalski, T. (1933). *Les Turcs et la langue Turque de la Bulgarie du Nord-Est*. *PKO* XVI, 1-28.
Kowalski, T. Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili. Ö. Faruk Akün (çev.). *TDED*, C.III/3-4, 477-500.

⁷ Németh, G. (1956). *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia, 1-60. Németh, G. (1983). *Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine*. V. Yıldırım (çev.). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1980-1981, Ankara: TDK, 113-167.

güneydeki Makedonya’da ve son olarak Arnavutluk’ta konuşulduğu muhakkaktır (Nemeth, 1981: 119).

Bu iki ağzı birbirinden ayıran özellikler Batı Rumeli ağzı ölçüt alınarak sekiz maddede açıklanmıştır. Çalışmanın sonunda ek biçimlerini ve ses değişmelerini gösteren haritalara da yer verilmiştir.

Nemeth’in öğrencisi György Hazai de Balkan Türk ağzlarının bir tasnifini yapıp bilim âlemine sunmuştur.⁸ Bulgaristan Türk ağzlarıyla ilgili bölüm genelde Nemeth’in tasnifinin tekrarı olmakla birlikte Hazai, Doğu Bulgaristan Türk ağzlarını 18 maddede açıklamıştır. Emil Boev’e göre Hazai, kelimelerin ilk seslerinin tonlu veya tonsuz ünsüz olma özelliklerini dikkate almamıştır (Cebeci, 2010: 33).

Bu konu üzerine eğilmiş Macar bilginlerden bir diğeri János Eckmann’dır. Eckmann, 1938 ve 1939 yıllarında Kuzeydoğu Bulgaristan’a giderek Varna ağzına ait malzemeler toplayarak metin örnekleriyle birlikte 1941 yılında neşretmiştir⁹ (Eckmann, 1950: 4).

Varna Ağzına ek olarak Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri üzerine de araştırma yapan Eckmann 1949 yılında Ankara’da oturan birkaç Razgrad göçmeninin yardımıyla Razgrad Türk ağzını inceleme ve bu ağza ait malzeme toplama imkânı bulmuştur. Bu konuda kendisine en büyük yardımı M. Türker Acaroğlu’nun 1982’de Razgrad’da doğmuş olan annesi Fatma Acaroğlu yapmıştır. “*Razgrad Türk Ağzı*” adlı makalesinde, derlediği dört adet metni morfolojik ve fonetik açıdan inceleyerek 43’ü ses olayı olmakla birlikte toplamda 63 maddede açıklamıştır (Eckmann, 1950).

Eckmann ve Mansuroğlu tarafından Trakya ağzları üzerinde ilk çalışma 1959 yılında yapılmıştır. O senelerde Trakya bölgesinde yerli halk ile çeşitli bölgelerden gelmiş göçmenler uzun süredir karışık olarak oturdukları için bu bölgenin yerli ağzlarını göçmen ağzlarından ayıklayarak ortaya koymak kolay olmamıştır. Eckmann ve Mansuroğlu’nun bir gezi raporu halinde hazırladıkları altı sayfalık kısa araştırma¹⁰ Edirne ve Kırklareli’nin yerli ağzlarına dayanılarak yapılmış bir deneme çalışması niteliğindedir (Korkmaz, 1976: 154-155).

⁸ György, H. (1960). Prinos Kam Vaprosa za Klasifikatsiyata na Balkanskite Govori. *Ezikovedsko-Etnografski İzsledvaniya v Pamet na Akad. Romanski*, Sofiya, 550-610.

⁹ Eckmann, J. (1941). Die türkische Mundart von Warna. *KCSA*, 3, 144-214.

¹⁰ Eckmann, J. ve Mansuroğlu, M. (1959). 1959 Yılı Trakya Dialektolojisi Gezisi Raporu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX, 113-118.

Bu gezi raporunun ardından Eckmann, “*Edirne Türk Ağzı*”¹¹ adlı makalesini kaleme almıştır.

Bulgaristan Türk ağızları üzerine çalışan bir başka önemli isim aynı zamanda bir Bulgaristan Türkü olan Mefküre Mollova’dır. Mollova, Nemeth (1981)’in tasnifini göz önünde bulundurarak, Balkan Türk ağızlarını Németh’ten farklı olarak iki yerine üç ağız bölgesine ayırmıştır: **Batı Uç Bölgesi**, **Doğu Rodoplar Bölgesi** ve **Merkez Bölge** (Mollova, 1999). **Batı Uç Bölgesi** Nemeth’in Batı Rumeli grubuna yakın olmakla birlikte bazı farklar barındırır. Bu bölge Bulgaristan’da Tuna boyunda Rahva kasabasının doğusundan başlayarak güneye doğru düz bir hat üzerinden iner, Samakov kasabasının doğusundan doğuya doğru sapar, Peştere kasabasının ortasından geçerek yine güneye doğru düz bir hat üzerinden devam eder, Yunanistan’da Selânik yarım adasını içine alarak biter (Mollova, 1999: 168; Nemeth, 1981: 119). Mollova, Batı uç bölgesinin diğer bölgelerden farkını on iki maddede örnekleriyle birlikte sıralamıştır.

Nemeth’in tasnifinden farklı olarak yer verdiği **Doğu Rodoplar Bölgesi** ise esas itibarıyla Bulgaristan’da yer alır fakat güney kısmı Yunanistan’da tamamlanır. Bu bölge Bulgaristan’da Kırçalı, Ardino (Eğridere), Momçilgrad (Mestanlı), Krummovgrad (Koşukavak) kasabaları ve onun etrafındaki bin kadar küçük köyde konuşulan ağızlardan oluşur. Bölgenin başlıca özellikleri diğer bölgelerle karşılaştırılarak sekiz maddede verilmiştir (Mollova, 1999: 172-173).

Son olarak **Merkez Bölge**, Balkanlarda diğer iki bölgenin dışında kalan tüm bölgeleri kapsar. Yani Romanya Dobruçası, Bulgaristan’ın (Doğu Rodoplar ve Batı uç bölgesi hariç) tamamı, Yunanistan’ın Gümülcine, Dedeağaç, İskeçe kasabaları ve etraf köyleri ve Türkiye Trakyası. Bunlara ek olarak Yugoslavya Makedonyası’ndaki Yörüklerin ağzı da bu bölgeye dâhildir. Merkez bölgenin diğer bölgelerin genel çizgilerine karşı koyacak özellikleri yoktur. Bu bölgeyi, kimi zaman Doğu Rodop bölgesiyle kimi zaman da Batı uç bölgesiyle birleştiği için ayrıca incelemek mümkün olmamıştır. Mollova’ya göre Merkez bölge, standart Türkçenin ağızlar bölgesidir ve Gagavuzların Türkçesi de bu bölgeye dâhildir (Mollova, 1999: 175).

Mollova’nın bu tasnif çalışmasına ek olarak 1978 yılında sunduğu “*Balkanlarda Türk Ağızlarının Fonolojik ve Morfolojik Tasnifi*”¹² adlı bildirisi de mevcuttur (Gülensoy ve Alkaya, 2011: 279).

¹¹ Eckmann, J. (1962). The Turkish dialects of Edirne. *American Studies in Altaic Linguistics Indiana University publications*, Uralic and Altaic Series, 13, 45-69.

Ayrıca Mefküre Mollova, Rıza Mollova ile birlikte hazırladıkları “*Parlers turcs des Rhodopes de l’Ouest au point de vue slavistique*”¹³ (Slavca Bakımından Batı Rodoplardaki Türk Ağızları) adlı çalışmasında Yeni Mahalle, Fotinovo (Hatipoğulları) ve Peştere’de konuşulan Türk ağızları ve Bulgarcanın bu ağızlar üzerindeki etkisini sesbilgisi, yapıbilgisi, sözdizimi ve anlambilim açısından incelemiştir (Acaroğlu, 2007: 303).

Bu çalışmanın devamında yine Rıza Mollova ile hazırladıkları “*Doğu Rodop Türk Ağızlarının Sözlüğü*”¹⁴ adlı eser yayımlanmıştır.

“*Le Futur dans un parler turc de Bulgarie*”¹⁵ (Bulgaristan’da Bir Türk Ağzında Gelecek Zaman) adlı makalesinde ise Nevrokop’taki Türk azınlıklar tarafından konuşulan Türk ağzının gelecek zamanında görülen buharlaşmış biçimleri ile değişiklikleri incelemiştir (Acaroğlu, 2007: 304).

1962 yılında yayımladığı “*Les ga-dialectes turcs dans les Balkans et leur rapport avec les langues turc*”¹⁶ (Balkanlarda Merkez Bölgede Gakçı Ağızlar) çalışmasında Balkan ağızlarını iki bölüme ayıran Mollova **k** sesinin ön seste tonlulaşıp tonlulaşmama özelliğini esas almış ve ağız gruplarını da “Ka ağızları ve Ga ağızları” olarak adlandırmıştır (Acaroğlu, 2007: 304; Cebeci, 2010: 34).

Gakçı ağızlar Anadolu ağızlarının Balkanlarda bir kolunu teşkil ederken **Kakçı ağızlar** temiz Rumeli ağızları olup, Anadolu ağızlarıyla müşterek dialektal çizgilere sahiptir. Gakçı ağızlarını **Gorno Novo Selo (Yenişâr) Türk ağzı, Elena Balkanı Türk ağızları** ve **Tozluk Türk ağızları** olmak üzere üç grupta toplayan Mollova yapmış olduğu metin derlemelerini fonetik, morfoloji, sentaks ve leksikoloji başlıkları altında ayrıntılı olarak incelemiştir (Mollova, 2012a: 239-306).

“*Balkanlarda Türk e-Ağızları*”¹⁷ adlı makalesinde ise Türk e-ağızları teriminin ilk kez bu çalışmada kullanıldığını belirten Mollova, bu terimi “*başka ağızlarda rastlanılan ä/e fonemi bu ağızlarda yalnız e şeklinde tahakkuk eder; burada ä yoktur.*” ifadesiyle açıklamıştır. e-ağızlarını Merkez bölge Türk ağızları arasına alan Mollova bu bölgeye Tuna

¹² Mollova, M. (1978). Balkanlarda Türk Ağızlarının Fonolojik ve Morfolojik Tasnifi. *I. MTK* (6-9 Şubat 1978, İstanbul) *ye sunulan bildiri*.

¹³ Mollova, M. ve Mollova, R. (1966). Parlers turcs des Rhodopes de l’Ouest au point de vue slavistique. *Balkansko Ezikoznanie*, XI, 1, 121-136.

¹⁴ Mollova, R. ve Mollova, M. (2003). *Doğu Rodop Türk Ağızlarının Sözlüğü*. Ankara: TDK.

¹⁵ Mollova, M. (1962). Le Futur dans un parler turc de Bulgarie. *Balkansko Ezikoznanie*, V, 2, 87-97.

¹⁶ Mollova, M. (1962). Les ga-dialectes turcs dans les Balkans et leur rapport avec les langues turc. *Balkansko Ezikoznanie*, IV, Sofia, 107-130.

¹⁷ Mollova, M. (2012). Balkanlarda Türk e-Ağızları. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, 1973-74, 357-414.

boyunda Orjáhova (Rahva), Plevne, Lofça, İntimán kasabaları, Begleş, Bejanovo, Borima (Barma), Lomça, Usturça, Novoselo (Nuh-sel), Debnovo, Rahmanlı ve Yörükler Türk ağızlarını dahil etmiştir. Söz konusu ağızlar **Fonetik, Morfoloji, Sentaks ve Leksikoloji** başlıkları altında incelenmiş olup çalışmanın sonunda derlenen metinlere yer verilmiştir (Mollova, 2012b: 357-414).

Bulgaristan Türk ağızlarını sınıflandıran bir başka âlim Sofya Üniversitesi öğretim üyelerinden Bulgar Türkolog Emil Boev olmuştur. Boev, “*Bulgaristan’da Türk Diyalektolojisi İle İlgili Çalışmalar*”¹⁸ adlı bildirisinde ilk başta Bulgaristan’da Türk ağızları üzerine yapılmış çalışmaları sıralarken o zamanlar için Sofya Üniversitesi Filoloji bölümünün en büyük zenginliklerinden birini teşkil eden Bulgaristan Türk ağızları atlasını da zikretmiştir.¹⁹ Bu çalışmaya paralel olarak yapılan ağız araştırmalarından da bahseden Türkolog bildirisinin devamında Türk ağızlarının; **Batı Bulgaristan Türk ağızları, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları ve Doğu Rodoplarla Gerlovo Türk ağızları** olmak üzere üç gruba ayrılması gerektiğini belirtir (Boev, 1968: 171-178).

Boev’in Tasnif çalışmasının yanında Bulgaristan Türk ağızlarında iç ses konson benzeşmesi²⁰, vokal uzunluğu²¹ ve gelecek zaman ekini²² incelediği makaleleri de mevcuttur (Gülensoy ve Alkaya, 2011: 252).

“*Bulgaristan-Türk Ağızlarında İçses Konson Benzeşmesi*” adlı çalışmasında komşu olan veya ses düşmesi sonucunda komşu olmuş konsonların boğumlanma ve incelmeye bakımından benzeşmesi ile uyuşması ele alınmış ve incelenmiştir. Boev’in tespitlerine göre konsonların tonluluk-tonsuzluk bakımından benzeşmesine Batı Bulgaristan, Mizya ve Trakya Türk ağızlarında rastlanılırken Doğu Rodop Türk ağızlarında tonlu ve tonsuz konsonların yan yana gelebilmeleri ve kullanılmaları, konson sisteminin öteki ağızlardan farklı bir yönde geliştiğini göstermektedir. Konsonların boğumlanması bakımından benzeşmesi de yine bölgelere göre değişir. Batı Bulgaristan, Mizya ve Trakya ağızlarında etkisi az olan benzeşme Doğu Rodop Türk ağızlarında çok gelişmiştir (Boev, 1972: 215-228).

¹⁸ Boev, E. (1968). Bulgaristan Türk Diyalektolojisiyle İlgili Çalışmalar. *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966*, Ankara: TDK, 171-178.

¹⁹ Programa za sibirane na materialı za Malık atlas na turskite dialekti v Bılgariya (Bulgaristan Türk ağızlarının küçük atlası için malzeme toplama programı, Sofya, 1961-62.

²⁰ Boev, E. (1972). Bulgaristan Türk Ağızlarında İç Ses Konson Benzeşmesi. *Bilimsel Bildiriler-1972*, Ankara: TDK, 215-228.

²¹ Boev, E. (1976). Bulgaristan-Türk Ağızlarında Vokal Uzunluğu. *II. MATK (4-9 Ekim 1976, İstanbul)’de okunan bildiri*.

²² Boev, E. (1978). Güney-Batı Bulgaristan Türk Ağızlarında Gelecek Zaman. *I. MTK (6-9 Şubat 1978, İstanbul)’ye sunulan bildiri*.

Bu tespitlerin ardından ilerleyici ve gerileyici benzeşme başlıkları altında örnekler yer almaktadır. Makalenin sonunda Bulgaristan Türk ağızları ile ilgili yapılan çalışmaların bibliyografyası ve Bulgaristan Türk ağızları hakkında Sofya Üniversitesi'nde savunulmuş mezuniyet tezlerine yer verilmiştir (Boev, 1972: 227-228).

Boev'in önderliğinde çok sayıda lisans mezuniyet tezleri hazırlanmıştır. Bunlardan biri de az önce bahsetmiş olduğumuz makalede zikredilen Hüseyin Rüstemov'un "*Milino Ağzı*" adlı çalışmasıdır. 1972 yılında Sofya Üniversitesinde savunulan bu tez daha sonra genişletilerek Türk Dil Kurumu yayımları arasında Hüseyin Dallı, "*Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*" başlığı ile yayımlanmıştır²³ (Cebeci, 2010: 33).

Eserde ilk başta yörenin tarihi, töre ve gelenekleri, giysileri, toponimi hakkında bilgi verilmiş ardından yöreden yapılan derlemeler ses bilgisi, yapı bilgisi ve söz dizimi başlıkları altında incelenmiştir. Eserin sonunda bir de sözlük yer almaktadır (Dallı, 1991).

Milino ağzı üzerinde duran bir başka Türkolog da Stefan S. Bobçev olmuştur. Bobçev "*Bulgarsko-turski usporeditsi v yüridiçni poslovitsi i znaçenieto im za narodnoto pravo*"²⁴ adlı çalışmasında çeşitli köylerden ses bilgisine ait örnekler derleyerek karşılaştırmalar yapmıştır. Bir girişin ardından ses bilgisi, yapı bilgisi, söz dizimi, cümle vb. incelemelerine yer verilmiştir. Dizin sözlük biçiminde olduğundan yardımcı niteliğinde bir kaynak görevi görmektedir (Gülensoy ve Alkaya, 2011: 251).

1998 yılında yapılan bir başka tasnif denemesi E. A. Grunina'ya aittir. Rus Türkolog Grunina'nın 1998'de "Dünya Dilleri. Türk Lehçeleri" ansiklopedisi için hazırlamış olduğu "*Modern Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması*" adlı çalışmasında, Türkiye Türkçesi ağızları Anadolu ağızları ve Rumeli ağızları olmak üzere iki gruba ayrılmış ardından da Anadolu ağızları kendi içinde altı gruba, Rumeli ağızları (Balkan/Avrupa Türk ağızları) ise Doğu (Doğu Trakya) ve Batı (Makedon) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır (Dryga, 2009: 194).

Balkan Türk ağızlarına ait sınıflandırma denemelerinden bir diğeri Iryna Dryga tarafından yapılmıştır.²⁵ Dryga; Hazai, Németh, Mollova ve hocası Grunina'nın Rumeli ağızları üzerindeki izlenim ve sınıflandırma denemelerinin oluşturduğu birikimle Rumeli ağızlarının bugünlük şöyle tasnif edilebileceğini belirtir:

²³ Dallı, H. (1991). Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar. Ankara: TDK.

²⁴ Bobçev, S. S. (1931). Bulgarsko-turski usporeditsi v yüridiçni poslovitsi i znaçenieto im za narodnoto pravo. *Nauçen pregled*, Sofya, II, 121-138, (Fransızca özetli).

²⁵ Dryga, I. (2009). Türkçenin Rumeli Ağızlarının Lengüistik Statüsü ve Sınıflandırılmasına Dair. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), Ankara. TDK. 193-202.

1. Batı Rumeli ağızları (ka- grubu, e- grubu),
2. Doğu Rumeli ağızları: Deliorman, Doğu Rodop, Gerlovo, Tuzluk, Varna, Dobruca (ga-“nın kalıntıları, a- grubu),
3. Mizya ve Trakya ağızları,
4. Orta Rodop ve Yörükler grubu (Dryga, 2009:196; Günşen, 2012: 121).

Dryga, kendisinden önce yapılmış çalışmalar ve kendi çalışmalarının sunduğu malzemenin ışığında Balkanlarda konuşulan Rumeli ağızlarını 20 genel ölçüte göre karşılaştırmıştır. Karışık şekilde sunulan bu ölçütleri Günşen şu başlıklar altında toplamıştır:

1. Ses bilgisine ait ölçütler,
2. Şekil bilgisine ait ölçütler,
3. Kelime/tür bilgisine ait ölçütler,
4. Söz dizimine ait ölçütler,
5. Arkaik unsurlara ait ölçütler (Günşen, 2012: 123).

Deliorman’ın Doğu bölgesinde bulunan ve Dobriç iline bağlı olan Gradnitsa köyünün Türk ağzı, İsa Cebeci tarafından araştırılmış ve mezuniyet tezi olarak “*Gradnitsa (Pirliköy) Ağzı*” adıyla Sofya Üniversitesinde savunulmuştur. Çalışmada oldukça geniş bir giriş bölümünden sonra ses bilgisi ve şekil bilgisi bölümleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Bunlardan başka kelime hazinesine dair notlar, toponimya bölümü, derlenen metinler ile birlikte 600 kelimelik bir de sözlük mevcuttur²⁶ (Cebeci, 2010: 33). Cebeci’nin bir diğer çalışması olan “*Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*”²⁷ adlı eseri Bulgaristan’ın Kuzeydoğusundaki Deliorman bölgesinde yaşayan Türkler tarafından kullanılan kelimeleri içermektedir.

Cebeci, Deliorman bölgesinden ve Deliorman Türklerinden bahsettikten sonra buradaki Türk ağzının oluşumunu ses, yapı ve cümle bilgisi bakımından incelemiş ardından da beş bin kadar kelimeyi örneklerle destekleyerek açıklamıştır. Eserin sonuna ise derlenen metinlerle birlikte Deliorman bölgesindeki yerleşim yerlerinin adlarını eklemiştir. Bu hâliyle “*Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*” verdiği bilgiler açısından ve bölge

²⁶ Cebeci, İ. (1974). Gradnitsa (Pirliköy) Ağzı. (Mezuniyet Tezi), Sofya Üniversitesi.

²⁷ Cebeci, İ. (2010). Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü. Ankara: TDK.

ağzının zenginliklerini ortaya koymas4 bakımından, Tuncer Gülensoy'un da belirttiği üzere bölge ağzı üzerine yazılmış en kapsamlı eserlerden biri olmuştur (Cebeci, 2010).

Embiya Ulusoy tarafından kaleme alınan “*Deliorman Türkleri Ağzı*”²⁸ eserinde bölge ağzları fonetik, morfoloji ve leksikoloji başlıkları altında incelenmiştir. Morfolojik incelemelerin yapıldığı kısımda Deliorman Türk ağzlarında kullanılan ve pek çok varyantı bulunan “şimdiki zaman eki” üzerinde ayrıca durulmuştur. Leksikoloji kısmında ise Deliorman bölgesinde Osmanlı Türkçesinde yer alan Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade z Türkçe kelimelerin kullanıldığını vurgulayan yazar, bölge ağzındaki bu kelimeleri maddeler hâlinde örneklendirmiştir. Deliorman Türk ağzına geçmiş Bulgarca kelimelerin de tespitinin yapılmış olduğu eserin sonunda bir de sözlük bulunmaktadır (Ulusoy, 2015).

Deliorman ağzları üzerine çalışan bir diğer isim Macar Türkolog İmre Baski'dir. İmre “1978 senesinde Deliorman'ın birkaç köyüne düzenlediği gezide çok sayıda sözcük ve deyim kaydetmiş ve beş kasetlik ses kaydı yapmıştır. Bu kayıtları şans eseri katıldığı geleneksel bir köy düğününde (Pıyıklı köyü) yapma imkânı bulan İmre “*About the Turkish Dialect of Deliorman*”²⁹ adlı makalesinde kaydettiği kayıtları maddeler halinde incelemiştir. İncelemelerinde sözcüklerin Deliorman Türk ağzı kullanım şekilleri ile birlikte Türkiye Türkçelerini de vermiştir (Baski, 1995: 275-289).

İmre'nin bu konudaki bir diğer çalışması ise “*Otuz Yıl ncesi Deliorman Ağzlarının şimdiki Zaman Ekleri zerine*”³⁰ adlı makalesidir. Bu alışmada İmre, Deliorman Türk ağzlarındaki şimdiki zaman eklerinin araştırılmasını tarihsel olarak ele aldıktan sonra eklerin örneklerle birlikte incelemesini yapmıştır (Baski, 2009: 115-128).

Macar bilginlerden Suzanne (Zsuzsa) Kakuk ise Bulgaristan'ın Eski Zağra iline bağlı olan Kazanlık³¹ ve Kuzeybatı Bulgaristan'da bulunan Mihailovgrad ile ülkenin en batısında bulunan Kstendil'deki³² Türk ağzları üzerine çalışmalar yapmıştır (Gülensoy ve Alkaya, 2011: 270).

Bulgaristan Türk ağzları üzerine araştırmaları bulunan bir başka değerli isim Türkolog M. Türker Acaroğlu'dur. Balkan Türklerinden olan Acaroğlu'nun, “*Rumeli Türk*

²⁸ Ulusoy, E. (2015). Deliorman Türkleri Ağzı. İstanbul: Sayfa.

²⁹ Baski, İ. (1995). About the Turkish Dialect of Deliorman. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Tomus*. Budapest, XLVIII (3), 275-289.

³⁰ Baski, İ. (2009). *Otuz Yıl ncesi Deliorman Ağzlarının şimdiki Zaman Ekleri zerine*. TTAACB (25-30 Mart 2008, şanlıurfa), Ankara: TDK, 115-128.

³¹ Kakuk, S. (1958). Le dialecte turc de Kazanlyk. *1,2, AOH*, VII / 2, 169-187; 241-311.

³² Kakuk, S. (1961). Die turcische Mundart von Kstendil und Michailovgrad. *ALH*, 11/3-4, 301-386.

*Ağızları Üzerine Türkçe ve Yabancı Dillerdeki Başlıca Araştırmaların Açıklamalı Kaynakçası*³³ adlı makalesi mevcuttur. **Türk Dili ve Ağızları Üzerine Bulgar Araştırmaları (1907-1971)** ve **Rumeli Ağızları Üzerine Türkçe ve Yabancı Dillerdeki Başlıca Araştırmaların Açıklamalı Kaynakçası (1904-1981)** olmak üzere iki bölümden oluşan makale daha sonra Acaroğlu'nun 2007 yılında yayımladığı "*Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*" adlı eserindeki **Dilbilim** başlığı altında dördüncü bölüme eklenmiştir (Acaroğlu, 2007).

Tuncer Gülensoy'un 1981 yılında yayımladığı "*Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası (Anadolu- Kıbrıs - Suriye - Irak - Bulgaristan - Yugoslavya ve Romanya Türk Ağızları)*"³⁴ adlı çalışması yaklaşık 20 yılın ardından geliştirilip yeniden düzenlenerek "*Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*" adı ile ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Bu çalışmanın son şekli, Ercan Alkaya ile birlikte hazırlanmış olup ilk baskıya kıyasla bazı değişiklikler yapılarak yayımlanmıştır. Başlık değişiminin yanı sıra ağız malzemesi içermeyen folklor ile ilgili eserler bibliyografyadan çıkarılarak, Türkiye Türkçesi ile ilgili çok sayıda yeni yayım eklenmiştir. Eserin genişletilmiş üçüncü baskısı ise 2011 yılında yayımlanmıştır (Gülensoy ve Alkaya, 2011).³⁵ Eser içerdiği bilgiler bakımından şüphesiz en kapsamlı ve en güncel bibliyografya çalışması olmuştur.

"*Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme*"³⁶ adlı makalesi de bulunan Gülensoy'un bu incelemesi, Bulgaristan Türk ağızları üzerine çalışma yapan M. Mollova ile Yugoslavya Türk ağızları üzerine araştırma yapan N. Hafız'ın makalelerine dayanmaktadır (Gülensoy, 1984: 88).

Mefküre Mollova'nın yanı sıra Nevrokop Türk ağzı üzerine Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy³⁷ ve Harun Bekir³⁸ de çalışma yapmıştır.

Harun Bekir'in ayrıca "*Bulgaristan Doğu Rodop Türk Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi*"³⁹ adlı bildirisi mevcuttur.

³³ Acaroğlu, T. (1984). Rumeli Türk Ağızları Üzerine Türkçe ve Yabancı Dillerdeki Başlıca Araştırmaların Açıklamalı Kaynakçası (1904-1981). Halk Kültürü, 1984/4, 13-40.

³⁴ Gülensoy, T. (1981). *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası (Anadolu - Kıbrıs -Suriye - Irak - Bulgaristan -Yugoslavya ve Romanya Türk Ağızları)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi.

³⁵ Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ.

³⁶ Gülensoy, T. (1984). Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1984, Ankara: TDK, 87-147.

³⁷ Yenisoy, H. S. (2005). *Nevrokop Türk Ağzı*. Ankara: TDK.

³⁸ Bekir, H. (2008). Nevrokop Türk Ağzının Ses Özellikleri İle Başlıca Ses Olayları. III. UBTD (25-28 Eylül 2008), Bildiri Kitabı, KKTC: Lefke Avrupa Ü., 23-29.

Rodop Türk ağızları üzerine çalışan bir başka Türkolog da György Hazai'dir. "Rodop Türk Ağızları"⁴⁰ adlı çalışmasında Rodop Türk yöresi ağızlarının sınırlarını 1. Asenovgrad (Stanimaka) ve Peştere, 2. Güneybatı Rodop bölgesinde Nevrokop kenti, 3. Doğu Rodop dolayları Kırcaali ve Momçilgrad (Mestanlı) kentleri olarak belirleyen Hazai, Rodop Türk ağızlarının en kayda değer özelliklerine değinerek bu ağızın Balkan yarımadası Türk ağızları arasındaki yerini belirlemeye çalışır. Hazai, Kowalski ve Eckmann'ın belirledikleri Deliorman Türk ağızlarının özelliklerinin ana çizgileriyle Rodop Türk ağızında da bulunduğunu belirtir. Hatta Rodop Türk ağızlarının Kowalski tarafından "Tuna Türkçesi" olarak adlandırılan ağız kümesinin bir alt bölümünü oluşturduğunu öne sürer (Acaroğlu, 2007: 320-321).

"Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine"⁴¹ adlı makalesinde Hazai, Rumeli Türk ağızlarının iki temel gruba, Batı ve Doğu ağızlarına ayrıldığını belirtir. Doğu ağızlarının özellikleri Yeni Türkçeye uyarken Batı ağızları Eski Türkçeye (Eski Osmanlıca) ait birçok özelliği korumuştur. Rumeli Türk ağızlarının bölünüşü açısından önemli olan ses olaylarından kelime ortasındaki ve sonundaki g sesi ile kelimenin ilk hecesindeki ö sesinin temsili meselesi, Bulgarcanın ve arkaik Batı Rumeli ağızlarıyla ilişkisi bulunan Sırpça-Hırvatçanın Türkçeden aldığı kelimeler üzerinde incelenmiştir. Makalede üzerinde durulan bir diğer ses olayıysa $\eta > n$ değişmesi olmuştur. Hazai, tüm bu incelemeler neticesinde Sırpça-Hırvatçanın Türkçeden aldığı kelimelerin Batı Rumeli, Bulgarcanın Türkçeden aldığı kelimelerin ise Doğu Rumeli ağızlarının özelliklerine uyduğunu tespit etmiştir (Hazai, 1988: 205-211).

Hazai'nin bu konuda bir de "Anadolu ve Rumeli Türk Ağızlarının Tasnifi Üzerine"⁴² isimli çalışması mevcuttur.

Bulgaristan'da Türk diyalektolojisinin gelişmesinde çok büyük hizmeti olan Türkologlardan birisi de Azerbaycan Türklerinden M. Şiraliyev'dir. Şiraliyev, Sofya Üniversitesinde Türk diyalektolojisi disiplininin temellerini atmış ve burada dersler

³⁹ Bekir, H. (2013). Bulgaristan Doğu Rodop Türk Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi. VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (4-7 Aralık 2013, Bursa)'na sunulan bildiri.

⁴⁰ Hazai, G. (1960). *Rodop Türk Ağızları. VIII. TDKOBB-1957*, Ankara, 127-130.

Hazai, G. (1959). Les dialectes turcs du Rhodope. *AOH IX*, 205-229.

Tan.: Boev. E. (1960). *Balk E II*, 129-134.

⁴¹ Hazai, G. (1988). Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1960*, 205-211.

⁴² Hazai, G. (1971). Anadolu ve Rumeli Türk Ağızlarının Tasnifi Üzerine. *Voprosi Tyurkologi; K. Şestidesyatiletioy Akademika AN Azerbaycan SSR. M. Ş. Şiraliyeva, Baku, 84-86.*

vermiştir. Şiraliyev ayrıca Bulgaristan Türk ağızları üzerine araştırmalar yapmıştır (Gülensoy ve Alkaya, 2011: 289).⁴³

Bulgaristan Türk ağızlarını sınıflandırma denemesinin yanı sıra Vidin Türk ağızı üzerine de araştırmaları olan Németh'in "*Folklorik ve Dini Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*"⁴⁴ adlı eseri bulunmaktadır (Acaroğlu, 2007: 335).

Eser, 1925, 1934, 1936, 1937 ve 1938 yıllarında yaptığı çeşitli araştırmaların malzemelerinden meydana getirilmiştir. Sahanın coğrafi ve tarihî durumunu belirten 10 sayfalık bir girişten sonra bu sahada çalışanlardan bahsedilmiş ardından Vidin ağzının özellikleri geniş bir gramer bahsi altında enine boyuna incelenmiştir. Eserde, vokallerin çeşitli durumlardaki ses değerleri teker teker ele alınmış, birbirine yakın iki vokal arasındaki farklar ve değerler ortaya konulmuştur. Aynı zenginlikle fiiller konusu üzerinde de durulmuş, konson bahsi orijinal özellikler gözden kaçırılmadan işlenmiştir. Kelime yapısı bahsinde Türkçe ekler yanında ayrıca Bulgarca eklerin de Türklerce kullanılışı ve doğurduğu sonuçlar üzerinde durulmuştur. Eserin son bölümünde bir de sözlük kısmı bulunmaktadır. Sözlükteki kelimeler tamamıyla Vidin ağzına göre toplanmıştır (Gülensoy ve Alkaya, 2011: 282-283; Nemeth, 2014).

Rumeli/Balkan coğrafyası üzerine kıymetli çalışmaları bulunan bir başka isim Ahmet Günşen'dir. "*Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme*"⁴⁵ adlı makalesinde bu konuda bugüne kadar yapılmış tasnifleri ele alan Günşen, sırasıyla Gyula Németh, Emil Boyev, N. K. Dimitriev, Mefküre Mollova, E. A. Grunina ve Iryna Dryga'nın yapmış olduğu tasnifleri etraflıca tanıtarak, makalesinin sonuç kısmında yapılan sınıflandırmaları ana hatlarıyla değerlendirmiştir. Rumeli/Balkan Türk ağızlarını sınıflandırma meselesine ışık tutan çalışmasında Németh'in tasnifinden sonra, büyük oranda halledildiği sanılan Balkan Türk ağızlarının tasnifi sorununun hâlâ Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının önünde çözülmesi gereken bir sorun olarak durduğunu, başta Batı Trakya bölgesi olmak üzere, Bulgaristan, Makedonya, Kosova, Romanya, hatta Arnavutluk Türk ağızlarına ait derleme ve inceleme çalışmalarının tamamlandığını söylemekten uzak olduğumuzu belirtmiştir (Günşen, 2012: 124).

⁴³ Şiraliyev, M. (1954). *Türk Dialektolojisi*. Sofya, (Daktilo ile yazma).

⁴⁴ Nemeth, G. (1965). *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion*. Budapest 1956.

Nemeth, G. (1996). *Vidin Türkleri*. A. Güzel (çev.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Nemeth, G. (2014). *Folklorik ve Dini Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*, A. Güzel (çev.). Ankara: TDK.

⁴⁵ Günşen, A. (2012). Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 7/4, 117-135.

Bulgaristan Türk ağızları üzerinde yapılan bir diğer çalışma Rus araştırmacı Vasili G. Guzev'e aittir. Guzev, Bulgaristan'daki Tırgovişte ilinin Krepça köyü Türk ağızını incelemiş ve elde ettiği bulguları 1962 yılında Sofya'da yayımlamıştır (Acaroğlu, 2007: 302; Cebeci, 2010: 33).⁴⁶

Roger Bernard ise Güneybatı Bulgaristan'da yer alan Blagoevgrad'a bağlı ilçe merkezlerinden biri olan Razlog/Razlık ağızı⁴⁷ üzerine çalışmıştır (Salimehmed, 2006: 27).

Blagoevgrad Türk ağızları üzerine yapılan bir başka çalışma Luçya Andreeva'ya ait “*Blagoevgrad'a Bağlı Yavornitsa Köyü Türk Ağzında Bulunan Bulgarca Kelimeler*”⁴⁸ adlı makaledir. Çalışmada Bulgarcadan Türkçeye geçmiş 30 kadar kelime morfolojik ve semantik açıdan incelenmiştir (Andreeva, 1972: 355-357).

Kayahan Erimer'in Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine bir bibliyografya çalışması mevcuttur. Toplamda 368 kaynağa yer verdiği çalışmasının giriş kısmında Rumeli, Anadolu, Karamanlıca, Kıbrıs ve Irak ağızları üzerinde çalışma yapan isimleri saydıktan sonra bibliyografya çalışmalarının çok yetersiz olduğunu belirten Erimer bu alandaki eksikliği hazırlamış olduğu çalışmasıyla biraz da olsa gidermeyi amaçlamıştır (Erimer, 1970: 211-236).⁴⁹

Cevdet Şanlı'nın 1999 yılında kaleme aldığı “*Anadolu ve Rumeli Ağızları'ndan Derleme Sözlüğüne Katkılar IP*” adlı çalışmasında sözcükler:

1. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar

2. Derleme Sözlüğü'nde Var Olanlar

şeklinde 2 genel başlık altında verilmiştir.

Derleme yapılan kişiler arasında Kırşehir, Aydın, Niğde, Edirne gibi Anadolu'da yaşamış kaynak kişilerin yanı sıra Makedonya, Bulgaristan, Yugoslavya göçmenleri, Kırım Tatarları ve Türkmenler de bulunmaktadır (Şanlı, 1999: 670-680).

Makalede ilgimizi çeken bir noktaya değinecek olursak Şanlı'nın, “Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar” bölümünde yer verdiği ve kaynak kişinin Bulgaristan

⁴⁶ Guzev, V. G. (1962). Opisanie turetskogo govora sela Krepça Tırgoviştenskogo okruga v Bolgarii. sp. Balkansko Ezikoznanie, Sofia, II, 57-84.

⁴⁷ Bernard, R. (1962). Le vocabulaire du dialecte de Razlog. *Balk E*, 4, Sofya, 205-229.

⁴⁸ Andreeva, L. (1972). Blagoevgrad'a Bağlı Yavornitsa Köyü Türk Ağzında Bulunan Bulgarca Kelimeler. *Bilimsel Bildiriler 1972*, Ankara: TDK, 355-357.

⁴⁹ Erimer, K. (1970). Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970, Ankara: TDK, 211-236.

göçmeni olduğu “zakon⁵⁰” kelimesi, belirtildiği gibi “ilaç” manasından ziyâde “kural, kanun” anlamına gelen bir kelimedir.

“Anadolu ve Rumeli Ağızlarında (-i verir) Yapısı”⁵¹ adlı makalesinde ver- yardımcı fiili üzerinde yapılan değerlendirmelere dikkat çeken Sultan Tulu, çalışmasında Anadolu ve Rumeli (Balkan) ağızlarında geçen -i ver(i) şeklinin aslında bir şimdiki zaman eki olmadığını belirterek bu görüşünü çeşitli örneklerle desteklemiştir (Tulu, 2008: 129-136).

Fatma S. Bayraktar, “Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağızlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri”⁵² adlı çalışmasında -ken zarf fiilinin şekil farklılaşmaları ve anlam değişimleri üzerinde durarak, ekin deyim, ikileme vb. şeklinde kullanımlarını, zaman, mesafe vb. göstermesi bakımından işlevlerini, Trakya bölgesinde ve onun uzantısı olan Balkanlarda ayrıntılı olarak incelemiştir. Bayraktar verdiği örneklerle -ken zarf fiilinin işlevsel olarak oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığını gözler önüne sermiş, “zarf fiiller”in dilin basitten zora bir aşaması olduğunu dile getirerek Balkan Türklerinin, Türkçenin inceliklerine ve zorluklarına vâkıf, işlek bir Türkçe kullandıklarını belirtmiştir (Bayraktar, 2013: 69-83).

Ağız araştırmaları alanının öncü isimlerinden değerli Türkolog Zeynep Korkmaz, kaleme aldığı “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”⁵³ adlı makalesinde Anadolu ve Rumeli ağızlarının temel dayanağı olarak Eski Anadolu Türkçesi’ni gösterir. Bu ağızların temel yapısında Eski Anadolu Türkçesi’nden aktarılan ses ve yapı özellikleri ile söz varlığının egemen olduğunu belirten Korkmaz, çalışmasında Anadolu ve Rumeli ağızlarını oluşturan zengin dil yapısını:

1. Eski Anadolu Türkçesi’nden getirdiği özellikler,
2. Zamanla kendi yapı ve işleyişinin ortaya koyduğu özellikler

olmak üzere iki ana grupta ele alarak, bu ağızların temel yapısını verdiği örneklerle ayrıntılı olarak incelemiştir (Korkmaz, 2010: 87-110).

Özlem Demirel Dönmez, “Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre İli Dulova / Akkadınlar İlçesi Türk Ağızları”⁵⁴ adlı çalışmasında, Bulgaristan üzerine yapılan çalışmalara yer

⁵⁰ Şanlı, C. (1999). Anadolu ve Rumeli Ağızları’ndan Derleme Sözlüğüne Katkılar II. *Türk Dili*, 572, 670-680.

⁵¹ Tulu, S. (2008). Anadolu ve Rumeli Ağızlarında (-i verir) Yapısı. *Karadeniz Araştırmaları*, 19, 129-136.

⁵² Bayraktar, F. S. (2013). Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağızlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/4, 69-83.

⁵³ Korkmaz, Z. (2010). Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2007/1, 87-110.

⁵⁴ Dönmez, Ö. D. (2012). *Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre İli Dulova / Akkadınlar İlçesi Türk Ağızları*. Ankara: Gazi.

verdikten sonra derlemiş olduğu metinleri ses ve şekil bilgisi başlıkları altında ayrıntılı olarak incelemiştir (Dönmez, 2012). “Kültür-Dil Etkileşimi Açısından Kuzeydoğu Bulgaristan Ağızlarında Şimdiki Zaman”⁵⁵ adlı bir de makalesi bulunan Dönmez, çalışmasında şimdiki zaman ekinin kaç değişik şekilde kullanıldığını tespit ederek, eki sınıflandırma ve karşılaştırma metotlarıyla ayrıntılı olarak incelemiştir (Dönmez, 2014: 721-732).

Zikretmiş olduğumuz çalışmaların yanı sıra Bulgaristan Türk ağızları üzerine yapılan mezuniyet, yüksek lisans ve doktora tezleri de mevcuttur. Anadolu ağızları ile kıyaslandığında Bulgaristan Türk ağızlarının daha az incelendiği ortadadır. Fakat günümüzde yapılan çalışmaların eskiye nazaran daha iyi durumda olduğu da bir gerçektir.

Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Yapılmış Mezuniyet, Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

- Çebi, İ. S. (1986). *Güney-Doğu Bulgaristan Türk Ağızları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayyıldız, F. (1976). *Razgrad Ağzı*. (Yayımlanmamış Türk Dili Mezuniyet Tezi). İstanbul Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Ali, N. (2004). *Bulgaristan Kırcaali Bölgesi Türk Ağızları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Artun, E. (1971). *Tekirdağ ve Balkan Muhacirleri Şivesi (Gacal “Yerli”, Bulgaristan Muhacirleri, Romanya Muhacirleri, Yunanistan Muhacirleri)*. (Yayımlanmamış Türk Dili Mezuniyet Tezi). İstanbul Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Dilemre, M. (1972). *Edirne ve Balkan Muhacirleri Şivesi (Gacal “Yerli” Bulgaristan ve Yugoslavya)*. (Yayımlanmamış Türk Dili Mezuniyet Tezi). İstanbul Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Salimehmed, N. (2006). *Bulgaristan Kırcaali İli ve Çevresi Türk Ağzı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Güneş, N. (2009). *Kuzeydoğu Bulgaristan’da Çerkovka Köyü ve Çevresi Türk Ağızları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya.

⁵⁵ Dönmez, O. D. (2014). Kültür-Dil Etkileşimi Açısından Kuzeydoğu Bulgaristan Ağızlarında Şimdiki Zaman. *Bildiri Kitabı – UTEK*, 721-732.

- Güneş, N. (2016). *Güneydoğu Bulgaristan Burgaz İli Türk Ağzları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaşinik, B. (2011). *Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağzları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Köse, F. (2006). *Anadolu ve Rumeli Ağzlarında Edatlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Murtaza, D. M. (2016). *Razgrad İli Kubrat İlçesi Alevi-Bektaşî Köyleri Ağzı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Sofya Üniversitesi Şarkiyat Kürsüsü Arşivi⁵⁶

- Saliyev, A. (1972). *Duran Köyü Türk Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Cinaliyev, L. (1969). Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Hlebarcvo Köyünde Konuşulan Türk Ağzı. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Mustanov, M. (1963). *Braniçevo Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Rüstemov, H. (1972). *Milino Ağzı*. (Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya. 1972 yılında Sofya Üniversitesinde savunulan bu tez daha sonra genişletilerek Türk Dil Kurumu yayımları arasında Hüseyin Dallı, “Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar” başlığı ile yayımlanmıştır.
- Faikova, H. (1962). *Kumoniga Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Şakirov, F. (1962). *Nova Mahala Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Yakubova, R. (1964). *Turskiyat govor na gr. Harmanli*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.

⁵⁶ Sofya Üniversitesi Şarkiyat Kürsüsü arşivine ait mezuniyet tezleri Emil Boev'in “Bulgaristan-Türk Ağzlarında İçses Konson Benzeşmesi” adlı bildirisinden alınmıştır (Boev, 1972: 215-228).

- Zekeriyeva, G. (1971). *Gorsko Slivovo'da Konuşulan Türk Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Şabanov, R. (1972). *Mıdrevo Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Borisava, L. (1972). *Turskiyat govor na selo Most*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Popov, V. (1960). *Xarakteri osobnosti na turskiya govor v Mixaylogradski okrug*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Andreev, S. (1964). *Reçnik na turskiya govor v selo Duraç Razgradski okrug*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Çolov, I. (1968). *Treskavets Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Delibaltov, S. (1970). *Bejanovo Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Petrov, K. (1970). *Veliko Tırnovo Şehrinde Konuşulan Türk Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Karahüseynova, E. (1970). *Sevar Ağzı*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Pavlov, P. (1971). *Xarakteristika na turskiya govor na s. İvanovo, Şumenski okrug*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Çepkinova, S. (1972). *Govorit na selo Golemantsi*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.
- Mehmedov, M. (1972). *Çernoöçene Ağzının Konson Sistemi*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Sofya Üniversitesi / Şarkiyat Kürsüsü, Sofya.

BÖLÜM I

1. BULGARLARIN MENŞEİ, GENEL TARİHİ, GÖÇLERİ ETKİLEYEN SİYASİ OLUŞUMLAR, DELİORMAN BÖLGESİ VE ZAVET KÖYÜ

1.1. BULGARLARIN MENŞEİ

“*Bulgar*” adına tarihte ilk defa M.S. 482 yılında Bizans kaynaklarında rastlanmaktadır. Bizans tarihçisi Priskos, Sabirlerin önünden kaçıp Bizans'a elçi gönderen kavimler arasında *Şaragur*, *Urog (Ogur)* ve *On Ogur*'u saymıştır. Burada adı geçen Ogur, tıpkı Oğuz gibi "oklar" yani "kabileler, boylar" demektir. Bulgar Türkleri, diğer Türklerdeki *z* yerine *r* kullandıkları için *Oguz* yerine *Ogur* demişlerdir. Zeki V. Togan *Bulgar* kelimesinin *Bel Ogur*'dan geldiğini belirtir. Bel, Bulgar Türkçesinde “beş” anlamına karşılık gelir. (ş sesi Bulgar Türkçesinde l'dir.) Fakat Togan'ın bu görüşlerine karşın diğer pek çok Türkolog bu kelimenin *bulga-* fiilinden *r* ünsüzü ile yapılmış bir sıfat-fiil olduğunda ve “*bular, karıştırır*” manasına geldiğinde hemfikirdirler (Ercilasun, 2010: 197).

Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserinde, kelimenin etimolojisini < ET. *bulğa-* ‘karışmak’+ *-r* ‘geniş zaman eki’ şeklinde açıklamıştır (Gülensoy, 2011a: 181). Mahmut Sarıkaya ise, < ET. kelimenin sonundaki + *-r* sesinin ET.’deki çokluk eklerinden biri olabileceğini söyleyerek bu ekin özellikle Türk etnik adlandırmasında sık kullanıldığına dikkat çekmekte ve *Hungar*, *Sabir/Sabar/Subar*, *Salur/Salar*, *Yazır*, *Avşar* gibi Türk etnik adlarını örnek vermektedir.

Bu konuda Bulgar bilgini İvan Şişmanov I. Bulgar Devleti’ni kuran Bulgarların eski yurtlarının Volga Irmağı boyunda uzandığını tespit etmiş ve bu gözlemden yola çıkarak *Bulgar* adının “*Volga eri*” anlamına geldiğini ifade etmiştir (Eren, 1985: 1). Hasan Eren ise Şişmanov’un yaptığı etimolojik açıklamanın yapı ve anlam bakımından düzeltilmeye muhtaç olduğunu belirtir.

Bulgarların Türk kökenli olduğuna dair görüş, ilk olarak 1882 yılında A. Vambéry tarafından belirtilmiştir. 1900 yılında kaleme aldığı eserde Bulgarlarla ilgili tüm belgeleri inceleyen İ. Şişmanov ise I. Bulgar Devleti’ni kuran Bulgarların Türk menşeli oldukları görüşünü kabul etmiştir. G. Nemeth ve L. Rasony’nin dil incelemeleri sonucuyla beraber bu konu kesinlik kazanmıştır (Yalçın, 2009: 560).

1.2. GENEL TARİH

1.2.1. Büyük Bulgar Hanlığı ve Irmaklar Kenarında Filizlenen İki Büyük Devlet

Avrupa Hunlarının büyük hükümdarı Attila'nın ölümü (453) üzerine oğulları ve devlete bağlı boylar arasında çıkan mücadeleler sonucu devlet dağılma sürecine girmiştir. Attila'nın en küçük oğlu İrnek döneminde bir kısım Hun kitlesi İrnek önderliğinde doğuya göç etmiştir. Bu göçle birlikte Karadeniz'in kuzeyine iki büyük Türk göçünün gerçekleştiği görülür. Birincisi; bahsedilen İrnek yönetimindeki Hun kitlesi diğeri ise Sabirlerden kaçan Saragur, Urog (Ogur) ve On Ogur gibi Türk boyları.

Zikredilen iki büyük Türk kitlesi zaman içerisinde hemhâl olmuş ve bugünkü Bulgarların atalarını oluşturmuştur. Bizans tarihçisi Priskos da Bulgarların Hun Türkleri ile Oğuz Türklerinin karışık birleşmesinden meydana gelmiş yeni bir Türk topluluğu olduğunu eserinde ifade etmiştir (Yalçın, 2009: 560). Bu birleşme yukarıda ele alınan "Bulgarların Menşei" başlığında da açıklandığı üzere *Bulgar* kelimesinin "*Volga eri*" yerine "*karışmak*" manasına geldiğini açıkça kanıtlar niteliktedir.

Çoğu Türkologun ortak kanaati, bu adlandırmanın iki Türk topluluğunun birleşmesinden meydana geldiği şeklindeki Acaroğlu bu birleşmenin birazdan ele alınacak olan Bulgar+Slav halklarının karışımı sonucunda oluştuğunu belirtmiştir (Acaroğlu, 2007: 34).

Bahsedilen Türk topluluklarını derleyip toparlayan kişi Hun soyundan gelen "*Kubrat*" olmuştur. Ali Ahmetbeyoğlu'nun *Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu* adlı makalesinde belirttiği üzere *Kubrat* (Kuvrat, Kovrat, Kurt), Hun-Ogur (Hun-Bulgar) beyi Organa'nın yeğenidir. Kubrat'ın bir araya getirdiği Ogurlar (Bulgarlar) VII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz ve Kuzey Kafkasya arasında dağınık haldeydiler. Bir bölümü Köktürlere, bir kısmı ise merkezi Pannonia olan Avarlara bağlı olarak yaşamaktaydılar. Utrigur, Kutrigur ve Onogurlar başlangıçta Avar hâkimiyeti altında iken 570-590 yılları arasında Utrigurlar'ı Köktürkler egemenliğini altına alırlar (Ahmetbeyoğlu, 2007: 36).

I. Köktürk Devleti'nin iç savaşlar neticesinde yıkılması, ardından Çin hâkimiyetine girmesi ve Avarların 626 yılındaki İstanbul kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından fazlaca güç kaybetmesi üzerine Bulgarları oluşturan boylar müstakil hareket etmeye başlamıştır. Avarları mağlup eden Kubrat bu bölgedeki Bulgarlar ile I. Köktürk

Devleti'nin yıkılması sonucu serbest kalan Bulgarları [On Ogur, Utrigur < Otur Ogur (Otuz Oğuz), Kutrigur < Kotur Ogur < Tokur Ogur (Dokuz Oğuz)] birleştirerek 635 yılında “Büyük (Magna) Bulgar Hanlığı”nı kurmuş ve devletin ilk hânı olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2007: 38).

Kubrat'ın 665 yılında ölmesinin ardından vasiyeti gereği ayrılmayıp bir arada durmalarını öğütlediği oğullarının arasında geçen çekişmeler sonucunda devlet parçalanma sürecine girmiştir. Beş oğuldan en büyüğü olan Batbayan, babasının isteği üzere tahta geçmiştir. Fakat iç mücadeleler sonucunda devlet dağılmış bunun neticesinde de Hazar hâkimiyetine girilmiştir. İkinci oğul Kotragos (Kotrag) Don'un batısına yerleşmiş, üçüncü oğul Asparuk (Esperüh) ise Dnyeper ve Dnyester'i geçip Tuna kıyılarına gitmiştir. Adı Kuber olduğu düşünülen dördüncü oğul Avar hâkimiyetine girerken beşinci oğul (Altseko?) ise İtalya'ya yerleşmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2007: 41).

Bahsedilen beş oğuldan, varlığını bir devlet olarak sürdürebilenler yalnızca Kotrag ve Esperüh olmuştur. “Kotrag (Votrak) VII. yüzyılın ikinci yarısında Otuz-Ogurların başında kuzeye giderek, 1236 yılında Moğollar tarafından yıkılacak olan *İtil (Volga) Bulgar Devleti*”ni (Mithat Aydın, 2002: 117) Esperüh (Asparuk) ise Tuna'yı geçerek Dobruca bölgesine yerleşip *Tuna Bulgar Devleti*'ni kurmuştur (Ercilasun, 2010: 198).

1.2.2. Tuna Bulgar Devleti (I. Bulgar Devleti)

Esperüh Han 9. yüzyılda toprakların genişlemesi neticesinde 5. yüzyılda dağınık halde bulunan, kısa bir zaman sonra da Bizans İmparatorluğu'nun himayesine giren pek çok Slav kabilesini egemenliği altına almıştır. Zamanla Bulgar Türklerinin himayesinde bölgede yaşayan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Slav kabileleri ekonomik ve kültürel bakımdan geliştiler ve iki yüzyıl içinde yönetici sınıfın da Slavlaşmasıyla ilk Slav topluluğunu ve devletini yarattılar (Mithat Aydın, 2002: 118). Sonuçta Esperüh'ün 681 yılında kurmuş olduğu Tuna Bulgar Devleti, aynı zamanda Slav Bulgarların, günümüze kadar getirdikleri Bulgar tarihinin başlangıcı olmuştur (Todorov, 1979: 14).

Kurulan bu devletin siyâsi sınırları Beserabya ve Dobruca'dan başka bütün kuzey Bulgaristan'a, doğuda Karadeniz'e, güneyde Balkan dağlarının geçitlerine ve batıda İskender nehrine kadar yayılıyordu (Yazıcı, 1992: 66). Kurum Han (803-814) ile birlikte sınırları genişleyerek güç kazanan Tuna Bulgar Devleti, Bulgar tarihinin en önemli hükümdarı olarak görülen Omurtag Han (814-831) döneminde gerek ekonomi gerekse kültür bakımından oldukça ilerleyerek en parlak devrini yaşadı (Tekin, 1987: 8).

852 yılında Boris'in bulgar tahtına geçmesi ile Bulgaristan'ın yazgısını değiştirecek dönem başlanmış denilebilir (Tekin, 1987: 8). Ülkedeki etnik yapıya yeni bir unsur olarak Slavların eklenmesiyle din alanında ikiliğin meydana geldiği görülür. Büyük Bulgar Hanlığı'nın devamı niteliğindeki Tuna Bulgar Türkleri diğer Türk toplulukları gibi Türk ulusal dinini, yani Şamanlığı (Acaroğlu, 2007: 33) devam ettirirken Sırpların dini inançlarının Hıristiyanlık olduğu göze çarpar. Hem bu ikiliği ortadan kaldırmak hem de Hıristiyan Avrupa devletlerince tanınarak uluslararası düzeyde yerini sağlamlaştırmak (Todorov, 1979: 18) adına 864 yılındaki hükümdar Boris, Hıristiyanlığı devletin resmi dini ilan etmiş devamında da din kitaplarını Bulgarcaya (Eski Kilise İslavcasına) çevirtmiştir. Bu konuda, Bizanslı papaz kardeşler Kiril ve Methodius, Boris'e çok yardımcı olmuşlar, Bulgar din ve edebiyat okulunu kurmuşlardır (Tekin, 1987: 9-10).

Son derece önem arz eden bu olaylarla birlikte Slavlaşma ve Hıristiyanlığın tamamlanması sonucunda Tuna Bulgarlarının Türklüğü sona ermiştir. Boris Han'ın ardından başa gelen sekiz hükümdardan en sonuncusu 1015-1018 yılları arasında devlete başkanlık eden İvan Vladislav'dır. 1018 yılına değin aralarında yer yer mücadelelerin olduğu Bizans'a karşı daha fazla tutunamayan devlet bu yılın sonunda Bizans egemenliğini tanımıştır (Todorov, 1979: 29). Türkologların Tuna Bulgar Devleti olarak kabul ettiği bu devlet Bulgar tarihinde "İlk Bulgar Devleti" olarak tanımlanmaktadır.

1.2.3. İdil (Volga) Bulgar Devleti

Kotrag'ın yönetiminde, çoğunluğunu Utrigurların (Otuz-Oğuzların) oluşturduğu Bulgar kitlesi Orta İdil bölgesine 8. yüzyılın ilk yarısında yerleşmiştir. Bölgeye gelen Bulgarlar yerli halk Fin-Ogur / Oğuzları ve diğer Türk topluluklarını birleştirerek bölgeyi süratle Türkleştirmişler ve İdil (Volga) Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır (Yazıcı, 1992: 68). Devlet bölgedeki hâkim güç olan Hazarlara bağlı olarak kurulmuşsa da iç ve dış işlerindeki serbestliğinden ötürü bu bağlılığın pek de sağlam olmadığı anlaşılır. Nitekim Bulgarların, Hazarlara ait gemilerden de gümrük vergisi almaları ve Abbasi halifesiyle doğrudan temas kurabilmiş olmaları (Yazıcı, 1992: 68) İdil Bulgar Devleti'nin Hazarlar karşısında azımsanmayacak bir güce sahip olduklarını gösterir.

Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ülke, ulaşım sorununu nehirler sayesinde çözerek Hazar, Harezmi gibi ülkelerle yoğun ticari ilişkiler içine girmiştir. Bu ilişkiler neticesinde İdil Bulgarları 9. yüzyıl başlarında Müslüman tüccarların da etkisiyle İslâmiyet'le tanışmış ve bu yüzyılın sonunda büyük ölçüde Müslüman olmuşlardır. İdil

Bulgar hanı Almış Han 922 yılında Müslüman olarak az evvel de belirtildiği gibi Abbasi halifesiyle temas kurmuş, din bilginleri yollamasını istemiştir. Binginler arasındaki İbni Fadlan'ın yazmış olduğu seyahatname, İdil Bulgar Türkleri hakkında verdiği bilgiler açısından oldukça önemlidir (Ercilasun, 2010: 200).

Almış Han'ın Müslüman olması İdil Bulgarları açısından bir dönüm noktası olmuştur ve bu sayede İdil Bulgar Devleti, Türk tarihinde “İlk Türk İslâm Devleti” olarak yerini almıştır. İdil Bulgarlarının komşu ülkelerle ilişkileri 1236 yılında Batu Han'ın ünlü seferine kadar sürmüştür. 1224'te Rusları yenilgiye uğratan Moğolları tuzağa düşüren Bulgarlar, Moğollara ağır kayıplar verdirmiştir. Bunun intikamını almak isteyen Batu Han büyük Moğol ordusunu toparlayarak 1236 yılında İdil Bulgarlarını ağır bir bozguna uğratmış ve ülkeyi Altın Ordu Devleti'nin egemenliği altına almıştır. Bunun ardından Bulgarların Rus ve Moğollar karşısında daha fazla tutunamayıp bir kısmının Kazan nehri taraflarına göç ettiği bilinir. Burada kurulan Kazan Hanlığı'ndaki (1437) hâkim unsurlar Nesimi Yazıcı'nın da zikrettiği üzere (Yazıcı, 1992: 72) Bulgarlar ve Kıpçaklardır. Sonuç itibarıyla İdil Bulgarları Kıpçak Türkleriyle kaynaşarak Kıpçaklaşmışlardır.

1.2.4. II. Bulgar Devleti

Bilindiği gibi Balkanlara yerleşme Hunlarla başlayıp, Osmanlılarla devam etmiştir. Fakat Osmanlılar bu coğrafyaya henüz daha gelmeden Tuna Bulgar Devleti'nin yıkılışının ardından 1187 yılına gelindiğinde Bizans hizmetinde bulunan Bulgar Boyarı iki kardeş Assen ve Peter halkın büyük çoğunluğunu arkasına alarak Tırnova'da İkinci Bulgar Devleti'ni kurmuştur. Geçici zayıflamaların ardından özellikle II. İvan Assen (1218-1241) zamanında devlet eski ihtişamını tekrar kazanmıştır. Fakat bu yükseliş yerini yine hezimete bırakmış ve Boyarlar arasındaki iktidar mücadelelerinin gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bizans İmparatorluğu ise bu süreç içerisinde yeniden toparlanma fırsatı bulmuşsa da tam bu esnada kuzeyde “Tatarlar” baş göstermiştir. Tüm bu olayların ardından 1270 yılına gelindiğinde devlette birlik kalmamış ve yönetimde güçlü boyarlar söz sahibi olmuştur (Todorov, 1979: 31-35).

1331 yılında başa gelen Çar İvan Alexander devleti tekrar toparlamaya çalışmışsa da bunda muvaffak olamaz. Bu esnada Bizans imparatoru Kantakouzenos Rum, Bulgar ve Sırp isyanlarını bastıramaması sebebiyle henüz 1299 yılında kurulmuş ve kısa sürede bölgede büyük bir güç haline gelmiş Osmanlı Devleti'nden yardım ister ve Osmanlılara yapacakları yardımda kolaylık sağlaması için geçici bir üs olarak Çimbi (Çimpe) kalesini

verir. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa ise kaleyi geçici olmaktan çıkararak Osmanlı topraklarına katar (1353). Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri yer olması bakımından oldukça önemli olan Çimbi Kalesi'nin alınmasının ardından stratejik açıdan büyük değere sahip olan Gelibolu da alınır (1355).

1361 yılına gelindiğinde Edirne'nin fethi tamamlanmıştır. Bu zor dönemde İvan Alexander'ın ölmesiyle (1365) topraklar birbirleriyle araları bozuk olan oğulları arasında paylaşılarak iki çarlığa ayrılır. Tırnova ve Vidin merkezli bu iki çarlıkla birlikte Boyar İvanko'nun yönetimindeki Dobruca Krallığı Balkanlardaki parçalanmışlığı gözler önüne serer. Edirne'nin fethinin ardından parçalar halindeki üç küçük krallık yıkılarak Balkanlar hızlı bir şekilde ele geçirilmeye başlanır. Başkentin buraya taşınmasıyla birlikte Rumeli artık Osmanlı için gerçek bir yurt olarak kabul edilmiş ve bölgenin Türk-İslam özelliğini kazanması için çalışmalara başlanmıştır.

Fethedilen diğer bölgelerde olduğu gibi Balkanlara yerleşmede de Osmanlı Devleti sistemli bir iskân politikası izlemiştir. Bölgenin fethinden önce Balkanların Türkleşmesinde oldukça önemli olan başta Sarı Saltuk olmak üzere Demir Baba, Otman Baba gibi dervişler bu coğrafyayı manevî yönden hazırlayarak yapılacak fetihleri kolaylaştırmışlardır. Ardından bu yüzyıldan başlanarak durmadan Rumeli'ye Türk nüfusu yerleştirilmiştir (Rodoplu, 2013: 115).

Anadolu'da zaten Türk nüfus fazlalığı vardı. Moğol istilalarının baskısıyla Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru önemli ölçüde Türk göçleri olmuştu. Anadolu'da sayıları artan Türkler de Rumeli'ye kaydırılarak denge sağlanmış oldu (Şimşir, 2012: 18). Çirmen Savaşı'yla (1371) Çorlu, Lüleburgaz, Dedeağaç, Dimetoka gibi şehirlerin alınması ve devamında 1382'de Sofya'nın, 1393'te de Tırnova'nın düşmesi Bulgarlara indirilen ağır darbelerden olur. Nihayet 1396 senesinde yapılan Niğbolu Savaşı ile Osmanlılara bağlı bulunan Vidin Krallığı'nın hezimete uğramasıyla Bulgaristan tamamen Osmanlı egemenliğine katılmış olur. Bu tarihten sonra yaklaşık beş yüzyıl boyunca Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yönetilmiştir (Todorov, 1979: 41-44).

Zaman zaman Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gerilemeler, çatışmalar esnasında bile Rumeli'de yaşanan toprak kaybının diğer bölgelere oranla daha az olmasında yukarıda da belirtmiş olduğumuz sistemli iskân politikasının yanı sıra "istimâlet politikası"nın da fazlaca etkisi olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de (Tevbe 9/60) de müellefe-i kulûb "kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar" (Altuntaş ve Şahin, 2011: 212) şeklinde ifade

edilen bu politika doğrultusunda fethedilen bölgelerdeki halka iyi davranılmış, düşmanlara karşı can ve mal güvenliği sağlanmış, vergi hususunda kolaylık gösterilmiş ve dini konularda serbestlik tanınmış dinde zorlama yapılmamıştır.

Fakat zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nda hemen her alanda (ordu, maliye, ilmiye vb.) meydana gelen bozulmalar ve bununla beraber Avrupa'daki coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans, bünyesinde birden fazla ulusu barındıran imparatorluğun zayıflamasına neden olmuş ve toprak kaybetmesine yol açmıştır. 1699 yılında Osmanlı ilk kez büyük çapta toprak kaybetmiş Orta Avrupa'daki üstünlüğü Avusturya'ya geçmiştir. 1774'te ise Rusya ile imzalanılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla -bu antlaşma 18. yüzyılın en ağır antlaşmasıdır- ilk kez halkı Türk olan bir toprak kaybedilmiştir.

Fransız İhtilali ise Fener Rum Patrikhanesi'nin çalışmalarını hızlandırmış ve isyan komitelerinin kurulmasına olanak sağlamıştır. Fakat bu isyanları ilk başta Bulgar halkı desteklemezken “... *Bazı Bulgar Papazlarının ve Yuriy Venelin adlı Rus dilbilimcisinin çalışmaları neticesinde Bulgarlarda bağımsızlık düşüncesi uyanmış ve giderek daha büyük ayaklanmalar çıkmaya başlamıştır*” (Özkan, 2008: 16). Tüm bu olaylar neticesinde bir dizi ıslahatlar uygulanmışsa da bu girişimler isyanlarla, özellikle yeniçerilerin direnciyle karşılaşmış istenilen sonucu verememiştir.

1830 yıllarında Piort ve Berkoviçza 41 yılındaki Niş ve 50 yıllarında Vidin çevresinde patlak veren ayaklanmalar, kamuoyunun ve Sırp halkının desteğini almıştır (Todorov, 1979: 68). Bastırılan bu ayaklanmalara karşın büyük devletlerin işe müdahale etmesi ve yaptıkları kışkırtmalarla birlikte birbiri arkasına gelen isyanlar patlak verir. 1867'deki Zıştovi isyanını Rusya'nın da yardımlarıyla kurulan Bulgar Devrimci Komitesi'nin 1876 yılındaki Nisan ayaklanması takip eder (Acaroğlu, 2007: 89-98). Bir yıl sonra vuku bulan, tarihte 93 Harbi olarak geçen Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Bulgaristan'ın Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olarak üçe ayrılması kararlaştırılır. Savaştan beş yıl sonra, 1883 yılında altı ay içinde 250 bin Türk göç eder (Şimşir, 2012: 41). Bölgenin büyük ölçüde Türklerden arınması üzerine Şarkî Rumeli Vilayeti'nin ilhâkı ve 1912-1913 Balkan Harbi'nden sonra Batı Trakya ve Rodoplar bölgesinin büyük kısmının Bulgar Prensiği'ne dâhil edilmesiyle sınırları oldukça genişleyen Bulgaristan son olarak nüfusunun çoğunluğu Türklerden meydana gelen Dobruca bölgesini (1940) de topraklarına katar.

Netice itibariyle bölge, Osmanlı Türklerinin Balkanlar'a 1350'lerde ayak basmalarından 1913'teki çekilmelerine kadar geçen beş buçuk asır boyunca Türklerin hâkimiyetinde kalmıştır (Rodoplu, 2013: 115). Fakat bu tarihlerden sonra asırlardır burada hür olarak yaşamış Türk nüfusu azınlık durumuna düşerek Bulgar baskısı ve boyunduruğu altında yaşamak zorunda bırakılmıştır. Azınlık nüfus için 1877-78 savaşındaki bozgun neticesinde ilk büyük Türk göçü olan Doksanüç Muhacereti'yle acı göç hadiseleri yaşanmaya başlanmıştır. Bunları I. ve II. Dünya Savaşı izlemiş birçok Türk doğduğu toprakları bırakarak Türkiye'ye göç etmiştir. Komünist rejimin ülkeye yerleştiği 1944-1989 yılları arasında çeşitli aralıklarla da olsa göçler yine devam etmiş, büyük bir insanlık ve Türklük dramı tüm dünyanın kapalı gözleri önünde gerçekleşmiştir. Özellikle 1951 yılında gerçekleşen ve 500.000 Türk'ün Anadolu'ya göçmesi ve 1989 yılındaki büyük göç olayları, bugünkü Bulgaristan'dan Anadolu'ya iki büyük zorunlu göç hadisesidir ve bunlar Bulgaristan Türklüğünün büyük nüfus kayıpları olarak tarihe geçmiştir.

1.3. GÖÇLERİ ETKİLEYEN SİYASİ OLUŞUMLAR

1.3.1. Prenslük Dönemi (1878-1908)

Bulgar Prenslüğü'nin kuruluşundan Bulgar Krallığı'nın ilan edildiği 1908'e kadarki süreyi kapsamaktadır. 1877-1886 yılları, Tuna ve Doğu Rumeli Türklerinin İmparatorluktan kopuş ve Bulgar idaresine geçiş dönemidir (Şimşir, 2012: 41). Yukarıda da zikrettiğimiz gibi ilk büyük Türk göçü olan "Doksanüç muhacereti" bu dönemde vuku bulmuş ve bir buçuk milyon kadar Rumeli Türk'ü yerlerinden yurtlarından kopararak göçe zorlanmıştır (Şimşir, 1985: 48). Şimşir'in de belirttiği üzere yaklaşık 450.000 kadarı da kırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Rus yazar Teplow'un çalışmalarına dayanarak 1878 yılında hazırlattığı Rumeli'ye ait nüfus tablosunda nüfus oranları şu şekilde verilmektedir (Vatansever, 2008: 10).

Tablo 1.1. Rumeli'ye Ait Nüfus Tablosu

SANCAĞI	BULGAR NÜFUSU	MÜSLÜMAN TÜRK NÜFUSU
RUSÇUK	201.025	354.324
VİDİN	263.000	131.600
TIRNOVA	188.500	112.000
TULÇA	40.570	188.930
VARNA	36.000	74.100

SOFYA	297.500	189.000
İSLİMİYE	100.500	186.400
FİLİBE	382.500	564.600
TOPLAM	1.509.595	1.800.954

Bulgaristan devletinin yaptığı nüfus sayımlarında Türk nüfusu yıllara göre şu şekilde verilmiştir (Şimşir, 2012: 27).

Tablo 1.2. Bulgaristan Devletinin Yaptığı Nüfus Sayımlarında Türk Nüfusu

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	?

1878'den 1887'ye kadarki geçen sürede Müslüman Türk nüfusu göçle birlikte katliamdan, soğuk ve salgın hastalıklardan yarı yarıya azalma göstermiştir fakat tabii artışlar ve yeni toprakların da katılmasıyla azalan nüfus bir ölçüde telafi edilmiştir.

1.3.2. Krallık Dönemi (1908-1944)

1908 yılındaki Reval Görüşmeleri neticesinde Meşrutiyet'in ilanı üzerine bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan krallığını kurmuştur. 1909'da İstanbul'da imzalanan protokol gereği Osmanlı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımış ve Bulgaristan'daki Türk toplumunun haklarına saygı gösterileceğini Bulgar Hükümeti'ne kabul ettirmiştir. Dolayısıyla bu yıllar göç bakımından en durgun zamanlar olmuşsa da 1911'de başlayan Balkan Harbi'yle birlikte Türk ve Müslüman azınlık yine katledilmeye başlanarak göçe zorlanmıştır.

Şimşir'in Tevfik Bıyıklıoğlu'ndan naklettiği üzere Balkan Savaşlarında toplam 440.000 kadar Türk Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Kalanlar ise planlı bir şekilde katledilmişlerdir (Şimşir, 1985: 53). Durumun vahametini göstermesi bakımından bu konuda çalışmasından yararlanan Erhan Vatanserver'in verdiği örneği

hatırlatmak faydalı olacaktır: Makedonya'nın İştip bölgesini ele geçiren Bulgarların bölgede yaşayan Türk ve Yahudilere karşı yaptıkları zulümleri Milli Bulgar Bankası'nın bölgeye gönderdiği bir Bulgar memuru şöyle anlatmaktadır. “*Kasabanın yarısını oluşturan Türk ve Yahudi evleri tamamen boş. 25 kadar komitacı çetnik güpegündüz 70 yaşlarında bir Yahudi'ye saldırdı ve başını taşla yardılar. Ben müdahale edince bana da saldırdılar. Korkunç bir durum, sivil Türk köylülerinin nedensiz yere öldürüldüğünü, mallarına, mülklerine el konulduğunu karıların çocuklarının açlığa terk edildiklerini görünce insanın yüreği parçalıyor. Radovişte ile İştip arasında yaklaşık 2.000 Türk muhacir çoğu da kadın ve çocuk, açlıktan öldüler. Sahiden yalnızca açlıktan...*” (Vatansever, 2008: 38).

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise Osmanlılar ve Bulgarların aynı safta yer alması sonucunda Türk azınlığın durumunda tekrar iyileşme gözlenmiş ve bu değişim savaş sonrasında da durumunu korumuştur. Özellikle 1919-23 yıllarında başa gelen Aleksandr Stambuliyski yönetimindeki Çiftçi Partisi ile birlikte Türkler rahat bir nefes almıştır. Ayrıca imzalanan Neuilly Antlaşması'yla da Türk azınlığın tüm milli hakları güvence altına alınmıştır. Ne yazık ki bu günler de pek uzun sürmemiş Çiftçi Hükümeti 1923 senesinde darbeye devrilmiş, Stambulisky ise kurşuna dizilmiştir (Şimşir, 2012: 65-68).

1925 senesine gelindiğinde ise yakın zamanda kurulmuş olan Türkiye ile Bulgaristan arasında Ankara'da “Dostluk Antlaşması” ve ona bağlı olarak protokol imzalanmış, göç konusu ayrıca ele alınmıştır. 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan “Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi” gereğince, Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacaktır. Göçmenler, taşınabilen mallarıyla hayvanlarını yanlarında serbestçe getirebileceklerdir. Taşınmaz mallarını da serbestçe satabilecekler ve bu satışlardan elde edecekleri parayı dışarı çıkarabileceklerdir (Şimşir, 1985: 53). Bu sözleşme Mustafa Kemal ATATÜRK döneminde düzenli bir şekilde uygulanmış olup göçler biraz da olsa düzene sokulmuştur.

Tablo 1.3. Cumhuriyetin ilk döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayısı (1923-1939)
(Şimşir, 1985: 56)

Yıllar	Göçmen Sayısı
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968

1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1923-1939 Toplamı	198.688

Buna karşın II. Dünya Savaşı'na kadar özellikle 1934-44 yıllarındaki hükümetler kurdukları faşizan güçlerle Türkleri tekrar baskı altına almaya devam etmişlerdir. Savaş boyunca Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerde büyük bir azalma görülmüş diğer dönemlere oranla neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Çünkü bu yıllarda yurt dışına çıkışlar büyük ölçüde yasaklanmıştı. Bu durum sayısal veriler açısından gözlemlenecek olursa yapılan tespitler şu şekildedir (Şimşir, 2012: 230):

Tablo 1.4. 1940-49 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler

Yıllar	Göçmen Sayısı
1940	6.960 kişi
1941	3.803 kişi
1942	2.672 kişi
1943	1.145 kişi
1944	489 kişi
1945	631 kişi
1946	706 kişi
1947	1.763 kişi
1948	1.514 kişi
1949	1.670 kişi
Toplam	21.353 Kişi

1.3.3. Komünist Dönem (1944-1989)

II. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla ülkede iktidara gelen Vatan Cephesi'nde Bulgaristan'ın nazizme karşı mücadele vermiş tüm güçleri toplanmıştır. Bu yıllarda büyük işgücü ihtiyacı duyan Bulgaristan, bir taraftan Türk göçünü engelleme çabasıyla; diğer taraftan da, Türk sosyal kurum ve topraklarına el koyarak huzursuzluk ve göç isteğini artırma gibi çelişkili bir tutum içindedir (Salimehmed, 2006: 211).

Gelen komünist rejimin endişeleri arttırması üzerine Türk azınlık gerek Bulgar makamlara gerekse Türk makamlara dilekçe yazmaya başlamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye iletilen dilekçelerden birinde şöyle denmiştir:

“Burgaz vilâyetinin Aydos kazasına mensup Macarlar karyesinde 140 haneye mürekkep olan halk Türkiye’ye hicret etmek istiyorlar. Hicret etmenin sebepleri ise şunlardır: Birincisi, tarlalarımızı kopertasiya (kooperatif) yaptılar... İkincisi mekteplerimizde diniye ve Kur’an okutulmuyor, ilerde dinimizi ve dilimizi unutturacaklar. İşte bu zorluklar karşısında kaldık, ne yapacağımızı şaşırdık, sancağımız olan Türkiye’ye hicret etmeyi gözümüze aldık. Kabul etmenizi rica ederiz... Muhterem İsmet İnönü hazretleri, bütün İslam halkını kurtaracak ancak sizlersiniz... İnşallah Ulu Tanrı cümle İslâmiyet’i Türk sancağına kavuştursun, Âmin. Kolu bükülmez Türk vatandaşlarımıza selâmlarımızı sunarız. Bu gözyaşı ile yazdığımız ricalara nazarı dikkatinizi dileriz.”(Dışişleri Arşivi, Bulgaristan, A. 6. Kutu 3, D. 11-12) (Şimşir, 1985: 58).

Savaş sonrası yıllar ise Balkan Türklerinin en karanlık yılları olmuş azınlık durumundaki Türk ve Müslüman nüfusa her açıdan büyük bir soykırım yapılmıştır. Soykırımla birlikte malları da ellerinden alınan Türkler isim değiştirme politikasıyla karşı karşıya kalmışlardır. 1947-50 arası Tablo 1.4.’te de belirtildiği gibi her yıl 1-2 bin arası bir göçmen kitlesi Türkiye’ye göç edebiliyorken tarihler 10 Ağustos 1950’yi gösterdiğinde Bulgaristan Hükümeti tarafından Türkiye’ye bir nota verilir (Şimşir, 1985: 58).

Verilen bu uzun notada 250.000 kadar Bulgaristan Türkü’nün üç ay içinde Türkiye’ye göçmen olarak kabul edilmeleri istenmiştir. Bu notayla birlikte Türk-Bulgar ilişkileri daha da gerilmiş karşılıklı verilen sert notalarla devam etmiştir. Aralıklarla da olsa devam eden göç 1953 yılında Bulgaristan’ın artık Türklerin göçüne izin vermemesiyle sekteye uğramıştır. Bu dönemde yapılan Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi ve Türkçe eğitimin yasaklanması, Türkleri göçe iten bir başka faktör olarak karşımıza çıkar. Fakat 1953’ten 1968 “Yakın Akraba Göçü” anlaşmasına kadar Türkiye’ye göç olmamıştır (Şimşir, 1985: 59-61).

Türklerin azınlık haklarına saygı gösterilmesini istemiş göçlere engel olunmamasını belirtmiştir. Fakat Bulgar hükümeti bu notaya uzun süre karşılık vermemiştir. Nihayet on beş sene ardından imzalanan anlaşmayla Bulgaristan’dan on yıl içinde 130.000 kadar göçmen gelir. Böylece Cumhuriyet döneminde Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin sayısı yarım milyonu aşar (Şimşir, 1985: 65):

Tablo 1.5. 1923-80 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yapılan Göçler

1923-1933	101.507 göçmen geldi
1934-1944	115.288
1945-1960	160.766
1969-1980	130.000 (Yaklaşık)
Toplam	507.561

1984 yılı Bulgaristan Türkleri için karanlık bir dönemin başlangıcı olmuş Jivkov rejimi “Yeniden Doğuş” (Vızroditelen Proses) hareketini uygulamaya koymuş ve yıllardır aşamalı ve gizli olarak sürdürülen asimilasyon kampanyasını açıkça uygulamaya başlamıştır. İlk önce “Türk” kelimesi tedricen resmi söylemden çıkarılmıştır. “Türk” kelimesinin yerine “Müslüman Bulgar Vatandaşlar” ya da “isimleri iade edilmiş Bulgarlar” terimleri kullanılmaya başlanmıştır (Özkan, 2008: 23). Bu kampanyadaki amaç Bulgaristan’da hiç Türk yoktur, onlar Osmanlıların zorla İslâmlaştırıp Türkleştirdiği öz Bulgarlardır diyebilmektir (Acaroğlu, 2007: 141). Ardından Türk isimleri zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmiş, okullardaki Türkçe eğitim, halka açık yerlerde Türkçe konuşmak, dini gelenekler, İslâmi bayramlar, geleneksel giyim kuşama kadar neredeyse her şeye yasaklama getirilmiş çıkarılan kanunlarla yasaklar desteklenerek ciddi yaptırımlar getirilmiş, Jivkov rejimi neticesinde 1984’ten itibaren Türklere ciddi bir “kültürel soykırım” uygulanmıştır.

Yaşanılan bu hadiseler üzerine Türkiye 1985’te Bulgaristan’a tekrar bir nota vermiş ve iki ülke arasındaki göç sorununun daha kapsamlı bir şekilde görüşülmesini teklif etmiştir. Ardından dönemin başbakanı Turgut Özal, Federal Alman *Die Welt* gazetesine verdiği demeçte, “*Türkiye, Bulgaristan’daki bütün Türkleri almaya hazırdır*” açıklamasında bulunmuştur (Şimşir, 2012: 383).

Fakat Bulgar hükümetinin uygulamaya çalıştığı asimilasyon politikası istenen sonucu vermemiş aksine Türkleri her zamankinden daha fazla bir araya getirmiştir. Kenetlenip daha da güçlenen Bulgaristan Türklerinin yaptığı protestolar 1989 yılının Mayıs ayında ciddi boyutlara gelmiştir. Hükümete karşı tepkilerin artmasının ardından Bulgar askerleri tarafından Türkler öldürülmeye başlanmış, tanklarla ezilmiştir. Bu acı hadiseler derleme yaptığımız kaynak kişiler tarafından da dile getirilmiştir. Dünyanın sadece izlemekle yetindiği olaylar sonrasında Türk-Bulgar sınırına yığılmalar olmuş bunun sonucunda da Türk Hükümeti iki ülke arasındaki vize anlaşmasını geçici olarak kaldırarak sınır kapılarını soydaşlarımıza açmıştır. 2 Haziran 1989 tarihinden itibaren yüz binlerce Türk, Türkiye’ye sınır dışı edilmiştir. Bu tarihten vize uygulamasının tekrar geldiği 22 Ağustos’a kadar geçen süre içerisinde 311.862 kişi Türkiye’ye zorunlu olarak göç ettirilmiştir. 89 yılında yapılan bu göç, tarihte “büyük göç” veya “zorunlu göç” olarak yerini almıştır.

Tablo 1.6. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Zorunlu Göç/Sınırdan Türkiye'ye Giriş Yapan Göçmenlerin Sayısı (1989-1990) (Şimşir, 2012: 457)

Aylar	Vizeli	Vizesiz	Toplam	Genel Toplam
May. 89	-	1.630	1.630	1.630
Haz. 89	22	87.599	87.621	89.251
Tem. 89	79	135.237	135.316	224.567
Ağu. 89	512	87.396	87.908	312.475
Eylül 89	1.859	-	1.859	314.334
Ekim 89	3.619	-	3.619	317.953
Kas. 89	4.531	-	4.531	322.489
Ara. 89	4.843	-	4.843	327.327
Ocak 90	2.779	-	2.779	330.106
Şub. 90	3.645	-	3.645	333.751
Mart 90	4.595	-	4.595	338.346
Nis. 90	4.360	-	4.360	342.706
May. 90	3.254	-	3.254	345.960
Toplam	34.098	311.862	345.960	345.960

Toğrol'un 1989 yılında Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri üzerine yaptığı araştırma sonucunda tespit ettikleri: “Yüz yıllık ayrılığa rağmen, Türkiye'deki soydaşlarıyla tamamen benzeşen tutum ve davranışlar yapısına ve sosyal dokusuna hala sahip olduklarını, her türlü baskılara rağmen kendilerine güvenlerini hiç yitirmemiş, verdikleri kararlardan pişman olamayan sağlam birer karakter sergilediklerini bulmuş olduk. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sahip oldukları bu kendilerine güven hissi mutlaka hayat tarzlarında İslamiyet'in ve büyük bir milletin mensubu olmanın yapılaştırdığı kültür ve ahlak telakkisi ile ve Türklüğe olan bağlılıklarıyla mümkün olabildiğinden şüphe edilemez.” (Toğrol, 1989: 68).

1.3.4. Demokratik Dönem (1989-...)

Bulgaristan'da Türklerin varlığını reddeden ve onları zorla Bulgarlaştırmak için olmadık yollara başvuran ve tarihe bir insanlık ayıbı, bir utanç levhası olarak geçecek olan totaliter (Turan, 1998: 201) Jivkov rejimi 10 Kasım 1989'da yıkılmıştır. Komünist rejimin son bulmasıyla birlikte gelen demokratik düzenle beraber Türk azınlığın elinden alınan Türkçe isimleri, ibadet hakları geri verilmiş Türkçe konuşabilmeleri serbest bırakılmıştır. Temmuz 1991'de resmileşen yeni Bulgaristan Anayasası da, azınlıklara kendi anadillerini öğrenme ve kullanma hakkı tanımıştır (Salimehmed, 2006: 211). Fakat anadilde eğitim

konusundaki ertelemeler yüzünden Türk aileleri Bulgar yönetimini protesto etmiş bunun üzerine ise Türkçe derslerinin başlatılması kararı alınmıştır. Lakin bu karardan yalnızca Türk çocuklarının %40'ının faydalanabilmesi ve 89 göçü sonucunda Türk öğretmen ve aydınlarının ülkeyi terk etmesi tekrar sorun yaratmış ve Türk öğretmen yetiştirilmesi konusu gündeme gelmiştir.

Bu kapsamda; 1992'de Şumnu Yüksek Pedagoji Enstitüsü ve 1993'de Kırcaali İlk ve Ortaokul Öğretmen Enstitüleri'ne Türkçe öğretmeni yetiştirecek sınıflar açıldı. Benzer şekilde 1990'da Sofya'da ön lisans düzeyinde İslam Enstitüsü ve Şumnu'da İmam-Hatip Lisesi açıldı. Bunları 1991'de Rusçuk ve Mestanlı İmam-Hatip liseleri izlemiştir (Salimehmed, 2006: 211).

Fakat tüm bu gelişmelere rağmen 20. Yüzyılın farklı dönemlerinde tekrar eden önemli göç dalgaları nedeniyle nüfusu azalarak önemsiz bir azınlık durumuna dönüşen Bulgaristan Türklerinin dili, uygulanan asimilasyoncu politikalar sonucunda önemli ölçüde konum kaybederek “azınlık dili” niteliğine bürünmüştür. Resmi konumdan yoksun olan Türkçe, topluluk içi iletişim ve kültür aktarma işlevini yerine getirirken, resmi dil konumundaki Bulgarca ise Türklerin zorunlu olarak kullandığı “üst dil” konumuna yerleşmiştir (Bosnalı ve Şafak, 2016: 142).

Bulgaristan Türkleri komünist dönemde kaybettiği siyasi haklarını tekrar elde etmek amacıyla çeşitli siyasi partiler de kurmuşlardır. Ahmet Doğan'ın öncülüğündeki “Hak ve Özgürlükler Partisi” parlamentoya dahi girmeyi başarmıştır. Günümüze gelindiğinde ise soydaşlarımız, ata yadigârımız olan Balkanlarda Komünist döneme kıyasla daha rahat yaşamaktadırlar.

Sonuç olarak hayatları siyasi oluşumlar neticesinde şekillenmiş Bulgaristan Türkleri, keyfi ve dolambaçlı politikalar arasında kalarak ezilip hor görülmelerine karşın, yazının genelinde de vurgulandığı üzere milli kimliklerinden hiçbir zaman taviz vermemiş Türklüklerini koruyarak muhafaza etmesini bilmişlerdir.

1.4. DELİORMAN BÖLGESİ

Türklerin yoğun olarak yaşadığı üç bölgeden (Dobruca bölgesi, Kırcaali-Rodop bölgesi) biri olan Deliorman bölgesi, adını sahip olduğu sık ormanlardan almıştır. Kelimede yer alan *deli* sıfatı, *orman* sözünü tasvir etmektedir. *Deliorman*, gür orman, vahşi orman mânâsındadır. Bölgede yaşayan Türkler, **deli kirez**, **deli erik**, **deli mantar**, **deli arı** gibi tabirlerinde “deli” sıfatını yaban anlamında kullanırlar. Örneklerden de hareketle Deliorman adının, vahşi ormanlarla kaplı, aşılması güç olan bir bölgeyi nitelediği âşikardır (Cebeci, 2010: 11).

Deliorman adı XII. yüzyıl Bizans tarihçisi Kedrenos tarafından *Teleorman* şeklinde zikredilirken, İdrisî ise bölgeyi *Tenu-Orman* adıyla anmıştır (Kiel, 1994: 141). Kelime başlarında sert ünsüz kullanımının Kuzey Türkçesinde daha fazla görüldüğünü dayanak gösteren Cebeci'ye göre Teleorman adı Kuzey Türkleri tarafından verilmiştir (Cebeci, 2010: 12).

Bir Bulgaristan Türkü de olan araştırmacı Embiya Ulusoy, Deliorman bölgesi hakkında oldukça kapsamlı bilgiler vermiş olduğu *Deliorman-Людозопие* adlı eserinde bölgenin konumu ve sınırları için, Bulgaristan'ın Rusçuk, Razgrad, Şumnu, Dobriç (Hacıoğlu Pazarı), Silistre kentleri ve Tuna nehri arasında kalan alanı kapsadığını, güneybatıda Ak lom vadisiyle (nehri), güneyde Karabük ve Abba ovalarıyla, güneydoğuda Yassitepe ovasıyla, batıda, kuzeybatıda ve kuzeyde Tuna yalısıyla (Pobrejje), doğuda ise Dobruca ile sınırlı olduğunu belirtir (Ulusoy, 2016: 24).

Bölgede yaşayan Türklerin kökenleri hakkında farklı görüşler mevcuttur.

Vasil Marinov'a göre Osmanlılar, kuzey Bulgaristan'ı fethettikten sonra eski Bulgarların bir kısmını imha etmişler, bir kısmını sürmüşler, geri kalanını da zorla İslamlaştırmışlardır. Marinov Deliorman Türklerini, dilleri ve dinlerinden koparılmış Bulgarlar olarak niteler (Cebeci, 2010: 16).

Valentin A. Moşkov'a göre ise Deliorman Türkleri kuzey menşelidir. Deliorman Türkleri 1055 yılında Bizans makamlarının izniyle Dobruca'da Silistre dolaylarına yerleşen ve burada Oğuz unsurlarıyla karışan Peçeneklerin torunlarıdır. Moşkov, Deliorman Türklerinin, Osmanlılar gelmeden önce İslamlaşmış oldukları fikrindedir (Kowalski, 1940: 486).

Şkorpil kardeşler Deliorman Türkleri için: “*İnceleme ve araştırmalarımız sırasında özellikle şu sorulara dikkat ettik: Slav olmayan Proto-Bulgarların sonu ne oldu? Yenginlik*

(galibiyet) kazanan bu ulusun, iki yüzyıllık bir süre içinde, eski Bulgarların özyapısına (karakterine) tümüyle aykırı bir özyapısı olan Slav halkıyla karışıp büsbütün ortadan kalkması mümkün müdür? Daha bir takım malzemeler toplanıncaya kadar kesinlik kazanmayacak bir kaniya erdik ki, o da şudur: Deliorman'ın bugünkü İslam halkı (Gacallar) ve belki de Doğu Bulgaristan'ın Hristiyan halkı (Gagauzlar), Slav olmayan o eski Bulgarların kalıntısıdır." açıklamasını yapmışlardır (Bobçev, 1988: 698).

G. Zenetov, 1902 yılında basılan “*Bulgarskoto Naselenie v Srednite Vekove*” (Orta Çağlarda Bulgar Halkı) adlı kitabında, Proto-Bulgarların kökeni için Turan kuramını kabul ettikten sonra, bunların torunları olarak Gagauzları gösterir, Şkorpil kardeşlerin “Deliorman Türkleri de gene Asparuh'un ilk torunları olabilirler” biçimindeki varsayımını da benimser (Bobçev, 1988: 698).

Bulgaristan Türklerinden olan Ahmet Tacemen, Bulgartürklerinin (Bulgaristan Türkleri) kökenlerini Osmanlı Türklerinden, Tatarlardan, Kumanlardan, Uzlardan, Peçeneklerden, Avarlardan, Bulgarlardan, Hunlardan, Heredot'un Traklarına, İskitlerine, arkeoloji kazılarına göre ise daha da ötelere kadar dayandırmaktadır (Tacemen, 1991: 14-15).

Deliorman Türklerinin oluşumundaki etnik tabakalaşmayı üç şekilde açıklayan Kowalski'ye göre ise birinci tabakayı kuzeyli bir Türk topluluğunun bakiyesi, yani Karadeniz'in kuzeyinden gelmiş olan Türkler (Peçenek, Oğuz vb.), ikinci tabakayı Osmanlılardan önce gelmiş kuvvetli bir güneyli grup ve son olarak üçüncü tabakayı ise Osmanlı hâkimiyeti döneminde buraya yerleştirilen Türklerle aslında Türk olmayıp sonradan Türkleşmiş unsurlardan oluşturmaktadır (Kowalski, 1940: 499).

Genel olarak bakıldığında Türk kavimleri ve boylarının IV. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürekli olarak bu topraklara akınlar yaparak buralara yerleştiği görülmektedir. Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk kavimleri arasında Hunlar Balkanlara akın eden ilk Türk boyunu oluştururken onları Avarlar, Peçenekler, Oğuzlar (Uzlar) ve son olarak da Kumanlar takip etmiştir.

Birkaç yüzyıl sonra bu göç dalgasını Anadolu'dan yapılan Türkmen göçleri izler. Anadolu Türkmen gruplarının Balkanlara iskânı başlangıçta her ne kadar Vardar havzası ve Teselya dolayları ise de, zamanla onlar Selanik, Pirin Makedonya'sı ve Rodoplar'a yayılmaya başlamıştır. Hatta bazı Anadolu Türkmen gruplarının Bulgaristan'ın Dobruca bölgesine kadar eriştikleri ve buralara yerleştikleri bilinmektedir. Yanlarında derviş, baba,

şeyh gibi dinî ve kültür hayatlarında rol oynayan zümreler de yer almıştır (Memişoğlu, 2007: 13).

Hacı Bektaş haleflerinden meşhur Sarı Saltuk Baba'nın önderliğini yapmış olduğu, Türklük şuuruyla İslamiyet ve İslam kültürünü yayma çalışmaları, Anadolu'dan göç etmiş Türkmen nüfus sayesinde bölgede yaşayan Türk kavim ve boyları arasında yayılmaya başlamıştır. Yani bölge İslamiyet ile Osmanlı hâkimiyeti gelmeden önce tanışmıştır.

Anadolu'dan yapılan bu göçler Osmanlıların Balkanları fethetmesi ile yoğunluk kazanarak devam etmiştir. Osmanlı devleti, Balkanlarda ilk fütuhata başladığı andan itibaren hâkimiyet altına aldığı bölgelerde sistemli bir iskân politikası takip etmiş, mevcut olan boş arazilere Anadolu'dan büyük ölçüde Türk unsuru nakletmiştir. Böylece bir zamanlar Balkanlara'a ilk gelen Hun Türkleri'nin, yani Attilâ'nın yurduna torunları olan Osmanlı Türkleri yerleşmeye başlamıştır (Memişoğlu, 2007: 16).

Kuzeyden gelen ilk Türk kavim ve boylarının yapmış olduğu göç dalgası Doğu Bulgaristan üzerinden gerçekleşmişken, güneyden gelen göçler de Trakya, Kuzeybatı Rumeli tarafları ile Deliorman ve Dobruca üzerinden gerçekleşmiştir.

Osmanlı hükümeti zamanında yapılan göçlere bakıldığında ise, Tapu Tahrir Defterleri'nde XV. ve XVI. asırlarda kayıtlı olan göçler arasında Yörüklerin önemli bir yere sahip olduğu görülür. Yörükler, yerleştikleri bölgelerde Türk nüfusunun büyük ölçüde artmasını sağlamışlardır.

En dikkate değer Yörük grupları ise şunlardır (Yücel, 1985: 73-74):

- 1. Naldöken Türkmenleri:** Türkmen gruplarının en önemlilerindedir. Bulgaristan'da hemen her yerde rastlanan Naldöken Türkmenleri, en yoğun olarak Eskihisar-Zağra, Filibe, Tatarpazarı, Çirmen, Şumnu, Varna, Silistre, Aydos, Çernova, Tırnova, Niğbolu, Hasköy ve Kazanlık'ta bulunmaktadır.
- 2. Tanrıdağı Türkmenleri:** Yayıldıkları alanların nüfus ve kolonizasyon hareketlerinde oldukça büyük ve ehemmiyetli bir rol oynayan bu Türkmen grubu Edirne, Kırkkilise, Bender, Akkerman gibi birkaç yer dışında Naldökenlerin bulunduğu her yerde mevcut olduktan başka, Rusçuk, Tırново, Razgrad gibi Kuzey Bulgaristan'da yoğun olarak; Batı Trakya'da Kavala, Demirhisar ve kısmen Makedonya'da yerleşmişlerdir.

3. **Ofcabolu Türkmenleri:** Ofcabolu, Üsküp ile İştîp arasındaki bölgeye verilen addır. Bölgenin adıyla anılan Türkmenler, Kosova ve Manastır vilâyetleri ile Bulgaristan ve Dobruca'da bulunmaktadır.
4. **Vize Türkmenleri:** Dimetoka ve Hasköy dışında, Rumeli'nin çeşitli yerlerinde ve Bulgaristan'da görülmektedirler.
5. **Kocacık Türkmenleri:** Kısmen Naldöken ve Tanrıdağı Türkmenlerinin bulunduğu Doğu Trakya, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin doğu tarafları, bütün Dobruca ve Bender, Akkerman mıntıklarında yaşamaktadırlar.
6. **Selânik Türkmenleri:** Yoğun şekilde Makedonya'da; Bulgaristan'ın Filibe, Kızılağaç, Yeni Zağra, Eski Zağra, Hasköy, Tırnova ve Dobruca gibi çeşitli yerlerde bulunmaktadır (Memişoğlu, 2007: 18).

Türk nüfusun iskânı neticesinde XVI. yüzyılın başlarında Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Deliorman bölgesinde de büyük değişimler yaşanmış, burası bir müslüman-Türk bölgesi hâline gelmiştir. İslamlaşma üzerine yapılan çalışmalar, bölgenin batı kesimi yani Razgrad (Hezargrad) kazası üzerinde yoğunlaşmış, XVII. yüzyıl süresince buraya bağlı yirmi yedi Hristiyan köyünün bir kısmı giderek İslâmlaşmıştır (Kiel, 1994: 142).

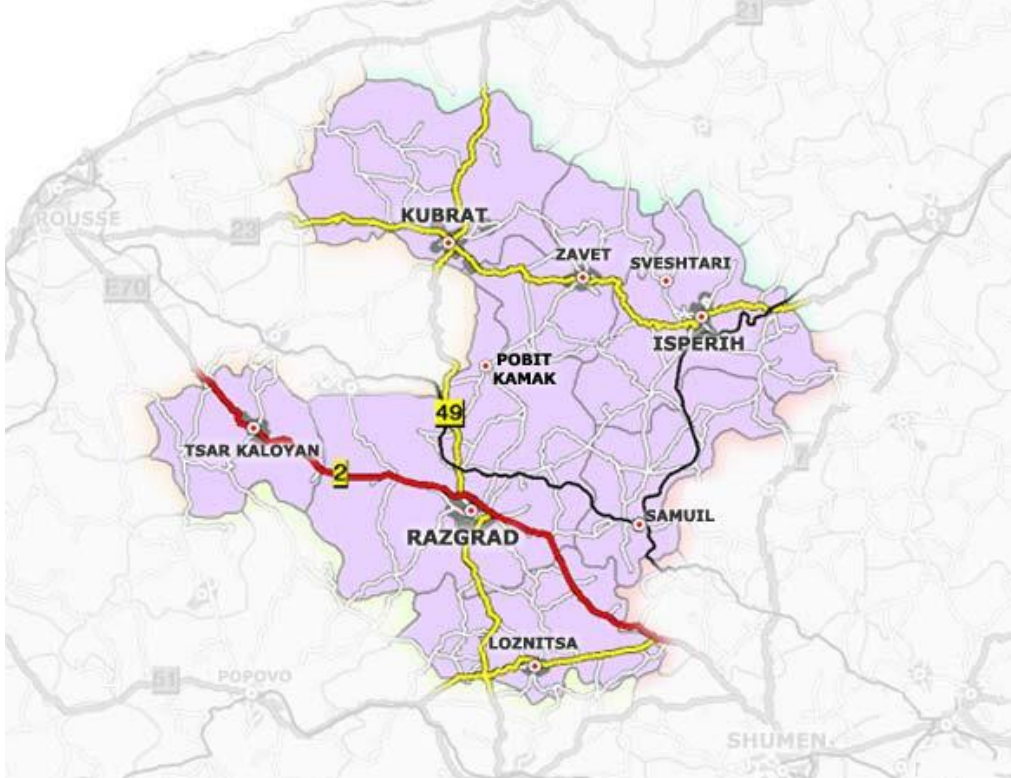
İslamlaşmanın yanında Türkleşme Deliorman bölgesinin yer aldığı Kuzeydoğu Bulgaristan'da, bölgede önceden var olan Kuzey Türk nüfusu sayesinde hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Anadolu'dan gelen Türk nüfusu sistemli bir şekilde iskân edilirken bu esnada Türkçe adlarla yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmış, eski köy ve şehir adlarına pek fazla müdahale edilmemiştir. Yalnızca kimi yer adlarında dil alışkanlığı ve söyleyiş kolaylığına bağlı olarak, Şumen (Bulg.) “Şumnu”, Ruse (Bulg.) “Ruşçuk”, Hrazgrad (Bulg.) “Hezargrad”, Zavet (Bulg.) “Zavud” vb. gibi küçük değişiklikler yapılmıştır.

1.5. ZAVET KÖYÜ

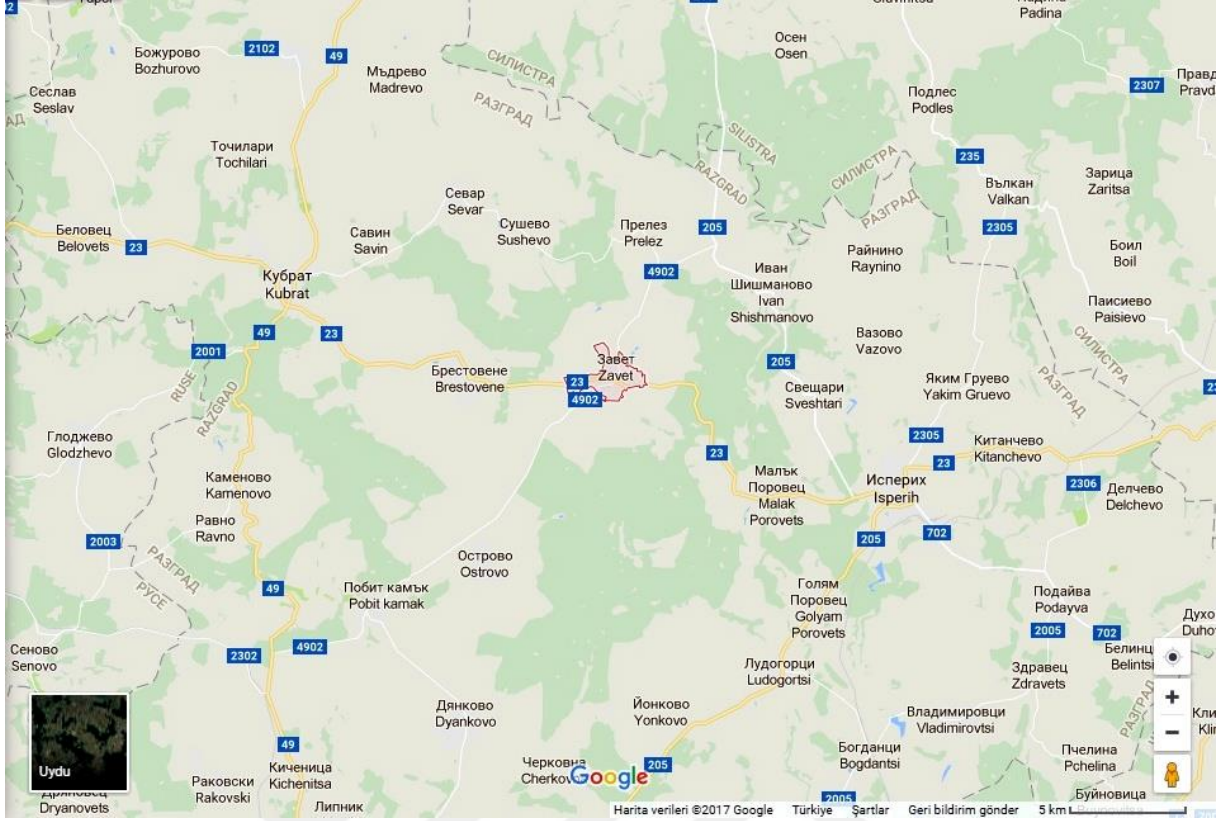

Şekil 1. Zavet Belediyesinin Logosu (<https://en.wikipedia.org/wiki/File:CoaZavet.PNG>) (26.06.2017)

Deliorman bölgesindeki Razgrad (Hezargrad) şehrine bağlı kasabalardan biri olan Zavet, Razgrad ile Tutrakan şehirlerinin arasında 273.87 km²lik bir bölgede yer alan Zavet Belediyesi'nin merkezidir. İspirih ve Kubrat şehirlerine de aynı mesafededir (12 km). Başlangıçta köy statüsünde olan Zavet, 1964 yılında önce kasaba görünümlü köy (selişte ot gradski tip) olurken, ardından 1974 yılında kasaba yapılmıştır (Ulusoy, 2016: 488).

Harita 1.1. Razgrad İli Fiziki Haritası (http://en.journey.bg/images/bulgaria/ob_razgrad.jpg) (26.06.2017)

Harita 1.2. Zavet Belediyesi Fiziki Haritası

(<https://www.google.com.tr/maps/place/7330+Zavet,+Bulgaristan/@43.7614582,26.5351279,11z/data=!4m5!3m4!1s0x40afb8624a6729:0xd02f829cb28d0513!8m2!3d43.7633488!4d26.6789792> (26.06.2017))

Zavet'e ait ilk yazılı belgeler 1573 yılındaki celeplere⁵⁷ ait olan Sicil Defteri'dir. Bu defterde altı adet Bulgar celep ismi kayıtlıdır. Bu tespitten yola çıkarak Zavet'in başlangıçta bir Bulgar köyü olduğunu öne süren Ulusoy, Türklerin buraya daha sonra gelip yerleştiklerini belirtir (Ulusoy, 2016: 488). Osmanlı Devletinin de başlangıçta Zavet köyünü tamamen derbendci statüsünde Hristiyanlarla doldurmuş olması (Kiel, 1994: 142) bu tezi kuvvetlendirmektedir.

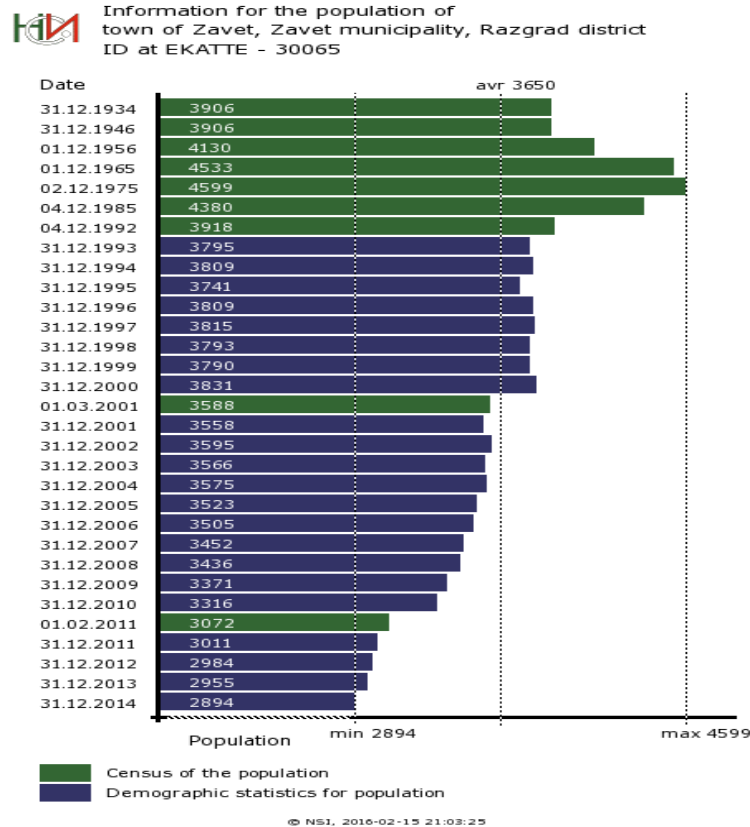
XVII. yüzyıl süresince Razgrad (Hezargrad) kazasında bağlı yirmi yedi Hristiyan köyünün bir kısmı giderek İslâmlaşmıştır. Önceleri çok sayıda Hristiyan nüfusa sahip olan Zavet'te 1720 yılında yalnızca dört Hristiyan aile kalmış, bunlar da 1751'e kadar köyü terk etmişlerdir. 1873 yılında ise 182 hâneli olan köyün tamamı müslüman Türk'tür (Kiel, 1994: 142).

⁵⁷ Celep (Ar.): Kasaplık hayvan ticareti ile uğraşan kimse, tüccar. Celeplerin Sicil Defteri'nde Kuzeydoğu Bulgaristan'ın (o dönemki Şumen, Pravadi, Varna ve Razgrad ilçeleri) köylerindeki celepler hakkında bilgiler yer alır. Belgedeki bilgilere göre her köyde birkaç celep vardır. Köy adlarının karşısında celeplerin adları ve hayvanların sayısı yazılıdır. Bu belge 1953 yılında Rusi Stoykov tarafından Bulgarcaya da çevrilmiştir (Ulusoy 2016: 497).

XIX. yüzyıla gelindiğinde, bu bölgeden geçmiş olan coğrafya uzmanı Felix P. Kanitz, seyahatnâmelerinde köy adını *Zaudköy* olarak belirtmiş ve köyde Türk ve Bulgar nüfus çoğunlukta olmakla birlikte 40 hâne de Çerkez'in varlığından söz etmiştir. Zavet köyü, Avarız Vergisi Defteri'nde *Zavaid köyü* olarak geçerken, Tuna vilâyeti nüfus sayımında⁵⁸ (1873), *Zavi(i)d* olarak kayıtlıdır (Ulusoy, 2016: 488).

Köyün adı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Kimileri kelimenin, II. Bulgar Devleti zamanında zengin bir köy olduğu için; kiskanılan, imrenilen anlamındaki *zavid* (zavijdam) kelimesinden geldiğini düşünürken, kimileri Osmanlılar zamanında buraya yerleşen iki kardeşten büyüğünün adının Zahid olmasından dolayı kelimenin *Zayid köy*'den farklılaşarak geldiğine inanmaktadır (Ulusoy, 2016: 488).

Zavet Belediyesi Zavut (Zavet) merkez olmak üzere, Karaağaç (Brestovene), İvan Şişmanovo, Adaköyü (Ostrovo), Şerimetköyü (Veselets), Yonuzlar (Prelez) ve Suşevo (Suşevo) köylerinden oluşmaktadır. Razgrad bölgesinde yer alan Zavet köyüne ait 1934-2014 yılları arasındaki nüfus sayımı bilgileri:

Grafik 1.1. Razgrad Bölgesinde Yer Alan Zavet Belediyesine Ait 1934-2014 Yılları Arasındaki Nüfus Sayımı Bilgileri (<http://www.nsi.bg/> (26.06.2017))

⁵⁸ Salnâme-i Vilâyet-i Tuna (H. 1290, 1873).

Tablo 1.7. Tüm Belediyede 15 Mart 2016 Tarihinde Yapılan Nüfus Sayımı Bilgileri
(<http://www.grao.bg/tna/tab02.txt> (26.06.2017))

Konum	Kalıcı ortak nüfus	Toplam geçerli nüfus	Kalıcı ve mevcut ortak nüfus
Zavet	4022	3174	2928
Brestovene	3545	2792	2675
Veselets	1493	969	906
İvan Şişmanovo	532	393	337
Ostrovo	2968	2086	1986
Prelez	1161	737	697
Suşevo	712	628	593
Tüm Belediye	14433	10779	10122

Ekonomi ve altyapısına bakıldığında Zavet halkının büyük bir kısmının tarım ve hayvancılıkla uğraşırken diğer kısmının fabrikalarda çalıştığı görülür. Ekonomi alanındaki başlıca girişimler; makine yapıcılığı, tekstil ve ilaç sanayiinde olmuştur. Bölgenin ekonomisindeki lokomotif sektör tarımdır. Tahıl ve endüstriyel bitki sektörünün gelişmiş olduğu Zavet'te, besi ve kümes hayvancılığı da yapılmaktadır.⁵⁹

Bölgede 1948 yılında tarım kooperatifi, 1950 yılında MTS demir fabrikası kurulmuştur. Geçmişte büyük zanaat merkezlerinden biri olan Zavet, ayakkabıcıları, terzileri ve arabacılarıyla ün salmıştır (Ulusoy, 2016: 488).

İlkokulu (1879), ortaokulu (1921), lisesi (1956), köy iktisadiyatı üzerine meslek lisesi, kütüphanesi, rehabilitasyon merkezi ve küçük bir de hastanesi bulunan Zavet, Kuzeybatı Deliorman'da birçok yerleşim yerini birbirine bağlayan noktada bulunduğundan dolayı, çevre kasabalarla işlek bir ulaşım ağına sahiptir (Ulusoy, 2016: 488).

Etnografik koleksiyon, galeri ve bilgi merkezi olan Pulluk Müzesi, ortaçağdan kalma kale kalıntılarının olduğu "Kaletto" gezilip görülecek yerler arasındadır.

⁵⁹ <http://www.rz.government.bg/en/114-zavet-municipality> (26.06.2017)

BÖLÜM II

2. İNCELEME

2.1. SES BİLGİSİ

2.1.1. Ünlüler

Zavet ağzında, Türkiye Türkçesinde bulunan 8 temel ünlünün yanında bu ünlülerin çeşitli nedenlerle oluşmuş uzun şekilleri de mevcuttur. Uzun ünlüler “*ā, ē, êê, î, î̄, ô, ô̄, ū, ū̄*”. Bu ünlüler dışında bölge ağzında tespit edilen üç ünlü daha bulunmaktadır.

ä : *a* ve *ı* sesleri arasında bulunan dar ünlüdür: *ilaçlaycâz* “ilaçlayacağız” (1-79), *alacân* “alacaksın” (1-128), *olacâq* (5-305).

â : bu ses kendinden önce yer alan ünsüzlerle birlikte incelen bir ünlüdür: *islâ* “güzel” (1-3), *helâl* (3-4), *lâzım* (17-6).

ê : kapalı *e* sesidir. *e* ile *i* sesleri arasında yer alan, *i*'nin boğumlanma durumuna en yakın olan ön, düz yarı kapalı bir ünlüdür: *çalışêeri* “çalışıyor” (4-292), *olêeri* “oluyor” (10-2), *qirêesin* “kırıyorsun” (5-463). Çalışmada bu sesin uzun hâli *êê* şeklinde gösterilmiştir.

2.1.1.1. Uzun Ünlüler

Türk dilinin ünlülerini, boğumlanma süreleri bakımından “kısa ünlüler, uzun ünlüler ve normal süreli ünlüler” biçiminde sınıflandırmak mümkündür. Uzun ünlüler kendi içinde “birincil/aslı uzun ünlüler ve ikincil/dolaylı uzun ünlüler” olarak iki gruba ayrılırlar. İkincil uzun ünlüler, dillerin bilinen ilk örnekleri itibariyle uzun olmadıkları halde, daha sonraki dönemlerde ünsüz düşmesi, ünsüz erimesi, ünlü birleşmesi ve hece kaynaşması gibi sebeplerle uzamış olan ünlülerdir. İkincil uzun ünlüler, aslı olmadıkları ve çeşitli ses olayları sonrasında ortaya çıktıkları için, aslında geçici bir durumu ifade ederler. Bunların birinci ara dönemleri ikiz ünlü, ikinci ara dönemleri ise uzun ünlüdür. (Buran, 2006: 1-3).

İkincil uzunluklar ya ağızlarda ya da yakın dönemde yazı dili olmuş lehçelerde görülmektedir (Buran, 2006: 11). Uzun ünlüler açısından oldukça yaygın bir kullanım alanına sahip olan Zavet ağzında da tespit edilen örnekler genellikle ikincil uzun ünlülerdir.

Bölge ağzında uzun ünlülerin oluşma sebepleri şunlardır:

1. Ünsüz Düşmesi,
2. Hece Kaynaşması,
3. Ünlü Birleşmesi,
4. Vurgusuz Orta Hece Düşmesi,
5. Kendiliğinden Uzun Ünlüler.

2.1.1.1.1. Ünsüz Düşmesine Bağlı Uzun Ünlüler

İçste bir ünlü ile akıcı, sızıcı ve patlayıcı tonlu ünsüzlerden biri arasında bulunan ve buldukları heceyi kapayan *-k-(> -g-)*, *-g-*, *-ğ-*, *-y-*, *-n-*, *-l-* ünsüzleri düştükleri ya da eriyerek ünlüleşip kayboldukları zaman, kendilerinden önceki ünlüleri uzatırlar (Korkmaz, 1994c: 38).

Bu konuda Buran, “Düşme eğiliminde olan ünsüzlerin önce söyleyişteki belirginlikleri zayıflar ve boğumlanma süreleri kısaltmaya başlar. Yok olmaya ya da ünlüleşmeye doğru giden ünsüzün kaybettiklerini, genellikle yanındaki diğer bir ünlü kendi üzerine alır. Böylece yok olmaya doğru giden sesin geride bıraktığı mirasla güçlenen ünlü daha belirgin ve boğumlanma süresi daha uzun güçlü bir ses haline gelir. Çağdaş Türk yazı dillerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında ünlü uzamalarına sebep olan ünsüzler, genellikle iç ve son seste bulunan **b, g, ğ, h, k, l, n/ ñ, r, v, y** ünsüzleridir.” (Buran, 2006: 4) açıklamasını yapmıştır.

Zavet ağzında ünlü uzamaları *ğ, h, k, l, n, r, v* ve *y* ünsüzlerinin düşmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir:

- a) **ğ düşmesiyle:** Bölge ağzında, tonlu arka damak sızıcı ünsüzü *ğ* ve ön damak sızıcı ünsüzü *ğ* telaffuz edilmemektedir. Bitişikteki ünsüz ya bir bağlayıcı ünsüz oluşturmakta ya da -sonradan kısalabilirse de- eriyerek uzun ünlü oluşturmaktadır. Gagavuz Türkçesi ile bu özellik bakımından benzeşirler:

çufalîn <çuhalışın (21-3), *öretmeni* <öğretmeni (22-7), *delî* <deliği (19-1), *dibē* <dibeğe (18-1), *yā* <yağ (17-8), *üttük* <öğüttük (16-24), *dōru* <doğru (15-4), *yāmırlar*⁶⁰ <yağmurlar (5-303).

- b) **h düşmesiyle:** *h* ünsüzü, bir nefes sesi olduğu için, içste hece sonunda olduğu gibi, hece başında da kolayca kaybolabilmektedir (Korkmaz, 1994c: 108).

⁶⁰ Krş. için. bk. UİA, s. 19; *yāmır, būday*.

Balkan Türk ağızlarında görülen en yaygın ünsüz düşmelerinden biri olan *h* ünsüzünün düşmesi sırasında, kimi zaman önündeki kimi zaman da ardındaki ünlüde uzama meydana gelir:

zeîrli <zehirli (2-1), *āyır* <hayır (4-309), *sābini* <sahibini (5-38), *allā* <allah (5-96), *tōmunu* <tohumunu (6-31), *tātadan* <tahtadan (8-9), *ēēkezin* <herkesin (11-3), *bāçanın*⁶¹ <bahçenin (16-15), *rāmetli*⁶² <rahmetli (13-3).

c) k/q düşmesiyle: k/q fonemlerinin değişmesi ya da düşmesiyle oluşan bir uzunluktur. Aslında k/q > ğ değişmesi sonucunda ortaya çıkan ğ sesinin eriyip kaybolmasıyla oluşur. ğ ve r fonemlerinin düşmesi kadar yaygın değildir:

• **-acak / -ecek gelecek zaman ekindeki k/q ünsüzlerinin düşmesi:**

alacādım <alacaktım (4-330), *ödeycēdin* <ödeyecektin (5-199), *gömcēmişler* <gömecekmişler (16-20), *şedcēmişler* <şey edecekmişler (16-19), *bulacādım* <bulacaktım (1-91).

• **Kelimenin asli seslerinden olan k/q ünsüzlerinin düşmesi:**

īşi <ekşi (5-208), *ōsüz* <öksüz (5-250), *yūsek* <yüksek (5-288), *īsiklik*⁶³ <eksiklik (17-6), *īsilsin* <eksilsin (16-7).

d) l düşmesiyle: Akıcı bir ünsüz olan ön damak l'si bölge ağızında yalnızca “*belki*” kelimesinde düşmeye uğradığı tespit edilmiştir:

bēki <belki (14-6).

e) n düşmesiyle: Akıcı seslerden olan *n* ünsüzü yalnızca “*insan*” kelimesinde düşmeye uğrayarak ünlü uzamalarına sebebiyet vermiştir:

īsan <insan (2-2), *īsanla* <insanla (5-218), *īsanlar* <insanlar (16-3).

f) r düşmesiyle: “*r*” ünsüzü Razgrad ağızında bir kurala bağlanmaksızın sıklıkla düşer ve ünlü uzamasına neden olur.

Bu konuda Olcay, Eckmann ve Mansuroğlu'nun ekin birden fazla sestem ibaret olan iyelik ve çekim eklerinden önce +lā olduğu (ayaklāmı, ellēni) görüşlerini eleştirerek, ekin, /r/nin zayıflaması ya da düşmesi sonucu her zaman

⁶¹ Krş. için bk. RAÜ, s. 122; -e ağızında, *bāçe*, *zāmet*, *rāmet*.

⁶² Krş. için bk. UİA, s. 48; *rāmetlik*, *sabāla* vb.

⁶³ Krş. için bk. RTA, s. 5; *iysik* (< *eysik*) < *eksik*.

uzun veya yarı uzun ünlü oluşturabileceğini, bu olayın herhangi bir ekten önce olması gibi bir kurala bağlanamayacağını belirtir (Günşen, 2008: 413).

Zavet ağzında *r* ünsüzünün şu durumlarda düşerek kendinden önceki ünlüyü uzattığı tespit edildi:

- **-ar/-er geniş zaman çekimlerinde:**

qoyālar <koyarlar (5-215), *istēse* <isterse (21-18), *yatīmişlar* <yatarmışlar (5-54), *yapāsam* <yaparsam (6-19), *satāsın* <satarsın (8-2), *gelīmiş* <gelirmiş (2-1).

- **-lar/-ler çokluk eklerinde:**

ēvlēni <evlerini (13-1), *lambalāla* <lambalarla (14-6), *qamyonlā* <kamyonlar (15-2), *santinlē* <santinler (16-10), *eleklē* <elekler (17-10), *biribirlēne* <birbirlerine (18-11), *trabalā* “tüp” <Bulg. tribalar (20-1), *ipliklēden* <ipliklerden (21-9).

- **Fiil kök ve gövdelerindeki r ünsüzünün düşmesi:**

gelīmiş <gelirmiş (2-1), *vā* <va (2-3), *dū* <dur (4-315), *gōmēeri* <görmüyor (5-42), *vāmiş* <varmış (3-21), *qızādēéz* <kızartıyoruz (6-10), *çıqādēerim* <çıkartıyorum (7-2).

- **Basit veya türemiş isimlerde r ünsüzünün düşmesi:**

bī <bir (5-35), *ilēki* <ileriki (5-36), *bādaq* <bardağ (6-1), *çükündūler* <çükündürler (7-1), *qīq* <kırk (8-5), *qadā* <kadar (9-2), *āqasında* <arkasında (10-3), *çōba* <çorba (12-2), *kenālāna* <kenarlarına (11-1), *gēcik* “güzel” <gercik (21-9).

g) v düşmesiyle: v sızıcı ünsüzü genellikle u/ü dar yuvarlak ve o/ö geniş yuvarlak ünlüleri yanında düşerek ünlü uzamalarını ortaya çıkarır:

ōqut <o vakit (1-130), *qōlāmiş* <kovalamış (3-21), *tōbe* <tövbe (4-206), *dōmē* <dövmeye (19-11), *dōmek* <dövmek (18-1).

h) y düşmesiyle: y yarı ünlüsü çoğunlukla düşürülerek ünlü uzamasına sebebiyet verir:

ōle <öyle (1-7), *ī* <iyi (1-74), *pīlēni* <beyitlerini (4-294), *sōledik* <söyledik (4-327), *güvē* <güveyi (5-43), *şēdīmiş* <şey edermiş (5-63), *zīnep* <Zeynep (4-357), *bōle* <böyle (5-85), *būdū mü* <büyüdü mü (5-298), *sīrek* <seyrek (10-12).

2.1.1.1.2. Hece Kaynaşmasından Doğan Uzun Ünlüler

İçseslerde ünlüler arasında bulunan k, g, ğ, y, ı, v, h ünsüzleri zamanla eriyip kaybolduklarında, bu ünsüzlerden her birinin kendi hecesi içinde bulunan ünlü, kendinden önceki hece ünlüsü ile kaynaşarak uzun bir ünlü oluşturur. Ünlü uzamasına sebep olan hece kaynaşması olayında, iki ya da daha fazla hecenin kaynaşıp birleşmesi bahis konusu olduğundan, bu olay sonunda ilgili kelimelerin hece sayısında da bir eksilme olur (Korkmaz, 1994c: 37).

Zavet ağzında iki ünlü arasında yer alan aşınmaya ve düşmeye elverişli *g/ğ, h, r, v, y* ünsüzleri zamanla eriyip kaybolduğunda, ayrı hecelerdeki ünlüler karşılaşıp kaynaşarak uzun ünlüye dönüşür:

a) *g/ğ*'li hecelerın kaynaşmasından doğan uzun ünlü:

aşāqı <aşağıki (1-16), *çaldīm* <çaldığım (4-345), *küçününikisi* <küçüğününki (5-106), *sandīna* <sandığına (1-56), *qapānı* <kapağını (7-16), *dūn* <düğün (5-161), *çıqādımız* <çıkardığımız (8-10), *uşāna* <uşağına (12-1), *emecēni* <emeceğini (16-5), *ayçiçēnden* <ayçiçeğinden (1-30), *yidīm* <yediğim (13-9).

b) *h*'li hecelerın kaynaşmasından doğan uzun ünlü:

rāt <rahat (1-9), *mārebe* <muharebe (5-113), *sānları* <sahanları (12-9), *māllenin* <mahallenin (5-133), *tōmunu* <tohumunu (6-31), *lānaşı* <lahana aşı (12-2), *sān* <sahan (5-173).

c) *r*'li hecelerın kaynaşmasından doğan uzun ünlü:

üstlēnden <üstlerinden (1-37), *qālā* <karılar (5-205), *yuqādan* <yukarıdan (1-40), *uşaqlānı* <uşaklarını (3-29), *beyğilēnle* <beygirleriyle (5-114), *ilēden* <ileriden (6-11), *çıbıqlānı* <çubuklarını (6-39), *kenālāndan* <kenarlarından (7-35), *āqalāndan* <arkalarından (14-11), *tanıdıqlāmız* <tanıdıklarımız (16-8), *olanlāna* <olanlarına (5-168), *içēde* <içeride (17-10), *ninelēmiz* <ninelerimiz (21-4), *nēde* <nerede (1-37), *oralānı* <oralarını (3-31), *yaşlānda* <yaşlarında (5-50).

d) *v*'li hecelerın kaynaşmasından doğan uzun ünlü:

ōqut <o vakit (1-129), *qōlāmış* <kovalarmış (3-21).

e) *y*'li hecelerın kaynaşmasından doğan uzun ünlü:

yīcēni <yiyeyeğini (1-37), *pīlēni* <beyitlerini (4-294), *īlik* <iyilik (5-261), *būdū mü* <büyüdü mü (5-298), *būdükten* <büyüdükten (8-8), *yīcēmiz* <yiyeyeğimiz (8-18), *īcene* <iyicene (9-10).

Şimdiki zaman çekimlerinde -yor eki düşerken y ünsüzünün etkisiyle önceki hecenin ünlüsünü uzatır. Şimdiki zaman ekinin uzayan ünlüsü fiil köklerinden sonra her durumda *é/ī* şeklindedir. Fiil köklerindeki ünlünün düz veya yuvarlak olması durumu etkilemez:

yapīz <yapıyoruz (6-31), *qaldırēeriz* <kaldırıyoruz (6-33), *ıslīz* <ıslıyoruz (6-41), *yazēésin mi* <yazıyorsun mu (7-3), *alīm* <alıyorum (7-7), *başlīriz* <başlıyoruz (7-14), *başlīz* <başlıyoruz (9-4), *dēyēez* <diyoruz (9-12), *çēkivērīz* <çekiveriyoruz (21-5), *qoyēez* <koyuyoruz (1-11).

f) Pek çok kelimedede ise bahsi geçen ünsüzlerin başında ve sonunda bulunduğu heceler tamamen düşerken kendilerinden önceki ünlüde uzama meydana getirirler. Bunlar, *h*, *r*, *ğ* ve *y* ünsüzlerine bağlı hece yutumu olarak da görülen değişimlerdir:

süpūmē <süpürmeye (5-424), *atırlamā* <hatırlamaya (4-292), *ēkmē* <ekmeğe (5-229), *epsicī* <hepsiciği (5-112), *aşā* <aşağı (7-3), *güvē* <güveyi (5-236), *sō* <sonra (6-16), *yapmā* <yapmaya (5-110), *içmē* <içmeye (6-52), *gitmē* <gitmeye (8-2), *bittā* <bir daha (8-16), *qazmā* <kazmaya (12-2), *bayrā* <bayrağı (5-123).

2.1.1.1.3. Ünlü Karşılaşmasından (Ünlü Tekleşmesinden) Doğan Uzun Ünlüler

Türkçenin yapısı ayrı boğumlanmalı iki ünlünün yanyana bulunmasına elverişli olmadığından, ünlü ile biten kelimelere ünlü ile başlayan ekler getirildiğinde, araya bir koruyucu ünsüz girmesi, bilindiği gibi genel bir kural durumundadır. Bunun dışında, bölgede, son ve ön sesleri birer ünlü olan iki kelime yanyana gelir ve konuşmada aradaki tabii duraklama kalkarsa düşen ünlülerden biri kendi etkisini önünde kalan ünlüye yükleyerek onu uzatır (Korkmaz, 1994c: 38).

tōle <tè öyle (5-126), *tōnun* <tè onun (10-9), *tōna* <tè ona (22-3), *nōlursa* <ne olursa (16-20), *tō* <tè o (18-7), *tōqut* <tō vaqit <tè o vakit (16-34).

Yazı dili yolu ile Arapçadan girmiş olan ve hecelerinden birinin başında *ğ* ünsüzü bulunan kelimelerde de, bu ünsüz kendinden sonraki ünlü ile kaynaşarak bir uzun ünlüye

döner. Çünkü hece başı ع'ları Türkçede boğumlanma bakımından bir ünlü değerindedir (Korkmaz, 1994c: 39). Bu özelliğe bölge ağzında yalnızca saat kelimesinde rastlanılmıştır:

sāt <sa'at (16-24), *sātta* <sa'atta (15-12).

2.1.1.1.4. Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi Sonucunda Doğan Uzun Ünlüler

Zavet ağzında vurgusuz orta hece ünlüsünün sıkça düştüğü görülür. Vurgusuzluktan dolayı düşen ünlü bir önceki hecenin ünlüsünü uzatmaktadır. Bu ses olayı gerçekleşirken *r* ünsüzüne bağlı hece yutumu sonucunda da ünlülerin uzadığı tespit edilmiştir:

- a) *İken* zarf-fiil eki kelimeye ulanırken *i* ünlüsü düşerek bir önceki hecenin ünlüsünü uzatır:

çekêeken <çeker iken (1-38), *alīqa* <alır iken (5-37), *geçêeke* <geçer iken (5-117), *gidêeke* <gider iken (16-13), *yapāqa* <yapar iken (13-5), *duyāqan* <duyar iken (17-15), *çiqāqa* <çıkır iken (5-91).

- b) cevher fiili kelimelere ulanırken düşer ve bir önceki hecenin ünlüsü uzar:

uruvêrîmiş <vuruverir imiş (5-116), *gidêedi* <gider idi (5-181), *istêesen* <ister isen (7-17), *gidêedik* <gider idik (8-2), *ekêedik* <eker idik (8-8), *dêese* <der ise (16-18), *qapādıq* <kapar idik (6-49), *qaçādıq* <kaçar idik (16-23).

- c) *-rA /-rI* yön hâli ekindeki *r* ünsüzü düşerken önceki hecenin ünlüsü uzar:

içêeden <içeriden (1-4), *yuqāqı* <yukarıki (1-15), *ilêesi* <ilerisi (14-1), *dışādan* <dışarıdan (5-229), *ōda* <orada (6-19), *yuqādan* <yukarıdan (1-40).

2.1.1.1.5. Alıntı Kelimelerdeki Uzun Ünlüler

Yukarıda anlatılan değişimlere uğramamış olan Arapça ve Farsça kelimelerin, yalnız ya da eklerle genişletilmiş olanlarında, bazen uzunluklar aynen devam etmektedir (Korkmaz, 1994c: 39):

çāre (4-100), *meselâ* (1-10), *icāb* (1-45), *helâl* (3-4), *ziyārete* (4-35), *velâkin* (5-69), *islâ* <islah (6-3), *ilâhisi* (9-6), *lâzım* (17-6), *ziyāde* (19-1), *hâlleri* (22-3).

Bulgaristan'ın farklı bölgelerindeki Türk ağızlarında da uzun ünlülerin benzer şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir.

Dulovo ilçesi Türk ağızlarında da yaygın bir kullanım alanına sahip olan uzun ünlüler, genellikle hece kaynaşması, ünsüz düşmesi gibi ses olayları neticesinde görüldüğü gibi belirsiz, düşmek üzere olan, ünsüzlerin ve *r*, *l* ünsüzlerinin etkisiyle de ortaya çıkmaktadırlar⁶⁴:

toprā (toprağa), māle (mahalle), ekmēni (ekmeğini), būle (böyle) vb.

Milino ağzında da hece yutumu, ünsüz düşmesi sonucu gerçekleşen uzun ünlüler yabancı kelimelerde de bulunmaktadır⁶⁵:

tāla, īši (<ekşi), tā (<daha), sāt, cāmi vb.

Eckmann ise Razgrad Türk Ağzı'nda, *Monophthongisatia* ve *Consonant düşmesi* başlıkları altında uzun ünlülü kelimeleri örneklendirmiştir⁶⁶:

dāre (<dayre), sōlēlek (<söyleylek) <söyleyerek, dīnek <diynek, ārı <ağrı, bešī <beşiği vb.

Kırcaali ve Çerkovna ağızlarında da bu ses olayı, diğer Bulgaristan Türk ağızlarında olduğu gibi ünsüz düşmesi, hece kaynaşması, ünlü karşılaşması gibi durumlarda hâsıl olmuştur.

Kırcaali ağzı⁶⁷:

dā <dağ, yicēmiş <yiyecekmiş, ūsüz <öksüz, dīl <değil, sātını <saatini vb.

Çerkovna ağzı⁶⁸:

çīt <çift, Allā <Allah, ōkut <o vakit; tā <daha, sōk <soğuk, burē <buraya vb.

2.1.1.2. İkiz Ünlüler

Bünyesinde iki ünlü bulunduğu hâlde ayrı hece meydana getirmeyen fonemlere “ikiz ünlü” denilmektedir. İkiz ünlü, ses uzuvlarının bir tek hareketiyle ve tek bir nefes baskısı altında telâffuz edilir. Bu bakımdan tek ünlü hükmündedir (Ercilasun, 2002: 61). Türkçede ikiz ünlüler, genellikle, ğ (<g), h, v ve y ünsüzlerinin, kelimelerin içseslerinde ve iki ünlü arasında bulunduğu zaman eriyip kaybolmaları sonucunda oluşur (Gülensoy, 1988: 29).

⁶⁴ DTA, s. 24-32.

⁶⁵ MA, s. 70-73.

⁶⁶ RTA, s. 6, 11.

⁶⁷ KTA, s. 30-35.

⁶⁸ ÇTA, s. 19-27.

Bölge ağzında eşit ve alçalan ikiz ünlülere rastlanırken, yükselen ikiz ünlü örneği tespit edilememiştir.

2.1.1.2.1. Eşit İkiz Ünlüler

Her iki ögesindeki ünlü aynı ve boğumlanma süreleri eşit olan ikiz ünlü türüdür (Korkmaz, 1994c: 43). Bölgede pek fazla örneği yoktur.

qâât <kağıt (5-409), *lââm* <lâzım (1-113), *reis* “otobüs” <Bulg. reyis (16-3).

2.1.1.2.2. Alçalan İkiz Ünlüler

İkinci ögeleri birincilere bakarak daha dar ve süreksiz olan ikiz türleridir (Korkmaz, 1994c: 43).

zeir <zehir (2-1), *dâıldı* <dağıldı (5-404), *souq* <soğuk (7-17).

2.1.1.3. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu, bir kelimedeki ünlülerin *kalınlık-incelik* ve *düzlük-yuvarlaklık* bakımından birbirine uyması olayıdır. Bu olay Türkçenin en göze çarpan özelliği olup, köklerde veya kök ve eklerde bir kelimenin bütün ünlüleri yukarıda belirtilen bakımlardan birbirine benzerler (Gülensoy, 1988: 31).

Zavet köyü Türk ağzında ünlü uyumu oldukça kuvvetlidir. Bu uyumun kuvvetli olmasında dudak ünsüzleri ile *r* ünsüzü önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.1.3.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecesi kalın ünlü ile başlarsa diğer hecelerinde de kalın, yine ilk hecesinde ince ünlü varsa diğer hecelerinde de ince ünlü bulunur. Bu uyumun bölge ağzındaki bazı eklerdeki durumu şu şekildedir:

1. *i*-cevher fiili ile kurulan ve yazı dilimizde ünlü uyumunun dışında kalan “iken” zarf fiili ile bunun kelimelere eklenmiş şekli olan “-ken” bölge ağzında “-qa”, “-qan”, “-qayın”, “-qaydın”, “-keydin” ve “-ke” şekliyle kullanılmaktadır:

çekèeken <çeker iken (1-38), *alīqa* <alır iken (5-37), *küçükke* <küçük iken (10-2), *baqāqayın* <bakar(i)ken-in (5-250), *yapāqa* <yapar iken (6-3), *qonuşūqaydın* <konuşur iken (15-14), *süpürükeydin* <süpürür iken (16-1), *duyāqan* <duyar iken (17-15), *çıqarıqaydın* <çıkarır iken (21-6), *beslenirke* <beslenir iken (5-278).

2. Türkiye Türkçesinde devamlı olarak ince şekliyle kullanılan “*ki*” aitlik ekinin bölge ağzında kalınlık-incelik uyumuna tâbi olduğu görülmektedir:

yuqāqı <yukarıki (1-19), *baştanqı* <baştanki (10-5), *bıldıqı* <bıldırki (5-280), *aşāqı* <aşağıki (1-16).

3. Birden fazla ekin birleşmesinden meydana gelen +*lAyIn* eki, eskiden +*CA* çekim ekinin yanında, onun gibi bir eşitlik çekim eki olarak kullanılırdı. Eski Anadolu Türkçesinde böyle çekim eki olarak «gibi» ve «göre» ifadesi ile geniş ölçüde kullanılmıştır. Batı Türkçesinde ek sonradan çekim eki olarak kullanılmaktan çıkmış, birkaç misalde, klişeleşerek sadece bir yapım eki hâlinde kalmıştır. Bu birkaç misal *sabah-leyin*, *ağşaleyn*, *gece-leyin* gibi vakit isimleridir. Bugün ekin, y'nin tesiri ile olacak, yalnız ince şekilleri kullanılmaktadır (Ergin, 2008: 173-174).

+*lAyIn* ekinin Zavet ağzında da Eski Anadolu Türkçesindeki şeklini devam ettirdiği ve dolayısıyla da kalınlık-incelik uyumuna uyduğu tespit edilmiştir:

sabālayın <sabahleyin (16-1), *avşamlayın* <akşamleyin (8-24), *sabālan* <sabahleyin (7-14), *ōlenleyin* <öğlenleyin (8-20), *sabāla* <sabahleyin (10-18).

Aynı durum Kırcaali ve Milino ağızlarında da mevcuttur.

Kırcaali Türk ağzı⁶⁹:

sabālan <sabahleyin, *ağşamlān* <akşamleyin.

Milino ağzı⁷⁰:

sabālayın, *avşāmnayın*.

Fakat Çerkovna ağzında durum ölçünlü Türkçe ile paralellik göstererek ekin kalınlık-incelik uyumuna uymadığı görülür⁷¹:

avşamlīn <akşamleyin, *sabālīn* <sabahleyin vb.

4. Bağlama edatı “ile” kalınlık-incelik uyumuna uyarak “-*la/-le*” ve “-*lan*” şekillerinde kullanılmaktadır:

şekerlen <şeker ile (1-16), *quvanlan* <kuvan ile (1-83), *çocuqlāla* <çocuklar ile (5-112), *bıçaqla* <bıçak ile (9-13), *süngülēle* <süngüler ile (5-114), *lambayla* <lamba ile (13-7), *arabayla* <araba ile (15-1), *onlāla* <onlar ile (5-117), *uşaqılāla* <uşaklar ile (15-16), *oraqla* <orak ile (14-10).

⁶⁹ KTA, s. 39.

⁷⁰ MA, s. 76.

⁷¹ ÇTA, s. 33.

5. Şimdiki zaman eki “-yor” bölge ağzında düzleşmeye uğradığı için kimi örneklerde kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür:

bilm̄m <bilmiyorum (15-15), *dèyèéz* <diyoruz (1-5), *ölèeri* <ölüyor (2-4), *diyèeri* <diyor (3-25), *söylenèè* <söyleniyor (4-314), *gõmèeri* <görmüyor (5-42), *gidèèrim* <gidiyorum (5-79), *geçirèèeriz* <geçiriyoruz (6-16), *çekèèerim* <çekiyorum (7-16), *kesèèsin* <kesiyorsun (8-1).

Milino, Kırcaali, Çerkovna, Razgrad ve Dulovo ağızlarında da şimdiki zaman ekinin bazı örneklerde kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür.

Milino ağzı⁷²:

geliyèeri, gidiyèeri vb.

Kırcaali Türk ağzı⁷³:

bilmèyim< bilmiyorum, benzì <benziyor vb.

Çerkovna ağzı⁷⁴:

içèsin < içiyorsun, geçè <geçiyor, gelèri <geliyor, pişirèsin <pişiriyorsun vb.

Razgrad Türk ağzı⁷⁵:

gelèrim, bilèrim vb.

Dulovo Türk ağzı⁷⁶:

geleim (geliyorum), diesin (diyorsun), kalıo vb.

6. i- cevheri fiilinin çekimlerde kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülmektedir:

vādı <var idi (1-1), *alīdıq* <alır idik (8-23), *qalındı* <qalın idi (10-7), *alçaqıydı* <alçak idi (13-2), *yoqtu* <yok idi (14-4), *şeydeydi* <şeyde idi (16-8), *çādaqlıydı* <çardaylı idi (17-18).

7. Eski Türkçe kelimeler kalınlık-incelik uyumu gözetilerek kullanılagelmiştir:

anğısı “hangisi” <qanğısı (1-48), *alma* <elma (5-36), *anğı* “hangi” <qanğı (22-27), *qādaşları* <kardeşleri (5-153).

⁷² MA, s. 76.

⁷³ KTA, s. 39.

⁷⁴ ÇTA, s. 31.

⁷⁵ RTA, s. 15.

⁷⁶ DTA, s. 52.

Bu durum Milino ağzında da mevcuttur⁷⁷:

haᅅı, haᅅkı.

2.1.1.3.1.1. Alınma Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

Bölge ağzında Arapça ve Farsçadan girmiş bulunan kelimeler de çoğu kez kalınlık-incecik uyumuna uymaktadırlar:

vaqıt <Ar. vakit (1-38), *masqanı* <İt. maskeni (1-110), *zatu* <Ar. zaten (1-135), *bāşışı* <Far. bahşışı (5-167), *kires* <Yun. kiraz (5-461), *qili* <Fr. kilo (6-1), *alātları* <Ar. aletleri (14-7), *yāni* <Far. yahni (12-2), *bāçanın* <Far. bahçenin (16-15), *alātı* <Ar. aleti (17-1), *tēne* <Far. tane (18-15), *apıs* <Ar. hapis (16-33), *aqqatta* <Ar. hakkatta <hakikatte <hakikaten (1-136), *isle* “güzel” <islā (5-249), *ğalba* <Ar. gālibā (8-6), *sefte* <Ar. siftah (17-19).

Kırcaali Türk ağzındaki uyuma girmiş alınma kelimeler⁷⁸:

vaᅅıtta <vakitte, zatın <zaten.

Milino ağzındaki örnekleri⁷⁹:

gıymathı, vakıt, comāt vb.

2.1.1.3.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması

Zavet köyü Türk ağzında kalınlık-incecik uyumunun sağlam bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz fakat bu yapı başta, bölge ağzının karakteristik özelliklerinden biri olan şimdiki zaman eki olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı kimi zaman bozulmuştur:

1. Şimdiki zamanın basit çekimlerinde, özellikle kalın sıradan kelimelere gelirken, -yor ekindeki y ünsüzünün sıklıkla düştüğü, düşerken de kendinden önceki ünlüyü incelterek uyumun bozulmasına sebep olduğu görülmektedir:

tutēē <tutuyor (1-46), *aldırī* <aldırıyor (2-11), *uydurēēsin* <uyduruyorsun (4-354), *qızareēeri* <kızarıyor (5-59), *anlēēsin* <anlıyorsun (5-105), *asēller* <asıyorlar (5-166), *yapīz* <yapıyoruz (6-31), *olēeri* <oluyor (9-14), *çiqmēeri* <çiqmıyor (10-17), *alīsin* <alıyorsun (15-12), *toplēeri* <topluyor (17-3), *qaçēeriz* <kaçıyoruz (20-4), *yaşēller* <yaşıyorlar (22-20), *çiqqēeriz* <çıkıyoruz (5-52), *qoyēeri* <koyuyor (5-58), *çapalanēeri* <çapalanıyor (6-47),

⁷⁷ MA, s. 76.

⁷⁸ KTA, s. 39.

⁷⁹ MA, s. 76.

qaynèeri <kaynıyor (7-6), *salèeri* <salıyor (11-10), *olmèeri* <olmuyor (16-9), *toplèeri* <topluyor (17-3), *anladamèerim* <anlatamıyorum (3-31), *duramèeriz* <duramıyoruz (5-251), *atìlamiyem* <hatırlamıyorum (15-16).

Zavet ağzı şimdiki zaman çekimlerinde y ünsüzünün düşmediği durumlarda da uyum bozulması olmaktadır:

taşıyèesin <taşıyorsun (1-122), *oquyèesin* <okuyorsun (5-336), *yayèesin* <yayıyorsun (5-392), *sayèesin* <sayıyorsun (21-17), *qoyèéz* <koyuyoruz (1-12).

Kırcaali Türk ağzında da şimdiki zaman eklerinin kullanımı sırasında kalınlık-incecik uyumunun kimi zaman bozulduğu görülür⁸⁰:

başaramèri <başaramıyor.

Dulovo Türk ağzlarında da aynı durum mevcuttur. -yor şimdiki zaman eki yazı dilimizde kalın ünlülü tabanlarda uyuma girerken Dulovo ağzlarında bazı örneklerde ekin ünlüsü diğer Bulgaristan Türk ağzlarında da olduğu gibi incelererek uyumun dışında kalmaktadır⁸¹:

duriye (duruyor), *alamıyersin* (alamıyorsun), *kalkei* (kalkıyor).

Milino ağzında ekin uyuma uyduğu örnekler olduğu gibi uyum dışına çıktığı örnekler de mevcuttur⁸²:

alıvèrin, *okuyèri* vb.

Bu durumun Razgrad Türk ağzında da olduğu görülür⁸³:

koruyèri ‘koruyor’.

Çerkovna ağzında şimdiki zaman ekinin yerini tutan *ē*, *ēr* ekleri, kalın ünlülerin yer aldığı kelimelerde, kalınlık-incecik uyumunu bozar⁸⁴:

çıkē < çıkıyor, *aldadē* <aldatıyor, *olēri* <oluyor, *alēz* <alıyoruz vb.

2. Genel olarak *-Inca* /-*UncA* zarf-fiil ekinin işlevinde kullanılan *-DInèn* /-*dUnèn* /-*DInèesI* zarf-fiil biçimleri, Anadolu ağzlarında pek görülmemesine karşın

⁸⁰ KTA, s. 40.

⁸¹ DTA, s. 53.

⁸² MA, s. 108.

⁸³ RTA, s. 15.

⁸⁴ ÇTA, s. 31.

Bulgaristan Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılan zarf-fiil ekleridir. Ekin kalın ünlülü kelimelerde uyum dışında kaldığı görülür:

qıydīdinēnsi <kıydırınca (7-2), *qaynadinēn* <kaynayınca (7-2), *qaynadinēəsi* <kaynayınca (7-6), *yavaşılattinēəsi* <yavaşılatınca (7-7), *yıqadinē* <yıkayınca (7-26), *tutundunēn* <tutununca (9-11), *çıqādinēn* <çıkarınca (9-13).

3. Zavet ağzında yer edinen yabancı kelimelerin kimisinde uyumun bozulduğu görülmektedir:

serhoşa <sarhoşa (4-364), *nemaz* <namaz (5-21), *ehāli* <ahali (5-110), *servoş* <serfoş <sarhoş (22-3), *metru* <Fr. metre (19-1).

4. İşaret zamirleri de bölge ağzında uyum dışında kullanılmıştır:

burey <buraya (5-474), *orē* <oraya (10-4), *burē* <buraya (13-2), *torē* <toraya <tē oraya (16-33).

5. Yapılan derlemelerde kalınlık-incelik uyumuna uymadığı tespit edilen münferit örnekler:

aynisi <aynısı (17-3), *variydik* <vardık (16-34), *variydi* <vardı (16-15), *anleri* <onları (4-224).

2.1.1.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir kelimedede düz (a, e, ı, i) ünlülerden sonra düz; yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlülerden sonra ya dar-yuvarlak (u, ü) veya düz-geniş (a, e) ünlülerinin bulunabilmesi şeklinde açıklanan düzlük-yuvarlaklık uyumunun bölge ağzındaki durumu şu şekilde olmuştur:

1. Şimdiki zaman çekimlerinde *-yor* eki düzlük-yuvarlak uyumu bakımından düzleşme eğilimindedir:

aldırī <aldırıyor (2-11), *tutē* <tutuyor (1-46), *qoymīm* <koymuyorum (1-20), *qaçēēriz* <kaçıyoruz (20-4), *yaşēller* <yaşıyorlar (22-20), *anlēēsın* <anlıyorsun (5-105), *çıqēēriz* <çıkıyoruz (5-52), *duramēēriz* <duramıyoruz (5-251), *taşıyēēsın* <taşıyorsun (1-122), *salēēri* <salıyor (11-10), *dōnēē* <dönüyor (7-8).

Bu durum Kırcaali, Milino ve Dulovo ağızlarında da görülür:

Kırcaali Türk ağzı⁸⁵:

biliyam <biliyorum, istiyēriz <istiyoruz vb.

Milino ağzı⁸⁶:

alıv'érin (<alıyorum), gidi'érin, okuy'érin vb.

Dulovo ağzları⁸⁷:

konişeriz (konuşuyoruz), beceremiyem (beceremiyorum), kōreyī (koruyor) vb.

2. Dudak ve damak ünsüzlerinin tesiriyle bu ünsüzlerin yanındaki yuvarlak ünsüzler düzleşmektedir. Bölge ağzında bu hadiseye oldukça fazla rastlanır:

yimītlamış <yumurtlamış (1-39), *bavşam* <bu akşam (1-134), *yavrularım* <yavrularım (4-19), *mıstafa'm* <mustafa'm (4-43), *yatır* <yatar (4-50), *qavırır*⁸⁸ <kavurur (8-18), *fiqarālıq* <fukaralık (5-82), *qāpız*⁸⁹ <karpuz (5-103), *mārebe* <muharebe (5-113), *çamır* <çamur (5-118), *mısaf* <Ar. mushaf (5-227), *yımşacıq* <yumuşacıq (5-244), *tavıq* <tavuk (18-10), *avıl* <avul <avlu (5-272), *yamılmış* <yamulmuş (17-16), *yavıt* <yahut (22-3), *pamıq* <Far. pamuk (5-401), *davılına* <davuluna (6-9), *çıbıqlānı* <çubuklarını (6-39), *macının* <macunun (7-16), *māfazası* <muhafazası (7-16), *amīlan* <hamurla (8-19), *ōlambır* <ıhlamur (10-1), *yimītlī mi* <yumurtluyor mu (1-116), *mēlin* <melun (4-228), *çamīlan* <çamurla (14-2), *andan* <ondan (6-12), *rabot* <Cs. robot (6-16), *qoliba* <Yun. kulübe (13-4), *yimīta*⁹⁰ <yumurta (6-1).

3. Bölge ağzında düz ünlülerin yuvarlaklaştığı örnekler de mevcuttur. Fakat bu örnekler düzleşmeye oranla daha azdır:

abu <abla (4-357), *bōzumıza* <boğazımıza (5-416), *bubam*⁹¹ <babam (8-12), *abum* <ablam (21-7).

2.1.1.3.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması

Zavet ağzı düzlük-yuvarlaklık bakımından sağlam bir yapıya sahip olmasına rağmen kimi kelimelerin bu uyuma uymadığı görülür:

⁸⁵ KTA, s. 40.

⁸⁶ MA, s. 77.

⁸⁷ DTA, s. 57.

⁸⁸ Krş. için bk. UİA, s. 25; *gavır-*, *çabık*, *hamır*, *tavık*, *karpız* vb.

⁸⁹ Krş. için bk. GAT, s. 81; *garpız*, *yağmır*, *çamır* vb.

⁹⁰ Krş. için bk. UİA, s. 33; *yımırta*.

⁹¹ Krş. için bk. RAÜ, s. 113; *buba* < *baba* (Plevne, Lofça, Beglež, Borima, Bežonovo, Lomec, Ostrec). UİA, s. 29; *bubam*.

ħaġlamburdan <ihlamburdan (1-33), *qamyon* <kamyon (15-1), *savuşëëm* <savuşuyorum (4-311), *ānso* <ondan sonra (7-35), *abum̄inde* <ablamlarda (4-327), *abu* <abla (4-357), *dobdolu* <dopdolu (4-385), *avul* <avlu (5-53), *āmut* <armut (5-265), *ġavurun* <gavurun (5-267), *limon* (6-11), *qoyīm* <koyuyorum (5-358), *yavut* <yahut (5-427), *paltolon* <pantolon (16-8), *metru* <Fr. metre (5-455), *töböle* <tè böyle (11-9), *qoliba* <Yun. kulübe (13-4).

2.1.1.4. Ünlü Değişmeleri

Ünlüler ya komşu hecelerdeki ünlülerin ya da yanlarındaki ünsüzlerin etkileri altında değişirler. Ünlü değişimleri, ünsüzlerin ünlülere olan etkilerinin verisidir. Bazı ünsüzlerdeki özelliklerin ünlülere aktarılmasında, o ünlünün aldığı etki şekline göre, ünlü değişimleri de türlü bölümlere ayrılır (Korkmaz, 1994c: 56).

Etki şekillerine göre bölge ağızındaki ünlü değişmelerini altı bölümde ele almak mümkündür:

1. Kalın Ünlülerin İncelmesi,
2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması,
3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması,
4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi,
5. Geniş Ünlülerin Daralması,
6. Dar Ünlülerin Genişlemesi,
7. Ünlü Benzeşmesi.

2.1.1.4.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

- **e <a değişmesi:**

qaynadinèn <kaynadığıyla (7-2), *çalışem* <çalışayım (3-12), *hevada* <havada (4-95), *bilèè* <bulamak'tan, "buluyor" (5-234), *yāne* <yana (4-390), *cumētesi* <cumartesi (5-163), *burē* <buraya (5-246), *torē* <tè oraya (16-33), *tene*⁹² <Far. dāne (5-410), *qāne* <kana (4-65), *orey* <oraya (5-210), *kires*⁹³ <Yun. kiraz (5-461), *nekes* <Far. nākes (5-33).

- **è <ı değişmesi:**

⁹² Krş. için bk. NYA., s. 83; *tene*. GTG., s. 59; *tenä*.

⁹³ Krş. için bk. GTG., s. 59; *kirez*.

patlèèri <patlıyor <patla+yorır (20-4), *qaçèèri* “kaçıyor” (20-4).

- **è <o değişmesi:** Bölge ağzında kullanılan şimdiki zaman eki *-yèèr* ekinde fazlaca görülür:

kesiyèèri <kesiyor (3-29), *uyèèri* <uyuyor (4-384), *büyèèri* <büyüyor (5-283), *dèyèèriz* <diyoruz (17-5), *atılayèèrim* <hatırlıyorum (15-18), *qoyèèriz* <koyuyoruz (6-38).

- **i <ı değişmesi:**

ayni <aynı (1-20), *misî* <mısır (7-20), *başima* <başıma (5-493), *aynisi* <aynısı (11-11), Rus. *çaynikler* <çaynıklar <çaydanlıklar (16-15), *variydik* <vardık (16-34), *variydî* <vardı (16-15).

- **i <u değişmesi:**

melin <melun (4-228), *fasile* <fasulye (5-205).

- **ü <u değişmesi:**

*bürüncük*⁹⁴ “ipekli” <buruncuk (5-444).

2.1.1.4.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

- **a <e değişmesi:**

hecal <ecel (4-222), *qādaşımın* <kardeşimin (5-496), *sabāla* <sabahleyin (10-18), *örümceklā* <örümcekler (5-431), *alektirik* <Fr. elektrik (13-7).

- **ı <i değişmesi:**

vaqtı <vakti (5-107).

- **o <e değişmesi:**

tobūda <tè burda (2-3), *novqut* <ne vakit (4-310).

- **u <e değişmesi:**

dèyu <diye (4-57), *metru* <Fr. metre (5-455).

- **u <i değişmesi:**

novqut <ne vakit (4-310), *duştuvaq* <dişbudak (10-1).

⁹⁴ Krş. için bk. GTG., s. 58; *bürüncük*.

2.1.1.4.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

- **u <a değişmesi:**

olucan <olacaksın (1-105), *abum* <ablam (21-7), *bubam* <babam (8-12).

- **u <ı değişmesi:**

bōzumuz⁹⁵ <boğazımıza (5-416), *pāpularım* <parpılarım (6-20).

- **u <i değişmesi:**

novqut <ne vakit (4-310).

- **ü <e değişmesi:**

sürücen <süreceksin (1-106).

- **o <a değişmesi:**

moma <mama (16-5).

- **o <e değişmesi:**

tobūda <tè burada (2-3), *novqut* <ne vakit (4-310).

- **o <ı değişmesi:**

ōlambır <ıhlambur (10-1).

- **ö <e değişmesi:**

töbōle <tè böyle (4-409).

- **ö <i değişmesi:**

böberin⁹⁶ <biberin (19-12).

2.1.1.4.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

- **e <u değişmesi:**

bulunmeyi <bulunmuyor (1-81).

- **ı <u değişmesi:** Bölge ağzında örneği fazlaca mevcuttur.

yımūtlamış <yumurtlamış (1-39), *çabıq* <çabuq (3-7), *fıqarālıq* <fukaralık (5-82), *yavrularım* <yavrularım (4-19), *mıstafa'm* <Mustafa'm (4-43), *qavırır* <kavurur (4-404),

⁹⁵ Krş. için bk. **TDD**, s. 278; *bōzu* (boğazı).

⁹⁶ Krş. için bk. **TDD**, s. 277; *böber*.

qāpız <karpuz (5-103), *çamır* <çamur (5-118), *mısaf*⁹⁷ <Ar. mushaf (5-227), *macın* <macun (5-229), *bilèè* <bulamak'tan, "buluyor" (5-234), *yımşacıq* <yumuşacık (5-244), *avılın* <avulun (5-269), *yāmırlar* <yağmurlar (5-303), *pamıqtan*⁹⁸ <Far. pamuktan (5-401), *davılina* <davuluna (6-9), *çıbıqlānı* <çubuklarını (6-39), *macının* <macunun (7-16), *tavıq* <tavuk (7-28), *qavırır* <kavurur (8-18), *amılan* <hamurla (8-19), *āmıtlıq* <armutluk (13-3), *ōlambır* <ıhlambur (10-1), *āmıt* <armut (10-8), *yımşadınan* <yumuşayınca (10-9), *çamılan* <çamurla (14-2), *yamılmış* <yamulmuş (17-16), *tavıq* <tavuk (18-10), *yımıtlamèèri* <yumurtlamıyor (18-13), *yavıt* <yahut (22-3).

Dulovo Türk ağızlarında da hemen hemen aynı örnekleri mevcuttur⁹⁹:

kavırdık mı, pamık, salamıra, susuzlık, tavık, yımirtaylan, çabık.

Milino ağızında düzleşme örneklerinin çoğunda ı <u değişimi mevcuttur¹⁰⁰:

yımırta, macın, yavrı, savırmak vb.

Kırcaali Türk ağızında da düzleşmeler çoğunlukla ı <u yönünde görülür¹⁰¹:

yımırta, pamık, armıdı <armudu, tavıklarım, fıkaraya, davılları vb.

- **i <u değişmesi:**

mèlin <melun (4-228), *fasile* <fasulye (5-205).

- **i <ü değişmesi:**

qoliba <Yun. kulübe (13-4), *dönî* <dönüyor (7-15).

- **i <o değişmesi:**

bulunmeyi <bulunmuyor (1-81).

2.1.1.4.5. Geniş Ünlülerin Daralması

- **ı <a değişmesi:**

yatır <yatar (4-50), *çabcıq* <çabucak (4-353), *çabcıcıq* <çabucak (5-120), *annıyèller* <anlamak'tan "anlıyorlar" (5-423), *yatımışlar* <yatarmışlar (5-54).

- **ı <e değişmesi:**

⁹⁷ Krş. için bk. BTA, s. 367; *mısaf* < *musaf* < *mushaf* (ar.).

⁹⁸ Krş. için bk. BTA, s. 367; *pamık* < *pamuk* (fa.).

⁹⁹ DTA, s. 57.

¹⁰⁰ MA, s.89.

¹⁰¹ KTA, s. 45.

zatu <zaten (5-356).

- **i <e değişmesi:** Bölge ağzında çok fazla örneği mevcuttur:

*s̄rek*¹⁰² <seyrek (1-25), *dięişilē* <değişiliyor (1-49), *d̄m* <demek'ten, "diyorum" (1-88), *kefn̄* <kefen (3-82), *kefn̄imi* <kefenimi (4-70), *gice* <gece (13-4), *ībe* <heybe (5-47), *p̄nir* <peynir (5-66), *diyivēēdinēn* "değiverince" <değiverdiğinen (5-92), *biyenīseydiniz* <beğenirseniz (5-111), *īş̄i*¹⁰³ <ekşi (5-208), *yir* <yer (5-277), *domat̄isi* <domatesi (6-5), *yiriz* <yeriz (6-29), *biyęir* <beygir (8-4), *yimeden* <yemeden (9-3), *yisin* <yesin (18-15), *tenekilere* <tenekelere (7-16), *yimē* <yemeye (8-1).

Aynı şekilde Kırcaali, Milino ve Dulovo ağızlarında da i <e yönlü daralma dikkat çekici ölçüde fazladır.

Kırcaali Türk aęzı¹⁰⁴

sevirmişle, teneki, biyenise <beğenirse, yimiyollā <yemiyorlar, çiyiz <çeyiz, patatis, yimez, ni <ne vb.

Milino ağzında tespit edilen örneklerin hemen tamamında ünsüz düşmesine bağlı olarak ünsüzlerden önce gelen *i* ünlüsünde uzama meydana gelmiştir:¹⁰⁵

d̄nek <deynek, k̄if <kiyif <keyif, l̄ilek <leylek, p̄nir <piynir <peynir, d̄il <diyil <değil, ş̄itan <şeytan vb.

Dulovo Türk aęızları¹⁰⁶:

bitonla (betonlar), biğile <biyęile <beygirler, yimek, çiyiz (çeyiz), gice (gece).

- **u <a değişmesi:**

olucan <olacaksın (1-105), *abu* <abla (4-357), *abum* <ablām (21-7), *quyālā* <koyarlar (8-19).

- **u <e değişmesi:**

metru <Fr. metre (5-455).

- **u <o değişmesi:**

¹⁰² Krş için bk. GTG, s. 61; *siyrek*, *mindir*.

¹⁰³ Krş için bk. RTA, s. 5; *iyşi*.

¹⁰⁴ KTA, s. 46.

¹⁰⁵ MA, s. 79.

¹⁰⁶ DTA, s. 58.

*suvan*¹⁰⁷ <soğan (1-106), *televizurda* <Fr. televizyonda (5-58), *qilu* <Fr. kilo (5-306), *qufa* <kova (11-1), *quymā* <koymaya (8-10), *quyèèsin* <koyuyorsun (19-4), *quvan* <kovan (1-97), *quymuş* <koymuş (2-1).

- **ü <e değişmesi:**

sürücen <süreceksin (1-106).

- **ü <ö değişmesi:**

ūdūp <öğütüp (14-2), *ūttük* <öğüttük (16-24).

2.1.1.4.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

- **a <ı değişmesi:**

ağlamburda <ıhlamburda (1-30), *lââm* <lazım (1-113), *patlacan* <patlıcan (6-18).

- **e <i değişmesi:**

neçin <niçin (1-33), *dêye* <diye (3-7), *beber* <biber (5-64).

- **o <ı değişmesi:**

ōlambır <ıhlambır (10-1).

- **o <u değişmesi:**

oğradım <uğradım (4-291), *somonlā* <somunlar (5-170), *qoliba* <Yun. kulübe (13-4), *ōraşèèsin* <uğraşıyorsun (20-2).

- **ö <i değişmesi:**

böber <biber (5-482), *böberin* <biberin (19-12).

- **ö <ü değişmesi:**

yörüdüm <yürüdüm (3-8), *yörür* <yürür (3-45), *yörüemèeri* <yürüyemiyor (5-368), *gözel*¹⁰⁸ <güzel (6-18), *gözelcene* <güzelcene (11-12), *ūdūp* <öğütüp (14-2), *ūttük* <öğüttük (16-24), *yörümez* <yürümez (17-6).

¹⁰⁷ Krş. için bk. **NYA**, s.88; *suvan*. **GTG**, s. 61; *suvan*, **TDD**, s. 277; *suvan*.

¹⁰⁸ Krş. için bk. **BTA**, s. 360; *gözel-güzel*.

2.1.1.4.7. Ünlü Benzeşmesi

Bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestem birinin diğerine tesir ederek onu kendisine benzettiği, böylece iki sesin birbirine benzeştiği görülür (Ergin, 2008: 52).

Tespit edilen benzeşme olayları bölge ağzında “ilerleyici” ve “gerileyici” olmak üzere iki yönde gelişmiştir.

2.1.1.4.7.1. İlerleyici Benzeşme

Bir kelime içinde bulunan iki ünlüden birincisinin, ikincisini kendisine benzetme olayıdır.

somonlā < somunlar (5-170), *lââm* < lâzım (1-113), *patlacan* < patlıcan (6-18), *duyāqan* < duyarken (17-15), *qādaşımın* < kardeşimin (5-496), *sabāla* < sabahleyin (10-18), *sürücen* < süreceksin (1-106), *bāçalāda* < bahçelerde (5-316), *sefte*¹⁰⁹ < seftah < Ar. siftah (17-19).

2.1.1.4.7.2. Gerileyici Benzeşme

Kelime içerisinde yer alan iki ünlüden, ikinci ünlünün birinci ünlüyü kendisine benzetmesidir.

ĩsi < ekşi (5-208), *yisin* < yesin (18-15), *ũdũp* < öğütüp (14-2), *pĩnir* < peynir (5-66), *ũttũk* < öğüttük (16-24), *tene*¹¹⁰ < tane (5-405), *tõbõle*¹¹¹ < tẽbõle < tẽ bõyle (18-3).

2.1.1.5. Ünlü Düşmesi

Söyleyiş kolaylığı sağlama yanında, hece tekrarlarından kaçınma, ünsüzlerin ünlüler üzerindeki etkisi ünlülerin başlıca düşme sebepleridir (Özkan, 1996: 63).

Ünlü düşmesi, Zavet ağzında örneklerine bolca rastlanılan ses hadiselerinden biridir. Tespit edilen ünlü düşmelerinin tamamına yakını orta hecede olmuş, başta ve sonda ünlü düşmesi ise yalnızca birkaç kelimedede gözlemlenmiştir.

Orta hecenin vurgusuzluğundan dolayı orta hece ünlüsünün düşmesi bölge ağzında çokça görülür. Bu düşme esnasında kimi örneklerde ünlü uzamaları da meydana gelir:

¹⁰⁹ Krş. için bk. BTA, s. 365; *sefte* < *seftah*.

¹¹⁰ Krş. için bk. RTA, s. 8; *tene* < *tane*. RAÜ, s. 105; Prizren ve Priştine Ağızlarında *tene* < *Far. dāne*.

¹¹¹ Krş. için bk. RAÜ, s. 105; -e ağızlarında: *tõbõle* < *tebõle* (< *te bõyle*).

2.1.1.5.1. Başta Ünlü Düşmesi

lāyi <Ar. ilâhî (4-40).

2.1.1.5.2. Ortada Ünlü Düşmesi

- Müstakil örnekler:

*novqut*¹¹² <ne vakit (4-310), *çabcıq* <çabucak (4-353), *accıq* <azcıq <azıcık (5-37), *fasle* <fasulye (5-206), *urbası* <urubası <ruubası <İt. robası (5-228), *yımşacıq* <yumuşacıq (5-244), *arbaya* <arabaya (8-13), *yımşadınan* <yumuşadıǵıyla (10-9), *aqqatta* <hakkatta <hakıkatta (1-136), *keyfçe* <keyifçe (1-111), *bağrımış* <bağırırımış (2-12), *dèylim* <deyelim <diyelim (1-77).

- *İken* zarf-fiil eki kelimeye ulanırken i- ünlüsü düşer:

çekèeken <çeker iken (1-38), *alīqa* <alır iken (5-37), *uruqa* <vurur iken (5-249), *geçèeke* <geçer iken (5-117), *küçükke* <küçük iken (10-2), *gidèeke* <gider iken (16-13), *yapāqa* <yapar iken (13-5), *duyāqan* <duyar iken (17-15).

- “ile” bağlama edatının kelimelere ulanması esnasında i- ünlüsü düşer:

quvanlan <kuvan ile (1-83), *çocuqlāla* <çocuklar ile (5-112), *bıçaqla* <bıçak ile (9-13), *süngülēle* <süngüler ile (5-114), *lambayla* <lamba ile (13-7), *arabayla* <araba ile (15-1), *onlāla* <onlar ile (5-117), *uşaqlāla* <uşaklar ile (15-16), *oraqla* <orak ile (14-10).

- Yön gösterme eki almış işaret zamirlerine bulunma ve ayrılma hâli eki geldiği durumlarda yön gösterme ekinin -a’sı düşer:

burda <burada (1-5), *orda* <orada (5-54), *burdan* <buradan (5-10), *ordan* <oradan (10-4), *şurda* <şuradan (5-35), *şurdan* <şuradan (17-9).

- *i-* cevher fiili kelimelere ulanırken düşer:

uruvèrîmiş <vuruverir imiş (5-116), *gidèedi* <gider idi (5-181), *istēsen* <ister isen (7-17), *gidèedik* <gider idik (8-2), *ekèedik* <eker idik (8-8), *dēse* <der ise (16-18), *qapādıq* <kapar idik (6-49) *qaçādıq* <kaçar idik (16-23), *bağrımış* <bağırır imiş (2-12).

- Ünlü birleşmesi esnasında ünlü düşer:

*bavşam*¹¹³ <bu akşam (1-134), *noldu* <ne oldu (22-7), *nolcaq* <ne olacak (8-20).

¹¹² Krş. için bk. RAÜ, s. 115; -e ağızları, *owkıt* < *o vakit*.

¹¹³ Krş. için bk. RTA, s. 7; *bavşam* < *bu akşam*.

- “-AcAk” gelecek zaman eklerinin ilk ünlüleri çekim esnasında düşer:

annadcam <anlatacağım (5-279), *söyleycez* <söyleyeceğiz (4-310), *bilemeycez* <bilemeyeceğiz (4-314), *götürcez* <götüreceğiz (16-19), *etmeycem* <etmeyeceğim (5-41), *bilemeycem* <bilemeyeceğim (22-27), *gitcez* <gideceğiz (15-7), *çıqarcam* <çıkaracağım (1-62), *bulamaycam* <bulamayacağım (10-12), *yağcaq* <yağacak (1-96).

2.1.1.5.3. Sonda Ünlü Düşmesi

Tespit edilen örneklerde y ünsüzüne bağlı olarak -a sesi düşmüştür:

burey <buraya (5-474), *orey* <oraya (5-210).

Ünlü düşmesine Zavet ağzında çok sık rastlanılırken Dulovo Türk ağızlarında bu ses olayına çok az örnekte rastlanılmıştır¹¹⁴:

bir ki (iki); iy (iyi), yan (yani), ik (iki).

Kırcaali Türk ağzındaki ünlü düşme olayları Zavet ağzıyla paralellik göstermektedir. Kelime başında ve sonunda pek görülmeyen bu ses olayının kelime ortasındaki örnekleri oldukça fazladır¹¹⁵:

şte <işte; anadol <anadolu; ascık <azıcık, burda <burada, götürürken <götürür iken, vâmiş <var imiş, gelinnen <gelin ile, koyvellē <koyuverle <koyuyorlar vb.

Milino ağzındaki ses düşme olaylarının da mukâyese edilen diğer ağızlardaki gibi çoğunlukla kelime ortasında gerçekleştiği görülür¹¹⁶:

burda <burada, şurda <şurada, dakika <dakika, pıras <pırasa, nasıl <ne asıl, gidēn <gideyim vb.

Razgrad Türk ağzında da başta ve sonda birkaç örnek olmasına karşılık kelime ortasındaki örnekler daha fazladır¹¹⁷:

sırgan <ısrıgan, şıla- <ışıla-; emne <Emine, pelvan <pehlivan, koycam <koyacağım, tanıylım <tanıyalım, bavşam <bu akşam, lānaşı <lahana aşı; büy- ~ büyü-: büymüş.

¹¹⁴ DTA, s. 61.

¹¹⁵ KTA, s. 48.

¹¹⁶ MA, s.83.

¹¹⁷ RTA, s. 7-8.

2.1.1.6. Ünlü Türemesi

Bilinen veya bilinmeyen fonetik sebeplerle, bazı kelimelerin ön, iç veya soneslerinde ünlü türemesi adını verdiğimiz birtakım olaylar ortaya çıkar (Gülensoy, 1988: 42). Bu ses olayının Zavet ağzında örnekleri pek fazla değildir:

2.1.1.6.1. Başta Ünlü Türemesi

irende <rende (6-15), *urbası*¹¹⁸ <urubası <rubası < İt. robası (5-198), *ilēn*¹¹⁹ <leğen (13-9).

2.1.1.6.2. Ortada Ünlü Türemesi

*tülü**ü**bent* <tülbent (7-5), *bluz**u**ları* <Fr. bluzları (16-6), *silist**u**raya'dan* <Silistre'den (16-12), *zir**i**f* <zifir <Ar. zifr (20-3), *biraz**ı**cıq* <birazcık (3-29), *üst**ü**lēni* <üstlerini (4-410), *küç**ü**nün**i**kisi* <küçüğününki (5-106), *alekt**i**rik* <Fr. elektrik (13-7).

2.1.1.6.3. Sonda Ünlü Türemesi

*post**u*** <post (5-225), *sefer**e*** <sefer (16-12).

2.1.1.7. Ünlü Birleşmesi

Ünlü birleşmesi, birincisi ünlü ile biten, ikincisi ünlü ile başlayan iki kelimenin söz konusu ünlülerinin kaynaşarak tek ünlü haline gelmesidir. Ünlü birleşmesinde iki ünlü kaynaşıp kalıplaşır (Ercilasun, 2002: 98). Bölge ağzında örnekleri pek fazla değildir:

*bavş**a**m* <bu akşam (1-134), *nold**u*** <ne oldu (22-7), *nol**o**caq* <ne olacak (8-20), *t**ö**le* <tè öyle (5-126), *t**ö**nun* <tè onun (10-9), *t**ö**na* <tè ona (22-3), *n**ö**lursa* <ne olursa (16-20), *t**ö*** <tè o (18-7), *t**ö**qut* <t**ö** vaqit <tè o vakit (16-34), *l**ā**naşı* <lahana aşısı (12-2), *tor**e*** <tè oraya (16-33).

2.1.2. Ünsüzler

Zavet ağzında, Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan 21 ünsüze ek olarak farklı ünsüzler de mevcuttur. Bu ünsüzler Türkiye Türkçesi yazı dilindeki ünsüzlere kıyasla daha az kullanılmaktadır.

Ç : “c” ile “ç” ünsüzleri arasında bir sestir. *i**Ç*** (5-311), *gen**Ç**tim* (15-15).

¹¹⁸ Krş. için bk. RTA, s. 7; *uruba* < *ruba*.

¹¹⁹ Krş. için bk. UİA, s. 26; *ilēn*, *ilāzım*.

ğ : Arka damak g'sidir. Kalın ünlülerle hece kurar. *ağamuz* “ağamız, ağabeyimiz” (4-57), *sordugum* “sorduğum” (5-30), *yōgan* “yorgan” (5-241), *bulgācaya* “Bulgarcaya” (7-38), *anğısı* “hangisi” (21-9), *ğalba* “Ar. gālibā” (8-6), *qavğa* “kavga” (22-19).

h : Titrek *h* ünsüzüdür. Düşmeye müsait bir yapısı vardır. *hāğlamburdan* (1-33) “ıhlamburdan”, *zehīrlī* (2-4), *haber* (4-45), *bahtum* (4-116), *rahat* (1-138), *hecal* “ecel” (4-222), *külhanda* (5-85).

q : Arka damak k'sıdır. Genel olarak kalın ünlülerle hece kursa da ince ünlülerle kullanıldığı örnekler de mevcuttur. *qoyunca* “koyunca” (1-16), *qara* “kara” (4-116), *qırq* “kara” (10-5), *yaqéeri* “yakıyor” (20-4).

ř : Eriyip kaybolma eğilimindeki *r* ünsüzünün tersine daha vurgulu olan ve bastırılarak söylenen bir *r* sesidir. *otur* (4-49), *paşs* (5-107), *pařalāla* (5-199) “paralarla”, *qırq* (10-5), *buşda* (22-1), *vaş* (22-27).

Ş : “ç” ile “ş” arası bir ünsüzdür. Süreksizleşme eğiliminde bir sestir. *geŞtim* “geçtim” (4-347), *aŞtuq* “açtık” (6-4), *geŞtik* “geçtik” (6-38), *seŞtik* “seçtik” (15-12).

2.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Kimi ünsüz değişimi örnekleri bölgede tespit edilen tek örnektir.

2.1.2.1.1. Sedalılaşıma

Sedalılaşıma, sedasız ünsüzlerin kendi karşılıkları olan sedalı ünsüzler hâline gelmesi demektir (Ercilasun, 2008: 106). Zavet ağzında görülen başlıca sedalılaşıma örnekleri şu şekildedir:

a) b <p değişmesi:

İç seste -b- <-p- değişmesi:

dobdolu <dopdolu (4-385).

Son seste -b <-p değişmesi:

*alıb*¹²⁰ <alıp (1-45), *sırob* “şurup” <Fr. sirop (1-133), *sab* <sap (5-54), *küb* <Fr. küp (19-10), *esab* <hesap (1-8).

b) -c <-ç değişmesi:

*üç*¹²¹ <üç (15-3), *genc*¹²² <genç (5-347), *ac*¹²³ <aç (18-16).

¹²⁰ Krş. için bk. EİA, s. 41; *alıb*, *cuvab*.

c) d <t değişmesi:

En yaygın ünsüz değişmesidir. Türkiye Türkçesinde tonlulaşan kimi *d* ünsüzleri Zavet ağzında korunmuştur. Kelime başında, ortasında ve sonunda görülebilmektedir:

Ön seste **d-** <**t-** değişmesi:

*daqıya*¹²⁴ <takıya (12-4), *dattıq*¹²⁵ <tattık (5-311),

İç seste **-d-** <**-t-** değişmesi:

Kimi örneklerde fiil kök ve gövdelerinin sonunda yer alan *-t* sesinin, ünlü ile başlayan bir ek aldığında *-d* sesine dönüştüğü gözlemlenmiştir:

annadıdı <anlatırdı (2-13), *anladaméerim* <anlatamıyorum (3-31), *eridir* <eritir (4-393), *dādē* <dağıtı̄ <dağıtıyor (5-172), *qaynadırım* <kaynatırım (6-24), *ūdüp* <öğütüp (14-2), *yuduldum* <yutuldum (4-105), *unudéerim* <unutuyorum (4-318).

Müstakil örnekler:

mārdın <martın (1-94), *tabudumu* <tabutum (4-69), *süde* <süte (6-1), *oranda* “aile halkı” <Far. horanta (8-1).

Son seste **-d** <**-t** değişmesi:

āmed <Ahmet (4-172), *dōd* <dört (5-54).

Bu ses olayının Kırcaali, Çerkovna, Dulovo ve Milino ağızlarında da Zavet ağzında olduğu gibi pek çok örneği vardır:

Kırcaali ağzı¹²⁶:

dopla <topla, *daşlarında* <taşlarında, *daqınırımış* <takınırımış, *dırnaqlarınna* <tırnaklarında, *yaşid* <yaşıt, *davşan* <tavşan vb.

Çerkovna ağzı¹²⁷:

dakılırdık <takılırdık, *dağı* <takı, *annadajan* <anlatacaksın, *unudulur* <unutulur, *südban* <süt baban vb.

¹²¹ Krş. için bk. **KTA**, s. 55; *üc*, *göc*.

¹²² Krş. için bk. **GAT**, s. 106; *genc*, *ac*, *cocuğ*, *yamac* vb.

¹²³ Krş. için bk. **EİA**, s. 40; *ac*, *hic*, *kaç*. **DA**, s. 12; *ac*, *ağac*. **AA**, s. 29; *aclih*.

¹²⁴ Krş. için bk. **EİA**, s.41; *dağı*, *duz*, *dörd*. **KYA**, s.54; *dağ-*, *düfek*. **BYA**, s. 17; *dağı*.

¹²⁵ Krş. için bk. **YABS**, s.23, *dad vèrmeh*. **RAÜ**. s. 119; Priştina ve öteki Kosova ağızları, *dad* < *tat*. **GAT**, s. 106; *dad*, *dovşan*, *durna* vb.

¹²⁶ **KTA**, s. 56.

¹²⁷ **ÇTA**, s. 42-43.

Dulovo ağzları¹²⁸:

dahı (takı), duz (tuz), bosdan (bostan), ihdiyac (ihtiyaç), küfde (köfte), tükediye (tüketiyor), çeşid (çeşit), mevlid (mevlit), kurudup (kurutup) vb.

Milino ağzı¹²⁹:

buludu, dudü, işitmek - işidir, unutmak - unudur, oturdur, unudursun, daban, dırnak, darak, datlı, daşımak vb.

d) -ğ- <-h- değişmesi:

ağlamburdan <ıhlamurdan (1-30).

e) -r- <-h- değişmesi:

marşerde <mahşerde (4-126), *qarveler* <kahveler (4-267).

f) -v- <-h- değişmesi:

*yavut*¹³⁰ <yahut (5-427), *servoş* <serfoş <sarhoş (22-3), *yavit* <yahut (22-3).

g) -v- <-k- / -q- değişmesi:

*avşama*¹³¹ <akşama (4-338).

h) -y- <-h- değişmesi:

lâyi <Ar. ilâhî (4-40), *ilâyi* <Ar. ilâhî (4-170).

i) z <s değişmesi:

Tespit edilen değişmelerin neredeyse hepsi Farsça kökenli kelimelerde gözlemlenmiştir:

İç seste **-z- <-s-** değişmesi: *ēkeze*¹³² <Far. herkese (8-22), *ēkezin* <Far. herkesin (16-14), *gezi* <gesi (4-248).

Son seste **-z <-s** değişmesi: *abtēz* <abdes <Far. abdest (5-35), *dürüz* <dürüs <Far. dürüst (5-45), *ēkez* <Far. herkes (11-2).

Zavet ağzında hiçbir örneğine rastlanılmayan **ğ- <ķ-** değişmesi Kırcaali ağzında en yaygın ünsüz değişmesidir¹³³:

¹²⁸ DTA, s. 74-75.

¹²⁹ MA, s. 77, 85.

¹³⁰ Krş. için bk. EİA, s. 40; *yavit*.

¹³¹ Krş. için bk. RTA, s.10; *avşam*.

¹³² Krş. için bk. EİA., s.41; *erkez*, *nüvuz*. AA., s. 29; *herkezin*. OTA., s.24; *herkez*.

ğızı <kızı, ğardaşım <kardeşim, ğaplı <kaplı, ğarımca <karınca, ğatır <katır, ğınalı <kınalı, ğatil <katil, ğuran <kuran, ğabak <kabak, ğılınır <kılınır vb.

Dulovo ağızlarında ise ön seste g <k değişmesi şeklinde görülen ötümlüleşmeye daha çok Tatar köylerinde rastlanılırken, içsesteki bu değişim baştaki değişmeye göre daha az görülür. Bölgedeki köylerden Anızcık köyü için başta ve kalın ünlülü kelimelerde karakteristik olan g <k değişiminin, Dulovo'nun geri kalan bölümünde ince ünlülü kelimelerde, ortada ve sonda gerçekleştiği görülür¹³⁴:

gafa, gāga (karga), galdım, ğarışdı, gasabada, gavırrım (kavururum), goca (koca), golay, gendi, gitdiktē (gittikten), isdigbal (istikbal), fagat (fakat) vb.

Milino ağızında da görülen bu ses değişimine Zavet ağızında olduğu gibi Çerkovna ağızında da pek rastlanılmamıştır.

Milino ağızı¹³⁵:

gara, gurban, ğarı, gurt, ğalın, ğap, goyun, ğızak, guzu, goynunda vb.

Çerkovna ağızı¹³⁶:

ğarğa <ğarga.

2.1.2.1.2. Sedasızlaşma

Sedalı ünsüzlerin kendi karşılıkları olan sedasız ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Tespit edilen örnekler şu şekildedir:

a) -ç- <-c- değişmesi:

pençeresi <Far. penceresi (4-312).

b) -ç- <-z- değişmesi:

aççıq <azcık <azıcık (5-58).

c) -f- <-v- değişmesi:

*qufa*¹³⁷ <kova (11-1).

d) k<g / q <g değişmesi:

¹³³ KTA, s. 55.

¹³⁴ DTA, s. 72-74.

¹³⁵ MA, s. 85.

¹³⁶ ÇTA, s. 43.

¹³⁷ VTA, s.79; Genel Türkçedeki *gova* < *goğa* şekline karşılık Vidin'de *qofa* kullanılmaktadır. RTA, s. 9; Prizren Ağızında, *kofo*.

Ön seste **k- <g- / q- <g-** değişmesi:

*qayrıq*¹³⁸ <qayrı <gayrı (6-23).

İç seste **-k- <-g- / -q- <-g-** değişmesi:

peşkiri <Far. peşgiri (5-469).

e) -q <-z değişmesi:

unutmuşuq <unutmuşuz (4-294).

f) p- <b- değişmesi:

p̄l̄l̄ni <beyitlerini (4-294), *p̄ñ* <beyit (4-325), *pineriz* <bineriz (5-416), *pind̄mişler* <bindirmişler (16-13).

g) s <z değişmesi:

Bu ünsüz değişimi genel olarak *-mAz* olumsuzluk ekinde görülmekle birlikte farklı kelimelerde de tespit edilmiştir:

İç seste **-s- <-z-** değişmesi:

*çıqmassa*¹³⁹ <çıkmasza (1-125), *düşünmessin* <düşünmezsin (3-50), *qanmassanız* <kanmazsanız (5-93), *olmassa* <olmazsa (5-396), *ağlanamassın* <ağlanamazsın (1-86), *bilemessin* <bilemezsin (1-97), *etmessin* <etmezsin (3-51).

Son seste **-s <-z** değişmesi:

yüs <yüz (1-104), *biras* <biraz (11-1), *ramis* <Ramiz (7-11).

h) t <d değişmesi:

Ön seste **t- <d-** değişmesi:

*tiken*¹⁴⁰ <diken (1-32), *tā*¹⁴¹ <daha (1-34), *tümbekle* <dümbekle <dümbelek (5-220).

İç seste **-t- <-d-** değişmesi:

dünyātta <dünyada (5-96).

¹³⁸ Krş. için bk. **RTA**, s. 9; *kayrı*.

¹³⁹ Krş. için bk. **VTA**, s. 81; Kelime sonundaki z sesi, Vidin'de s konsonu ile temsil edilmektedir; *yapmas*, *gimes*, *horos*.

¹⁴⁰*tiken* kelimesi Zavet ağzında da Eski Türkçedeki şekli devam ettirilmiştir fakat kelime ölçünlü Türkçeyle mukâyese edildiğinde d sesinin tonsuzlaşarak t'ye döndüğü görülür. Krş. için bk. **UA**, s. 23; *tiken*, *tök-*, **GTG**, s.74; *tikennemiş*. **ITT**, s. 348; *tikan*. **NYA**, s. 82; *tiken*. **BTA**, s. 364; *tiken-diken*. **GAT**, s. 113; *tikân*.

¹⁴¹ Krş. için bk. **OTA**, s. 25; *taha*, *ty-*. **BYA**, s. 17; *tā*. **RTA**, s. 9; *tā*. **AAKD**, s. 8; *taha* [*Ordu, Of*].

2.1.2.1.3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzler haline gelmesi hadisesine süreklileşme denir. Sürekli ünsüzler, kendi aralarında sızıcı ve akıcı olmak üzere ikiye ayrıldıklarına göre süreklileşme hadiseleri de sızıcılaşma ve akıcılaşma olmak üzere ikiye ayrılabilir (Ercilasun, 2002: 111).

2.1.2.1.3.1. Sızıcılaşma

Patlayıcı ve akıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüz haline gelmesidir (Özkan, 1996: 74). Örnekleri şunlardır:

a) -Ş- <-ç-:

*geŞtim*¹⁴² <geçtim (4-347), *aŞtıq*¹⁴³ <açtıq (6-4), *geŞtik* <geçtik (6-38), *seŞtik* <seçtik (15-12).

b) -v- <-ğ- <-g-:

duvana <doğana <dogana (3-29), *suvan*¹⁴⁴ <soğan <sogan (1-106), *dovunca* <doğunca <dogunca (4-351), *yiveller* <yığeller <yigeller (5-289), *yıvdi*¹⁴⁵ <yığdı <yıgıdı (13-5), *yivilē* <yıgılıyor <yıgılıyor (14-12).

Arapça “دعا” du’ā kelimesindeki ع sesi, bölge ağızındaki kullanılırken önce -ğ- sesine ardından da -v- sesine dönüşmüştür. Kelime, Kazak Türkçesinde hâlâ *duva* ve *duğa* şekliyle muhafaza edilmektedir (Kenesbayoğlu vd., 1984: 68-69).

*duva*¹⁴⁶ <duğa <duğa <Ar. du’ā (4-36).

c) -v- <-k-:

bavşam <bu akşam (1-134).

Kırcaali ağızında da örneği pek bulunmayan sızıcılaşma hadisesi Dulovo ağızlarında karakteristik olarak **h** <**k** değişmesi şeklindeyken, Çerkovna ağızında en fazla **j** <**c** sesleri arasında görülmektedir.

Kırcaali ağızı¹⁴⁷:

¹⁴² Krş. için bk. **DA**, s.14; *geşti*. **KİA**, s. 113; *geşdi*, *üş*, *goş*. **GTG**, s.75; *geşdi*. **BTA**, s. 366; konson asimilasyonu başlığı altında, *geşti*.

¹⁴³ Krş. için bk. **DA**, s.14; *aştım*.

¹⁴⁴ Krş. için bk. **NYA**, s. 89; *suvan*. **RTA**, s. 10; *sovan*.

¹⁴⁵ Krş. için bk. **GTG**, s.77; *yivilıydi*.

¹⁴⁶ Krş. için bk. **RTA**, s. 11; *duva* < *du’a*.

¹⁴⁷ **KTA**, s. 60.

vesayeye <mesaiye, haskūf <hasköy, küve <köye.

Dulovo ağızları¹⁴⁸:

alhol (alkol), ahlım (aklım), ohşar (okşar), uzah (uzak), yoh (yok), acıh (azıcık),
gonuşurduh (konuşurduk), ohuduh (okuduk) vb.

Çerkovna ağızı¹⁴⁹:

genşliktä <gençlikte, aştinēsı <açınca; baķajan <bakacaksın, dönejäm <döneceğim,
yijek <yiyecek, annadajan <anlatacaksın, süpürgeji <süpürgeci, ķojaban <koca baba vb.

2.1.2.1.3.2. Akıcılaşıma

Patlayıcı ünsüzlerin akıcı ünsüz olmalarıdır. Bölge ağızında sızıcılaşımaya göre örnekleri daha fazladır:

a) **-l- <-v-:**

qılāmı <kıvamı (6-6).

b) **-n- <-ğ- <-g-:**

*deniştirilmiş*¹⁵⁰ <değiştirilmiş <değiştirilmiş (17-2), *deniştir̄dik* <değiştirdik
<değiştirdik (21-2).

c) **-r- <-ğ- <-g-:**

çirdeme <çiğdeme <çigdeme (5-20), *burday* <buğday <bugday (17-1).

a) **-r- <-h-:**

marşerde <mahşerde (4-126), *qarveler* <kahveler (4-267).

b) **-y- <-ğ- <-g-:**

ciyerimizi <ciğerimizi <cigerimize (4-136), *yüreyimin* <yüreğimin <yüregimin (4-
155), *dāyı* <dağı <dağı (4-393), *diyivēēdinēn* “değiverince” <değiverdiğiynen
<değiverdiğiynen (5-92), *biyenīseydiniz* <beğenirseniz <begenirseniz (5-111), *yāyı*
<yağını <yagını (6-25).

c) **-y- <-h-:**

lāyi <ilahi (4-40).

¹⁴⁸ DTA, s. 77.

¹⁴⁹ ÇTA, s. 45-46.

¹⁵⁰ Krş. için bk. RAŪ, s. 120; *deniş-* (E ağızı).

2.1.2.1.3.3. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

a) -f- <-h-:

çufalıqlā <çuhalıklar (5-382).

b) -ğ- <-h-:

ağlamburdan <ihlamburdan (1-30).

c) -l- <-n-:

paltolon <pantolon (16-8).

d) l <r:

İç seste -l- <-r- değişmesi:

kelibā <kehribar (6-50), *aydaylağ* <aydayarak (8-14), *bāli*¹⁵¹ <bari (5-107), *ékeller*¹⁵² <ekerler (5-310), *sōleller* <söylerler (11-2).

Son seste -l- <-r- değişmesi:

*qompil*¹⁵³ “patates” <Bulg. kumpir (5-314).

e) -l- <-v-:

qulāmi <kıvamı (6-6).

f) -m- <-n-:

yomca <yonca (5-54), *qarımca*¹⁵⁴ <karınca (5-411).

g) -n- <-l-:

*annadī*¹⁵⁵ <anlatırdı (2-13), *annamadı* <anlamadı (5-125), *adamnar* <adamlar (5-283), *onnarı*¹⁵⁶ <onları (5-460).

h) -n- <-m-:

*şindi*¹⁵⁷ <şimdi (16-32), *santin* <santim <santimetre (6-31).

¹⁵¹ Krş. için bk. AA, s.31; *bāli*, *bilāder*. RTA, s. 10; *bāli*.

¹⁵² Krş. için bk. UA, s.24; *ékeller*.

¹⁵³ Krş. için bk. RTA, s. 11; *kumpil*.

¹⁵⁴ Krş. için bk. AA, s. 32; *ğarımca*. RTA, s. 10; *karımca*.

¹⁵⁵ Krş. için bk. UKA, s.52; *annatmış*, *dinnamamış*. DTYA, s. 21; *anned-*.

¹⁵⁶ Krş. için bk. UA, s.24; *onnar* «her anlamiyle»... DTYA, s. 21; *unnar*.

¹⁵⁷ Krş. için bk. KİA, s.122; *şindi*. *şimdi* kelimesindeki değişimde **d** diş ünsüzünün benzeştirici etkisi vardır. GTG, s. 77; *şindi*. RAÜ., s.120; Gakçı ağızlarda, *şindi*.

i) **-n- <-y-:** Bölge ağzında kelimelere *ile* bağlama edatının eklenmesi sırasında ortaya çıkan y yardımcı sesi *n* ünsüzüne dönüşür:

soqmasınla <sokmasıyla (2-11), *qonmasınla* <konmasıyla (3-23), *qudretinlen* <kudretiyle (3-34), *qorunla* <koruyla (7-7), *suyunla* <suyuyla (7-28).

j) **-r- <-ğ-:**

çirdeme <çiğdeme (5-20), *burday* <buğday (17-1).

k) **-s- <-ğ-:**

qūsasında <kursağında (18-16).

l) **-s- <-h-:**

sabāsi <sabahı (9-8).

m) **-v- <-h-:**

yavut <yahut (5-427), *yavit* <yahut (22-3), *servoş* <serfoş <sarhoş (22-3).

n) **-v- <-y-:**

kövün <köyün (5-110), *adakovü'nden* <Adaköyü'nden (5-203), *köve* <köye (10-6).

o) **-y- <-l-:**

nasıydı <nasıldı (4-317).

r) **-y- <-r-:** Fiillere -r geniş zaman kip ekinden sonra geçmiş zaman kip ekleri eklendiğinde, r ünsüzü akıcı y ünsüzüne dönüşür:

duruymuş <dururmuş (5-363), *görüydüm* <görürdüm (5-231), *duruymuşlar* <dururmuşlar (3-21), *qırıymış* <kırırılmış (5-63).

2.1.2.1.4. Süreksizleşme

Akıcı veya sızıcı olarak çıkan, yani sürekli söylenebilen bir ünsüzün, patlayıcı ve kapanmalı, yani süreksiz söylenen bir ünsüze dönüşmesidir (Özkan, 1996: 76).

Bu gruptaki ünsüz değişmelerini süreksizleşme ve süreksizler arası ünsüz değişmeleri şeklinde incelemek mümkündür:

a) **-c- <-z-:**

accıq <azcık <azıcık (5-37).

b) **-g- <-ğ-:**

gögsüne <göğsüne (4-230).

c) **-q- <-ğ-:**

çoqu <çoğu (18-12).

d) **-q <-h:**

allaq'in <Allah'ın (3-34).

e) **-q <-z:**

unutmuşuq <unutmuşuz (4-294).

f) **-t- <-h-:**

allāt'tan <Allah'tan (2-14).

2.1.2.1.4.1. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

a) **b <p:**

İç seste **-b- <-p-** değişmesi:

dobdolu <dopdolu (4-385).

Son seste **-b <-p** değişmesi:

alib <alıp (1-45), *sirob* < Fr. sirop (1-133), *sab* <sap (5-54), *küb* <küp (19-10), *esab* <hesap (1-8), *dobdolu* <dopdolu (4-385).

a) **-c <-ç:**

üc <üç (15-3), *genc* <genç (5-347), *ac* <aç (18-16).

b) **-ç- <-c-:**

pençeresi <Far. penceresi (4-313).

c) **d <t:**

Ön seste **d- <-t** değişmesi:

daqiya <takıya (12-4), *dadına*¹⁵⁸ <tadına (5-334).

İç seste **-d- <-t-** değişmesi:

eridir <eritir (4-393), *dādē* <dağıtıyor (5-172), *annadcam* <anlatcam <anlatacağım (5-279), *işidem*¹⁵⁹ <işiteyim (4-339).

¹⁵⁸ Krş. için bk. DA, s.12; *dadını, datli*. NYA, s. 82; *dadını dat-*.

¹⁵⁹ Krş. için bk. OTA, s. 24; *işidip*.

d) -p- <-b-:

pīlēni <beyitlerini (4-294), *pineriz* <bineriz (5-416), *pindīmişler* <bindirmişler (16-13).

e) t <d:

Ön seste **t-** <-**d** değişmesi:

tümbekle <dümbekle <dümbelek (5-220), *tiken* <diken (1-32), *tā* <daha (1-34).

İç seste **-t-** <-**d-** değişmesi:

dünyāta <dünyada (5-96).

2.1.2.2. Ünsüz Benzeşmesi

İçseste yanyana iki ünsüz bulunan yerlerde ya da söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu kelimelerin son ve önsesleri arasında, bazen iki ünsüzden biri, kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün ya da kısmen benzeştirilir (Korkmaz, 1994c: 92-93). Böylece ünsüz benzeşmesi denilen olay meydana gelir.

İçsesteki konsonların tonlanma, boğumlanma ve incelme bakımından uyuşması, sesbilgisi olaylarının en ilginç olanlarından biridir. Fizyolojik ve fonetik esas üzerine gelişen ses değişikliklerinin en yaygını içses konson benzeşmesidir. Bulgaristan'ın ayrı ayrı bölgelerinde içses konson benzeşmesinin kuvveti ve nispeti çeşitlidir. Konsonların tonluluk- tonsuzluk bakımından benzeşmesine Batı Bulgaristan, Mizya ve Trakya Türk ağızlarında rastlanılırken Doğu Rodop Türk ağızlarında tonlu ve tonsuz konsonların yanyana gelebilmeleri ve kullanılmaları, konson sisteminin öteki ağızlardan farklı bir yönde geliştiğini göstermektedir. Konsonların boğumlanması bakımından benzeşmesi de yine bölgelere göre değişir. Batı Bulgaristan, Mizya ve Trakya ağızlarında etkisi az olan benzeşme Doğu Rodop Türk ağızlarında çok gelişmiştir (Boev, 1972: 215).

Tespit edilen benzeşme olayları bölge ağzında “*ilerleyici*” ve “*gerileyici*” olmak üzere iki yönde gelişmiştir. Gerileyici benzeşme örnekleri ilerleyici benzeşme örneklerine göre daha fazladır.

2.1.2.2.1. İlerleyici Benzeşme

Bir kelime içinde bulunan iki ünsüzden birincisinin ikincisini kendisine benzetme olayıdır.

2.1.2.2.1.1. Yarı Benzeşme

Bir kelimedede yanyana ve aralıklı olarak bulunan seslerden birinin ötekini boğumlanma özelliklerinden bir veya ikisi bakımından, yani kısmen kendisine benzetmesi olayıdır (Özkan, 1996: 80). Derlenen metinlerde yalnızca bir tane örnek tespit edilmiştir.

-mn- <-ml- :

adamnar <adamlar (5-283).

2.1.2.2.1.2. Tam Benzeşme

Boğumlanma yeri, tınlama rengi, ağız kanalının açıklığı gibi bazı özellikleri olan ve yalnız bir noktada ayrılık gösteren veya hiçbir benzer noktaları bulunmayan ünsüzlerin her yönden birbirine benzemesi demektir (Gülensoy, 1988: 61).

-nn- <-nl- :

onnar <onlar (5-290), *bunnā*¹⁶⁰ <bunlar (5-332), *annadīdi* <anlatırdı (2-13), *annamadı* <anlamadı (5-125), *annatsana* <anlatsana (5-126).

Kırcaali ağızındaki ilerleyici benzeşme örnekleri Zavet ağızındaki gibi sınırlıdır, Milino ve Razgrad ağızlarında da görülen bu ses olayının Çerkovna ve Dulovo ağızlarında fazlaca örneği mevcuttur.

Kırcaali ağızı¹⁶¹:

akşamnarı <akşamları, ombej <on beş; kadınā <kadınlar, gelinnik <gelinlik vb.

Milino ağızı¹⁶²:

annamak <anlamak, balkannık <balkanlık, gönnüm <gönlüm, iskemne <iskemle, yannış <yanlış, awşamnayın <akşamleyin vb.

Razgrad ağızı¹⁶³:

avşamna- <akşamla-, damnaşma “paylaşma” <damlaşma, anna- <anla-, onnar <onlar, meşim <meşin.

Dulovo ağızlarında benzeşme hadisesiyle özellikle ekleşme esnasında sıklıkla karşılaşmaktadır¹⁶⁴:

¹⁶⁰ Krş. için bk. BTA, s. 366; *bunnarı*, *onnar*.

¹⁶¹ KTA, s. 62-63.

¹⁶² MA, s. 81.

¹⁶³ RTA, s. 13.

dinnensin (dinlensin), onnan (onunla), paytonnan (faytonla), bunnar (bunlar), yapsınna (yapsınlar), günnük (günlük) vb.

Çerkovna ağzında ilerleyici benzeşme örnekleri, gerileyici benzeşme örneklerine göre oldukça fazladır¹⁶⁵:

ālemnār <alemler, kızlarımna <kızlarımla <kızlarım ile, damna <damla, ombej <on beş, sallangaç <salıncak; altınarı <altınları, ekinnik <ekinlik, bunna <bununla, şinni <şimdi vb.

2.1.2.2.2. Gerileyici Benzeşme

Kelime içindeki yan yana bulunan iki ünsüzden ikinci ünsüzün birinci ünsüzü kendisine benzetmesidir.

Gerileyici benzeşmenin Türkçeye has bir şey olmadığını belirten Boev, böyle olmasına rağmen çeşitlerinin çok fazla olduğunu ve Bulgaristan Türk ağızlarında bunların hemen hemen hepsinin türkologlar tarafından görülmüş, örneklerle gösterilmiş olduğunu ifade eder (Boev, 1972: 223).

Gerileyici benzeşmenin bölge azğında tespit edilen örnekleri şunlardır:

a) -tt- <-rt- :

bittaqlmādan <bir takımlardan (1-23), *bittāyi* <bir daha (12-4).

b) -ss- <-zs- : Geniş zaman kipinin olumsuz çekiminde, *-mA* olumsuzluk ekinden sonra gelen *-r* geniş zaman kip eki *-z*'ye dönüşmektedir.¹⁶⁶ *-z* geniş zaman kip eki de fiillere eklenen teklik 2. şahıs eki ve *-sA* şart kipi ekinde bulunan *s* ünsüzünün etkisi sonucunda gerileyici benzeşmeyle *-s*'ye dönüşür:

ağlana-ma-s-sın <ağlanamazsın (1-86), *bile-me-s-sin* <bilemezsin (1-96), *çıq-ma-s-sa* <çıkılmazsa (1-124), *düşün-me-s-sin* <düşünmezsin (3-50), *et-me-s-sin* <etmezsin (3-51), *qan-ma-s-sa-nız* <kanmazsanız (5-91), *ol-ma-s-sa* <olmazsa (5-396).

c) -ll- <-rl- : Geniş ve şimdiki zaman kiplerinin çokluk 3. şahıs çekimlerinde, kip eklerinin son ünsüzü olan *r* ünsüzü gerileyici benzeşmenin etkisiyle çokluk ekinin ilk ünsüzü olan *l* ünsüzüne dönüşür. *-ll-* <*-rl-* gerileyici benzeşmesi

¹⁶⁴ DTA, s. 78-79.

¹⁶⁵ ÇTA, s. 48-52.

¹⁶⁶ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için İlhan, N. ve Kabadayı, C. (2017). *Türk Dilinde Olumsuzluk*, “-mA Olumsuz Çatı Eki” başlığına bakınız.

Güney Azerbaycan Türkçesinde de mevcut olup, Zavet ağzındaki gibi geniş ve şimdiki zaman kip eklerine çokluk eki eklendiği sırada ortaya çıkar.¹⁶⁷

dëller <diyorlar (2-5), *otutturëller* <oturtuyorlar (5-240), *pişittirëller* <pişirtiyorlar (5-385), *atëller* <atıyorlar (16-5), *giyëller* <giyiyorlar (16-6), *baqëller* <bakıyorlar (18-4), *doldurëller* <dolduruyorlar (20-3), *toplëller* <topluyorlar (22-22).

-ll- <-rl- benzeşmesi *masıllānı* <masırlarını <masuralarını (21-11) örneğinde de tespit edilmiştir.

d) -tt- <-ht- :

Bölgede tespit edilen tek örnektir: *allāt'tan* <Allah'tan (2-14).

e) -cc- <-zc- :

Bölgede tespit edilen tek örnektir: *accıq* <azcık <azıcık (5-37).

Kırcaali ağzında ilerleyici benzeşmeye göre daha çok örneği olan bu benzeşme türü, Çerkovna ağzında tam tersi bir durum sergilemiş, örnekleri ilerleyici benzeşme örneklerine oranla oldukça sınırlı kalmıştır. Milino, Razgrad ve Dulovo ağızlarında da örnekleri tespit edilen gerileyici benzeşme olayının Dulovo ağızlarındaki en yaygın örnekleri ekleşme esnasında -ll- <-rl- değişiminde görülmektedir.

Kırcaali ağzı¹⁶⁸:

deyollā <diyorlar, tüllü <türlü, almassanız <almazsanız, aççan <atacan <atacaksın vb.

Çerkovna ağzı¹⁶⁹:

yassı <yatsı, eççän <edeceksin, kıssız <kızsız, ossa <oysa vb.

Milino ağzı¹⁷⁰:

bişti <biçti, geşti <geçti, çekişlē <çekiçler, koşlā <koçlar, şimdi <şimdi vb.

Razgrad ağzı¹⁷¹:

ezzācı <eczacı, şezzāde <şehzade, annı <alnı, şindi <şimdi, sünkelle- <süngerle-, bittā <bir taha (<daha), haççe (< hatçe) < Hatice, neşin <meşin vb.

¹⁶⁷ Krş. için bk. **GAT**, s. 135; *alıllar, geçeller, içeller, yatallar vb.*

¹⁶⁸ **KTA**, s. 63-64.

¹⁶⁹ **ÇTA**, s. 51-52.

¹⁷⁰ **MA**, s. 82.

¹⁷¹ **RTA**, s. 13.

Dulovo ağızları¹⁷²:

handolsun (hamdolsun), şindik (şimdik), accık (azıcık), emrinnen (emriyle), alıllar (alırlar), konuşulladı (konuşurlardı), vurulla (vururlar) vb.

2.1.1.3. Ünsüz Tekleşmesi

İkiz ünsüzlerden bir tanesinin gevşeyerek erimesi sonucunda oluşmuştur (Gülensoy, 1988: 67). Bu ses olayı bölge ağızında yalnızca Arapçadan geçen “dükkân”, “afv” ve Eski Türkçe ana sözcüğünden evrilen “anne” kelimelerinde tespit edilmiştir.

*diqândan*¹⁷³ <Ar. dükkândan (7-37), *afêdcen* <affêdecen <affêdeceksin (1-51).

Zavet ağızındaki ünsüz tekleşmesi örneklerinin mukayese edilen Bulgaristan Türk ağızlarına göre daha az olduğu gözlemlenmiştir. Tekleşme olayının ağızlarda tespit edilen ortak örneklerinden olan *evvel* kelimesi Zavet ağızı hariç diğer ağızlarda, *dükkân* kelimesi Dulovo ağızları hariç diğer ağızlarda görülürken; *affet-* kelimesi Zavet ve Dulovo ağızlarında görülmektedir.

Kırcaali ağızı¹⁷⁴:

evel <evvel, oğa <okka, valâ <vallahi, mâlemizde <mahallemizde, dükânı <dükkanı vb.

Çerkovna ağızı¹⁷⁵:

mabetçi <muhabbetçi, acıya <hacca, dükandan <dükkandan, teşekkür <teşekkür, malim <muallim, evâl <evvel vb.

Dulovo ağızları¹⁷⁶:

afedecen (affedeceksin), berak (berrak), bindalı (bindallı), geneliken (genellikle), müarem (muharrem), cenet (cennet), evel (evvel) vb.

Razgrad ağızında “consonans kısalması” başlığı altında¹⁷⁷:

mâle <mahalle, sahat <sıhhat.

¹⁷² DTA, s. 79-80.

¹⁷³ Krş. için bk. RAÜ, s. 126; gakçı ağızlarda, *dük'an*. DA, s. 19; *dükânın*. BTA, s. 369; *dük'an* < *dükk'an* (ar.).

¹⁷⁴ KTA, s. 69.

¹⁷⁵ ÇTA, s. 53.

¹⁷⁶ DTA, s. 82-83.

¹⁷⁷ RTA, s. 14.

2.1.2.4. Ünsüz İkizleşmesi

İçseste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin, boğumlanmalarındaki tekrarlanmayı gösteren **ikizleşme** olayı (Korkmaz, 1994c: 102), bölge ağızında yalnızca *m*, *t* ve *y* ünsüzlerinde tespit edilmiştir. Anadolu ağızlarında fazlaca örneği bulunan bu ses olayına Zavet ağızında pek rastlanılmamaktadır:

dünyātta <dünyada (5-96).

Bunun yanında, sözdeki anlatış özelliklerine bağlı olarak ve o an için anlamı yeğinleştirilmek istenen kelimelerin ve bunlar içinde ünlem niteliğinde olanların ikizleşmeye uğraması gibi durumlar da vardır. Ancak, bunlar her zaman ve her yerde kendini göstermeyen geçici ikizleşmelerdir (Korkmaz, 1994c: 103):

amman <aman (4-278), *éyy* <ey (5-119), *ayy* <ay (11-3).

Ünsüz ikizleşmesi Zavet ağızında olduğu gibi Kırcaali, Razgrad, Çerkovna ve Dulovo ağızlarında da sınırlı sayıda örneğe görülen bir ses olayıdır.

Kırcaali ağızı¹⁷⁸:

güççük <küçük, napparsın <napiyorsun, emme <ama, allay <alay, büttün <bütün.

Razgrad ağızında “*consonans uzaması*” başlığı altında¹⁷⁹:

çille <çile, muşmulla <muşmula.

Çerkovna ağızı¹⁸⁰:

middäm <midem, sallangaç <salıncak, amma <ama, nassa <nasıl ise, aşşölä <ha söyle.

Dulovo ağızları¹⁸¹:

afferim (aferin), aşşada (aşağıda), heppimiz (hepimiz), yemenni (yemeni), çilleli milleli (çileli mileli).

2.1.2.5. Ünsüz Düşmesi

Bazı ünsüzlerin belli durumlarda eriyip kaybolması veya söyleniş zorluğundan dolayı doğrudan doğruya düşmesidir (Özkan, 1996: 84).

¹⁷⁸ KTA, s. 69.

¹⁷⁹ RTA, s. 14.

¹⁸⁰ ÇTA, s. 52-53.

¹⁸¹ DTA, s. 82.

Zavet ağzında ön, iç ve ses seste, *d, ğ, h, k, l, m, n, r, s, t, v, y* ve *z* ünsüzlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu ünsüzlerin düşmesi esnasında genellikle kendilerinden önceki ünlülerde uzama meydana gelmektedir.

Bulgaristan Türk ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan ünsüz düşmesi mukâyesede kullanılan ağızlardan başta Çerkovna ağzı olmak üzere, Dulovo, Razgrad, Milino ve Kırcaali ağızlarında da en çok örneğe sahip olan ses olaylarındandır. Uzun ünlülerin oluşmasında ünsüz düşmesi hadisesinin büyük ölçüde etkisinin olduğu görülmektedir.

Zavet ağzıyla benzer olarak Çerkovna ve Kırcaali ağızlarında da ön seste, *h-, v-, y-* ünsüzlerinin sıklıkla düştüğü görülür. İç seste, Çerkovna ağzında¹⁸² *-d-, -h-, -g-, -f-, -k-, -l-, -n-, -r-, -s-, -t-, -v-, -y-* ünsüzleri ve bunlar içinde en sık düşme eğiliminde olan *-h-, -r-* ve *-y-*; Kırcaali ağzında¹⁸³ ise *-ğ-, -h-, -n-, -r-, -s-, -t-, -v-, -y-* ünsüzlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Son seste, Çerkovna ağzında¹⁸⁴ *-h-, -l-, -n-, -r-, -t-, -y-, -v* ünsüzleri düşerken, benzer bir şekilde Kırcaali ağzında¹⁸⁵ *-h-, -l-, -n-, -r-, -t-, -y* ve *-z* ünsüzlerinin düştüğü görülür. Zavet ağzıyla ortak olarak mukâyese edilen diğer Bulgaristan ağızlarında da son seste en sık düştüğü gözlemlenen sesin *-r* ünsüzü olduğu tespit edilmiştir.

Dulovo ağızlarındaysa¹⁸⁶ ünsüzlerin büzülme, erime ve ünsüz düşmesi ses hadiseleri sonucunda kayboldukları görülmektedir. Bu ses hadiseleri sonucunda *ğ, h, k, n, r, v, y* ünsüzlerinin kaybolduğu, bunların içerisinde de *ğ, h, r, y* ünsüzlerinin kaybolduğu sözcüklere daha sıklıkla rastlandığı görülmektedir. Milino¹⁸⁷ ve Razgrad¹⁸⁸ ağızlarında da aynı şekilde *ğ, h, k, n, r, y* ünsüzleri çeşitli olaylar neticesinde düşmeye uğrarlar.

2.1.2.5.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

Zavet ağzında kelime başlarında *h* ve *v* ünsüzleri sıkça düşmektedir. *h* ünsüzü kelime başlarında çoğunlukla düşürülürken kimi örneklerde belli belirsiz varlığını devam ettirmiştir.

a) *h-* düşmesi:

¹⁸² ÇTA, s. 54-57.

¹⁸³ KTA, s. 65-67.

¹⁸⁴ ÇTA, s. 57-58.

¹⁸⁵ KTA, s. 67-68.

¹⁸⁶ DTA, s. 64-72.

¹⁸⁷ MA, s. 83.

¹⁸⁸ RTA, s. 11-13.

Balkan Türkçesi ağızlarında yaygın olarak görülen bir ses düşmesidir. Zavet ağzında şu örnekleri tespit edilmiştir:

āneye <haneye (2-1), *epsicī* <hepsiciği (14-13), *ībe*¹⁸⁹ <heybe (5-47), *atīlamiyem* <hatırlamıyorum (15-16), *atırlamā* <hatırlamaya (4-292), *aranı* <haranı (5-225), *amīlan* <hamurlan (8-19), *aqqatta* <hakkatta <hakikatte <hakikaten (1-136), *ēēkezin* <herkesin (16-14), *elal* <helal (5-39), *ııımlara* <Ar. hısımlara (5-204), *oranda* “aile halkı” <Far. horanta (8-1).

Bu örneklerdeyse düşme gerçekleşirken ünlü uzaması meydana gelmemiştir:

epsini <hepsini (5-46), *ani* “hani” <hani <kanı <ka+ne (5-52), *anğı* “hangi” <qanğı (5-147), *epten* <hepten (5-196), *azır* <hazır (9-2), *oşaf* <hoşaf (12-2), *iç* <hiç (13-6), *apis*¹⁹⁰ <hapis (16-33), *esab* <hesap (1-8), *er* <her (1-34), *ayır* <hayır (4-347), *arman* <harman (4-402), *ızlanmış* <hızlanmış (5-35), *ep* <hep (2-12), *elal* <helal (3-30), *asan'a* <Hasan'a (4-45), *epsi*¹⁹¹ <hepsi (1-124).

b) v- düşmesi:

v protezinin kullanılmadığı Eski Türkçe kökenli “ur-” fiili, Zavet ağzında da bu şekliyle muhafaza edilmiştir.

Kelimenin Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli göz önüne alındığında, bölge ağzında “vur-”eyleminin v protezi olmadan kullanıldığı görülmektedir:

ūmuş <vurmuş (2-14), *urdu* <vurdu (4-55), *uracānız* <vuracaksınız (5-112), *urun* <vurun (5-247), *ūduqça* <vurdukça (18-5).

“vakit” kelimesinin bölge ağzındaki yaygın kullanımı, kelimenin işaret sıfatı “o” ile kaynaşmasıyla ortaya çıkan *ōqut* <o vakit (15-15) şeklindedir.

2.1.2.5.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi

Bölge ağzında kelime başında ve sonundaki ünsüz düşmelerine kıyasla ortada ünsüz düşmesi daha fazla görülmektedir. Düştüğü tespit edilen ünsüzler *g, ğ, h, k/q, l, n, r, s, t, v, y* ve *z* ünsüzleridir.

a) -g- düşmesi:

çizi <çizgi (5-466).

¹⁸⁹ Krş. için bk. RAÜ, s.122; gakçı ağızlarda, *ībe*.

¹⁹⁰ Krş. için bk. TDD, s. 278; *apis* (hapis), *ala* (hala), *ayğı* (hangi), *ııım* (hısıım) vb.

¹⁹¹ Krş. için bk. DA, s. 18; *epsini*, *erif*.

b) -ğ- düşmesi:

ōradım <uğradım (4-305), *ūruna* <uğruna (5-91), *īneyle* <iğneyle (5-259), *yāmırlar* <yağmurlar (5-303), *ōlen* <öğlen (8-24), *ōlenden* <öğlenden (9-2), *tūlacılıq* <tuğlacılık (14-1), *tūla* <tuğla (14-4), *dōru* <doğru (15-4), *ōretti* <öğretti (7-11).

c) -h- düşmesi:

ōlambır <ihlamur (10-1), *zeīrli* <zehirli (2-1), *tātadan* <tahtadan (8-9), *yāni* <yahni (12-2), *sabālayın*¹⁹² <sabahleyin (8-19), *mısaf* <Ar. mushaf (5-227), *bāşışı* <bahşişi (5-167), *kelibā* <kehribar (6-50).

d) -k- / -q- düşmesi:

ōsüz <öksüz (4-400), *īşi* <ekşi (5-208), *düqândan* <Ar. dükkândan (7-37), *īsilsin* <eksilsin (16-7), *īsiklik* <eksiklik (17-6), *yosa* <yoqsa (15-6).

e) -l- düşmesi:

anadın <anladın (1-49), *abu* <abla (4-357), *bēki* <belki (5-72).

f) -n- düşmesi:

*īsan*¹⁹³ <insan (2-2), *īser* “çivi” <inser (5-76), *īsanlā* <insanlar (5-217), *sōra*¹⁹⁴ <sonra (7-4).

g) -r- düşmesi:

Neredeyse her seferinde düşerken ünlü uzaması meydana gelmiştir. Bulgaristan Türk ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan *r* sesinin düşmesi, Batı Anadolu ağızlarında da oldukça yaygın görülen bir ses olayıdır (Ercilasun, 1983: 262):

qullanīdım <kullanırdım (1-1), *yīmi* <yirmi (1-8), *gelīmiş* <gelirmiş (2-1), *bulğālādan* <Bulgarlardan (2-10), *gōmedim* <görmedim (4-358), *pāça* <parça (4-407), *tōba* <torba (5-46), *yatīmışlar* <yatarmışlar (5-54), *ēkēemiş* <ekermiş (5-64), *şēbetimizi* <şerbetimizi (6-11), *dōt* <dört (7-9), *ēēkezin* <herkesin (16-14), *tūkçe* <Türkçe (15-14).

Yapılan derlemelerde *r* ünsüzünün düşmesi esnasında ünlü uzamasının görülmediği örnekler de tespit edilmiştir:

¹⁹² Krş. için bk. TDD, s. 278; *sabāleyin* (sabahleyin), *īiyar* (ihtiyar), *tomlatmak* (tohumlatmak) vb.

¹⁹³ Krş. için bk. RAÜ, s. 124; -e ağızlarında, *īsan* < *insan*. GAA, s. 78; *īsan* (Manisa Soma, Afyon, Dinar.)

¹⁹⁴ Krş. için bk. RAÜ, s. 124; -e ağızlarında, *sōra* < *sonra*; gakçı ağızlarda, Prizren, Priştine ve öteki Kosova ağızlarında, *sora* < *sonra*. GAA, s. 78; *sōra* (İzmir). DA, s. 17; *sōra*.

geçiridi <geçirirdi (21-4), *bittā* <bir daha (1-17), *otutturēller* <oturtturuyorlar (5-240), *pişittireller* <pişirttiriyorlar (5-385), *bittāyi* <bir daha (12-4).

h) -s- düşmesi:

olmuşun <olmuşsun (4-190).

i) -t- düşmesi:

Eski Türkçe bir kelime olan “yon-”¹⁹⁵ fiili, Türkiye Türkçesinde ettirgen yapıya bürünerek “yon+t-” şeklinde kullanılmaktadır. Fakat Zavet ağzında bu kelime, orijinal hâliyle kullanılmaya devam edilmektedir.

yonēller <yontuyorlar (19-10).

j) -v- düşmesi:

tōbeye <tövbeye (4-177), *dōmeç* <dövmeç (5-66), *afēdcen* (Ar. afv'den) <affēdecen <affēdeceksin (1-51).

k) -y- düşmesi:

şōle <şöyle (6-32), *arıcıdı* <arıcıydı (1-6), *sīrek*¹⁹⁶ <seyrek (1-25), *ēvdesen* <evdeysen (1-46), *iyidi* <iyyidi (1-66), *ızlīmış* <hızlıymış (1-89), *zīnep* <Zeynep (4-357), *fasile* <fasülye (5-205), *tōbōle* <tè böyle (4-409), *dīmeden* <değmeden (5-45), *bōle* <böyle (6-35), *sōledim* <söyledim (5-46), *tōle* <tè öyle (13-4), *p̄mīr*¹⁹⁷ <peynir (5-66), *sīrek* <seyrek (10-12), *ōle* <öyle (11-11), *ızlısa* <hızlıysa (1-26).

l) -z- düşmesi:

acıq <azcık <azıcık (8-25), *lââm* <lazım (1-113).

2.1.2.5.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

Kelime sonunda *h*, *k*, *l*, *n*, *r*, ve *t* ünsüzlerinin düştükleri tespit edilmiştir. Diğer Bulgaristan Türk ağızlarında olduğu gibi, Zavet ağzında da en sık düşen ünsüz *r* ünsüzüdür.

a) -h düşmesi:

¹⁹⁵ Krş. için bk. **TTKB**, s.1159; yon- (hlk.) ‘Yontmak’ = ET. *yon-* ‘yaralamak, ziyana sokmak’ (*EUTS*, s. 302’den naklen).

¹⁹⁶ Krş. için bk. **RAÜ**, s. 123, Prizren ağzında, *sirek*, *teze*.

¹⁹⁷ Konuyla ilgili bk. **RTA**, s. 6; *p̄mīr* < *piynir* < *peynir*.

günā <Far. günah (2-16), *sabā*¹⁹⁸ <Ar. sabah (4-354), *alla* <Ar. Allah (5-95), *sefte* <Ar. siftah (17-19), *yalla* <yallah (1-141).

b) -k düşmesi:

çöre <çörek (4-410), *qoltu* <koltuk(5-227).

c) -l düşmesi:

*nası*¹⁹⁹ <nasıl (5-250), *nasısa* <nasılsa (1-73).

d) -n düşmesi:

içi <için (5-277), *zatu* <zaten (22-9), *aqqatta* <hakkatta <hakikatte <hakikaten (1-136), *neçi* <niçin (1-60).

Zarf-fiil eki olan *-kAn* ekinin sonundaki *-n* ünsüzü bölge ağzında genellikle düşer:

ızlandırıke <hızlandırırken (1-22), *küçükke* <küçükken (5-141), *getirike* <getirirken (5-147), *yapāqa* <yaparken (6-3), *gidēke* <giderken (16-13), *yapāqa* <yaparken (13-5), *çıqāqa* <çıkarken (5-91), *evdeyke* <evdeyken (8-1).

e) -r düşmesi:

onlā <onlar (6-16), *bī* <bir (1-5), *bulgā* <Bulgar (2-11), *dū* <dur (4-307), *qadā* <kadar (4-308), *vā* <var (13-8), *tutāmıslā* <tutarmışlar (5-360), *mō* <mor (6-18), *istē* <ister (7-22), *çıqā* <çıkır (11-3), *dövē* <döver (14-12), *çıqā* <çıkır (11-3), *öbū* <öbür (15-5), *bēşē* <beşer (16-10), *dū* <dur (4-320), *kelibā* <kehribar (6-50), *geli*²⁰⁰ <geliyor (3-22).

İsim çokluk ekleri ile fiil çekimlerinde kullanılan üçüncü şahıs eki *-lar'daki r* ünsüzü genellikle düşmeye uğrar:

qamyonlā <kamyonlar (15-2), *santinlē* <santinler (16-10), *eleklē* <elekler (17-10), *trabalā* “tüpler” <Bulg. trıbalı (20-1), *yavrulā* <yavrular (3-34), *küllē* <küller (5-61), *senelē* <seneler (5-72), *demişlē* <demişler (5-341), *yazdilā* <yazdılar (16-31), *tanımellē* <tanımıyorlar (16-28), *quyālā* <koyarlar (8-19).

f) -t düşmesi:

*abtēz*²⁰¹ <Far. abdest (5-35), *dürüz* <Far. dürüst (5-45).

¹⁹⁸ Krş. için bk. RAÜ., s. 123; Prizren ağzı, *saba*, *sefte* < *siftah*, TDD, s. 278; *sabā* (sabah), *kade* (kadeh).

¹⁹⁹ Krş. için bk. GAA, s. 78; *nası* (Manisa Soma, Afyon Dinar). DA, s. 17; *nası*?

²⁰⁰ Krş. için bk. DA, s. 17; *geli* < *gelir* “geliyor”.

²⁰¹ Krş. için bk. RAÜ, s. 126; gâkçı ağızlarda, *aptes/z* < *abdest*, Prizren ve Priştine ağızlarında *abdes*.

2.1.2.6. Hece Kaynaşması

Yalın ya da eklerle genişletilmiş kelimelerde, iki ünlü arasında bulunan *ñ, k, g, ğ*, damak ünsüzleri ile yarı ünlü niteliğinde olan *v* ve *h* ünsüzleri yavaş yavaş eriyip kaybolarak, iki ya da daha çok komşu hecenin kaynaşıp tek heceye inmelerini sağlarlar (Korkmaz, 1994c: 99).

1. Bölge ağızında şimdiki zaman *-yor* eki neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Ekin tamamının veya *y* ve *r* seslerinin düşmesi ile çekimli haldeki fiilin hece sayısında bir eksilme olmaktadır:

olèè <oluyor (1-5), *deyēz* <diyoruz (1-5), *getirī* <getiriyor (1-9), *vērī* <veriyor (2-15), *qoyduraméèriz* <koyduramıyoruz (4-294), *işitmī* <işitmiyor (5-42), *yapèèriz* <yapıyoruz (6-31), *indirīsin* <indiriyorsun (7-18), *çıqarèè* <çıkartıyor (9-13), *azırlayèèsin* <hazırlıyorsun (12-2).

Çerkovna ağızında hece kaynaşmasının görüldüğü yerlerden birisi şimdiki zaman ekidir. Zavet ağızında olduğu gibi şimdiki zaman eki *-yor* bu ağızda da kullanılmamakta olup, ekteki seslerin veya ekin tamamının düştüğü görülür. Ses olayının ağızdaki örnekleri oldukça fazladır²⁰²:

çalışēlā <çalışıyorlar, *konuşēm* <konuşuyorum, *taşıyē* <taşıyor, *dēm* <diyorum, *çārē* <çağırıyor, *annaşēlā* <anlaşıyorlar vb.

2. Gelecek zaman ekinde hece kaynaşması:

annadcam <anlatacağım (1-15), *toplayamaycam* <toplayamayacağım (4-306), *söyleyecz* <söyleyeceğiz (4-310), *bilemeyecz* <bilemeyeceğiz (4-314), *götürcez* <götüreceğiz (16-19), *étmeycem* <etmeyeceğim (5-41), *bilemeycem* <bilemeyeceğim (22-27), *gitcez* <gideceğiz (15-7), *çıqarcam* <çıkarcacağım (1-62), *bulamaycam* <bulamayacağım (10-12), *yazacan* <yazacaksın (7-10).

3. Yönelme hâlinde, ek ünsüzünün düşmesine bağlı gerçekleşen hece kaynaşması:

maşatlā <maşatlığa (16-13), *astalā* <hastalığa (10-1), *orē* <oraya (5-53), *getīmē* <getirmeye (1-11), *kesmē* <kesmeye (5-75), *gēçmē* <geçmeye (5-105), *sūmē* <sürmeye (8-15), *yapmā* <yapmaya (9-1), *işlemē* <işlemeye (15-10), *torē* <tè oraya (16-33).

4. *-rA /-rĬ* yön hâli ekinin kullanımı sırasında gerçekleşen hece kaynaşması:

²⁰² ÇTA, s. 60-61.

içēden <içeriden (1-4), *ilēsi* <ilerisi (14-1), *dışādan* <dışarıdan (5-229), *ōda* <orada (6-19), *yuqādan* <yukarıdan (1-40).

5. Müstakil örneklerde, kelime kökünde görülen hece kaynaşması:

sān <sahan (5-173), *mārebe* <muharebe (5-113), *māllesi* <mahallesi (11-5), *dūnüm* <düğünüm (13-2), *ilēn* <ileğen (13-9), *ūdūp* <öğütüp (14-2), *dēmene* <değirmene (8-15), *bayā* <bayağı (12-3), *rāt* <rahat (1-9), *pīlēni* <Ar. beyitlerini (4-294), *bayādan* <bayağıdan (4-358), *dērmēn* <değirmen (4-394), *dūn* <düğün (5-161), *güvēyi* <güveği (7-12), *māfazası* <muhafazası (7-16), *elēn* <eleğin (7-5), *dil* <değil (2-4), *māzaya* <mağazaya (7-18), *qāların* <karıların (14-11), *tōmu* <tohumu (6-34), *sandī* <sandığı (1-15), *tō*²⁰³ <tē o (18-7), *būn* <bugün (1-67), *sabālan* <sabahleyin (7-14), *bavşam* <bu akşam (1-134), *noldu* <ne oldu (22-7), *nōlursa* <ne olursa (16-20).

2.1.2.7. Hece Yutumu

Bir kelimedeki yan yana bulunan ve sesleri boğumlanma nitelikleri bakımından birbirine eşit, benzer veya aynı olan iki heceden birinin kaybolması ve böylece söyleyişte tek hece görünümü almasıdır (Özkan, 1996: 96). Bölge ağızlarında pek fazla örneği yoktur.

1. Kelime sonlarında gerçekleşen hece yutumu:

ta <daha (5-93).

2. Tekrar edilen hecelerden birinin yutulmasıyla:

qaynamdan <kaynanamdan (5-336).

Birleşik yapıları gösteren kelimelerden yalnız birini kullanmak biçiminde ortaya çıkan durum da bunun bir diğer örneği sayılabilir:

*te*²⁰⁴ <uş+tē “ işte” (21-13).

2.1.2.8. Yer Değiştirme

Türkçe kelimelerde, sonra gelmesi gereken bir ünsüz sesin diğer ünsüzlerden veya ünsüzden önceye alınarak telaffuz edilmesi olarak izah ettiğimiz “yer değiştirme” hadisesi, seslerin kolaydan zora doğru sıralanmasıdır (Ercilasun, 1983: 141).

²⁰³ Krş. için bk. RAÜ, s. 128; -e ağızlarında, *tō* < *te o* [*işte o*]; gâkçı ağızlarında, *būn* < *bu gün*.

²⁰⁴ Krş. için bk. RAÜ, s. 129; Prizren ve Priştine ağızlarında, *te* < *işte*.

Yer değiştirme hâdisesi ünsüzler arasında meydana geldiği gibi, ünlüler ve ünsüzlerle-ünlüler arasında da görülebilir. Bu olaydaki amaç söyleyiş kolaylığı sağlamaktır. Bölge ağzında yer değiştirme olayı fazla yaygın değildir.

Ünsüzle ünsüz arasında:

Yandaş göçüşme örneği: *gölmeyi* <gömleği (3-52), *gölmekleri*²⁰⁵ <gömlekleri (5-166).

Uzak göçüşme örneği: *duştuvaq* <dişbudak (10-1), *zirif* <zifir <Ar. zifr (20-3).

Ünsüzle ünlü arasında:

Yandaş göçüşme örneği: *pleven* <Plevne (22-23).

Ünlüyle ünlü arasında:

Uzak göçüşme örneği: *anteri* <Ar. entari (5-383).

Kıyaslama yapılan diğer Bulgaristan Türk ağızlarında da yer değiştirme örnekleri pek fazla değildir. Ağızlardaki *gömlek* ve *çömlek* kelimelerinin metateze uğramış ortak kelimeler olduğu görülmüştür.

Razgrad aęzı²⁰⁶:

olhambur <ıhlamur, çölmek <çömlek, gölmek <gömlek, neşim <meşin, hınāyet <hıyanet.

Milino aęzı²⁰⁷:

çölmek <çömlek, devriş <derviş, ilmanada <limonata, anteri <entari vb.

Dulovo aęızları²⁰⁸:

çölmek (çömlek), gölmek (gömlek), havyan (hayvan), meldin (mendil).

Çerkovna aęzı²⁰⁹:

kırbidi <kibridi, gölmā <gömleği, darbuka <darbuka, çölmek <çömlek vb.

Kırcaali aęzı²¹⁰:

²⁰⁵ Krş. için bk. RAÜ, s.131; *gölmek*~*gömlek*.

²⁰⁶ RTA, s. 13.

²⁰⁷ MA, s. 82-83.

²⁰⁸ DTA, s. 83.

²⁰⁹ ÇTA, s. 60.

²¹⁰ KTA, s. 68-69.

irbikl len <ibrikler ile, ilezir <rezil, erecep <recep, alfat <aflat <ahlat.

2.1.2.9.  ns z Türemesi

 ns z türemesi,  n, i ve son seslerde kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır. Ekleşme ve kaynaşma sırasında ünlü çatışmasını önlemek için Genel Türkçe'de araya kaynaştırma ünsüzleri getirilir. Bunlar *n*, *y*  ns zleridir. Söz konusu durumun dışında da bazen  ns z t remeleri ortaya çıkmaktadır ( zkan, 1996: 89).

2.1.2.9.1. Kelime Başında  ns z Türemesi

Rumeli ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan başta *h* sesinin türemesi Zavet ağızında yalnızca iki örnekte tespit edilmiştir. Titrek *h*- ünsüzü düşmeye müsait bir yapısı olmasına karşın bu kelimelerde başa gelmiştir:

hağlamburdan <ihlamurdan (1-33), *hecal* <ecel (4-222).

erkovna ağızı hariç muk yese edilen diğer Bulgaristan ağızlarının hepsinde kelime başında *h* sesinin türediği g r lm ştir. Bununla birlikte kelime başında *t* sesinin türediği örnekler yalnızca Çerkovna ağızında mevcuttur. *y* sesinin türediği örnekler ise Zavet ve Razgrad ağızları dışında tüm ağızlarda bulunmaktadır.

erkovna ağızında Rumeli ağızlarına özgü olan başta *h* sesi türemesine rastlanamamış, *y* ve *t* seslerinin türediği örnekler tespit edilmiřtir²¹¹:

yüzmek < zmek, yüzüm <üzüm, yılacımı <ilacımı, tecil <acil vb.

Kırcaali ağızında²¹² kelime başında görülen karakteristik *h* sesi hateşe <ateşe örneğinde görülürken, Çerkovna ağızında da görülen başta *y* sesi türemesi yekmeg <ekmek ve yerkek <erkek kelimelerinde tespit edilmiştir.

Milino ve Dulovo ağızların da Kırcaali ağızıyla benzer olarak kelime başında *h* ve *y* seslerinin türediği görülür:

Milino ağızı²¹³:

hurmak (<urmak), haşlama (<aşlama), helbet (<elbet), yılan (<ılan), yutmak (<utmak).

Dulovo ağızları²¹⁴:

²¹¹ TA, s. 58.

²¹² KTA, s. 64.

²¹³ MA, s. 87.

yerişdim (eriştim), hānteri (entari), haylennen (ailenle).

Razgrad ağzında da Zavet ağzındaki gibi kelime başında yalnızca *h* sesinin türediği örneklerin tespit edildiği görülür ²¹⁵:

hambar <ambar, haşıla- <aşıla-, helbet <elbette, horuç <oruç, hülke <ülke vb.

2.1.2.9.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

Bölge ağzında kelime ortasında türeyen ünsüzler *-b-*, *-l-*, *-n-*, *-r-*, *-s-*, *-t-*, *-v-* ve *-y-* 'dir:

*ağlamburdan*²¹⁶ <ihlamurdan (1-30), *hağlamburdan* <ihlamurdan (1-33), *duva* <duğa <duğa <Ar. du'ā (4-36), *azrayil* <azrail (4-225), *basambaqla* <basamakla (5-52), *dünyātta* <dünyada (5-96), *ağyı* <ağı (5-432), *gençiydim* <genç idim (5-435), *çeşint* <çeşit (9-8), *olambır* <ihlamur (10-1).

Mukāyese edilen diğer Bulgaristan ağızlarına oranla kelime ortasında ünsüz türemesi ses olayının Zavet ağzında daha sık görüldüğü gözlemlenmiştir. Örnekler arasında yer alan *çeşint* kelimesindeki *n* sesi türemesinin Zavet, Çerkovna, Dulovo ve Milino ağızlarında, *duva* kelimesindeki *v* sesi türemesinin Zavet ve Çerkovna ağızlarında ve *ağlamburdan*, *hağlamburdan*, *olhambur* ve *lambır* kelimelerindeki *b* sesi türemesinin Zavet, Razgrad ve Milino ağızlarında ortak olduğu tespit edilmiştir.

Kırcaali ađzında²¹⁷ kelime ortasında yalnızca *y* sesinin türediği *ayle* <aile ve *s* sesinin türediği *kimsi* <kimi örnekleri mevcuttur.

Çerkovna ađzında²¹⁸ kelime ortasında *l* sesinin türediği *uzaldalım* <uzatalım, *n* sesinin türediği *çeşit* <çeşit, *s* sesinin türediği *yersinä* <yerinä ve *v* sesinin türediği *duvası* <duvası örnekleri bulunmaktadır.

Dulovo ađızlarında²¹⁹ kelime ortasında *n* sesi türemesi *çeşit* (çeşit), diğer ağızlarda örneği bulunmayan *h* sesi türemesi *mühmin* (mümin), yine diğer ağızlarda görülmeyen *g* sesi türemesi *vakgā* (vaka) ve *r* sesinin türemiş olduğu *lokantarlārde* (lokantalarda) örnekleri mevcuttur.

²¹⁴ DTA, s. 90-91.

²¹⁵ RTA, s. 11.

²¹⁶ Krş. için bk. RTA, s. 11, *olhambur*.

²¹⁷ KTA, s. 64.

²¹⁸ ÇTA, s. 58-59.

²¹⁹ DTA, s. 90-91.

Razgrad ağzında²²⁰ kelime ortasında *l* sesinin türediği iyrelti <eğreti, *n* sesinin türediği menşur <meşhur, *t* sesinin türediği naştrapa <maşraba, ve *b* sesinin türediği olhambur <ıhlamur örnekleri tespit edilmiştir.

Milino ağzında²²¹ kelime ortasında *b* sesinin türediği lambır (<ıhlamur), *n* sesinin türediği çeşint (<çeşit), ortanca (<ortaca) ve *r* sesinin türediği ziyërde (<ziyade) vb. örnekler mevcuttur.

2.1.2.9.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

Bölge ağzında kelime sonunda türediği tespit edilen sesler *-n* ve *-m* ünsüzleridir:

- a) Kimi durumlarda bir ek yığılması olayı da *-n* türemesi gibi görülmektedir. Kanaatimizce burada, kelimelerde var olan *-IA* instrumental ekinin işlekliliğini kaybetmesi sonucu bir diğer instrumental eki olan *-n* eki ile desteklenir ve böylece bir ek yığılması meydana gelir.

eylullen <eylül ile (1-3), *quvanlan* <kovan ile (1-83), *qudretinlen* <kudreti ile (3-34), *āmılan* <hamur ile (8-19), *unlan* <un ile (8-18), *qaymaqlan* <kaymak ile (8-23).

- b) Münferit örnekler:

*qayrın*²²² <gayrı (5-95), *bilem* <bile (10-6).

Mukâyese edilen Bulgaristan Türk ağızlarında Dulovo ağızları hariç diğer tüm ağızlarda kelime sonunda *m* sesinin türediği görülür. Ayrıca kelime sonundaki *n* sesinin Zavet, Dulovo ve Çerkovna ağızlarında ortak özellik olarak *ile* bağlama edatının kelimelere eklemesi sırasında türediği tespit edilmiştir.

Dulovo ağızlarında²²³ seyrek görülen ünsüz türemesi olayıyla, karakteristik olarak *-IA* vasıta hâli ekine *n* sesinin eklenmesi ile karşılaşılır. Ağız bu yönüyle Zavet ağzıyla benzerdir:

ellen (elle), yemeklen (yemekle), simnen (simle).

Ağızda *n* türemesine münferit örnek olarak *ēpsin* (hepsi) kelimesi de mevcuttur.

Çerkovna ağzında²²⁴ da Zavet ve Dulovo ağızlarıyla ortak olarak *ile* bağlama edatının kelimelere eklenmesi sırasında kelime sonunda *n* sesinin türediği görülmektedir:

²²⁰ RTA, s.11.

²²¹ MA, s. 87.

²²² Krş. için bk. UİA, s. 72; gârik.

²²³ DTA, s. 81, 90.

zorlan <zorla <zor ile, pabıçlan <pabuçla <pabuç ile.

Bir de müstakil örnek olarak deyin <diye kelimesinde türeme gerçekleşmiştir.

Ağızda *k* sesinin türediği tâne< tane, *m* sesinin türediği bilâm <bile, belkim <belki, illâm <ille ve *t* sesinin türediği peşint <peşin kelimeleri de kelime sonundaki ünsüz türemesi örnekleri arasındadır.

Kırcaali ağzında²²⁵ kelime sonunda *m* sesinin türediği ilkim <ilki ve *n* sesinin türediği geldi min <geldi mi örnekleri mevcuttur.

Milino ağzında²²⁶ kelime sonunda yalnızca *m* sesinin türediği görülür:

demiş kin (<demiş ki).

Razgrad ağzında²²⁷ ise *m* sesinin türediği illem <ille kelimesi ve diğer ağızlarda örneğine rastlanılmayan *h* sesi türemesi pédah <peyda örneğinde mevcuttur.

2.2. ŞEKİL BİLGİSİ

2.2.1. İsimler

2.2.1.1. Yapım Ekleri

Yapım ekleri, kelimelerin kök ve gövdelerine gelerek, onlardan yeni anlamlar türeten eklerdir. Bu ekler, fiil ve isimlere gelerek farklı anlamlar yaratır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Zavet ağzında da kelime türetme için dört çeşit yapım eki mevcuttur:

1. İsimden isim türeten ekler,
2. İsimden fiil türeten ekler,
3. Fiilden isim türeten ekler,
4. Fiilden fiil türeten ekler.

2.2.1.1.1. İsimden İsim Türeten Ekler

+cA: ...ızlanmış böle *yolca* (5-35), ...andan sōna *güzelce* o tōmu... (6-34), bu qaraca *ūmaq* en günāmiş (2-15).

+cI: bubamdan ēdindim *quvancilī* <kovancılığı (1-103), baba servoş, *içkici* (22-3).

²²⁴ ÇTA, s. 59.

²²⁵ KTA, s. 65.

²²⁶ MA, s. 87.

²²⁷ RTA, s. 11.

+DAş: ...qur'an olsun *yoldaş* (3-56).

+in <+gil: Özel isim ve akrabalık adlarından sonra gelerek aile adları yapan *-gil* eki Zavet ağzında kullanılmamaktadır. Onun yerine, bu ekin fonetik ve morfolojik değişikliklere uğramış şekli olan *-in* eki kullanılır. Yazı dilinde bu ekin yerine genellikle *-lAr* çokluk eki kullanılır:

aşme *abuminde* çoq sölēdik... <ablamlarda (4-327), ...bizim kızlar tē *görümcem̄in* <görümcemler (5-448), ...tātadan yapādı *bubam̄in*... <babamlar (8-9), qazdīmadı zekeriye *eniştem̄in* <eniştemlerin (13-3), un getiri eve *ninem̄in*... <ninemler (8-16), *üseyin'in̄ine* aldıq a orasını evleri... <Hüseyinlere (13-1).

+(D)ncI /+(U)ncU: alēz *ikinci* balı (1-30), bulğaristan'da *dōdüncü* bal <dördüncü (1-31), *otuzuncu* senelē tō aralāda (5-72).

+kI/ +qI: Ekin bölge ağzında uyuma girdiği gözlemlenmiştir:

...onun ordan *baştanqı* seneye... <baştanki (10-5), *bıldıqı* çıqmış ēkinden... <bıldırki (5-280), ...*küçününikisi* tāze qāpız... <küçüğününki (5-106).

+lAyIn: çāşıda süpürükeydin *sabālayın* ēken <sabahleyin (16-1), *ōlenleyin* annem ayda bī tencere su quyar... <ōğlenleyin (8-20).

+II /+IU: . tatlı bī *şekēli* su olēē... <şekerli (5-321), ...üstüne istē *yağlı* su qoy... (7-22), da aynı *qoqulu* o lēntalāda var <kokulu (1-61), ...bōle *küllü* qalēeri... (5-61).

+IIk/ +IIq , +IUk/ +IUq: ...analar dōt *senelik* var... (1-50), ...üç *aylıq* gelini <aylık (4-121), ...çoq *boluq* olūmuş <bolluk (5-303), *küllük* jçine bōle (5-119).

+rAq/ +rAk: “daha çok” anlamındaki karşılaştırma eki olan arkaik *+rAq/k* ekinin bölge ağzında örnekleri tespit edilmiştir.

...qara tōm olēē *ufaraq* <ufarak <ufak rak (11-9), ...tobqadā *daracaraq* yapēller <daracıq + raq (5-458), ...bōle bī *eskirek* tava... <eski rek (5-412).

+sIz /+sUz: *maskesiz* de baqarım... (1-105), yüksek evler *qızsız* qaldı <kızsız (5-255), qara bahtım *qurtsuz* başım <kurtsuz (4-116), *öksüz* qalacaqlar dēyēeri... (3-27).

2.2.1.1.2. İsimden Fiil Türeten Ekler

+A-: ...yūt alın, *yaşayın* dēmiş (5-47).

+**D**-: ...böberi, *qurudéesin*, sapını qoparéesin... <kurutuyorsun (19-11).

+**I**-: ...qufālar *īsilsin* deye... <eksilsin (16-7).

+**IA**-: ...ileri dōru *başladım* ama afēdcen (1-51), qalq niyaz *ēyle* (4-376), *bālèllèr* ekini demet yapèllèr <bağlıyorlar (14-11), bir afta *işletti* bittā (7-11).

+**IAn**-: ...götüsün bizi dēye, *ızlandıq* <hızlandıq (15-1), nasreddin *oca* *niyetlenmiş* bī banqayı soymā (10-15).

+**IAş**-: sāde ani *yēleşsin* topraqla... <yerleşsin (6-36), tālaya göre *paylaştırsın* onları <paylaştırırsın (8-7).

2.2.1.1.3. Fiilden İsim Türeten Ekler

-**dA**: oğradım *sēvdaya* ben <sevda (4-291).

-**gA**: *süpūge* esabı <süpürge (5-424).

-**gU /-qU**: bī *süngü* almış, bıçaq (5-89), onları sādıq mı gideriz *çözgüye* qoyèeriz (21-1), *uyqusunu* bıraqp sūdümü emzirdim <uykusunu (3-6).

-**I /-U**: *yazılanlar* gelir başa (4-145).

-**IcI**: ...ani gelin *alıcı* gelèeri... (5-240).

-**kI /-qI**: ...tobu qadar *el bıçqıları* var demīden <bıçkıları (10-15).

-**(A)q /-(A)k**: ...bī qaç yēden *bıçaqla* <bıçak (9-13), ...biz *taraqtan* çıqāmīz onları <taraktan (21-3).

-**(I)q /-(I)k**: orda da vā bī *delik* (19-2), şindi *qarışiq* ē şey <karışık (5-207), ...yirmi gün qadar *açıq* bırakèez... <açık (6-42), ...çoq met èttiler *tıqanıqlıq* için <tıkanıklık (10-13).

-**mA**: ...*biçme* sırası geldi mi... (5-295), ...sōna bōle *süzme* bēzlē var (9-11), nası *ōme*, gēciklèe tēliklere çıqarèller <örme (5-461), *dōme* alātları var içēde <dövme (17-9).

-**mAç**: ...bī qoca *dōmeç* pīnir... <dövmeç (5-66).

-**mAq /-mAk**: bu qaraca *ūmaq* en günāmış <vurmak (2-15), ...er saba *baqmaq* lâzım <bakmak (17-12), aydaşıklı *demek* te: uşaq büyüyemèeri... (5-338), ...bi anayı *dıştirmek* sandıqtan... <değıştirmek (1-49).

-(A)n /-(I)n: qonèeri *ekin* *ıslanèeri* (18-2), ...oraq ta vā, bõle *kesen* (5-283), ...qolaç *yapan* qarının çocū... (2-2), *yatan* sığır saman *ıstemez* (5-270).

-(A)r: *biçer döver* bu (17-6).

-(I)ş /-(U)ş: dönüp *baqışı* büktü béli mi (4-120), döşēn *dikişi* s̄irek olèe (5-403).

-tI / tU: bālanèe *bālanti* <bağlantı (17-8), tōle *uyuntu* tūkülèe çoq çıqāmıslā (5-487).

2.2.1.1.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

-DIr- /-DUr-: bilmediklerimi çabuq *bildirdin* (3-13), bazı *ısan* iki mevlid *oqutturèe* <okutturuyor (9-7), ama onları bize *toplattımadılar* <toplattırmadılar (16-10), ...üstüne dèdiler *pindimışler*... <bindirmişler (16-13), *ısanları* bagerle *doldurup* tūkiye'ye götürcez (16-19).

-(I)l- /-(U)l-: o *sürülmüş* yere atèllē... (5-278), qabı *dökülèeri* ūduqça o toqmaqlāla <dökülüyor (18-5), sopa o delē *soqulèeri* <sokuluyor (19-2).

-n-: işte sōna mektepte *toplaneler*... <toplaniyorlar (22-6), o bittā *görünèeri*...<görünüyor (18-6), ne qadar *sevindi* yörüdüm deye <sevindi (3-8).

-(A)r- /-(I)r-: onlar toqları *qaçırdılar* o avşamı... <kaçırdılar (16-2), ...sapını *qoparèesin* böberin <koparıyorsun (19-12).

-t-: sèvgilime *uzattım* elimi (4-119), bazı *ısan* iki mevlid *oqutturèe* (9-7), ...bir *afta* işletti... (7-11), ama onları bize *toplattımadılar* <toplattırmadılar (16-10), *qaynadıp* ta içecen <kaynatıp (10-13), *anladacaq* şeylē çoq da... <anlatacak (17-5).

2.2.1.2. Çekim Ekleri

Yapım ekleri kök ile gövdenin kendi sınırları içinde kaldığı hâlde, işletme ekleri, kök ve gövdelere bazı anlam bağlantıları katarak onları birbiriyle ilişkiye geçiren, onlarla kelime grupları ve cümlenin öteki öğeleri arasında geçici anlam örgüsü kuran eklerdir (Korkmaz, 2014: 111).

2.2.1.2.1. İsim Çekimi

2.2.1.2.1.1. Çokluk Ekleri

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Zavet ağzında da çokluk ifadesi yaygın olarak +IAr ekiyle sağlanmaktadır. İsimlerin çokluğu yapılırken +IAr ekinin yanı sıra, bu ekin

fonetik varyantları da kullanılmaktadır. Bu varyantların tamamının Anadolu ağızlarında da kullanıldığı görülür.

Nadir İlhan, “*Türk Dilinde Çokluk*”²²⁸ adlı eserinde, ağızlar üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının ve yayımlanan ağız çalışmalarının bir kısmında, ekin çeşitli ses olaylarına bağlı olarak +lar, +ler yanında -la, -le; -lā, -lē, -nā, -nē, -dār, -dēr, -nar, -ner, nañ, -neñ, -lañ, -leñ vb. pek çok varyantının kullanıldığını belirtmiştir (İlhan, 2009: 34).

+lAr: *tōumlar* <tohumlar (6-31), *tavalara* (7-4), *qapları* <kapları (10-9), *parazitleri* (1-4), *evler* (4-24), *kimler* (5-10), *domatisleri* <domatesleri (6-20).

+lĀ: *qamyonlā* <kamyonlar (15-2), *trabalā* “tüp” <Bulg. trıbalar (20-1), *yavrulā* <yavrular (3-34), *santinlē* <santinler (16-10), *eleklē* <elekler (17-10), *küllē* <küller (5-61), *senelē* <seneler (5-72).

+lAr çokluk eki, sonu *m* ve *n* ile biten kelimelere geldiğinde, ekteki *l* ünsüzü ilerleyici benzeşme ile *n* olur:

+nAr: *adamnar* <adamlar (5-283), *onnarı*²²⁹ <onları (5-417).

+nĀ: *bunnā* <bunlar (5-332), *onnā* <onlar (5-420).

+ĭn <**+gil:** Zavet ağzında akraba ve topluluk isimleri +*gil* ekinden farklılaşarak oluşan +*n̄* eki ile yapılmaktadır. Yazı dilinde bu ekin yerine genellikle +lAr çokluk eki kullanılır:

abum̄nde <ablamlarda (4-327), *görümcem̄n̄* <görümcemler (5-448), *bubam̄n̄* <babamlar (8-9), *eniştem̄n̄in* <eniştemlerin (13-3).

Çerkovna ağzında²³⁰ Türkiye Türkçesindeki çokluk eki +lAr’a ek olarak -lār, -lār, -lā, -lā, -lē, -nā, -nā, -nar, -nār ekleri de mevcuttur. Akraba ve topluluk isimleri ise -*gil* eki yerine Zavet ağzında olduğu gibi -in eki kullanılarak yapılmaktadır:

ōlları <oğulları, mandalā <mandalar, kitaplēnı <kitaplarını, ayvannar <hayvanlar; ablan̄ına <ablanlara, eniştem̄n̄in <eniştemler vb.

²²⁸ İlhan, N. (2009). *Türk Dilinde Çokluk*, Elazığ: Manas.

²²⁹ Krş. için bk. BTA, s. 366; *onnar*, *bunnarı*.

²³⁰ ÇTA, s. 63-64.

Kırcaali ağzında²³¹ da Zavet ve Çerkovna ağızlarında olduğu gibi *+lAr* ekine ek olarak *r* ünsüzünün zayıflayıp düşmesi sonucunda ek ünlüsünde uzamanın meydana geldiği *+lā*, *+lē*; ilerleyici benzeşme neticesinde *+nar* /*+ner*, *+nā* /*+nē* şeklini alan eklerin kullanıldığı görülür:

kızlar, niler <neler, dalğalā <dalgalar, ābimlē <abimler, kızannā <kızanlar, insannarı <insanları, günner <günler vb.

Dulovo ağızlarında²³² *+lAr* çokluk ekinin yanı sıra, ekteki *r* sesinin düşmesi sonucunda *+lA* şekline ve ilerleyici benzeşmenin tesiriyle *+nA*, *+na*, *+nAr* şekillerine yaygın olarak rastlanılmaktadır:

akrabalar, ālar (ağalar), adamla (adamlar), adamna (adamlar), bayramna (bayramlar), bunnar (bunlar) vb.

Milino ağzında²³³ da *+lAr* çokluk ekine ek olarak, karakteristik özelliklerden olan *r* sesinin düşmesi sonucunda oluşmuş *+lā*, *+lē* ekleri ile birlikte ses benzeşmesi sonucunda oluşan *+nā*, *+nē* ekleri çokluk eki olarak kullanılmaktadır. Seyrek de olsa *r* ünsüzünün düşürülmediği *+nar*, *+ner* eklerinin kullanıldığı da görülür:

torbalar, develer, yollā, çaylā, çiçeklē, kümeslē, adamnā, somunnā, dūnnē <düğünler, adamnar, üzümner vb.

Mukâyese edilen ağızlar incelendiğinde, hepsinde Türkiye Türkçesinde kullanılan *+lAr* çokluk ekinin yanı sıra Bulgaristan Türk ağızlarının karakteristik özelliği olan *r* sesinin düşmesi sonucunda *+lA* ekinin ve ilerleyici benzeşme neticesinde oluşan *+nAr*, *+nĀ* eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

2.2.1.2.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, kendisine bağlı olan öğelerle ve kendisinin ilgili bulunduğu kelimelerle münasebetini bildiren eklerdir. İyelik ekleri, sahiplik, ait olma ve bağlılık bildirir (Gülensoy, 1988: 85).

Tablo 2.1. İyelik Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	-m	-mız/-miz -muz/-müz

²³¹ KTA, s. 71-72.

²³² DTA, s. 92-94.

²³³ MA, s. 92-93.

2. Şahıs	-n	-nız/-niz -nuz/-nüz
3. Şahıs	-i/-ı/, -u/-ü -sı/-si, -su/-sü	-ları/-leri

Teklik

1. **Şahıs:** *bubam* <babam (1-6), *ninem* (4-61), *uşaqlarım* <uşaklarım (3-26).
2. **Şahıs:** *ağan* <agan (4-46), *annen* (14-7), *çocūn* <çocuğun (5-178), *uşāna* <uşağına (12-1).
3. **Şahıs:** Genellikle Türkiye Türkçesine uyumludur fakat *yansıını* <yanını (11-13) ve *aqşamsı* < (sözkonusu olan olayın) akşamı (5-162) örneklerinde olduğu gibi *-I* yerine *-sI* iyelik ekinin kullanıldığı görülmektedir.
danasını (8-1), *pervanesi* (17-3), *uyqusunu* <uykusunu (3-6), *quzusu* <kuzusu (4-154).

Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış gerundiumla kurulan *üst üste* yapısı yerine, bölge ağzında üçüncü kişi iyelikli yapı kullanıldığı görülür:

üstü üstüne “üst üste” (16-6).

Çokluk

1. **Şahıs:** *peygamberimizle* <peygamberimizle (3-33), *balımızı* (1-34), *bōzumuz* <boğazımıza (5-416), *ağamuz* <agamız (4-57), *oqulumuz* <okulumuz (22-18), *üstümüzde* (3-86).
2. **Şahıs:** *quvanlānızı* <kovanlarınızı (1-80), *uşānız* <uşağınız (5-352), *çantalānız* <çantalarınız (5-369).
3. **Şahıs:** *āmıtları* <armutları (13-5), *alātları* <aletleri (14-7), *modelleri* (17-19), *yēeleri* <yerleri (5-474).

2.2.1.2.1.3. Âitlik Eki

Bir yapım eki karakteri taşıyan âitlik eki çekim eklerinden sonra gelmesi ve iyelik fonksiyonu üstlenmesi bakımından çekim ekleri arasında değerlendirilmektedir (Özkan, 1996: 131). Ek, bölge ağzında da Türkiye Türkçesinde kullanıldığı şekliyledir.

+kI/+qI

önündeki (17-1), *küçününikisi* <küçüğününkisi (5-106), *yuqāqı* <yukarıki (1-19).

2.2.1.2.1.4. Hâl Ekleri

Hâl ekleri, isimlerin birbirleriyle veya fiillerle olan münasebetini gösteren gramer kategorisidir.

Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hâllere girerler (Ergin, 2008:226).

Tablo 2.2. Hâl Ekleri

Hâl Ekleri	
Yalın Hâl	Eksiz
İlgi Hâli	+In / +Un, +nIn / +nUn, +n
Belirtme Hâli	+I / +U, +n
Yönelme Hâli	+A
Bulunma Hâli	+DA
Ayrılma Hâli	+Dan
Vasıta Hâli	+IA, +IAN
Eşitlik Hâli	+CA, +cene
Yön Gösterme Hâli	+rA, +rē, +ArI, +r

2.2.1.2.1.4.1. Yalın Hâl

Yalın hâl, adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumudur. Yalnızca çokluk ve iyelik eki alabilir (Korkmaz, 2014: 282).

şindi bende on *sandıq* vādı <sandık (1-1), dervişlere *tekke* vērilmış (4-363), ayın altısında bulduq bī *qamyon* burda <kamyon (15-1), *burday*, āpa, yonca, darı bunlāda qullanēesin <buğday (17-1).

2.2.1.2.1.4.2. İlgi Hâli

Hâl eklerinin temel fonksiyonu, ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Ancak tamlama (genitive) hâlinin böyle bir özelliği yoktur. Bu hâl ismi isme bağlayarak tamlama kurar (Buran, 1996: 60).

Türkçede genitif eki ünsüzle biten kelimelerden sonra *-in, -in, un, ün*; vokalle biten kelimelerden sonra *-nın, -nin, -nun, -nün* şeklindedir. Ekin sonundaki *n* aslında *ŋ* olup Eski Türkçede ek *-iŋ, -iŋ, -uŋ, -ün*; *-nuŋ, niŋ, -nuŋ, nüŋ* şeklindeydi. Aslında ekin yalnız vokalle başlayan şekillerinin bulunduğu, ünsüzle başlayan şekillerindeki *n*'yi ekin, hece bölünmesi neticesinde zamirlerden aldığı anlaşılmaktadır. Batı Türkçesinde vokalli ve *n*'li şekiller

düzenli olarak yan yana kullanıla gelmiştir. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde ekin yalnız yuvarlak vokalli şekilleri vardı. Ekin vokali ancak Osmanlıca içinde uyuma bağlanmış, öte yandan İstanbul Türkçesi sağır kefleri attığı için yazı dilinde *n*'leşmiş, böylece bugünkü sekiz şekli ortaya çıkmıştır (Ergin, 2008: 230).

+In /+Un: *samanın* (1-99), *senin* (1-82), *gelinin* (4-283), *cennetin* (5-1), *sānın* <sahanın (6-7), *gavurun* <gavurun (5-267), *dudun* <dutun (5-416), *duvanın* <doğanın (3-1).

+nIn /+nUn: *qarının* <karının (2-2), *lambanın* (4-272), *arının* (1-5), *almanın* <elmanın (5-38), *onun* (4-380), *qoltünün* <koltüğünün (5-227), *köylünün* (5-270).

+n: Hece kaynaşmasının da görüldüğü örnekler:

bıçān <bıçağın (5-92), *uşān* <uşağın (5-357), *döşēn* <döşeğın (5-403), *dibēn* <dibeğın (18-2).

Sürekli ünsüzlerin aralarında *h-n* nöbetleşmesiyle: *pādişānın* <padişahın (5-100).

- **Genitifli kurulan ilgi grubu:** Eski Türkçe döneminden beri var olan bu yapıda ilgi eki kullanılmamaktadır (Ör. kaşım kağan). Bölge ağzında şu örnekleri tespit edilmiştir:

bizim evler (4-18), *benim şeyler* (1-133), *senin qompil* <senin kompil (5-318), *bizim ... arılar* (1-10), *bizim yaşlılar* (5-423).

2.2.1.2.1.4.3. Belirtme Hâli

Belirtme hâli, ismin cümle içindeki geçişli fiilden doğrudan etkilenmesi hâlidir. Yani cümlenin nesnesi belirtme hâlinde bulunur. Grönbech'in ifadesiyle "yükleme hâli eki bir nesneye önem verildiği durumlarda kullanılır" (TY, 129). O hâlde, ekin görevi diğer hâl eklerinde olduğu gibi münasebet kurmak, bağlantı sağlamak değil, nesneyi belirtmek, belirli kılmasıdır. Bu da fiili değil ekin içinde bulunduğu ismi ilgilendirir (Karahan, 2011: 211-218).

+I /+U (< Ig / Ug): Ünsüzle biten isimlerden sonra:

balı (1-30), *emeği* (3-16), *beni* (4-86), *külhanı* (5-85), *qoyunu* <koyunu (4-239).

Kelime sonunda ünsüz erimesi sonucu iki ünsüzün yan yana gelmesiyle uzun ünlü olarak:

balī <balığı (5-95), *nacā* <nacağı (5-77), *toqmā* <tokmağı (18-3).

+(y)I /+(y)U: Ünlüyle biten isimlerden sonra:

arayı (1-6), *qapıyı* < *kapıyı* (2-11), *dünyayı* (3-51), *baltayı* (1-117), *quyuyu* < *kuyuyu* (2-5).

+(n)I /+(n)U: İyelik üçüncü teklik kişi ekinden sonra araya zamir n'si alarak kullanılır:

ayāni < *ayağını* (2-11), *haqqını* < *hakkını* (3-4), *sözünü* (3-61), *epsini* < *hepsini* (5-46), *üveyl̄mi* < *üveyliğini* (4-403).

Eski Türkçede başlangıçta isimlerden sonra -g, -ğ; iyelik ekli kelimelerden sonra -n; zamirlerden sonra -ni, -ni olmak üzere üç türlü akkuzatif eki kullanılırdı. Bunlardan -n akkuzatif eki Batı Türkçesinde son zamanlara kadar yaşamış, Osmanlıca ve bilhassa Eski Anadolu Türkçesinde geniş ölçüde kullanılmıştır: *gözi-n* (*açdı*), *saçı-n* (*çözdi*) (Ergin, 2008: 232).

Bölge ağzında +n akkuzatif ekinin bir ilâhide kullanıldığı tespit edilmiştir:

azrail *canın* almadan (4-195) < *canın* “canını”.

2.2.1.2.1.4.4. Yönelme Hâli

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için datif hâline sokulur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eden yönelme hâli daima ekle yapılıdır (Ergin, 2008: 223).

Yönelme hâli eki, ET’de yaygın olan biçimiyle +ka, +ke, +ğa, +ge, iyelik eklerinden sonra +na, +ne ve son sesi k ünsüzü olan isimlerle kitabelerdeki bazı yer adlarında +a, +e şeklindedir. EAT’de, ek başlarındaki -g- seslerinin düşmesi sebebiyle ek +a/+e (+ya, +ye / +na, +ne) şeklini almıştır. TT’de de EAT’de olduğu gibi ünsüzle biten kelimelerde +A, ünlü ile biten kelimelerde +(y)A, iyelik ekleri ve işaret zamirlerinde ise, +(n)A şeklinde kullanılmaktadır (Buran, 1996: 134).

+A: *bana* (4-92), *allah’a* < *Allah’a* (4-96), *çirdeme* < *çiğdeme* (5-15), *ōmana* < *ormana* (5-75), *köve* < *köye* (10-6).

+(y)A: *āneye* < *haneye* (2-1), *dünyaya* (3-5), *dedeye* (5-45), *dağıya* < *takıya* (12-4), *cāmiye* < *camiyeye* (18-1), *tencereye* (6-21).

+(n)A: *gögsüne* < *göğsüne* (4-230), *saçlarına* (4-184).

torē <toraya <tē oraya (16-33) örneğinde yardımcı y sesinin düşmesi sonucunda kelime kökündeki ünlü ve yönelme hâli eki karşılaşılarak uzun ünlü meydana gelmiştir.

2.2.1.2.1.4.5. Bulunma Hâli

+DA eki ile karşılanan bulunma hâli, genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur. Eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koştur olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb. ifadeleri içine alır (Korkmaz, 2014: 299).

ET'de +de / +da, +te / +ta biçiminde olan ek, bulunma-çıkma fonksiyonlarını birlikte üstlenmiştir. +dIn ve +tAn şekillerinin çıkma hâli olarak ayrılması ve bu hâlin fonksiyonunu üstlenmesiyle, ilk şekil artık sadece bulunma hâli fonksiyonunu ifade kullanılmıştır (Buran, 1996: 177).

+DA: *arida* (1-5), *tobūda* <tē burda (2-3), *qaranlıqta* <karanlıkta (4-26), *dalda* (4-59), *külhanda* <külhanda (5-85), *tekkede* (10-3), *zavıt'ta* <Zavet'te (17-19), *çāşıda* <çarşıda (16-25), *tavanda* (18-8), Bulg. *qasetqamda* “kasetimde, teybimde” (Bulg. *qasetqa* “teyp, kaset”) <kasetimde (4-329).

2.2.1.2.1.4.6. Ayrılma Hâli

İsmin, kendinden uzaklaşma ifade eden fiillerle kurduğu hâldir. İsmi fiile bağlama fonksiyonu yanında, bazen ismi isme de bağlar. Her zaman eklidir (Özkan, 1996: 123).

ET'de bulunma hâli ekinin çıkma hâlini de ifade etmesi sebebiyle, ET için genel çıkma hâli ekleri +ta, +te, +da, +de, ve +dın, +din, +tın, +tin olarak gösterilebilir. n ağzında ve daha sonraki dönemlerde +den, +dan, +ten, +tan şekilleri de yine ET de kullanılan ayrılma hâli ekleridir. EAT'de genel olarak +den, +dan ve seyrek olarak da +dın, +dın, TT'de ise ünlü ve ünsüz uyumları doğrultusunda +dan, +den / +ten, +tan şekilleri ayrılma hâli eki olarak kullanılmaktadır (Buran, 1996: 202).

+DAn: *ħağlamburdan* <ıhlamurdan (1-33), *allāt'tan* <Allah'tan (2-14), *onlardan* (4-20), *aydan* (5-4), *ayçiçēnden* <ayçiçeğinden (1-30), *gönlünden* (12-4), *qufālādan* “bavullardan” <Bulg. kufarlardan (16-9), *samandan* (17-10), *sandıqtan* <sandıktan (1-49), *āçtan* <ağaçtan (5-285), *çiçekten* (1-34), *gökten* (5-137).

2.2.1.2.1.4.7. Vasıta Hâli

Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılışta “vasıta” olarak kullanıldığını veya “birliktelik” ifade ettiğini gösterme durumudur (Korkmaz, 2014: 322).

Vasıta hâli eki, ET’de +n’dir. EAT’de asıl ek, +n olmakla birlikte, +la, +birle, +IIA (<ile) şekilleri de kullanılmıştır. TT’de +n vasıta hâli eki, artık kalıplaşmış olarak belli bazı kelimelerde varlığını devam ettirmektedir. Bununla birlikte, TT’de vasıta hâli fonksiyonunu “ile” edatının ekleşmiş biçimleri olan +la, +le ekleri yerine getirmektedir (Buran, 1996: 235).

+IA: *quvanla* <kovan ile (1-87), *şekerle* <şeker ile (1-127), *peygamberimizle* <peygamberimiz ile (3-33), *topla* <top ile (5-51), *abbamla* <abbam ile (7-11), *bıçaqla* <bıçak ile (9-13), *bununla* <bunun ile (17-17).

Zavet ağzında +IA vasıta hâli ekinin, eski vasıta hâli eki olan +n ile pekiştirilerek **+IAN** şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir:

eylülün <eylül ile (1-3), *şekerlen* <şeker ile (1-16), *quvanlan* <kovan ile (1-83), *qudretinlen* <kudretiyle <kudreti ile (3-34), *amılan* <hamur ile (8-19).

+(n)IA: n <y ses değişimi sonucunda:

soqmasınla <sokmasıyla <sokması ile (2-11), *qonmasınla* <konmasıyla < konması ile (3-23), *qorunla* <koruyla <koru ile (7-7), *suyunla* <suyuyla <suyu ile (7-28), *beygîlênle* <beygirleriyle (5-114).

+(y)IA: *mayayla* <maya ile (4-408), *mandayla* <manda ile (5-77), *îneyle* <iğne ile (5-259), *lambayla* <lamba ile (13-7), *arabayla* <araba ile (15-1), *büyükanneyle* <büyükanne ile (22-20).

Zavet ağzında da karşılaştırılan diğer Bulgaristan Türk ağzlarında da +IA vasıta hâli eki ile birlikte, bu ekin eski vasıta hâli eki olan +n ile pekiştirilmesiyle oluşan +IAN ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir. +yIA ve n <y ses değişimi sonucunda oluşmuş +nIA ekleri Zavet, Çerkovna ve Kırcaali ağzlarında kullanılırken; ünsüz benzeşmesi sonucunda oluşan +nA eki Zavet ağzı hariç diğer tüm ağzlarda, +nAn eki ise yalnızca Dulova ve seyrek de olsa Milino ağzlarında kullanılmaktadır.

Çerkovna ağzında²³⁴ vasıta hâli eki olarak +la/+lä ekinin yanı sıra ölçünlü Türkçeden farklı olarak +na /+nä , +lan, +nla ve +yla eklerinin kullanıldığı görülür:

mandalâla <mandalar ile, asırla <hasır ile, bēgîrlä <beygir ile; yudumna <yudum ile, annemnä <annem ile; zorlan <zor ile; yardımınla <yardıma ile; qarıyla vb.

²³⁴ ÇTA, s. 67-68.

Dulovo ağızlarında²³⁵ ise +*lA* vasıta hâli eki ile birlikte +*lAn*; ünsüz benzeşmesinin bir sonucu olarak +*nA*, +*nAn*; ünsüz düşmesi sonucunda oluşan +*lein* ve +*leyin*²³⁶ vasıta hâli ekinin fonksiyonlarını üstlenen +*sI* eki kullanılmaktadır:

bezle, çamula (çamurla); davullan (davulla), gücüylen (gücüyle); eşimne (eşimle), çamuna (çamurla); agamnan (ağamla); sabalein (sabahleyin) vb.

Kırcaali ağızında²³⁷ da diğer ağızlara benzer olarak +*lA* vasıta hâli ekinin yanı sıra +*lAn*, +*nA*, +*nnA*, +(y)*lAn*, +(n)*lA* ve +(y)*lA* eklerinin de kullanıldığı görülür:

etle; ayfalan <ayva ile; burunna <burun ile; gözyaşınna <gözyaşı ile; gariylan <karı ile; teknesinle <teknesi ile, kırcalıyla <kırcaali ile vb.

Milino ağızında²³⁸ +*lA* vasıta hâli eki ile birlikte benzeşme sonucu oluşmuş +*nA* eki ve seyrek de olsa +*nAn* ile +*lAn* ekleri kullanılmaktadır:

çapēla <çapa ile, sepetle; odunna <odun ile, bubasınna <babası; sepetlen <sepet ile; odunnan <odun ile vb.

2.2.1.2.1.4.8. Eşitlik Hâli

İsim, fiilin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde cereyan ettiğini göstermek için eşitlik hâlini alır. Eşitlik ekleri bir eşitlik, gibilik, benzerlik ifade ederler (Ergin, 2008: 239). Asıl eşitlik eki +*CA*'dır.

Bu ek ET'de +çA şeklinde sadece tonsuz ünsüzle kullanılmaktaydı. Batı Türkçesinin ilk devrelerinde de yalnız +çA biçimi kullanılan eşitlik hâli ekinin Osmanlı Türkçesi içinde daha çok tonsuz şekliyle kullanıldığı görülmektedir. TT'de ise, ekin tonlu (+çA) ve tonsuz (+cA) biçimleri, ünlü ve ünsüz uyumları doğrultusunda kurallı olarak kullanılmaktadır (Buran, 1996:266).

+**CA**: *mānice* <manice (5-327), *gözelce* <güzelce (6-21), *dillerince*(4-374), *bunca* (4-357), *yaşlıca* (5-35), *bayāca* <bayağıca (5-327), *keyfçe* <keyifçe (1-111), *çoqçalandı* <çokçalandı (4-286), *aqça* <akça - kalıplaşmış olarak (5-228).

²³⁵ DTA, s. 101-102.

²³⁶ Muharrem Ergin +*lAyIn* ekini, isimden fiil yapma eki olan +*lA* ile -*i*, -*i* gerundium ekinin birleşerek bir tek ek haline gelmesi, sonra -*n* instrumental ekinin de benliğini kaybedip bu birliğe katılması şeklinde açıklar. Ekin *ile* edatı ile Eski Türkçedeki *i*- «takip etmek» fiilinin klişeleşmiş gerundium ve instrumental şeklinin birleşmesinden (*ile+i-y-i-n* gibi) çıkmış olmasının da düşünülebileceğini dile getiren Ergin, bunu hem mânâ, hem de şekil bakımından kabul etmenin güç olduğunu belirtmiştir (Ergin, 2008: 173-174).

²³⁷ KTA, s. 76-77.

²³⁸ MA, s. 94.

Bir örnekte eşitlik ekinden sonra kullanılan küçültme eki ve +cA ekine başka unsurların gelmesiyle ortaya çıkan +cene eki, bu ekin yapım eki olma eğilimi ile ilgilidir (Ergin, 2008: 240):

usulcacıq <usulcacık (16-25).

+cene: *icene* <iyicene (9-10), *gözelcene* <güzelcene (11-12).

2.2.1.2.1.4.9. Yön Gösterme Hâli

İsmin, fiilin gösterdiği işin kendi yönüne doğru yapıldığını gösteren hâlidir. Yön gösterme hâli ismi fiile bağlar. Ekleri +rA, +ArI'dir. Bu ekler artık çekim eki olmaktan çıkmış kesin olarak yapım eki olmuştur (Özkan, 1996: 125).

“sonra” örneğinde Eski Türkçedeki +gArU ekinden gelişen +ArU ve +rA eki kalıplaşmaya yüz tutmuştur (Özkan, 1996: 125). Bölge ağzında ise bu kelimenin farklı şekillerde kullanıldığı, özellikle de yön gösterme ekinin düşürüldüğü görülmüştür:

sō <sonra (6-16), *ānso* <anda sōra <ondan sonra (7-35), *sōra* <sonra (7-4).

Hece yutumu ile: *ōda* <orada (6-19), *içēde* <içeride (17-10), *dışādan* <dışarıdan (5-229), *yuqādan* <yukarıdan (1-15), *ilēsi* <ilerisi (14-1).

+rē: Yön gösterme hâli eki üzerine yönelme hâli eki geldiğinde aradaki y yardımcı ünsüzüne bağlı hece yutumu ile +rA yön gösterme ekinin ünlüsünde uzama meydana gelmiştir:

burē <buraya (13-2), *orē* <oraya (10-4), *torē* <toraya<tè oraya (16-33).

+ArI: *içeri* (5-152), *yuqarı* <yukarı (1-15), *dışarı* (5-152).

+rA yön gösterme ekinin -a/e orta hece ünlüsü durumuna gelip düşmesiyle ek, +r gibi görünür:

burda <burada (1-5), *orda* <orada (5-54), *ordan* <oradan (10-4), *şurdan* <şuradan (17-9).

+rA: *burey* <buraya (5-474), *sōra* <sonra (7-4).

2.2.1.2.1.5. Soru Eki

Soru eki ismin soru şeklini yapan çekim ekidir. Getirildiği ismi muhakkak fiile bağlar. Soru eki ismin genel olarak bütün hâl ve şekillerine getirilmektedir. Türkçede bugün soru eki vokal uyumuna bağlı olarak -mI / -mU şeklindedir. Aslında *mu* edatından

gelen soru eki Eski Türkçede *-mU* şeklinde yalnız yuvarlak vokalli idi ve uyuma bağlı değildi. Batı Türkçesinde ise ekin başlangıçta yalnız düz şekilleri olmuş ve ek yine uyum dışında kalmıştır. Ek ancak Osmanlıca içinde uyuma bağlanmış, böylece son devirlerde bugünkü çok şekilliliğe kavuşmuştur (Ergin, 2008: 243).

Bölge ağzında da ekin kullanımını uyuma bağlı olarak çok şekillidir:

+mI: *geldi mi* (1-47), *dil mi* <*değil mi* (2-4), *çāre mi* (3-36), *vā mı* <var mı (4-329), *qōqmadın mı* <korkmadın mı (5-80), *qīqmiş mı* <kırkmış mı (8-5).

+mU: *doqudun mu* <dokudun mu (21-15), *oldu mu* (1-41), *bulunur mu* (4-235), *oturū mu* <oturur mu (5-229), *gün mü* (1-96), *üç mü* (5-215), *gōdün mü* <gördün mü (18-1).

2.2.1.3. Ek Yığılması

Ek yığılması, bir ekin yahut aynı vazifeyi gören şekilce farklı eklerin kelime içinde arka arkaya sıralanmasıdır. Bir devirde pek işlek olarak kullanılmakta olan bir ekin, başka bir devirde işlekliliğini kaybedip, yerini aynı vazifeyi görecek başka bir eke bıraktığı Türk dilinde sık görülen hallerdendir. Bir ekin terkedilip yerini başka bir ek ile değiştirmesi sırasında, dilin bünyesinden doğan birtakım sebepler ile, eski ekin düşmeyip o kelimedede kaldığı ve aynı vazifeyi gören yeni ekin de, onun arkasına getirildiği görülmüştür. İlk ek, ya birleştiği kelime ile kaynaşmış olarak kendini şekilce korumuş; ya da, zamanla sonradan gelen ek ile kaynaşarak birleşik bir ek meydana getirmiştir (Korkmaz, 1960: 173).

Bölge ağzında tespit edilen ek yığılması örnekleri şu şekildedir:

küçününikisi <küçüğününkisi (5-106), *qoyabildiyseydik* <koyabildiye idik (15-2).

-DInèn /-Dunèn ekinde, *-Dik* sıfat-fiil ekine eklenen ile vasıta edatı, *+n* vasıta ekiyle pekiştirilmiştir (<*-Dik +ile+ n*). *ile* vasıta edatının sonuna gelen *-n* vasıta ekiyle edat ünsüzü *l* benzeşirken, *-Dik* sıfat-fiiline *ile* edatının eklenmesiyle oluşan *-ğl-* hecesi yutulmuştur:

yetiştinèn “yetişince, yetişir yetişmez” <yetiştigiynen (5-182), *oldunan* “olunca, olur olmaz, olduğu anda” <olduğuyunan (5-51), *getidinen* “getirince” <getirdigiynen, getirdiği anda (22-29), *yıqadine* <yıkadığıynen <yıkayınca (7-26).

Kimi durumlarda bir ek yığılması olayı da *-n* türemesi gibi görülmektedir. Kanaatimizce burada, kelimelerde var olan *-IA* instrumental ekinin işlekliliğini kaybetmesi

sonucu bir diğ er instrumental eki olan **-n** eki ile desteklenir ve böylece bir ek yığı lması meydana gelir.

eylullen <eylül ile (1-3), *quvanlan* <kovan ile (1-83), *qudretinlen* <kudreti ile (3-34), *āmilan* <hamur ile (8-19).

2.2.2. Zamirler

Temsil veya işaret yoluyla varlıkların adının yerini tutan kelimelerdir. Zamirler direkt olarak hiçbir nesneyi karşı lamazlar, fakat bütün varlıkların adının yerini tutabilirler. Diğ er kelime türlerinden ayrı lan bir önemli tarafları da zamirlerin kelime yapımına elverişli olmamasıdır. Birkaç istisna dışında yapım eki almazlar (Özkan, 1996: 137).

Zamirler Türkiye Türkçesinde oldu ğ u gibi Zavet ağ zında da işlevlerine göre yedi alt gruba ayrılır.

2.2.2.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir. Bütün varlıklar teklik ve çokluk biçimleri ile üç şahısta toplanır (Korkmaz, 2014: 391).

Tablo 2.3. Şahıs Zamirleri

Teklik	Çokluk
ben (1-6)	biz (4-314)
sen (3-4)	siz (5-51)
o (2-2)	onlar (11-11) onlā (8-11)

Tablo 2.4. Şahıs Zamirlerinin Genel Çekim Tablosu

Yahn Hâl	İlgi Hâli	Belirtme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Ayrılma Hâli
Ben	benim (1-6)	beni (16-31)	bana (1-28)	bende (1-1)	benden (22-9)
Sen	senin (3-28)	seni (17-25)	sana (17-19)	sende (4-329)	senden (4-41)
O	onun (4-380)	onu (22-6)	ona (4-338)	onda (4-321)	ondan (1-12)
Biz	bizim (5-368)	bizi (8-16)	bize (5-126)	bizde (5-284)	-
Siz	sizin (5-133)	sizi (5-102)	size (4-167)	-	-

Onlar	onların (16-14) onnarın (5-425)	onları (1-43)	onlara (7-37)	- onlāda (1-59)	onlardan (4-20)
-------	--	---------------	---------------	--------------------	--------------------

2.2.2.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, nesnelere işaret ederek, göstererek karşılayan kelimelerdir (Kalay, 1998: 70). Bölge ağzında kullanılan işaret zamirleri Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibidir. Yalnızca “şu” işaret zamirine bölge ağzında rastlanılmamış, onun yerine “te” gösterme edatının kullanıldığı tespit edilmiştir. İşaret zamirlerinin bölge ağzındaki tasnifi şu şekildedir:

Tablo 2.5. İşaret Zamirleri

Teklük	Çokluk
bu (1-16)	bunlar (17-12) bunlā (4-331) bunnā (5-332)
tē (6-48)	şunlara (17-8)
o (7-34)	onlar (1-21) onnar (5-290) onlā (18-7) onnā (5-420) onnār (5-456)

Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi’nde de kullanılmış olan “anda” (<onda (7-3) ve “anleri” (<onları (4-224) işaret zamirlerinin, bölge ağzında herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılageldiği tespit edilmiştir.

2.2.2.3. Dönüşlülük Zamiri

Bu zamirler asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mânâ bakımından daha kuvvetlileri, katmerlileri olan şahıs zamirleridir (Ergin, 2008: 272). Bölge ağzında kullanılan dönüşlülük zamiri, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “**kendi**” kelimesidir:

kendim (6-19), *kendime* (1-136), *kendine* (10-5), *kendini* (2-11), *kendi* (4-374), *kendilēne* <kendilerine (5-422), *kendimize* (15-12).

2.2.2.4. Soru Zamiri

Soru zamirleri, canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirlerdir. Soru zamirlerinin birkaçı asıl soru zamirleridir: *kim*, *ne*, *nere* gibi. Öteki birkaçı da başka kelime sınıfından alınan sözlerin iyelik eki ilâvesiyle zamire dönüştürülmüş türleridir: *hangisi*, *kaçı* gibi (Korkmaz, 2014: 419).

Bölge ağzında tespit edilen soru zamiri örnekleri şunlardır:

neden (1-75), *neçin* <niçin (1-33), *niçin* (1-14), *nası* <nasıl (5-52), *nēde* <nerde <nerede (16-24), *nē* <niye (2-4), *nerēē* <nereye (15-5), *kimi* (16-4), *ne* (18-4), *kime* (1-86), *nereden* (17-15), *angısı* <hangisi (1-46).

2.2.2.5. Belirsizlik Zamirleri

Nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Asıl belirsizlik zamirlerinin sayısı çok az olup bunlar *kimse* (< kim ise), Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcadaki *kimsene*, *kimesne* (< kim ise ne), *özge* “başkası”, *ayruķ* “başkası”, *ķamu* “herkes” gibi kelimelerdir. Bunlardan da bir kısmının birden çok kelimedenden geldiği görülmektedir (Ergin, 2008: 279).

Bölgede kullanılan belirsizlik zamirleri fonetik farklılıklar haricinde ölçünlü Türkçedeki zamirlerle aynıdır:

başqaları <başkaları (1-46), *başqa* <başka (4-338), *kimse* (3-33), *ēkez* <herkes (11-2), *kimisi* (5-236), *biri* (3-32), *bazısı* (1-139), *bazı* (9-7), *hepsini* (6-24), *epsi* <hepsi (1-125), *epsicī* <hepsiciği (14-13).

2.2.2.6. Aitlik Zamirleri

Şahıs ve işaret zamirleriyle kurulan ad tamlamalarında tamlanan ögesinin kaldırılarak yerine +*ki* aitlik ekinin getirilmesiyle oluşturulan zamirler aitlik zamirleridir. Bu zamirler +*ki* aitlik ekinin yardımıyla, bir varlığı “ilgili bulunma, ait olma” anlamı ve işlevi ile temsil etme görevi yüklenmişlerdir (Korkmaz, 2014: 409).

küçününikisini <küçüğününkisini (5-106), *önündeki* (17-1), *benimkisi* (5-346).

2.2.2.7. Bağlama Zamiri

Bu zamir bir kelimeyi, bir kelime grubunu, bir cümleyi bir kelimeye, bir cümleye bir temsil ifadesi içinde bağlayan kelimedir (Ergin, 2008: 280). Türkiye Türkçesinde bu işlev için Farsçadan geçmiş olan *ki* zamiri kullanılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan Türkçe *kim* zamiri, Osmanlı Türkçesinin son dönemlerine kadar Farsça menşeli *ki* zamiri ile birlikte kullanılmış, devamında tamamıyla yerini *ki* zamirine bırakmıştır.

demesinler *ki* ah arı getirī... (1-9), anesi der *ki* qız oğul yarasi (4-233), ...sāde *ki* deniştirilmiş yēleri var (17-2).

2.2.3. Sıfatlar

İsimlerin önüne gelerek onların niteliklerini, sayılarını bildiren, yerlerini işaret eden, haklarında belirsiz bilgiler veren ve soru hâlinde belirten kelimelerdir. Sıfatlar tek başlarına kullanıldıklarında isimdirler. Bir ismin anlamını tamamladıklarında sıfat olurlar (Özkan, 1996: 131). Sıfatlar işlevlerine göre iki grupta incelemek mümkündür:

2.2.3.1. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları varlıkları belirtme işlevi yüklenmiş sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme, ya sorma yahut da belirsizlik gösterme biçiminde karşılır (Korkmaz, 2014: 375). Dört alt gruba ayrılır.

2.2.3.1.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları, nesnelere yerlerine işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında tek başlarına işaret zamirleridir. İşaret zamirleri ismin önüne gelerek onu belirttikleri zaman işaret sıfatı olurlar. Türkçede sıfatlar hiçbir işletme eki almadıkları için, işaret sıfatı olarak işaret zamirlerinin tabii yalnız teklik şekilleri kullanılır (Ergin, 2008: 247-248).

o qarı <o karı (2-1), *bu dünya* (3-20), *bu iş* (4-144), *bu ölüm* (4-149), *tobu taraf* <tè bu taraf (10-10), *o uşā* <o uşağı (12-4), *o zaman* (13-7), *öbū taraf* <öbür taraf (15-5), *bu iplik* (21-9).

2.2.3.1.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına sayı isimleridir. Sayı sıfatları nesnelere sayı bakımından ya yalnız

adet olarak, ya dereceli olarak, ya bölük bölük, ya parça hâlinde veya topluluk şeklinde belirtirler (Ergin, 2008: 249). Bölge ağzında tespit edilen sayı sıfatları şu şekildedir:

2.2.3.1.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Bu sıfatlar adın sayısını gösteren sıfatlardır. Tek başına kullanıldıklarında sayı ismidirler.

on sandıq <on sandık (1-1), *altı yedi kere* (2-16), *dört kişi* (4-208), *on beş kişi* (5-198), *on iki pāça* <on iki parça (6-8), *beş saat* (7-6), *iki gün* (9-1), *beş damla* (1-2), *üç mevsim* (1-25), *altı tane* <altı tane (3-21), *üç sene* (5-39), *iki bakır* <iki bakır (13-10).

2.2.3.1.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlıkların derecesini, sırasını belirten sıra sayı sıfatları +*Incl* /+*UncU* ekleriyle yapılırlar.

ikinci bal (1-30), *otuzuncu senelē* <otuzuncu seneler (5-72), *ikinci pīt* <ikinci beyit (4-325), *dōdüncü bal* <dördüncü bal (1-31), *onuncu ay* (1-124).

2.2.3.1.2.3. Üleştirme Sıfatları

Üleştirme sıfatları, sayıları paylaşırma yoluyla belirten sıfatlardır. +*Ar* /+*şAr* ekleri ile yapılırlar.

beşē damla <beşer damla (1-60), *beşē santin* <beşer santin (16-10), *ellişer deqâr* <ellişer dekar (1-80).

2.2.3.1.3. Soru Sıfatları

Varlık ve nesnelere soru yoluyla gösteren sıfatlardır. İşaret sıfatlarında olduğu gibi tek başlarına soru zamirleri olan kelimeler, bir isimden önce geldiklerinde soru sıfatı olurlar.

qaç sene <kaç sene (18-17), *angı saat* <hangi saat (22-27), *qaçıncı seneler* <kaçıncı seneler (5-72), *nası ava* <nasıl hava (1-3), *ne qadar bēz* <ne kadar bez (14-7).

2.2.3.1.4. Belirsizlik Sıfatları

Varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır (Korkmaz, 2014: 383).

iç bir vaqt <hiçbir vakit (1-38), *birazıcıq et* <birazcık et (3-29), *bir gēce* <bir gece (3-71), *bī oşaf* <bir hoşaf (8-20), *bī qaç kişi* <birkaç kişi (16-34), *er saba* <her sabah (17-12), *anği saat* <hangi saat (22-27).

2.2.3.2. Niteleme Sıfatları

Varlıkların renk, boy, biçim, yapı, ağırlık gibi devamlılık arz eden,yani kolayca değişmeyen, varlığa bitişik olan özelliklerini bildiren sıfatlardır. Varlıkların hareket niteliğini bildiren sıfat-fiiller de niteleme sıfatları içinde değerlendirilmektedirler (Özkan, 1996: 132). Ayırıcı ve ortak birçok özellik bulunduğu için sıfatların büyük çoğunluğunu niteleme sıfatları oluşturur.

ballı ramqalar <ballı ramkalar (1-39), *aq gölmeyi* <aq gömleği (3-52), *qara topraq* <kara toprak (4-25), *genç yavrum* (4-82), *en küçücük qardeş* <en küçücük kardeş (4-135), *küllü beygī* <küllü beygir (5-126), *īiyar tūkuler* <ihtiyar türküler (5-495), *mō patlacan* <mor patlıcan (6-18), *eski bī macıncı* <eski bir macuncu (7-10), *īşi almalā* <ekşi elmalar (10-7), *bürüncük gölmek* <bürüncük gömlek (5-444).

2.2.3.3. Sıfatlarda Küçültme

Niteleme sıfatları, bazı ekler alarak kendilerinden sonra gelen adların anlamlarında bir “küçültme”, bir “azaltma” meydana getirirler. Sıfatlara yeni bir işlev yükleyen bu eklerle küçültme ekleri denir (Korkmaz, 2014: 368). Zavet ağzında tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

sıcacıq bi qolaç <sıcacık bir kolaç (2-3), *birazıcıq et* <birazcık et (3-29), *sıcacıq su* <sıcacık su (4-408), *accıq su* <azcık su <azıcık su (5-37), *yımşacıq yastıq* <yumuşacık yastık (5-244), *ufacıq qarımca* <ufacık karınca (5-411), *acıq misir* <azcık mısır <azıcık mısır (8-7), *biriciq tūk* < biricik Türk (5-55), *en küçücük qardeş* <en küçücük kardeş (4-135).

2.2.4. Zarflar

Leyla Karahan “*Terimlerde Kapsam Sorunu: “Zarf” Örneği*” adlı makalesinde, birçok çalışmada kaynak olarak kullanılan üç kitaptaki zarf tanımına yer vermiş, ardından bu tanımlar doğrultusunda zarf terimini maddelendirmiştir:

Banguoğlu, 1940 yılında yayımlanan *Ana Hatlarile Türk Grameri*’nde zarfı, *fiillerden ve sıfatlardan evvel gelerek bunların hâl ve vaziyetini tayin suretiyle manalarını*

tadil eden kelimeler olarak tanımlamış; bölüm içinde *mukayese, tekit ve küçültme*'nin de yine zarflarla yapılacağını belirtmiştir.

Ergin'e göre zarf, *sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimler*'dir.

En son kaynak kitaplardan biri olan Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri*'nde zarf, *fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık çokluk, bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözler* olarak tanımlanmıştır.

Bu üç tanıma göre zarf;

1. Fiilleri çeşitli bakımlardan niteler (*dün gitti, içeri girdi, hızlı yürüdü, çok çalıştı vb.*).
2. Sıfatları niteler/derecelendirir (*en güzel roman, çok iyi insan, daha çalışkan öğrenci vb.*).
3. Kendi cinsinden kelimeleri yani zarfları niteler/derecelendirir (*çok çabuk davrandı, daha hızlı yürüdü vb.*) (Karahan, 2014: 2-3).

Tek başlarına kullanıldıklarında sıfatlar gibi zarflar da isimdir. Eşitlik, vâsıta ve yön ekleri dışında zarflar çekim eki almazlar (Özkan, 1996: 134). İşlevleri bakımından beş alt gruba ayrılırlar.

2.2.4.1. Yer-Yön Zarfları

Belirsiz bir yer-yön ifadesi taşırlar. Fiilin yönünü bildirirler. Bu zarfların çoğu, zaten yön eklerinden yapılmış, fakat bugün kalıplaşmış kelimelerdir (Özkan, 1996: 135). Tespit edilen örnekler Türkiye Türkçesindekilerle benzerdir:

geri (5-326), *ileri* (21-5), *aşa* <aşağı (16-5), *yuvarı* <yukarı (1-15), *dışarı* (5-152), *dışādan* <dışarıdan (5-229), *içēden* <içeriden (1-4), *torē* <tē oraya (16-33), *orē* <oraya (2-10), *tōda* <tē orda <tē orada (8-19), *gerigerisi* “gerisin geri” <geri gerisi (21-3).

2.2.4.2. Zaman Zarfları

Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandırılan veya kesinleştiren sözlerdir. Bu zarflar *ne zaman? ne vakit?* sorularına

karşılık oluşturlar (Korkmaz, 2014: 460). Zaman zarflarının bölge ağzındaki örnekleri oldukça fazladır:

sabah (4-352), *avşam* <akşam (18-15), *sabā* <sabah (6-42), *sabālayın* <sabahleyin (16-1), *qayrı* <gayrı (4-306), *qayrıq* <gayrı (6-23), *qayrıqın* <gayrı (5-47), *qayrın* <gayrı (5-95), *sefte* <Ar. siftah (17-19), *emen* <hemen (15-17), *yarın* (1-79), *ölenleyin* <öğlenleyin (8-20), *ölerden* <öğlerden (9-2), *gene* (9-8), *yine* (3-17), *gice* <gece (13-4), *sōra* <sonra (19-6), *sōna* <sonra (3-30), *şindi* <şimdi (1-1), *şimdi* (2-5), *ēken* <erken (18-17), *būn* <bugün (1-67), *tōqut* <tè o vakit (16-34), *ōqut* <o vakit (1-130), *bıldır* <bir yıldır (1-68), *çabuk* (3-13), *çabcıq* <çabucak (4-353), *çabcıcıq* <çabucak (5-120), *çabcacıq* <çabucak (16-24).

Türkiye Türkçesinde kullanılan ay isimleri, aynı şekilleriyle Zavet ağzında da kullanılmaktadır.

mart (5-408), *nisan* (5-407), *eylullen* <eylülle (1-3), *mayıs* (1-48).

Fakat Türkçe ay isimlerinin yanı sıra Bulgarcadan alınan ay adlarının da kullanıldığı görülmüştür.

juni “haziran” (1-113), *juli* “temmuz” (1-113), *februari* “şubat” (1-93), *april* “nisan” (1-128), *yüni* “haziran” (1-49), *may* “mayıs” (1-113).

2.2.4.3. Hâl / Nitelik Zarfları

Fiilin gösterdiği işin nasıl veya nice olduğunu ifade eden zarflardır. Asıl hâl zarfları yanında pek çok isim de eşitlik ve vâsita eki alarak hâl zarfı durumuna gelir (Özkan, 1996:136). Sıfatların çoğu, özellikle niteleme sıfatları hâl zarfları olarak kullanılmaktadır.

*tōle*²³⁹ çoq ilenîmiş...<tè öyle (2-16), ...*töbōle* topalaq topalaq dizèesin... <tè böyle (4-409), ...ızlanmış *bōle* yolca <böyle (5-35), *bōyle* olur (1-124), *islâ* oturuz, açarız... “güzel” (6-4), ...soyarım onları *gözelce*... <güzelce (6-21), ...*dōru* olsun dèye <doğru (7-36), ...yımşadınan çoq *tatlı* olüdü (10-9), ...*îşi* olmasın dèye <ekşi (6-27), ...pişmesi *zor* olèè... (6-23), o *qolay* olmèeri... <kolay (20-2), *gēcik*²⁴⁰ olsun “güzel” <gercik (5-346).

2.2.4.4. Azlık-Çokluk Zarfları

Bir kılış ve oluşun, veya bir vasfin miktarını, derecesini belirtmeye yarayan zarflardır. Bunlar *ne kadar?* *ne derece?* sorularını karşılarlar (Banğuoğlu, 2015: 372).

²³⁹ Krş. için bk. GTG, s. 136; *töyle* < te öyle.

²⁴⁰ Detaylı bilgi için: Derleme Sözlüğü C.6, s. 1994-1995.

Diğer zarflardan farklı olarak tek başlarına bir şey ifade etmeyip, isim gibi kullanılmazlar (Ergin, 2008: 262).

iç tatlı dil o <hiç (5-311), *biras* onu bunu atā ēkez... <biraz (11-1), ...sandıq *tā*²⁴¹ ızlı <daha (1-135), ...onnā büyüyēē böle *bayā*... <bayağı (5-420), *en* çoqu yimītlayēeri... (18-12), *acıq* sōlaştınan mayayı qoyēēsin <azcık <azıcık (9-10), ...*çoq* fayda olēeri... <çok (10-2), bu mavi *az*... (21-10), ...*fazla* anladamēerim (3-30), ...*bī* şey yapın *emen* *accıq* ba... <azcık <azıcık (5-199).

2.2.4.5. Soru Zarfları

Fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır: *hani*, *nasıl*, *ne*, *neden*, *ne kadar* vb. gibi (Korkmaz, 2014: 482).

neden öldü (1-75), *nē dēller* <niye diyorlar (2-4), *nası olūmuş* <nasıl olurmuş (5-311), *nası ölecek* <nasıl ölecek (1-95).

2.2.5. Edatlar

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir (Korkmaz, 2014: 895).

Edatlar kendi içlerinde ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üç alt başlığa ayrılmıştır:

1. Ünlem edatları,
2. Bağlama edatları,
3. Son çekim edatları (Gülensoy, 1988: 114).

2.2.5.1. Ünlem Edatları

Bu tür edatlar sevinç, keder, nefret, heyecan... vb. gibi ruh durumlarını ve tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini anlatan edatlardır (Gülensoy, 1988: 114). Ünlem edatları kendi aralarında beş gruptan oluşurlar:

- a) Ünlemler,
- b) Seslenme edatları,
- c) Sorma edatları,

²⁴¹ Krş. için bk. EİA, s. 78; *tā* <daha, *dā* <daha.

- d) Gösterme edatları,
- e) Cevap edatları.

2.2.5.1.1. Ünlemler

Ünlemler, değişik ortamlarda çıkarılan insan seslerinden ibarettirler ve değişik duyguları anlatmaya yararlar. Birçoğu, anlatım gücünü kendi ses yapılarından alırlar; fakat aralarında belirli bir duyguyu seslenme yoluyla anlatmak yanında, kendilerine özgü bir anlama sahip olanlar da vardır (Karaağaç, 2009: 167).

ah (4-4), *aman* (5-352), *ayy* (16-9), *ovv* (4-329), *jıv*²⁴² (5-116).

2.2.5.1.2. Seslenme Edatları

Bu edatlar, isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap hareketini bilhassa belirtmekten başka hiçbir mânâları olmayan sözlerdir. Bir kısmı taklidi kelimelerdir, bir kısmı ise kalıplaşmış diğer gramer unsurlarıdır. Kullanılış bakımından diğer edatlardan farklı olan seslenme edatları daha çok konuşma dilinde veya senli-benli samimi bir eda taşıyan şarkı, türkü, hikaye ve şiirlerde rastlanılır (Hacıeminoğlu, 2015: 284).

mā (8-8), *be* (4-297), *ba* (4-300), *adi* <hadi <haydi (11-3), *yaa* (5-145), *becanım* (1-137), *ade* <hadi <haydi (5-46), *a baqalım* <ha bakalım <haydi bakalım (11-2), *maru* (11-4), *hu* (5-258), *ūp* <hop (6-5).

2.2.5.1.3. Sorma Edatları

Soru için kullanılan edatlardır. Sayıları çok azdır. Başlıca sorma edatı *hani*'dir. Bu edat eskiden *kanı* şeklindeydi. Ağızlarda *hanı* şekli de vardır. Çok kullanılan bir sorma edatı da Arapçadan geçen *acep* (*aceb*), *acabâ* kelimeleridir. Bunlara zarf olarak da kullanılan, fakat soru edatı sayılabilecek olan *niçin* (*niçün* (< *ne+içün*)) kelimesini de katabiliriz (Ergin, 2008:350).

acaba (17-16), *ani* “hani” <hani <kanı <ka+ne, (22-29), *neçin* “niçin” (<*ne+içün*) (1-33), *niçin* (1-1).

2.2.5.1.4. Gösterme Edatları

Gösterme edatları sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, şahısları veya eşyayı değil, hareketleri işaret sûretiyle gösteren sözlerdir. Onun için, tek başlarına hiçbir mânâ ifade etmezler. Ancak bir cümle veya çekimli fiilin yanında vazifeleri belli olur. Bunlar

²⁴² Türkçe kelimelerde j sesi yoktur. Bu ses Türkçede yalnızca ses taklidi kelimelerde bulunabilir (Ergin 2008: 58).

umumiyetle, gösterme vazifesinin yanında kuvvetlendirme vazifesi de görürler (Hacıeminoğlu, 2015: 306).

Bugün başlıca gösterme edatı *işte*'dir. *işte* eski gösterme edatı *uş*'dan gelir. Eski Anadolu Türkçesinde gösterme edatı *uş* ve onun lokatif şeklinin klişeleşmesi ile ortaya çıkan *uşda* sonradan bugünkü *işte* şekline geçmiştir (Ergin, 2008: 351).

to <tè o (4-295), *iştè* (17-3), *tō* <tè o (5-199), *aha* (1-134), *tè* (4-311).

2.2.5.1.5. Cevap Edatları

Bunlar, bir soruya cevap oluşturan kalıplaşmış ögeler olup, diğer edatlara göre, anlamları daha belirgindir. Sorulan soruyu karşılamaları, ya onaylama ve kabullenme ya da ret ve inkâr doğrultusunda olur (Karaağaç, 2009: 169).

ya ya (4-295), *tī*“evet” (5-170), *yoq* <yok (14-1), *dil* <değil (11-10), *āyır* <hayır (5-81).

2.2.5.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mânâ bakımından, yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir. Bu bakımdan Türkçe cümle kuruluşunda bağlama edatlarının yeri ve vazifesi ihmâl edilmeyecek kadar önemlidir. Bilindiği gibi eski Türkçede bağlama edatı yoktur. Fakat daha çok tekit vazifesi gören *oğ/ök*, *ma/me*, *tağı*, *erki* vb. ile cümle açısıcı olan *ğalı*, *ulatı*, *ançula* vb. sözlere bağlama edatı olarak kabul edilebilir. Türkçede bağlama edatının teşekkülü, Karahanlı devresinden itibaren kendini belli eder. Sonradan dilde çok sayıda bağlama edatının yer etmesini gramerciler, özellikle Arapça ve Farsçanın tesirine bağlarlar fakat dikkat edilirse bu edatların diğer büyük bir kısmının da Türkçesinin kendi bünyesinden çıktığı görülür (Hacıeminoğlu, 2015: 112).

Bağlama edatlarını beş alt başlık hâlinde değerlendirmek mümkündür:

- a) Cümle başı edatları,
- b) Denkleştirme edatları,
- c) Karşılaştırma edatları,
- d) Sıralama edatları,
- e) Sona gelen edatlar.

2.2.5.2.1. Cümle Başı Edatları

Bu edatlar cümleleri mânâ bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Daima cümle başında bulunurlar. Başında buldukları cümleyi bazıları ondan sonra gelen cümle veya cümlelere, bazıları da kendisinden önce gelen cümle veya cümlelere bağlarlar (Ergin, 2008: 354).

ama (1-7), *i ama* <e ama (10-15), *ema* <ama (4-323), *yalnızca* (5-436), *zati* <zaten (5-356), *bēki* <belki (14-7), *belki* (1-129), *çünkü* (18-14), *keşke* (4-330).

“ve” edatı ile aynı işleve sahip olan, cümleleri birbirine bağlamakta kullanılan *da* edatı, kelime başlarına getirilerek kullanılır. Bu özellik, Kowalski’nin Deliorman Türk ağzında²⁴³ tespit ettiği karakteristik özellikler arasında ve Çerkovna ağzında²⁴⁴ da mevcuttur:

da òle bittā ondan ne istēsen onu... (18-6).

Cümleler arasında sebep sonuç ilgisi kuran *onuştan*²⁴⁵ “o yüzden, onun için” (5-96) edatının ortaya çıkışı, *o* zamiri + kaynaştırma için kullanılan zamir *n*’si + *uş* < uç Tarihî Türkiye Türkçesi’nde sebep vesile anlamında kullanılmıştır +*tan* ayrılma hâli eki şeklinde olmalıdır (Özkan, 1996: 187-188).

2.2.5.2.2. Denkleştirme edatları

ya, *veya*, *yahut*, *veyahut*. Bunlar birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan iki unsuru birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır. İki kelime, kelime grubu veya cümlenin arasına girerler (Ergin, 2008: 353).

doquz pāça *ya* on iki pāça (6-8), ...anne baba ayrı. *yavıt* ta qavğalı. (*yavıt* < *yahut* (22-3).

2.2.5.2.3. Karşılaştırma edatları

Karşılaştırma ve denkleştirme edatlarını bir arada açıklayan Necmettin Hacıeminoğlu bu edatlar için “Bağlama edatlarının bir çeşidi olan bu edatlar karşılaştırılan grupları veya unsurları bir birine mukayese suretiyle bağlarlar. Bağladıkları unsurlardan genellikle önce gelirler. Bu edatlar ifade ettikleri mânâ bakımından dört çeşittirler:

1. Karşılaştırılan unsurlardan birini kastedenler,

²⁴³ Krş. için bk. **KBT**, s. 491; *da gittiler* (ve gittiler).

²⁴⁴ Krş. için bk. **ÇTA**, s. 109; *da şindi* <ve şimdi vb.

²⁴⁵ Krş. için bk. **RTA**, s. 18; *onuştan*.

2. Karşılaştırılan unsurların hepsini kapsayanlar,
3. Karşılaştırılan unsurlardan hiçbirini kapsamayanlar,
4. Karşılaştırılan unsurlardan birini denkleştirme suretiyle diğerinin yerine koyanlar”
(Hacıeminoğlu, 2015: 261)

açıklamasını yapmıştır.

Muharrem Ergin ise bu tür edatlara katmerli edatlar da denilebileceğini, bu edatların ikiden başlamak üzere karşılaştırılan unsurların sayısına göre üç, dört v.s. defa tekrarlandığını belirtir (Ergin, 2008: 354).

ne... ne

ne beni alırsın *ne* vazgeçersin (4-268), *ne* ilik *ne* kemlik (5-261), *ne* toq vardı *ne* bişey vardı (14-6).

ya de... ya de

ya de biden sonra *ya de* ikiden sonra (1-112).

ya... ya

ya baqlava *ya* pide (5-190), *ya* pamıqtan *ya* da şeyden yapādan (5-401), *ya* odun külü *ya* qum (6-35), *ya* işlerim *ya* işlemem (7-13), *ya* dōt *ya* bēş (11-10).

ister... ister

istē yağlı su qoy *istē* qatıq qoy (7-22).

de... de

içindilī *de* qumaş olēeri, yünü yaydın mı üstü *de* qumaş olēe (7-38).

da... da

anada *da* olēe arıda *da* olēe (1-5).

2.2.5.2.4. Sıralama edatları

Bir biri ardına gelen ve anlamca bir birini tamamlayan bir sıra takip eden kelime ve ifādeleri virgül fonksiyonuyla bağlayan edatlardır²⁴⁶ (Özkan, 1996: 181).

Bunlardan en çok kullanılanı, hemen hemen başlıca sıralama edatı durumunda bulunanı yabancı asıllı olan *ve*'dir (Ergin, 2008: 352).

²⁴⁶ Nevzat Özkan, sıralama edatlarına, “Bağlaçlar” konu başlığı altında yer vermiştir.

ve (3-92), *i <e <ve* (6-45), *da* “*ve*” (1-36).

2.2.5.2.5. Sona gelen edatlar

Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır. Bu edatlar vurguyu kendilerinden önceki kelimenin sonuna atarlar (Ergin, 2008: 357).

ya (5-175), *de* (15-15), *da* (1-27), *ki* (17-2), *bile* (5-282), *dil <değil* (1-38).

2.2.5.3. Son Çekim Edatları

Bunlar işletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hâllerini yaparlar. Fonksiyonları bakımından bu edatları hâl eklerine benzetebiliriz. Hâl ekleri ismin nominal hâllerini, isim hâllerini; son çekim edatları ise ismin adverbial hâllerini, zarf hâllerini meydana getirirler. Böylece her ikisi de ismi isim dışı münasebete hazırlarlar (Ergin, 2008: 365-366).

Necmettin Hacıeminoğlu, son çekim edatlarını isim hâl eklerinden şu farklarla ayırır: Edatlar müstakil kelimelerdir. Ait oldukları isimle benzeşmezler ve mutlaka ait oldukları isimden ayrı yazılırlar (“*üçün*” ve “*i e*” gibi zamanla ekleşme eğilimi gösterenler hariç). Mânâ bakımından isme daha geniş ve zengin özellikler kazandıran edatlar, isimlerle zarf ve sıfat grupları oluştururlar (Hacıeminoğlu, 2015: 1).

gibi (16-23), *qadar <kadar* (19-3), *qadā <kadar* (9-2), *içi <için* (5-274), *için* (10-13), *göre* (21-12), *beri* (4-358), *bile* (5-284), *başqa <başka* (1-78), *deye <diye* (3-7), *qayırq <kayrı <gayrı* (6-23), *qayrın <kayrı <gayrı* (5-95), *qayrı< kayrı <gayrı* (4-306), *ötürü* (5-233), *bilem <bile* (1-100), *berāber* (3-33).

2.2.6. Fiiller

2.2.6.1. Çekimli Fiiller

Şahıs Ekleri

- **Birinci Tip Şahıs Ekleri**

Bunlar, şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş bulunan şahıs ekleridir. Duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekimlerinde zamir kökenli iyelik ekleri kullanılır (Korkmaz, 2014: 518).

Tablo 2.6. Birinci Tip Şahıs Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	- ^o m	- ^o z, - ^o q
2. Şahıs	-sIn /-şIn, -sUn /-şUn, - ^o n	-sInIz /-sUnUz, -nIz /-nUz
3. Şahıs	-	-IÄ /-IAr

1. Şahıs Teklik

çalışım <çalışıyorum (1-24), *qatım* <katarım (1-41), *gelmişim* (4-361)... vb.

2. Şahıs Teklik

qoyëesin <koyuyorsun (9-11), *çekişmişin* <çekişmişsin (1-108), *sürücen* <süreceksin (1-106)... vb.

1. Şahıs Çokluk

deyëz <diyoruz (1-5), *unutmuşuq* <unutmuşuz (4-294), *gitcez* <gideceğiz (15-7)... vb.

2. Şahıs Çokluk

istışiniz <istiyorsunuz (15-5), *giteñiz* <gideceksiniz (15-6)... vb.

3. Şahıs Çokluk

urëllë <vuruyorlar (18-4), *qarıştırılar* <karıştırırlar (14-3)... vb.

• **İkinci Tip Şahıs Ekleri**

Bu ekler birer iyelik eki iken, zamanla fiil çekimlerinde şahıs gösteren ekler olarak da kullanılmışlardır. Birinci şahıs çokluk çekimindeki *-k* eki aslında bir iyelik eki değildir. Türkçenin tarihî devirlerinde bu şahıs için *-mIz* (<biz) eki kullanıldığı hâlde, zamanla diğer bir geçmiş zaman eki olan ve bütün şahıslarla çekime giren *-dUk* çokluk birinci şahıs ekindeki *-k*'nin bulaşma yoluyla *-DI* geçmiş zaman kipine aktarılması, *-k*'yü çokluk çekiminde şahıs eki durumuna getirmiştir. Görülen geçmiş zaman ve şart kipleri, çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri alırlar (Korkmaz, 2014: 519).

Tablo 2.7. İkinci Tip Şahıs Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	- ^o m	- ^o k / - ^o q
2. Şahıs	- ^o n	-nIz / -nUz

3. Şahıs	-	-İÄ / -İAr
----------	---	------------

1. Şahıs Teklik

yaptım (1-136), *yazsam* (3-17)... vb.

2. Şahıs Teklik

koydun <*koydun* (4-335), *dësen* (1-100)... vb.

1. Şahıs Çokluk

koştuk <*koştuk* (8-3), *gidësek* <*gidersek* (5-320)... vb.

2. Şahıs Çokluk

kanmassanız <*kanmazsanız* (5-93)... vb.

3. Şahıs Çokluk

yazdılar <*yazdılar* (16-31), *gördüler* (4-109)... vb.

2.2.6.1.1. Bildirme Kipleri

Bildirme kipleri, yapılmış, yapılmakta olan ve yapılacak eylemleri bildiren kiplerdir. Hem şekil hem de zaman ifade ederler. Bildirme kipleri beş ayrı zamandan oluşur (Korkmaz, 2014: 527):

- I. Şimdiki zaman,
- II. Görülen geçmiş zaman,
- III. Duyulan geçmiş zaman,
- IV. Gelecek zaman,
- V. Geniş zaman.

2.2.6.1.1.1. Şimdiki Zaman Kipi

Bilindiği gibi, *-yor* şimdiki zaman eki *yorı-* “yürümek” fiilinin *yorı-r* geniş zaman şeklinden çıkmıştır (Gülensoy, 1988: 102).

Zavet ağzında ölçünlü Türkçedeki şimdiki zaman eki *-yor* yerine ekin fonetik ve morfolojik açılardan farklılaşmış şekillerinin kullanıldığı görülür. Hece kaynaşması, ünlü/ünsüz düşmeleri, ünlü uzamaları gibi pek çok ses olayının görüldüğü şimdiki zaman eki, bu yönüyle bölge ağzında fonetik çeşitlilik bakımından en dikkat çekici zaman eki

olmaktadır. Zavet ağzındaki şimdiki zaman ekleri “şimdiki zaman” kip çekiminin yanı sıra “geniş zaman” kip çekiminde de kullanılır.

Ek ünsüzlerinden kimi zaman *y* kimi zaman *r* sesi düşürülürken bazı örneklerde her iki ünsüzün de yer aldığı veya düşürüldüğü görülür. Düşme esnasında ekte bulunan ünlüde çoğu zaman uzama ve düzleşme meydana gelir. Bu yönüyle ek, ince ünlülü kelime gövdelerine eklendiğinde kalınlık-incelik uyumunu bozmazken; kalın ünlülü kelime gövdelerine getirildiğinde uyuma uymaz.

Zavet ağzındaki şimdiki zaman ekleri, Anadolu ağızlarından Doğu Grubu ağız bölgesinde kullanılan şimdiki zaman eklerine benzer. Bu ekler dar-düz-ince ünlü taşır (Karahan, 2014: 90).

Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarında yaygın olarak kullanılan (Dönmez, 2012: 116) -*yer* şimdiki zaman ekinin, Zavet ağzının yanı sıra mukâyesede kullanılan Dulovo, Milino ve Razgrad ağızlarında da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ek, Bulgaristan Türk ağızlarının yanı sıra, Anadolu ağızları içerisinde Artvin merkez, Şavşat, Ardanuç, Yusufeli ve Posof ağızlarında da görülmektedir (Karahan, 2014: 90).

Şimdiki zaman kip ekinden farklılaşarak oluşan *-éeri* eki de bölgede yaygın olarak kullanılan ekler arasındadır. Ek benzer olarak, Aydın ve yöresi ağızlarında *-āri / āri / -ēri* şekliyle kullanılmaktadır: başl̄eri “başlıyor”, duymāri “duymuyor”, s̄ölümāri “konuşamıyor” vb. (Yapıcı, 2013: 9-11).

Zavet ağzındaki *-yēeri, -ēeri, -īri* şimdiki zaman eklerinin 3. teklik şahıs çekiminde ek sonunda düz bir ünlünün türediği görülür. Bu konu hakkında Kowalski, “*Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili*” adlı makalesinde: Deliorman Türk ağzındaki şimdiki zaman ekinin *-yor* şeklinde değil, *-yer, -yér, -yir, -yır* veya *y* sesinin kaybolması ile: *-er, -ér, -ir, -ır* şeklinde olduğu ve bundan başka, teklik üçüncü şahıs sonunda yeni bir ses unsurunun ortaya çıktığı: *-yeri, -yéeri, -yiri, -yiri, -eri, -éri, -iri, -iri, -ırı* eklerinin olduğu açıklamalarını yapmıştır (Kowalski, 1949: 491).

Razgrad ve Dulovo ağızlarında da görülen bu fonetik olay Anadolu ağızları içerisindeki Muğla ağzıyla benzerdir.²⁴⁷ Muğla ağzındaki şimdiki zaman çekimlerinden -

²⁴⁷ Krş. için bk. MŞZ, s. 261; -yuru/-yori eki ile teşkil edilen şimdiki zaman: *oluyoru, yanaşmıyoru, tu'mēyuru* “tutmuyor”, *diyorlā* “diyorlar”, *biliyorusıñız* “biliyorsunuz” vb. MUA, s. 59; *salıyoru, yapıyoru,*

yoru eki için Zeynep Korkmaz, ekin sonunda yer alan ünlüyü *-yor-u* şeklinde türemiş ünlü sayar (Korkmaz, 1994b: 90).

Ahmet B. Ercilasun ise ekteki gelişimi “Batı ve Orta Anadolu’nun diğer ağızlarında da görülebilen bu ek, *yorı-* yardımcı fiilinin *yorı-r* şeklindeki geniş zamanından *-r*’nin düşmesi ile ortaya çıkmıştır. Yazı dilindeki *-yor* ekinden daha eski bir safhayı göstermektedir.” şeklinde açıklar (Ercilasun, 1983: 261). Mahmut Sarıkaya da bu çekimin, *-yorur* (<*yorır*) çekimindeki *-r* ünsüzünün düşmesiyle oluştuğunu belirtir (Sarıkaya, 2003: 65).

Zavet ve Muğla ağızlarındaki şimdiki zaman çekimlerinde dikkat çeken bir başka özellik, her iki ağızda da ortak olarak kullanılan *-î* şimdiki zaman ekinde tespit edilmiştir. Ekte yer alan ünlü, ünsüzlerin düşmesine bağlı olarak uzamış ve de düzleşmiştir. Ek, Zavet ağızının yanı sıra Batı Grubu ağızlarından Ankara ili ağızlarında (*çalışî, dî*) (Akça, 2011: 618), Kahramanmaraş merkez ağızında (*gaynî, sarî*) (Karahan, 2014: 145); Doğu Grubu ağızlarından Harput ağızında (*geli*) (Karahan, 2014: 94) ve Kuzeydoğu ile Batı Grubu ağızları arasında bir geçiş ağızı özelliği taşıyan Samsun’un Bafra ve Çarşamba ağızlarında (*yanıyî, gelî*) (Karahan, 2014: 145) da kullanılmaktadır.

Ahmet Caferoğlu, Muğla ağızındaki şimdiki zaman ekinin, kısmen Batı-Anadolu ağızlarındaki *-yom; -yoŋ; -yon* ve *-yo* ile ifade edildiği halde, çok defa da *gelîm, gelîsin, gelî, gelîz, gelîsiniz, gelîle* şeklindeki çekim kalıbıyla kullanıldığını belirtir (Caferoğlu, 1988: 108).

1. Şahıs Teklik

-èem: Önce ekin bünyesindeki *o* ünlüsünün *kapalı e*’ye dönüştüğü, ünlü sırasının da böylece incelve yönünde değişerek uyuma girdiği; sonra *y* ünsüzüne bağlı hece yutumu gerçekleştiği, *r* ünsüzünün erimesi sonucunda yine de yan yan gelen iki *kapalı e* sesinin uzun bir ünlü oluşturduğu görülür. Bu uzunluk çalışma sırasında iki *kapalı e* harfini yan yana yazarak gösterildi:

savuşèem <*savuşuyorum* (4-311), *unudèem* <*unutuyorum* (4-318).

alıyoru. Birkaç örnekte bu yapının *-y-* etkisiyle önlüleştigi ve düzleştiği görülmektedir: *giriyyore, diyyeri, dèyyiri* vb.

-īm: Yukarıda gösterilen ses değişmelerinin aynen gerçekleşmesine rağmen ekin ünlü sisteminde incelme yanında darlaşma da görülür. Bu çalışmada sözkonusu uzunluk \bar{i} harfiyle gösterildi:

çalışīm <çalışıyorum (1-24), *qoyīm* <koyuyorum (5-358), *görüšīm* <görüšüyorum (22-16).

r ünsüzünün korunduğu örnekleri de vardır:

-èirim: *bilèirim* <biliyorum (18-18), *bellèirim* <belliyorum (5-97).

2. Şahıs Teklik

-èésin: 1. teklik şahsında görülen değişimler bu şahısta da görülür. Şimdiki zaman ekinde yer alan *o* ünlüsü *kapalı e*'ye dönüşmüş böylelikle ek sistemi incelmıştır. *kapalı e*'ler ise *r* sesinin eriyip düşmesine bağlı olarak uzamıştır. Ek tek şekilli olup, kalın sıradan kelimelere de bu şekliyle eklendiğinden ötürü kalıklık-incelik uyumunun dışına çıkar:

qoyèésin <koyuyorsun (9-11), *qarèésin* <karıyorsun (4-407), *yapèésin* <yapıyorsun (18-7), *qullanèésin* <kullanıyorsun (17-2), *doldurèésin* <dolduruyorsun (21-8).

-īsin: Yukarıdaki değişimler bu ekte de mevcuttur. Ek ünlüsünde incelme yanında darlaşma da mevcuttur:

alīsin <alıyorsun (15-12), *verīsin* <veriyorsun (1-16), *geçirīsin* <geçiriyorsun (7-5).

3. Şahıs Teklik

-èeri: Ekin bünyesindeki *o* ünlüsünün *kapalı e*'ye dönüştüğü ve *r* ünsüzünün korunduğu görülür. Yardımcı ünlü ve şimdiki zaman ek ünsüzü *y*'nin karşılaşıp kaynaşmasıyla *kapalı e* sesi uzun bir ünlüye dönüşür. Şimdiki zaman kip ekinde bahsedilirken değinildiği üzere 3. çokluk şahıs çekiminde ek sonunda bir de düz ünlünün (*i*) türediği görülür:

sıqışèeri <şıkışıyor (1-119), *çalışèeri* <çalışıyor (4-292), *gidèeri* <gidiyor (17-11), *gōmèeri* <görmüyor (22-4), *qoyèeri* <koyuyor (5-58).

-(y)èè: Ekin bünyesindeki *o* ünlüsü *kapalı e*'ye dönüşmüş ve *r* ünsüzünün düşmesi ile *kapalı e* sesinde uzama meydana gelmiştir. Ekte görülen düzleşme, kelimeleri de etkilemiştir:

olée <oluyor (1-3), *toplée* <topluyor (1-32), *verée* <veriyor (5-173), *büyüyée* <büyüyor (5-420), *qalée* <kalıyor (19-7).

-īri: Ekte bulunan *o* sesi daralıp düzleşerek *i*'ye dönüşmüştür. Yardımcı ünlü ile karşılaşılacak kaynaşan *i* ünlüsünde uzama meydana gelmiştir. *r* ünsüzünün korunduğu ekin sonunda bir de *i* ünlüsü türemiştir:

yapīri <yapıyor (2-1), *gidīri* <gidiyor (22-13), *unudīri* <unutuyor (2-11).

-ī: Ekte önce ek bünyesindeki *o* ünlüsü *i*'ye dönüşmüş, ardından *y* ünsüzüne bağlı hece yutumu gerçekleşmiş ve *r* ünsüzünün de erimesi sonucunda iki *i* sesinin uzun bir ünlü oluşturduğu görülmüştür:

getirī <getiriyor (1-9), *gelī* <geliyor (3-22), *aldırī* <aldırıyor (2-11).

1. Şahıs Çokluk

-(y)ééz: Ekteki *o* ünlüsü *kapalı e*'ye dönüşmüş, *r* ünsüzü eriyerek kaybolmuştur. *kapalı e* şahıs ekindeki yardımcı ünlü ile karşılaşarak ünlü uzamasına sebebiyet vermiştir. Şahıs ekindeki ünlü incelendiği için, ek kalın ünlülü kelime köklerine eklendiğinde uyumun bozulmasına neden olur:

kapalı e sesinde ünlü uzaması meydana gelmiştir.

déyééz <diyoruz (1-5), *qazééz* <kazıyoruz (16-25), *qoyééz* <koyuyoruz (5-52).

-(y)éériz: Yukarıdaki değişimlerin olmasına karşın *r* ünsüzü düşmemiş korunmuştur:

duraméériz <duramıyoruz (5-251), *baqéériz* <bakıyoruz (5-406), *uréériz* <vuruyoruz (9-5), *déyéériz* <diyoruz (17-5).

-īz: Bu ekte de *-(y)ééz* eki ile aynı değişimler gerçekleşmiş fakat *o* sesi *i*'ye dönüşmüştür.

qoymīz <koymuyoruz (6-2), *başlīz* <başlıyoruz (9-4), *yapīz* <yapıyoruz (6-31), *qalqīz* <kalkıyoruz (7-14).

2. Şahıs Çokluk

-īsiniz: Ek bünyesindeki *o* ünlüsü *i*'ye dönüşür, ardından *y* ünsüzüne bağlı hece yutumu gerçekleşir ve *r* ünsüzünün de erimesi sonucunda iki *i* sesi uzun bir ünlü oluşturur.

Ayrıca ikinci çokluk şahıs ekindeki ünlülerin de incelme yönünde değişerek uyuma girdiği görülür:

istīs̄iniz <istiyorsunuz (15-5), *dēysiniz* <diyorsunuz (5-52).

3. Şahıs Çokluk

Üçüncü şahıs çokluk ekindeki *l* ünsüzünün etkisi ile şimdiki zaman ekindeki *r* ünsüzünün *l* <*r* gerileyici benzeşme olayı sonucunda *l* ünsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir:

-eller: *bālēller* <bağlıyorlar (14-11), *içēller* <içiyorlar (16-2), *dōvēller* <dövüyorlar (18-4), *yonēller* <yontuyorlar (19-10), *toplanēller* <toplanıyorlar (22-6), *qoyēller* <koyuyorlar (5-44).

Çokluk ekindeki *-r* ünsüzünün düştüğü örnekler de vardır:

-ellē: *dēllē* <diyorlar (2-5), *urēllē* <vuruyorlar (18-4), *yollēllē* <yolluyorlar (22-26).

Kırcaali ağzında²⁴⁸ şimdiki zaman eki, *r* ünsüzü düşürülerek ve yuvarlak ünlülü hâliyle kullanılmasının yanı sıra düz ünlülü olarak *-yA* şeklinde de kullanılmaktadır. *var-*, *ver-* yardımcı fiilleriyle yapılan şimdiki zaman şekillerinin de bölge ağzında kullanıldığı görülür. Zavet ağzıyla birkaç örnekte benzerlik tespit edilmiştir:

biliyom, soruyon, söylüyönuz; piniyam <binıyorum, istiyaz <istiyoruz.

Ekin bir başka şeklinde *y* ünsüzünün düştüğü ve genellikle ekteki yuvarlak ünlünün uzadığı görülür:

toplanōrum <toplanıyorum, çıkōru <çıkıyor, doldurollā <dolduruyorlar vb.

-a/ -e ekleri ile yapılan şekilde ise yine *y* ünsüzünün düştüğü ve yuvarlak ünlünün düzleşerek uzadığı görülür:

bilmērim, dēri, görēriz vb.

Şimdiki zaman eki, Çerkovna Ağzında²⁴⁹ *ē* ve *ēr* ekleriyle karşılanmaktadır. Çerkovna ağzı bu yönüyle Zavet ağzıyla oldukça benzeşmektedir. Ölçünlü Türkçede kullanılan *-yor* eki, Çerkovna ağzında yalnızca kalıplaşmış türkü ve manilerde görülmekte, ek bunlar haricinde kullanılmamaktadır:

²⁴⁸ KTA, s. 95-97.

²⁴⁹ ÇTA, s. 84-86.

duyēm <duyuyorum, yapēsın <yapıyorsun, akē <akıyor; istērim <istiyorum, sarēlā <sarıyorlar vb.

Dulovo ağızlarında²⁵⁰ genellikle *-yor* ekinin ünsüzleri düşerken, ünlüsünün düzleştiği görülür. Yuvarlak ünlülü örnekler Dulovo ağızları içerisinde g ağızlarında görülmezken k ağızlarında az da olsa görülmektedir. Dulovo ağızlarında bazı örneklerde 3. teklik şahıs çekiminde şimdiki zaman ekinin sonunda genellikle düz bir ünlü görülür. Bu yönü Zavet ağızıyla ortaktır. Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarında yaygın olarak kullanılan *-yer* şimdiki zaman eki, Dulovo ağızlarında da mevcuttur:

bilīyerim (biliyorum), deim (diyorum), çairesin (çağırılıyorsun), koyosun (koyuyorsun), paklae (paklıyor), verilīi (veriliyor), kılıyi (kılıyor), göreyseniz (görüyorsunuz), çekişiler (çekişiyorlar) vb.

Milino ağızında²⁵¹ da şimdiki zaman ekinin diğer ağızlarda olduğu gibi düzleştiği görülür. Kip çekimi esnasında 1. teklik şahıs ekinin diğer ağızlardan farklı olarak *-m* yerine *-n* şeklinde kullanılması; 1. ve 2. çokluk şahıs eklerinde görülen *z <s* sedasızlaşması ağızda dikkat çeken özelliklerdendir:

alıyērın (<alıyorum), alıyēlā (<alıyorlar), gidīyērın (<gidiyorum), okuyēris (<okuyoruz), gidīyēris (<gidiyoruz) vb.

Janos Eckmann'ın Razgrad ağızında tespit ettiği şimdiki zaman ekleri *-ér* ve *-yér* şeklinde görülür, ek diğer ağızlarda olduğu gibi düzleşmiştir. Milino ağızında da rastlanılan 1. ve 2. çokluk şahıs eklerinde tespit edilen *z <s* sedasızlaşmasının Razgrad ağızında da olduğu görülür.

kalérım <kalıyorum, gelésin <geliyorsun, tanıyēri <tanıyor, kaléris <kalıyoruz, gelésinis <geliyorsunuz vb.

Bulgaristan Türk ağızlarına ek olarak Gagavuz Türkçesinde²⁵² şimdiki zaman eki olarak *-ar*, *-er*, *-ye*, *-yu*, *-yo*, *-yor* ve *-mAktA* eklerinin kullanıldığı görülür. *-ye*, *-yu*, *-yo* ekleri Bulgaristan Gagavuz Türkçesi'nde kullanılırken; *-mAktA* eki 3. teklik şahıs çekiminde görülmektedir. Gagavuz Türkçesi şimdiki zaman şekillerinden olan *-er* eki, Zavet ağızında da mevcuttur:

²⁵⁰ DTA, s. 115-120.

²⁵¹ MA, s. 108-109.

²⁵² GTG, s. 147-149.

sabalaarım <sabahlıyorum; ekleerim <ekliyorum; gezeyorsun <geziyorsun; alıyorum <alıyorum; gideyeyz <gidiyoruz; biliyuz <biliyoruz; gitmekte vb.

2.2.6.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman Kipi

Bu ek Eski Türkçede *-tı, -ti, -dı, -di* şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde esas itibariyle *-dı, -di* (bazen *-tı, -ti*) şeklinde görüyoruz. Ünsüz ve ünlü uyumlarına bağlanarak *t*'li ve yuvarlak şekillerinin ortaya çıkması çok sonra Osmanlıca içinde olmuş, böylece Osmanlıcanın sonlarında bugünkü çok şekilliliğe kavuşmuştur (Ergin, 2008: 299).

Ek bölge ağzında ölçünlü Türkçedeki gibi *-DI /-DU* görülen geçmiş zaman ekine iyelik kökenli şahıs eklerinin eklenmesi ile kullanılmaktadır. Tek fark, 3. çokluk şahıs çekiminde görülür. *-DIIAr /-DUIAr* ekinin sonundaki *r* sesi, kimi zaman korunurken kimi zaman bölge ağzının karakteristik özelliği olarak düşer.

1. Şahıs Teklik

-Dİm /-DUm: *yaptım* (1-137), *ismarladım* (4-96), *qoydum* <koydum (5-23), *yörüdüm* <yürüdüm (3-8), *sıqtım* <sıktım (7-3), *gittim* (16-24), *düştüüm* (4-290), *unuttum* (1-43).

2. Şahıs Teklik

-Dİn /-DUn: *anadın* <anladın (1-49), *dèdin* (3-1), *qoydun* <koydun (4-335), *gōdün* <gördün (18-1), *yarattın* (4-42), *gittin* (18-1).

3. Şahıs Teklik

-DI /-DU: *geldi* (1-55), *yıvdi* <yığdı (13-5), *urdu* <vurdu (4-55), *būdū* <büyüdü (5-298), *ōretti* <öğretti (7-11), *çıqtı* <çıktı (1-99), *tuttu* (6-28), *büktü* (4-120).

1. Şahıs Çokluk

-Dİq /-Dİk , -DUq /-DUk: *çiqādıq* <çıkardık (6-46), *gīdik* <girdik (8-17), *qoyduq* <koyduk (15-4), *süpūdük* <süpürdük (16-14), *çıqtıq* <çıkttık (16-34), *ēktik* (6-35), *qoştıq* <koştuk (8-3), *ūttük* <öğüttük (16-24).

2. Şahıs Çokluk

-Dİnİz /-DUnUz: *oynadınız* (m.d.d.), *geldiniz* (m.d.d.), *qoştunuz* (m.d.d.).

3. Şahıs Çokluk

-DIIAr /-DUIAr: *aldılar* (4-111), *sölediler* <söylediler (1-31), *buldular* (10-6), *gördüler* (4-109), *anlattılar* (1-22), *éttiler* (10-13).

-DIIĀ /-DUIĀ: *yazdılā* <yazdılar (16-31), *geldilē* <geldiler (5-345), *oldulā* <oldular (3-32), *büyüdülē* <büyüdüler (3-34), *işittilē* <işittiler (15-17).

2.2.6.1.1.3. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi

“Öğrenilen geçmiş zaman” olarak da bilinen bu kip, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bölge ağzında da *-mIş /-mUş* şeklindedir.

Eski Türkçede ekin yalnız *-mış*, *-miş* olarak düz şekilleri vardı. Batı Türkçesinde de ilk devirlerde böyle yalnız düz şekilli olmuştur: *gör-miş*, *ol-muş* örneklerindeki gibi. Eski Anadolu Türkçesinden başka Osmanlıcanın ilk devirlerinde de hep bu şekil devam etmiş, ekin yuvarlak şekilleri ancak Osmanlıcanın sonlarına doğru ortaya çıkarak bugünkü çok şekillilik meydana gelmiştir (Ergin, 2008: 300).

Kip eki bölge ağzında genel olarak ölçünlü Türkçedeki şekliyle kullanılmasına karşın, kipin 2. teklik (*-mIşIn /-mUşUn* < *-mIşsIn /-mUşsUn*) ve çokluk (*-mIşInIz /-mUşUnUz* < *-mIşsInIz /-mUşsUnUz*) şahıs çekimlerinde, +*SI* iyelik ekinde yer alan *s* ünsüzünün düşürüldüğü tespit edilmiştir. Görülen geçmiş zamanda da olduğu gibi 3. çokluk şahıs çekiminde, ek sonundaki *r* sesinin korunduğu örnekler olduğu gibi düşürüldüğü örnekler de mevcuttur (*-mIşlĀ /-mUşlĀ* < *-mIşlAr /-mUşlAr*).

Bugün çokluk birinci şahıslarda çok az olarak, görülen geçmiş zamandan geçen *-k*, *-k* de kullanılmaktadır. Ağızlarda bu kullanım çok olup yalnız bu şekli kullanan ağızlar da vardır (Ergin, 2008: 301). Bu özelliğe Zavet ağzında da rastlanılmıştır. Fakat bu kullanım Türkiye Türkçesi ağızlarının aksine Zavet ağzında daha yaygındır.

1. Teklik Şahıs

-mIşĪm /-mUşUm: *gelmişim* (4-361), *atmışım* (21-10), *qoymuşum* <koymuşum (21-13).

2. Teklik Şahıs

-mIşIn /-mUşUn: *sinirlenmişin* <sinirlenmişsin (1-109), *çekişmişin* <çekişmişsin (1-108), *olmuşun* <olmuşsun (4-190), *çıqāmışın* <çıkarmışsin (8-12), *unutmuşun* <unutmuşsun (4-355).

3. Teklik Şahıs

-mİş /-mUş: *çalmış* (22-5), *qōlāmiş* <kovalamış (3-21), *olmuş* (15-9), *ölmüş* (4-106), *demiş* (10-17).

1. Çokluk Şahıs

-mİşİq /-mİşİk , -mUşUq/-mUşUk: *unutmuşuq* <unutmuşuz (4-294).

2. Çokluk Şahıs

-mİşİnİz /-mUşUnUz: *gelmişiniz* (m.d.d.), *görmüşünüz* (m.d.d.).

3. Çokluk Şahıs

-mİşİAr /-mUşİAr: *anlaşmışlar* (16-2), *geçinmişler* (5-55), *qurmuşlar* <kurmuşlar (4-71), *düzmüşler* (4-69).

-mİşİĀ /-mUşİĀ: *oynamışlā* <oynamışlar (5-51), *gitmişlē* <gitmişler (1-77), *göçmüşlē* <göçmüşler (15-10).

2.2.6.1.1.4. Gelecek Zaman Kipi

Korkmaz, gelecek zaman ekinin *-a+cak* <*-a+çak* <*-a+ça+ok* “gelecek zaman”, “eşitlik hâli” ekleri ve “te’kid edatı” birleşmesinden meydana geldiğini belirterek (Korkmaz, 1959: 161) ekteki bu oluşumu: “*-a+çak* >*-a+cak* ekinin *-a* unsurundaki gelecek zaman fonksiyonu, *-a*’nın çekimli fiil olarak kullanılışında esasen silinmeye yüz tutmuş olduğundan, bu fonksiyon ekin isim-fiilden çekimli fiile geçişi sırasında *-cak* kısmına aktarılmak suretiyle yeniden canlandırılmak istenmiş olmalıdır. Bir çeşit ek yığılması (pleonasmus) hâdisesi olarak kabul edebileceğimiz bu fonksiyon aktarmasında, *-cak* ekinin gelecek zaman göstermeye müsait oluşunun da payı bulunsa gerek. Böylece, asıl zaman fonksiyonunu taşımakta olan *-a*, gittikçe bu vasfını kaybederek, *+çak* ekine bağlı bir ses haline gelmiştir. *+çak* da çekimli fiil yapan “belirli gelecek zaman” eki hususiyetini kazanmıştır.” şeklinde açıklamıştır (Korkmaz, 1959: 168).

Türkiye Türkçesinde *-AcAk* ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, bölge ağzında da bu şekliyle kullanılmaktadır. Ekin kullanımı esnasında çoğu örnekte Anadolu ağızlarında da sıklıkla görülen hece kaynaşması, ünlü ve ünsüz düşmesi gibi ses olayları görülmektedir. Ek, şimdiki zaman ve geniş zaman kiplerinin aksine, çekim sırasında ünlü uyumunu bozmaz.

1. Teklik Şahıs

-AcAm: İki ünlü arasında kalarak sedalaşan ve yumuşayan *k/q* sesi *ğ* sesine dönüşür. *ğ* sesinin düşmesinin ardından ekte hece kaynaşması gerçekleşir:

edececeğim <edeceğim (5-43), *alacacım* <alacağım (5-310).

-cAm: Ek başında yer alan *a* ünlüsünün düştüğü ekte hece kaynaşması da görülür:

anladcam <anlatacağım (1-15), *söleycem* <söyleyeceğim (4-338).

2. Teklik Şahıs

-AcAqIn /-AcAksIn: *ereceksin* <ereceksin (3-41).

Bu eklerin tamamında hece kaynaşması mevcuttur. *-IcAn* ekindeki ilk ünlüde düzleşme görülürken; *-UcAn* ekinde kelime kökünde yer alan yuvarlak sesler nedeniyle yuvarlaklaşma meydana gelir:

-AcAn: *yazacan* <yazacaksın (7-10), *geçirecen* <geçireceksin (5-396).

-IcAn: *vêricen* <vereceksin (1-57), *baqıcan* <bakacaksın (1-108).

-UcAn: *olucan* <olacaksın (1-105), *sürücen* <süreceksin (1-106).

3. Teklik Şahıs

-AcAk /-AcAq: *gelecek* (4-297), *olacaq* <olacak (5-302), *çiqacâq* <çıkacak (10-18), *bilecek* (4-41).

-cAq /-cAk: Ek başında yer alan *-a* ünlüsü kimi örneklerde düşer:

söyleycek <söyleyecek (5-142), *olcaq* <olacak (22-17), *getircek* <getirecek (1-19).

1. Çokluk Şahıs

-AcAz: Diğer şahıs çekimlerinde de sıklıkla görülen hece kaynaşması mevcuttur:

şedecez <şey edeceğiz (5-102).

-cAz: Ekte hece kaynaşmasının yanı sıra, ek başında yer alan *a* ünlüsünün düşmüş olduğu görülür:

gitez <gideceğiz (15-7), *söyleycez* <söyleyeceğiz (4-310).

2. Çokluk Şahıs

-AcĀnIz: Hece kaynaşmasının da görüldüğü ekte, sedasız ünsüzlerden olan *k/q* seslerinin düşmesi sonucu, bu seslerin hemen önünde yer alan *a*, *e* seslerinde uzama meydana gelir:

uracānız <vuracaksınız (5-112).

-cĀnĪz: Ekte, başta yer alan *a* ünlüsü düşerken yine *k/q* seslerine bağlı uzun ünlü oluşumu ve hece kaynaşması görülür:

gitcēniz <gideceksiniz (15-6).

3. Çokluk Şahıs

-AcAqlAr /-AcAklAr: *çıqacäqlar* <çıkacaklar (22-28), *çıqaracaqlar* <çıkacaklar (1-138), *qalacaqlar* <kalacaklar (3-27).

-AcAqlĀ /-AcAklĀ: *yapacaqlā* <yapacaklar (5-422).

Bu eklerde, ek başında yer alan *a* ünlüsü düşer:

-cAqlAr /-cAklAr: *getircekler* <getirecekler (5-355).

-cAqlĀ /-cAklĀ: *çıqarabilceklē* <çıkabilecekler (1-54).

2.2.6.1.1.5. Geniş Zaman Kipi

Türkçedeki tüm zamanları; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı kapsayan her zaman, sürekli yapılan işleri anlatan bir zaman dilimidir. Türkçede müstakil bir şimdiki zaman ekinin kullanılmasına kadar olan dönemde şimdiki zamanı da karşılamıştır (Şahin, 2005 :650).

Geniş zaman kipi, Türkiye Türkçesinde *-r*, *-(I)r / -(U)r* ve *-Ar* ekleriyle karşılanırken, Zavet ağzında kullanılan geniş zaman kip ekleri, bölge ağzında kullanılan şimdiki zaman kip ekleriyle büyük ölçüde paralellik gösterir. Kimi eklerin aynen kullanılmasına karşın, anlam “şu an”dan ziyade “genel bir zaman”ı kapsamaktadır.

Şimdiki zaman kip çekiminde olduğu gibi, geniş zaman kip çekiminde de ekin kullanım esnasında ünlü uyumuna uymadığı görülür. Bazı örneklerde ise *r* ünsüzüne bağlı hece kaynaşması gerçekleşir.

1. Teklik Şahıs

-ArIm: *baqarım* <bakarım (1-93), *qılarım* <kılarım (5-36), *giderim* (4-161), *çēkerim* (6-20).

-IrIm: *qaynadırım* <kaynatırım (6-24).

-īm: Bölge ağzında şimdiki zaman eki olarak da kullanılan *-īm* eki, kimi örneklerde genel zamanı kapsar nitelikte kullanılır:

qatīm <katarım (1-41), *qoyīm* <koyarım (5-358), *vērīm* <veririm (1-17), *qıydırīm* <kıydırırım (6-1).

-Im: Ekte geniş zaman eki *-r*'ye bağlı hece yutumu görülür²⁵³:

gösterim <gösteririm (5-320), *geçirim* <geçiririm (6-21).

-rIm: *işlerim* (7-13), *dōrarım* <doğrarım (6-21), *pāpularım* <parpularım (6-20).

2. Teklik Şahıs

-ArsIn: *sorarsın* (5-17), *içersin* (4-269), *vazgeçersin* (4-268).

-IrsIn: *alırsın* (4-268), *bilirsin* (4-40).

-ĀsIn: Şimdiki zamanda da kullanılan bu ekte, ek ünsüzü olan *r* sesinin düşmesi sonucunda uzun ünlü meydana gelir. Ek bölge ağzındaki kimi örneklerde, yuvarlak ünlülü kelime köklerine eklendiğinde Türkiye Türkçesindeki kullanımının aksine yuvarlak ünlüler yerine düz ünlülerle devam eder:

büyüdeşin <büyütürsün (1-17), *götürēşin* <götürürsün (5-317), *satāşın* <satarsın (8-2).

-īşin: Şimdiki zamanla ortak eklerden biri olan *-īşin* ekinde, Bulgaristan Türk ağzlarının karakteristik özelliği olarak *r* sesi düşer. Buna bağlı olarak ekte uzun ünlü meydana gelir. Ek ünlüsü, incelme yönünde bir tutum izleyerek daralıp düzleştiği için kalın ünlülü kelime köklerinde uyumu bozarken; yuvarlak ünlülü kelime köklerine eklendiğinde *ü* dar-yuvarlak ünlüsünden *i* düz-dar ünlüsüne dönüştüğünden dolayı düzlük-yuvarlaklık uyumunu da bozar:

yapīşin <yaparsın (1-46), *indirīşin* <indirirsın (7-18), *götürīşin* <götürürsün (5-385).

-ışın: *-IrsIn* ekinde bulunan *r* ünsüzünün düşmesi ile oluşmuştur:

paylaştırsın <paylaştırsın (8-7).

3. Teklik Şahıs

-Ar: *çıqar* <çıkır (11-3), *quyar* <koyar (8-22), *dōker* (3-80), *gezer* (4-74).

-Ir: *yaqışır* (5-274), *qalır* <kalır (8-14), *gelir* (3-71), *vērir* (4-298).

²⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk. UİA, s. 68; *çaldırız*, *garışdırız*, *duruz* vb.

-Ur: *yörür* <yürür (3-45), *olur* (4-342), *oqur* (5-7).

-èè /Ā: Geniş zaman eki *-r*'nin düşmesine bağlı ek ünlüsünde uzama meydana gelir. Kelime kökünde ister düz ister yuvarlak sıradan ünlü olsun, ek daima *-èè /Ā* düz ünlülü şekliyle kullanılır:

olèè <olur (1-31), *bitèè* <biter (1-36), *istè* <ister (7-22), *çiqā* <çiqar (11-3).

-èèri: Şimdiki zaman eklerinden biri olan *-èèri* eki, sonda ünlü türemesi görülmesi bakımından dikkate değerdir:

qabarèèri <kabarır (4-408), *gezèèri* <gezer (5-176), *alèèri* <alır (7-9).

-r geniş zaman ekinin düşmesine bağlı olarak önündeki ünlülerde uzama meydana gelir:

-î: *getirî* <getirir (1-9), *qizarî* <kızırır (5-62).

-û: *oturû* <oturur (5-229).

1. Çokluk Şahıs

-Arız: *gideriz* (21-1), *asarız* (6-51), *baqarız* (1-59).

-(y)èèriz, *-èèz* ve *-iz* ekleri şekil bakımından şimdiki zaman kip eki olsalar da işlev bakımından şimdiki zamanın yanında geniş zaman anlamını da vermektedirler:

-(y)èèriz: *diyèèriz* <deriz (21-15), *qîqèèriz* <kırkarız (5-373), *vèrèèriz* <veririz (17-8).

-èèz: *alèèz* <alırız (1-27), *dèyèèz* <deriz (5-53), *tutèèz* <tutarız (6-39).

-iz: *qoymîz* <qoymayız (6-2), *yapîz* <yaparız (6-31), *qalqîz* <kalkarız (7-14), *başlîz* <başlarız (9-4).

-Iz: Ekte *r*'ye bağlı hece kaynaşması gerçekleşmiştir:

qırız <kırarız (6-1), *sıqıştıriz* <sıkıştırirız (8-9).

-uruz: *quruduruz* (6-50).

-uz: Ekte *r*'ye bağlı hece kaynaşması gerçekleşmiştir:

oturuz <otururuz (6-4).

Ek kullanımı bölge ağzında genellikle düzleşme eğilimi gösterdiği için, geniş zaman eki yuvarlak ünlülü kelime köklerine eklendiğinde kimisinde uyuma girerek yuvarlaklaşırken kimisinde düzleşme yoluna gitmiştir:

qurudêêriz <kuruturuz (5-375), götürêêz <götürürüz (5-375).

2. Çokluk Şahıs

-îsiniz: Kelime köklerinde yer alan *e* sesi daralarak *i*'ye dönüşmüş ardından *r* sesinin eriyerek kaybolmasıyla *i* ünlüsünde uzama meydana gelmiştir. Bu ekin haricinde bölgede *-ĀsInız*, *-ŪsUnUz* ekleri de mevcuttur. Fakat yapılan derlemelerde örneklerine rastlanılmamıştır.

dîsiniz <dersiniz (7-37), *istîsiniz* <istersiniz (15-6).

3. Çokluk Şahıs

Geniş zaman ekinde yer alan *r* ünsüzünün düşürülmediği örneklerde, bu sesin gerileyici benzeşme ile sürekli ünsüzlerden *l* ünsüzüne dönüştüğü görülür. *r* sesinin düştüğü örneklerde ise her zaman uzun ünlüler meydana gelir:

-ĀlAr: *kesēler* <keserler (14-10), *qoyālar* <koyarlar (5-215).

-ēller: *dēller* <derler (2-5), *yapēller* <yaparlar (5-60).

-ēllē: *yivēllē* <yıvarlar (5-289), *oqudēllē* <okuturlar (9-8).

-īlar: *qarıştırīlar* <karıştırırlar (14-3).

-ulā: *oturulā* <otururlar (11-2).

2.2.6.1.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri, fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir. Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerindeki gibi bildirme, haber verme biçiminde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi tasarlanan kiplerdir (Korkmaz, 2014: 577).

Bölge ağzında tasarlama kiplerinin, bildirme kiplerine kıyasla daha az kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tasarlama kipleri dört adettir:

I. Şart kipi,

- II. Emir kipi,
- III. İstek kipi,
- IV. Gereklilik kipi.

2.2.6.1.2.1. Şart Kipi

Şart kipi en tipik bir tasarlama kipidir. Bu kipte fiil şarta bağlandığı için hiçbir hüküm ifade etmez; hiçbir dilek, istek, temenni, zorlama anlatmaz. Şart şeklinin hiçbir hüküm taşımayan bu karakteri ile bütün fiil kipleri içinde çok farklı bir durumu vardır. Bütün fiil çekimleri müstakil cümle yapabildikleri halde şart şekli fonksiyonu ile hükümlü müstakil bir cümle değil, ancak hüküm taşımayan bağlı bir cümle kurabilmektedir. Türkçede şart eki aslında *-sar*, *-ser* şeklinde idi. Eski Türkçede uzun zaman bu şekli kullanılmış, sonra devrenin sonlarında *-r*'si düşerek ek *-sa*, *-se* şekli ile geçmiş ve Batı Türkçesinde hep bu şekilde kullanıla gelmiştir (Ergin, 2008: 309).

Bölge ağzında şart kipi kullanımı Türkiye Türkçesindeki şekliyledir. Zavet ağzının karakteristik özelliklerinden olan *r* sesi 3. çokluk şahıs ekinde düşmeye uğrar ve hemen önündeki ünlüde uzama meydana getirir.

1. Teklik Şahıs

-sAm: *dësem* <desem (1-26), *sarsam* (4-354), *yazsam* (3-17).

2. Teklik Şahıs

-sAn: *dësen* (1-100), *olsan* (5-493).

3. Teklik Şahıs

-sA: *olsa* (1-92), *ölse* (3-18), *yapışsa* (5-61).

1. Çokluk Şahıs

-sAq /-sAk: *gitsek* (m.d.d.), *baqsaq* <baksak (m.d.d.).

2. Çokluk Şahıs

-sAnIz: *gelseniz* (m.d.d.), *yapsanız* (m.d.d.).

3. Çokluk Şahıs

-sAlĀ: *gölsele* (m.d.d.), *qalqsalā* <kalksalar (m.d.d.).

2.2.6.1.2.2. Emir Kipi

Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır. Bu kalıpta kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahısı da karşıladığından, kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez. Dolayısıyla, her şahıs için ayrı bir emir eki vardır. Yalnız üçüncü şahıs çokluk çekimi, üçüncü şahıs teklik çekimindeki kip ekine, bir *-lAr* çokluk ekinin getirilmesiyle karşılanır (Korkmaz, 2014: 591).

Emir kipinin 1. teklik ve çokluk şahısı konusunda dilciler arasında görüş ayrılığı vardır.

İbrahim Necmi Dilmen, Tahsin Banguoğlu, Kaya Bilgegil gibi dilciler *-ayım /-eyim* ve *-alım /-elim* eklerinin istek kipine girmesi gerektiği görüşündedirler. Onlara göre insan kendi kendine emir veremeyeceği için emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahısları yoktur. Ayrıca onlara göre bu şekiller *emir*'den çok, *istek* işlevinde kullanılmaktadır (Ercilasun, 2014: 364).

Muharrem Ergin²⁵⁴, Zeynep Korkmaz²⁵⁵ ve A. Bican Ercilasun²⁵⁶ gibi dilciler ise bu ekleri işlev ve şekil bakımından emir kipi olarak kabul etmişler ve dolayısıyla da birinci şahısların kendi kendilerine emir verebileceğini savunmuşlardır.

Bu görüşe göre, teklik 1. şahıs emir eki başlangıçta Eski Türkçede *-ayım, -eyim* şeklindeyken, ekin Batı Türkçesine aynen geçmesinin yanında bir de ekin birinci şahıslardaki *m* tesiri ile *-ayım, -eyim* şekli ortaya çıkmış, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada da bir müddet devam eden bu ikilik zamanla yerini tamamen *-ayım,-eyim*'e bırakmıştır. Çokluk 1. şahıs eki ise Eski Türkçede olduğu gibi bugün de *-alım, -elim* şeklindedir (Ergin, 2008: 305-306).

1. Teklik Şahıs

-em: Hece kaynaşmasının da görüldüğü 1. teklik şahıs ekinin yalnızca ince ünlülü şekli mevcuttur. Bu özelliği dolayısıyla kalın sıradan kelimelere eklendiğinde uyum dışına çıkılır:

evlendirem <evlendireyim (5-102), *gidem* <gideyim (16-21), *söyleyem* <söyleyeyim (17-6), *oturem* <oturayım (m.d.d.), *baqem* <bakayım (m.d.d.).

²⁵⁴ Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak, 304-308.

²⁵⁵ Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara, TDK, 591-599.

²⁵⁶ Ercilasun, A. B. (2014). Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine, *Makaleler 1*. Ankara: Akçağ, 364-370.

2. Teklik Şahıs

Eksizdir.

dū <dur (4-320), *baq* <bak (4-307), *git* (22-10).

3. Teklik Şahıs

-sIn /-sUn: *çalışsın* (1-16), *olsun* (17-9), *ölsün* (2-5), *yisin* <yesin (18-15), *g̃isin* <giyisin (5-198).

1. Çokluk Şahıs

-Allm: *sayalım* (5-301), *baqalım* <bakalım (5-300), *geçelim* (17-5), *giyelim* (4-369).

2. Çokluk Şahıs

-In / -Un: *yanın* (4-57), *baqın* (4-84), *gidin* (4-35).

3. Çokluk Şahıs

-sInAr /-sUnAr: *alsınlar* (6-49), *dêmesinler* (1-9).

-sInĀ /-sUnĀ: *tanımasınlā* <tanımasınlar (16-27).

2.2.6.1.2.3. İstek Kipi

Bu kip, fiile istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Yapılan işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir. Kipin 1. şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde yer alan *-(y)-AyIm*, *-(y)-Allm* ekleri, Eski Türkçedeki *-AyIn*, *-Allm* istek ekinin devamı niteliğindedir. Eski Türkçede bu ek hem emir hem de istek gösterme gibi iki değişik görevi birden yüklenmiştir. 2. ve 3. şahıs teklik çekimlerinde kullanılan kip ise, şahıs ekleri ile genişletilen *-A* ekidir (Korkmaz, 2014: 577-579). Bu *-a*, *-e* Eski Türkçedeki gelecek zaman eki *-ġa*, *-ge* (*-ġay*, *-gey*)’den gelmiştir. Eski Türkçedeki gelecek zaman ekinin ġ ve ġ’si Batı Türkçesine geçerken düşmüş, böylece *-a*, *-e* istek eki ortaya çıkmıştır (Ergin, 2008: 310).

Günümüz Türkiye Türkçesinde istek kipinin birinci şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde kullanılan *-(y)-Allm*, *-(y)-Allm* ekleri, işlev bakımından emirden çok niyet, ihtiyaç ve istek gösteren bir ek durumundadır (Korkmaz, 2014: 580).

1. Teklik Şahıs

-em: Ek tek şekilli olup kalın ünlülü şekli kullanılmamaktadır. Ekin Türkiye Türkçesindeki şekli olan *-AyIm* yerine, söyleyiş kolaylığı sağlamak amacıyla hece kaynaşması ses olayına maruz kalan *-em* şekli kullanılır.

görem <göreyim (2-15), *kesem* <keseyim (3-28), *işidem* <işiteyim (4-339), *alem* <alayım (5-35).

2. Teklik Şahıs

-AsIn: *baqasın* <bakasın (1-114), *edesin* <edesin (1-115), *vèresin* <veresin (8-12), *ağlanasın* (1-91).

3. Teklik Şahıs

-A: *gele* (m.d.d.), *baqa* <baka (m.d.d.).

1. Çokluk Şahıs

-Allm: *baqalım* <bakalım (4-339), *déyelim* <diyelim (5-258).

-(y)llm: *-Allm* ekinin yanında ek başındaki *a*, *e* ünlülerinin düşürüldüğü şekli de bölge ağzında kullanılır:

söleylim <söyleyelim (4-312), *unutmaylim* <unutmayalım (4-315).

2. Çokluk Şahıs

Bölge ağzında kullanımına rastlanılmamıştır.

3. Çokluk Şahıs

Bölge ağzında kullanımına rastlanılmamıştır.

2.2.6.1.2.4. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi, tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir; gerekli olan, gereklik şekline bürünen bir tasarlama ifade eder. Gereklilik eki Türkçede sonradan ortaya çıkmış yeni bir ektir. Bu ek bugün *-malı*, *-meli* şeklindedir. Ekin *-ma*, *-me* fiilden isim yapma eki ile *-lı*, *-li* sıfat ekinin birleşmesinden türemiş olduğu anlaşılmaktadır. Ek Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında ortaya çıkmış, fakat ilk zamanlarda partisip eki şeklinde fiil isimleri yapmak için kullanılmıştır. Ekin gereklilik kipi için kullanılan fiil eki durumuna geçmesi Osmanlı içinde olmuştur (Ergin, 2008: 313).

Derlenen metinlerde yalnız bir örneği bulunan gereklilik kipi, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bölge ağzında da *-mAll* ekiyle yapılmaktadır.

qorunmalıdır <korunmalıdır (5-81).

2.2.6.1.3. Birleşik Kipli Fiiller

Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir. Türkçede birleşik çekimde asıl fiil önce, ana yardımcı fiil sonra gelir. Yardımcı fiilin önündeki asıl fiil kipi şüphesiz bir çeşit isim durumuna düşmektedir. Böylece, daima fiil özelliğini muhafaza eden kipler bile *i-* fiilinin önünde aslında isim muamelesi görmektedir. Fakat *i-* fiilinin kök mânâsının belirsizliği, müstakil olmaması, ana yardımcı özelliği bu kipleri isim durumundan çıkararak fiil mânâ ve özelliğine kavuşturmaktadır (Ergin, 2008: 320).

Bu konu hakkında Zeynep Korkmaz: “Türkiye Türkçesi gramerinde, her ne kadar yerleşmiş bir terim olarak *birleşik zamanlı kipler* terimi kullanılmaktaysa da, burada asla iki ayrı zaman söz konusu değildir. Bunlardan ilki doğrudan doğruya çekimli fiillerdeki kişinin tutum ve davranışı ile ilgili olan *şekil* ve *arz* eki niteliğindedir. Zaman bildirme işlevi ise, yalnızca *i-* ek-fiilinden sonra gelen ek üzerindedir. Sonuç olarak, basit kipli fiillerde olduğu gibi birleşik kipli fiillerde de tek bir zaman ögesi vardır. O da *i-* ek-fiilinden sonra gelen ekle belirtilir.” açıklamasını yapmıştır (Korkmaz, 2014: 644).

i- ek-fiili kip eki olarak, duyulan geçmiş zaman ekini aldığında **1.** Rivayet birleşik çekimi, öğrenilen geçmiş zaman ekini aldığında **2.** Hikâye birleşik çekimi ve şart kip ekini aldığında **3.** Şart birleşik çekimi meydana gelir.

2.2.6.1.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Bir kip eki almış esas fiile, *-DI / -DU* geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle yapılır. Çekim esnasında *i-* ek-fiili kaybolur.

2.2.6.1.3.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

qullanīdım <kullanıyordum (1-1).

2.2.6.1.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

atmadıydıq <atmadıydık (5-286), *aldıydım* <aldıydım (16-34).

2.2.6.1.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

bulmuştu (10-3).

2.2.6.1.3.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi

ödeycēdin <ödeyecektin (5-199), *alacādım* <alacaktım (4-330).

2.2.6.1.3.1.5. Geniş Zamanın Hikâyesi

sürūdüler <sürürdüler (5-280), *işid̄idim* <işitirdim (4-345).

Bu örneklerdeyse geniş zaman ekindeki *-r* ünsüzünün *-y* sesine dönüştüğü tespit edildi:

görüydüm <görürdüm (5-231), *çıqarıydılā* <çıqarırdılar (5-427), *götürüydü* <götürürdü (8-13).

2.2.6.1.3.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi

qoysaydım <koysaydım (4-330).

2.2.6.1.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Bir kip eki almış esas fiile, *-miş* < *i-miş* ekinin getirilmesi ile yapılır. Ek, çekim sırasında ünlü uyumuna girerek *-mİş* / *-mUş* biçimlerini alır.

2.2.6.1.3.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

geçir̄imişlē <geçiriyormuşlar (5-365).

2.2.6.1.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Bölge ağızında kullanımına rastlanılmamıştır.

2.2.6.1.3.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

gömcēmişler <gömecekmişler (16-20).

2.2.6.1.3.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti

gel̄miş <gelirmiş (2-1), *bit̄miş* <bitirmiş (5-38), *döndür̄ümüş* <döndürürmüş (5-296), *bağlāmışlar* <bağlarmışlar (2-12), *duruymuş* <dururmuş (5-363).

2.2.6.1.3.3. Şart Birleşik Çekimi

Bir kip eki almış asıl fiile, *-sA* ekinin eklenmesi ile yapılır. Bölge ağızında, hikâye ve rivayet birleşik çekimlerine oranla daha az örneği vardır.

2.2.6.1.3.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı

Bölge ağızında örneklerine rastlanılmamıştır.

2.2.6.1.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı

istēsen <istersen (7-17), *torlāsan* <torlarsan (5-316), *durusa* <durursa (5-371), *gidēsek* <gidersek (5-320), *yapāsam* <yaparsam (6-19).

2.2.6.1.3.3.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

yazdısan <yazdıysan (7-10), *çiqādıysa* <çıkardıysa (8-15), *qoyabildiyyedik* <koyabildiyyek (15-2).

2.2.6.1.3.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

gelmişsen (m.d.d.), *baqmışsam* <bakmışsam (m.d.d.).

2.2.6.1.3.3.5. Gelecek Zamanın Şartı

alacāsa <alacaksa (m.d.d.), *gidecēsem* <gideceksem (m.d.d.).

2.2.6.1.4. Katmerli Birleşik Kipler

Katmerli birleşik kipler, asıl fiil kipine ikiden fazla kipin eklenmesi ile ortaya çıkan çekimlerdir. Asıl fiil, ek-fiilin hikâye veya rivayet kiplerinden birini alarak birleşik kipli fiile dönüşür. Oluşan birleşik kipli fiile tekrar *i-* ek-fiilinin şart biçimi eklendiğindeyse katmerli birleşik kip meydana gelir.

Türkiye Türkçesinde yalnız üçlü katmerli birleşik kipler vardır. Bunlar da Eski Anadolu Türkçesinde yer alan *degülmişseydi* (< degül i-miş ise i-di), *virür-mişse* (<vir-ür i-miş ise), *bilürmişse* (bil-ür i-miş ise) gibi katmerli kiplerin Türkiye Türkçesine kadar gelmiş uzantılarıdır (Korkmaz, 2014: 681).

Zavet ağzında tespit edilen katmerli birleşik fiillerin tamamı, bilinen katmerli birleşik fiillerinden farklı olarak, geniş zaman kipine, ek-fiilinin önce şart kipi ardından da hikâye kipinin eklenmesi ile yapılmıştır:

ékēeriz ama ektin̄in de çoq *çiqāsaydı* <çıkarsa idi (11-10), kimin gönlünden ne *qopāsaydı* <koparsa idi (12-4), *gidēseydi* <giderse idi (5-63), *yapāsaydılar* <yaparsa idiler (5-442), *tutāsaydılar* <tutarsa idiler (15-14), *biyenîseydiniz* <beğenirse idiniz (5-111).

2.2.6.2. Çekimsiz Fiiller

Fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da *bitmemiş fiil* niteliğinde olan fiillerdir. *Çekimsiz fiil* diye adlandırılmaları da bu nedenle (Korkmaz, 2014: 747).

Çekimsiz fiiller, kendi içlerinde *isim-fiil*, *sıfat-fiil* ve *zarf-fiil* olmak üzere üç gruptan oluşurlar.

2.2.6.2.1. İsim-Fiiller

İsim-fiil fiilin ad şekli, yani bir kılış, bir durum, veya oluşun adıdır. Türkçede *-mek*, *-me*, *-iş* ekleriyle yapılan üç türlü isim-fiil vardır. İsim-fiillerde kişi anlamı olmadığı gibi zaman anlamı da yoktur. Master adını verilen *-mek* isim-fiili, fiilin gramerce ve salt olarak adı olurlar ve yoğun anlamlı isim olmaya az elverişli bulunurlar. *-mek* isim-fiil eki yerini daha çok *-me* isim-fiiline bırakmıştır. *-me* isim-fiil eki *-mek* fiilinden gelmekte olup Türkçede daha yaygın bir yer kazanmış, kullanışça farklılaşmıştır. Bu sebeple *hafif master* adını da alırlar. *-me* eki *asıl kılış adı* olarak son derece yaygın olup, isim-fiil işleyişinde en çok ve çeşitli kullanılan ektir. *-iş* isim-fiili ise kılış adı, özellikle kılışın tarzını anlatan *tarz adları* olarak yaygındırlar. *-me* isim-fiil eki gibi iyelik ekleri ve her türlü isim çekim ekleri alırlar (Banguoğlu, 2015: 421-422).

İsim-fiil ekleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, bölge ağzında da *-mA*, *-İş /-Uş* ve *-mAq/k* ekleri ile yapılmaktadır. Banguoğlu'nun belirttiği gibi Zavet ağzında da en fazla *-mA* sıfat-fiil ekinin örneği bulunmakta, onu sırasıyla *-mAq/k* ve *-İş /-Uş* ekleri izlemektedir.

-İş /-Uş:

Zavet ağzında bu ekin yalnızca düz ünlülü örneklerinin kullanıldığı görülür:

satış (1-141), *yetiş* (4-287).

-mA:

yimeyi <yemeyi (9-3), *qīmaya* <kırmaya (5-462), *çëkmeye* <çekmeye (4-360).

Yardımcı y ünsüzünün düştüğü örneklerde ünlü uzamaları meydana gelir:

içmē <içmeye (6-52), *gitmē* <gitmeye (8-2), *qazmā* <kazmaya (12-2), *süpümē* <süpürmeye (5-424), *yapmā* <yapmaya (5-110).

-mAq /-mAk:

dīştirmek <değiştirmek (1-49), *dëmek* (5-342), *ūmaq* <vurmak (2-16), *ayrılmaq* <ayrılmak (4-20), *qazmaq* <kazmak (5-259), *baqmaq* <bakmak (17-12).

2.2.6.2.2. Sıfat-Fiiller

Partisipler nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Bu yönüyle mânâ bakımından isim cinsinden kelimeler arasına girerler. Partisiplerin asıl isimlerden farkı, nesneyi kalıcı vasfı ile adlandırmasından ziyade hareketine göre adlandırmasıdır. Zaman ifadesi de taşırlar. Bir yandan zaman ve hareket, öte yandan isim yapma fonksiyonları ile çekim eki ve yapım eki arasında bir yer tutarlar. Asıl fonksiyonları geçici hareket isimleri yapmaktır. Bir yandan kalıcı isimler de yapabilen, öte yandan şahıs ekleri olarak fiil çekim eki olabilen partisip ekleri, bilhassa sıfat olarak kullanılırlar (Ergin, 2008: 333-334).

Sıfat-fiiller hakkında yapılan araştırmalarda ortak olarak ele alınan Türkiye Türkçesindeki sıfat-fiil ekleri şunlardır:

Geniş zaman: -An, -r /-Ar, -mAz

Geçmiş zaman: -DIk /-DUk, -mİş /-mUş

Gelecek zaman: -AsI, -AcAk

Bunların dışında, Zeynep Korkmaz'ın süreklilik eki, Tahsin Banguoğlu'nun ise şimdiki zaman sıfat-fiil eki saydıkları -IcI /-UcU eki; Muharrem Ergin'in geçmiş zaman sıfat-fiil eki saydığı -DI /-DU eki ve gelecek zaman sıfat-fiil eki saydığı -mAIİ eki de mevcuttur (Üstüner, 2000: 24).

Zavet ağzında Türkiye Türkçesinde kullanılan sıfat-fiil eklerinin haricinde farklı bir eke rastlanılmamıştır. Yalnızca sonunda *q* ünsüzü bulunan -AcAq, ve -dIq / -dUq eklerinin, ünlü ile başlayan bir ek aldıkları zaman yumuşayarak düştüğü ve bu sırada da kendilerinden önceki ünlüleri uzattıkları görülür.

-An:

qonan <konan (1-83), *öldüren* (1-86), *giren* (4-3), *bilen* (5-220).

-AcĀ: -AcAk/ -AcAq ekindeki *k, q* ünsüzlerinin düşmesi sırasında hemen önündeki ünlüde uzama meydana gelir:

yatacā <yatacağı (5-414).

-AcAq:

qaçacaq <kaçacak (3-22), *anladacaq* <anlatacak (17-5).

-dĪ / -dŪ: -dIk/q, -dUk/q eklerindeki *k* ve *q* ünsüzleri düşerken hemen önündeki ünlüde uzama meydana gelir:

yidīm <yediğim (13-9), *yandīm* <yandığım (6-20), *aldīn* <aldığım (7-34), *çiqādīmız* <çıkardığımız (8-10), *qoydūn* <koyduğun (1-63).

-dIq /-dIk:

kesilmedik (10-12).

-mAz:

bilinmez (4-305).

-mIş:

qıyılmış <kıyılmış (5-321), *didilmiş* (5-402).

2.2.6.2.3. Zarf-Fiiller

Zarf-fiiller, fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir. Bunlar tümü ile zamana bağlı değildirler. Bu yönden isim-fiillere benzer, sıfat-fiillerden ayrılırlar. Zarf-fiiller isimleştirmeye, isim-fiil ve sıfat-fiillerden daha az elverişlidirler (Banguoğlu, 2015: 428).

Fiillerden eklerle türetilen zarf-fiiller, zarf dışında bazen bağlaç olarak da kullanılırlar. Bir diğer fonksiyonları da birleşik fiiller kurmalarıdır. Zarf olarak temel cümledeki yüklem hâli, sebep, zaman, ölçü gibi yönlerden ya yalnız başlarına ya da yan cümlenin yüklemi olarak, yan cümledeki kendisine bağlı diğer kelimelerle birlikte belirlerler. Bilhassa Osmanlıcada, günümüzde ise çoğunlukla ağızlarda yüklem aynı kiple çekilen sıralı cümlelerde bu kipin tekrarı yerine kullanılarak bağlaç görevi yaparlar. Bir fiil unsuru ile birleşik fiil yapan yardımcı fiillerden önce ana fiile eklenerek, bu dil birliklerinin teşkilinde kullanılırlar (Üstüner, 2000: 13).

Bölge ağızında tespit edilen zarf-fiil ekleri temelde Türkiye Türkçesi ile benzerlik gösterse de ağızdaki kullanımları açısından birtakım farklılık ve çeşitlilikler sergilerler.

-A, -I, -U: Vokal gerundium örnekleridir:

giye giye (16-8), *sève sève* (1-103), *aça qoy-* (4-381), *seçe qoy-* (4-382), *biçe qoy-* (4-383), *açivèèdim* <açıverdim (1-87), *tutunuvèèmiş* <tutunuvermiş (2-13), *qonuvèèmiş* <konuvermiş (3-23), *baqvèèse* <bakıverse (5-44), *çevirivèèdim* <çeviriverdim (18-13),

çëkivêrîz <çekiveriyoruz /çekiveririz (18-13), *düşüvêésin* <düşüversin (2-10), *uyduruvêéërim* <uyduruveriyorum (4-353).

-ArAq:

olaraq <olarak (17-7).

-DI mI /-DU mU:

qabâdi mî <kabardı mı (4-409), *ısındı mî* (7-20), *geldi mi* (1-47), *būdū mü* <büyüdü mü (5-298), *oldu mu* (6-50), *çıqtı mî* (1-99), *bitti mi* (9-13), *tuttu mu* (6-28), *düştü mü* (1-98).

-DIqçA /-DIkçA , -dUqçA:

ūduqça <vurdukça (18-5), *çëvîdikçe* <çevirdikçe (19-4), *qazıldıqça* <kazıldıkça (4-2), *estikçe* (5-23), *dövüldükçe* (19-12), *qaynattıqça* <kaynattıkça (5-323).

Bölge ağzında *-InçA /-UnçA* zarf-fiil ekinin kullanılmasının yanı sıra bu ekle aynı işleve ve anlama sahip farklı zarf-fiil ekleri de tespit edilmiştir.

Anadolu coğrafyasında Doğu Trakya bölgesinde rastlanan *-DInAn /-DUnAn* eki, Janos tarafından 1950 yılında Razgrad Türk ağzında²⁵⁷, Günşen tarafından ise Doğu Trakya Ağızlarında²⁵⁸ tespit edilmiştir.

Bu zarf-fiil şeklinin genel Türkçedeki *-dığı* ile (eski dilde *-dığı birle*) ye uygunluğu dikkat çekicidir (Németh, 2014: 100).

Bu konuda Kowalski, *-dik* sıfat-fiiliyle *ile* (ilen, inen vb.) edatının her zaman birbirinden ayrılmaz bir bütün hâlinde, zaman ifade eden bir mânada kullanıldığını belirterek, *yaklaştıynan*, *geldiynan*, *atladıynan*, *yorulduynan* “yorulunca, yorulduğu zaman” örneklerini vermiştir (Kowalski, 1949: 494).

Nevzat Özkan ise Gagavuz Türkçesi Grameri²⁵⁹ adlı eserinde, “*-DIynAn*” şeklinde belirttiği ekin çözümlemesini, “**-DIk + I + ile + n** şeklinde ortaya çıkarken, **-DIk** sıfat fiiline 3. t.ş. iyelik eki **-I** getirilmekte **ile** bağlacının ünlüsüyle şahıs eki ünlüsü kaynaşarak ünsüzleşmekte, bağlacın sonuna gelen **-n** vasıta ekiyle, bağlaç ünsüzü **I** benzeşmekte ve bu arada **-ğI-** hecesi yutulmaktadır.” şeklinde yapmıştır (Özkan, 1996: 173-174).

²⁵⁷ RTA, s.18.

²⁵⁸ Günşen, A. Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler. *Turkish Studies*, 3/3. 442.

²⁵⁹ Konuyla ilgili bk. GTG, s. 173-174.

-*DInAn* / -*DUnAn* ekinin haricinde bölge ağzında, bu ekin farklılaşmasıyla ortaya çıkan -*DInAnsInI*, -*DInA*, -*DInënsi*, -*DInëəsi* ekleri de tespit edilmiştir.

-*DInAn* / -*DUnAn*: (< -*DIğInAn* / -*DUğUnAn*)

yetiştinën “yetişince” <yetiştiğinen (5-182), *açtınan* “açar açmaz” <açtığınan (2-10), *çıtınan* “çıkınca” <çıkıtığınan (5-96), *oldunan* “olunca” <olduğunan (5-51), *yandınan* “yanınca” <yandığınan (5-59), *yımşadınan* “yumuşayınca” <yumuşadığınan (10-9), *geldinën* “gelince” <geldiğinen (2-4), *qaynadınën* “kaynayınca” <kaynadığınan (7-2), *çiqādınën* “çıkarcınca” <çıkardığinen (9-13), *getīdinën* “getirince” <getirdiğinen (22-29), *diyivëedinën* “değiverince” <değiverdiğinen (5-92), *oquttunën* “okutunca” <okuttuğunan (9-8), *tutundunën* “tutununca” <tutunduğunan (9-11), *būdünën* “büyüyünce” <büyüdüğünen (8-1).

-*DInAnsInI*: (< -*DInAn* +*sI* iyelik eki +zamir *n*'si +akk. eki -*I*)

vādınansını “varınca” (5-123), *yıqadınansını* “yıkayınca” (5-342).

-*DInA*: -*DInAn* /-*DUnAn* ekinin sonunda yer alan *n* ünsüzünün düşmesi ile oluşmuştur:

yıqadınë <yıkadınën <yıkayınca (7-26).

-*DInënsi*: (< -*DInAn* +*sI* iyelik eki)

qıydīdinënsi <kıydırınca (7-2).

-*DInëəsi*: -*DInAn* ekinin sonunda yer alan *n* ünsüzünün düşürülerek, eke iyelik eki +*sI'nın* eklenmesi ile oluşmuştur:

qaynadınëəsi <kaynayınca (7-6), *yavaşılattınëəsi* <yavaşılatınca (7-7).

Bu zarf-fiili şekilleri ve benzerlerinin mukâyesede kullanılan diğer Bulgaristan Türk ağızlarında da olduğu tespit edilmiştir.

Dulovo ağızlarında²⁶⁰ da Zavet ağzındaki gibi oldukça fazla zarf-fiil örneği mevcuttur. Bu ekler arasında Zavet ağzında da görülen -*DınA*, -*DInAn* ve -*Dinensi* eklerinin de olduğu görülmüştür:

çıkına (çıkıldığında), geldine (geldiğimizde); oldınan (olduğunda); yetişdinensi (yetiştığımızde).

²⁶⁰ DTA, s. 160.

Çerkovna ağzında²⁶¹ *-DInA*, *-DUnA*, *-DInAsI*, *-DUnesI* *-dInAnsI*, *-dInesIn* ekleri Zavet ağzındaki zarf-fiil ekleriyle benzerlik taşımaktadır:

aldına <alınca, dedinā <deyince, oturduna <oturunca, kırıldınası <kırılınca, gālmādinānsi <gelmeyince, döndünā <dönünce, yaptinē <yapınca, gittinā <gidince, kōrkuttuna <korkutunca, aştinēsı <açınca, gittinēsı <gidince, kōrkūtinēsı <korkunca vb.

Milino ağzındaki²⁶² zarf-fiil ekleri arasında da diğēer ağızlarda bulunana *-DInAn* eki mevcuttur:

aldınan, gittinen, vēdīnen, aştınan vb.

Kırcaali ağzında²⁶³ *-Inca* zarf-fiil ekinin görevini yüklenmiş olan *-DInAn*, *-dunēni* ve *-neyn* eklerinin olduğu görülür:

tanımadinēn <tanımadiğında, geldinēn <geldiğinde, gelince, attınan <attığında; oldunēni <olduğunda; gömdüneyn <gömdüğünde vb.

“-nca, -dığđ gibi, -diktan sonra” mânasını ifade için Razgrad’ta²⁶⁴ bir *-dıya(n)*, *-diye(n)*, *-duya(n)*, *-düye(n)* veya *-dinēn*, *-dinēn*, *-dunēn*, *-dünēn* (= 3. şahıs mülkiyet takısıyla genişletilen *-dik* +*-nan* “ile”) ile yapılan gerundium terkibi kullanılır (Eckmann, 1950: 18):

yaklaştıya “yaklaşınca”; geldiyen “gelince”; sōduyan “soğuduktan sonra”; dolduyan “dolduğđ gibi”; kalktınēn “kalkınca” vb.

-Inca / -UncA:

qoyunca <koyunca (1-16), *dovunca* <doğunca (4-351), *çürüyünce* (3-82), *girince* (4-213).

-Ip / -Up:

açıp (1-59), *gidip* (3-16), *doldurup* (5-79), *görüp* (4-111).

Türkiye Türkçesindeki *-ken* <*iken* zarf-fiil ekinin bölge ağzında ünlü uyumuna uyduğđ görülmüştür. Ekle aynı fonksiyonlara sahip farklı eklerin de kullanıldığđ tespit edilmiştir.

-qAn / -kAn:

²⁶¹ ÇTA, s. 104-106.

²⁶² MA, s. 134.

²⁶³ KTA, s. 117.

²⁶⁴ RTA, s. 18.

çekéeken <çeker iken (1-38), *duyāqan* <duyar iken (17-15).

-qA /-kA: -k/qAn zarf-fiil ekindeki *n* ünsüzünün düşmesi ile oluşmuştur:

alīqa <alır iken (5-37), *küçükke* <küçük iken (10-2), *geçēke* <geçer iken (5-117), *çiqāqa* <çıkar iken (5-91), *gidēke* <gider iken (16-13), *yapāqa* <yapar iken (13-5), *beslenirke* <beslenir iken (5-278).

-qAyIn: -k/qAn zarf fiil ekinin -(I)n instrumental eki ile birleşmesi sonucu oluşmuştur:

baqāqayın “bakarken” <bakar(i)ken-in (5-250).

-qAydIn /-kAydIn: -k/qAn zarf fiil ekine -dIn (<-dAn) ayrılma hâli ekinin eklenmesi ile oluşmuştur:

qonuşūqaydın <konuşur(i)ken-den (15-14), *süpürükeydin* <süpürür(i)ken-den (16-1), *çıqarıqaydın* <çıkırır(i)ken-den (21-6).

-mAdAn:

dīmeden <deymeden (5-45), *yimeden* <yemededen (9-3), *anmadan* (4-194), *sōmadan* <sormadan (13-4).

2.2.6.3. Ek-Fiil (Cevher Fiili)

Ek-fiil, Eski Türkçedeki *er-* “olmak” yardımcı fiilinin *er->ir->i-* değişimi ile ekleşmiş olan biçimidir (Korkmaz, 2014: 620). Buna *i-* fiili ya da cevher fiil de denir. Bu da yardımcı fiiller gibi bir yandan isimler, isim soylu kelimeler ve kelime gruplarını fiilleştirirken öte yandan basit zamanlı kipleri birleşik zamanlı kiplere dönüştürür. Tespit edilen örneklerin çoğunda *i-* cevher fiili kelimelere ulanırken düşer ve bir önceki hecenin ünlüsünde uzama meydana getirir.

1. İsim soylu kelimelerde ek-fiilin, hikâye, rivâyet ve şart kiplerine örnekler:

vādı <var idi (1-1), *ilaçlādı* <ilaçlar idi (6-41), *qocamandı* <kocaman idi (10-7), *ağaçtanmış* <ağaçtan imiş (5-75), *yasaqmış* <yasak imiş (15-15), *çoqmuş* <çok imiş (16-7), *bülbül imiş* (4-124), *dilse* <değil ise (1-26), *ēvdesen* <evde isen (1-46).

Sonu ünlü ile biten kelimelere getirildiğinde *i-* fiili y ünsüzüne dönüşür:

yaşındaydım <yaşında idim (15-15), *ōdaydım* <orada idim (22-8), *ōleymiş* <öyle imiş (5-224).

Bazen de *i-* fiili korunur ve iki ünlü arasına yardımcı y ünsüzü getirilir:

gençiydim <genç idim (5-435), *variydik* <var idik (16-34), *vāsaydı* “varsa” <varsa idi (7-28).

2. Birleşik zamanlı kiplerde ek-fiil örnekleri:

derse <der ise (3-12), *gömcemişler* <gömecek imişler (16-20), *doqunūdu* <dokunur idi (1-104), *bulmuştu* <bulmuş idi (10-3), *alacādim* <alacak idim (4-330), *yapāsam* <yapar isem (6-19).

Aynı şekilde basit zamanlı kipler, birleşik zamanlı kiplere dönüştürülürken de araya yardımcı y ünsüzü girmektedir:

çiqādıysa <çıkardı ise (8-15), *qoysaydım* <koysa idim (4-330), *qopāsaydı* <koparsa idi (12-4).

**T. Kowalski'nin Deliorman Türk Ağzında²⁶⁵ Tespit Ettiği Karakteristik
Özellikler İle Zavet Türk Ağzı'nın Mukâyesesi**

1. ey diftongunun (ikili ünlü), Osmanlı ağızlarında olduğu gibi ē'ye değil de î'ye geçmesi: *pî̄* <beyit (4-325), *pî̄nir* <peynir (5-66), *sî̄rek* <seyrek (1-25) vb.
2. Sessizlerin önüne gelen *r* sesinin çoğunlukla kaybolması: *yapāsam* <yaparsam (6-19), *lambalāla* <lambalarla (14-6), *tūkçe* <Türkçe (15-14).
3. Dar art-damak ğ sesi ile dar ön-damak *y* sesinin hece büzüşmesi meydana getirmek suretiyle kaybolması: *çufalîn* <çuhalığın (21-3), *dibē* <dibeğe (18-1), *pî̄lēni* <beyitlerini (4-294), *güvē* <güveyi (5-43) vb.
4. *ö* ve *ü* ünlülerinden sonra *y* / *v* ünsüzlerinin gelmesi: *köv* <köy (5-187), *köve* <köye (10-6), *köyde* (22-25), *böyle* (4-408), *öyle* (1-1) vb.
5. akşam, ahşam yerine, karakteristik olan avşam, awşam şeklinin kullanılması, özellikle (bu akşam) yerine bauvşam şekli: *bavşam* <bu akşam (1-134), *avşam* <akşam (18-15).
6. binmek eylemi yerine daima pinmek şeklinin kullanılması: *pineriz* <bineriz (5-416), *pindîmişler* <bindirmişler (16-13).
7. Şimdiki zaman ekinin *-yor* şeklinde değil, *-yer*, *-yér*, *-yir*, *-yır* veya *y* sesinin kaybolması ile: *-er*, *-ér*, *-ir*, *-ır* şeklinde olması. Bundan başka, teklik üçüncü şahıs sonunda yeni bir ses unsurunun ortaya çıkması: *-yeri*, *-yéri*, *-yiri*, *-yiri*, *-eri*, *-éri*, *-iri*, *-iri*, *-ırı*: *biléerim* <biliyorum (18-18), *belléerim* <belliyorum (5-97), *çalışéeri* <çalışıyor (4-292), *unudîri* <unutuyor (2-11).
8. *-ken* eki yerine *-kan* şeklinin kullanılması: *duyāqan* <duyar iken (17-15), *alīqa* <alır iken (5-37), *baqāqayın* “bakarken” <bakar(i)ken-in(5-250).
9. *-dik* sıfat-fiiliyle *ile* (ilen, inen vb.) edatının her zaman birbirinden ayrılmaz bir bütün hâlinde, zaman ifade eden bir mânada kullanılması: *yetiştinēn* “yetiştirince, yetişir yetişmez” <yetiştigiynen (5-182), *oldunan* “olunca, olur olmaz, olduğu anda” <olduğuynan (5-51), *getîdinēn* “getirince” <getirdiğiynen, getirdiği anda (22-29), *yıqadîné* <yıkadığıynen <yıkayınca (7-26).

²⁶⁵ Kowalski, T. (1933). Les Turcs et la langue Turque de la Bulgarie du Nord-Est. *PKO XVI*, 1-28.

Kowalski, T. (1940) Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili. Ö. Faruk Akün (çev.). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (2-3), 477-500.

10. “ve” mânasına gelen “da” bağlacının kelimelerin sonuna değil de, önüne gelen bağımsız bir unsur olarak kullanılması: *da* òle bittā ondan ne istēsen onu... (18-6).
11. *başlamak* kelimesi yerine *bulaşmak*; *iyi* yerine *us* veya *islah* ve *az* yerine *sirek* sözcüklerinin kullanılması: *islâ* <islah (6-3), *isle* <islâ <Ar. islah (5-249), *sîrek* <seyrek (10-12).

SONUÇ

Yapılan tez çalışmasında, Bulgaristan'ın Razgrad ilinde yer alan Zavet köyü Türk ağzına ait derlenen metinler, ses ve şekil bilgisi olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Bölge ağzının Türkiye Türkçesi ve diğer Bulgaristan Türk ağzları ile benzerlik ve farklılıkları karşılaştırma yöntemiyle detaylı olarak incelenmiş, tespit edilen örnekler maddeler hâlinde ortaya konularak Türkiye ve Balkan Türkçesi ağız araştırmalarına katkı sağlanmıştır.

Derlemelerin yapıldığı kaynak kişilerin büyük çoğunluğu 60 yaşını geçmiş kişilerdir. Az bir kısmı ise 40'lı yaşlardadır. Kaynak kişiler bölgenin yerlisi olmakla birlikte, bölgeyi yalnızca “89 Göçü”nde terk etmiş, ardından tekrar kısa bir süre içerisinde bölgeye geri dönmüşlerdir.

Kaynak kişiler arasında yer alan yaşlı şahısların yerli ağız özelliklerini büyük oranda devam ettirdiği gözlemlenirken, genç şahıslardaki ağız özellikleri televizyon, radyo ve internet gibi kitle iletişim araçlarıyla yaşlılara göre daha fazla etkileşim içerisinde olmaları nedeniyle Türkiye Türkçesine benzer hale gelmiştir.

Bölgede her ne kadar Komünist dönem sonrasında refah ortamı sağlanmış olsa da, derlemelerin yapıldığı 2015 yılında dahi bölgede yaşayan Türk halkında, o yılların baskı ve asimile odaklı yönetim politikasının izleri kendisini hemen hissettirmiştir. Kaynak kişiler, bölgede sözü geçen tanıdık bir şahıs sayesinde uzun uğraşlarla da olsa konuşmayı kabul etmişlerdir. Genel olarak yaptıkları meslekleri, günlük uğraşlarını anlatan kaynak kişilerden “89 Göçü” hakkında yalnızca iki kişi yaşadıklarını paylaşmıştır.

Yapılan derlemeler, bölge ağzına has dilsel ve kültürel zenginlikleri içermesi sebebiyle hem Yeni Türk dili alanına hem de halk bilimi alanına kaynaklık etmesi bakımından oldukça önemlidir.

Sözlük bölümünde bölge ağzındaki yerel söyleyişler ve varlığını Eski Türkçe döneminden beri devam ettiren dil yadigarlarının Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve anlamları açıklanmıştır. Sözlükte ayrıca *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*'nün zenginleşmesine katkı sağlayacak kelime ve anlamlarına da yer verilmiştir.

Derlemelerde tespit edilen ses ve şekil farklılıkları genel olarak şu şekildedir:

Ses Bilgisi

1. Zavet ağzında Türkiye Türkçesinde bulunan 8 temel ünlünün yanında bu ünlülerin çeşitli nedenlerle oluşmuş uzun şekilleri de mevcuttur: “ü, ū, ī, î, ā, ē, ō, ȫ. Bu ünlüler dışında bölge ağzında *e* ile *i* sesleri arasında yer alan kapalı *é* sesi, *a* ile *ı* sesleri arasında bulunan dar ünlü *ä* sesi ve kendinden önce yer alan ünsüzlerle birlikte incelen *â* sesi bulunmaktadır: *ōretmeni* <öğretmeni (22-7), *çalışēeri* “çalışıyor” (4-292), *ilaçlaycāz* “ilaçlayacağız” (1-79), *helâl* (3-4).
2. Bulgaristan Türk ağızlarının karakteristik özelliklerinden biri olan ünlü uzaması, Zavet ağzında da mevcuttur. Bölge ağzının uzun ünlüler bakımından oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir. Ünsüz düşmesi, hece kaynaşması, ünlü birleşmesi ve vurgusuz orta hece düşmesi gibi ses olayları sonucunda oluşan uzun ünlülerin olduğu pek çok kelime mevcuttur: *ūt̄tük* <öğüttük (16-24), *gel̄miş* <gelirmiş (2-1); *aşāqı* <aşağıki (1-16); *tōle* <tè öyle (5-126); *yapāqa* <yapar iken (13-5).
3. *İken* zarf-fiili bölge ağzında kalınlık-incelik uyumuna girer. İnce ünlülü şeklinin yanı sıra kalın ünlülü *-qa*, *-qan* gibi şekilleri de mevcuttur: *alīqa* <alır iken (5-37), *duyāqan* <duyar iken (17-15). Yine bölge ağzında Türkiye Türkçesinde devamlı olarak ince şekliyle kullanılan “*ki*” aitlik ekinin de uyuma girdiği görülür: *yuqāqı* <yukarıki (1-19), *baştanqı* <baştanki (10-5).
4. *+lAyIn* ekinin Zavet ağzında da Eski Anadolu Türkçesindeki şeklini devam ettirdiği ve dolayısıyla da kalınlık-incelik uyumuna uyduğu tespit edilmiştir: *sabālayın* <sabahleyin (16-1). Aynı durum Kırcaali, Milino ağızlarında da mevcuttur.
5. Şimdiki zaman eki “-yor” ölçünlü Türkçeden farklı olarak, bölge ağzında düzleşmeye uğradığı için kimi durumlarda kalınlık-incelik uyumuna uyarken kimi durumlarda uymaz. Aynı durum Milino, Kırcaali, Çerkovna, Razgrad ve Dulovo ağızlarında da görülür: *bilm̄m* <bilmiyorum (15-15), *dēyēz* <diyoruz (1-5), *ölēeri* <ölüyor (2-4); *tutēē* <tutuyor (1-46), *aldırī* <aldırıyor (2-11).
6. Bölge ağzında görülen *ı* <*u* ve *i* <*e* ses değişimleri Zavet ağzının karakteristik özelliklerindedir: *yim̄tilamış* <yumurtlamış (1-39), *çabıq* <çabuq (3-7), *fıqarālıq* <fukaralık (5-82); *p̄m̄ir* <peynir (5-66), *yimeden* <yemeden (9-3).
7. Zavet ağzında ortada ünlü düşmesine, başta ve sonda ünlü düşmesinden daha çok rastlanmaktadır: *çabcıq* <çabucak (4-353), *çekēēken* <çeker iken (1-38), *lambayla* <lamba ile (13-7).

8. Ünlü düşmesinin aksine ünlü türemesinin örnekleri bölge ağzında pek fazla değildir: *irende* <rende (6-15), *tülübent* <tülbent (7-5), *postu* <post (5-225).
9. Zavet ağzında, Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan 21 ünsüze ek olarak “c” ile “ç” ünsüzleri arasında bir ses olan Ç, düşmeye müsait bir yapısı olan titrek *h* ünsüzü, arka damak k’sı *q*, eriyip kaybolma eğilimindeki *r* ünsüzünün tersine daha vurgulu olan ve bastırılarak söylenen *ř* ve “ç” ile “ş” arası bir ses olan Ş ünsüzleri mevcuttur: *iÇ* (5-311); *zeĥĩrli* (2-4); *qara* "kara" (4-116); *otur* (4-49); *geştik* “geçtik” (6-38).
10. Türkçe bir sözcüğün sonunda *b*, *c*, *d*, *g* süreksiz yumuşak ünsüzlerinin bulunmamasına karşın Zavet ağzında bu kurala uymayan örnekler tespit edilmiştir: *alib* <alıp (1-45), *genc* <genç (5-347).
11. Bölge ağzında görülen en yaygın ünsüz değişmesi *d* <*t* seslerinde görülür. Bu ses değişiminin Kırcaali, Çerkovna, Dulovo ve Milino ağızlarında da pek çok örneği mevcuttur: *dattiq* <tattık (5-311), *süde* <süte (6-1), *üdüp* <öğütüp (14-2).
12. Zavet ağzında gerileyici benzeşme örnekleri, ilerleyici benzeşme örneklerine göre daha fazladır. Ağızda özellikle -ss- <-zs- ve -ll- <-rl- gerileyici benzeşmeleri yaygındır: *çiqmassa* <çıkmasa (1-125), *düşünmessin* <düşünmezsin (3-50); *masılları* <masırları <masuraları (21-17), *dëller* <diyorlar (2-5).
13. Ünsüz tekleşmesi ve ünsüz ikizleşmesi ses olaylarına Zavet ağzında pek rastlanılmaz: *düqândan* <Ar. dükkândan (7-37), *anem* <annem (4-117); *dünyätta* <dünyada (5-96).
14. Bulgaristan Türk ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan ünsüz düşmesi Zavet ağzında en fazla görülen ses olaylarından biridir. Düşme esnasında ünlülerde uzama meydana gelir. Kelime başında *h* ünsüzü sıkça düşmektedir. *v* ünsüzü ise *v* protezinin kullanılmadığı Eski Türkçe kökenli “ur-” fiilinde bu şekliyle muhafaza edilmiştir. Fakat kelimenin Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli göz önüne alındığında, fiilin *v* protezi olmadan kullanıldığı görülür: *er* <her (1-34), *ayır* <hayır (4-347); *ümüş* <vurmuş (2-14), *urdu* <vurdu (4-55).
15. Kelime ortasında ünsüz düşmesi, kelime başında ve sonundaki ünsüz düşmelerine kıyasla daha fazla görülür. Düşme özellikle *r* ve *y* seslerinde fazlaca görülür: *şebetimizi* <şerbetimizi (6-11), *döt* <dört (7-9); *şöle* <şöyle (6-32), *arıcıdı* <arıcıydı (1-6).

16. Bölge ağzında kelime sonunda en fazla düşen ünsüz *r* ünsüzüdür: *onlā* <onlar (6-16), *bī̄* <bir (1-5), *bulgā* <Bulgar (2-11).
17. Zavet ağzında ünsüz düşmesinin hazırladığı ses olaylarından biri de hece kaynaşmasıdır. Genellikle şimdiki zaman eki kullanımını sırasında görülün hece kaynaşmasının bölge ağzında fazlaca örneği bulunur: *qoyduramēeriz* <koyduramıyoruz (4-294), *işitmī* <işitmiyor (5-42); *rāt* <rahat (1-9), *pū̄lēni* <beyitlerini (4-294).
18. Hece kaynaşmasının aksine hece yutumuna bölge ağzında çok az örnekte rastlanılmıştır: *ta* <daha (5-92), *qaynamdan* <kaynanamdan (5-336).
19. Zavet ağzında yer değiştirme hadisesi de pek görülmez. Göçüşmenin tespit edildiği kelimeler arasında “*gölmek* <gömlek kelimesi, kıyaslama yapılan diğer Bulgaristan Türk ağızlarında da görülmesi yönüyle dikkat çekicidir: *gölmeyi* <gömleği (3-52), *pleven* <Plevne (22-23).
20. Rumeli ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan başta *h* sesinin türemesi Zavet ağzında yalnızca iki örnekte tespit edilmiştir: *hağlamburdan* <ıhlamurdan (1-33), *hecal* <ecel (4-222).
21. Bölge ağzında kelime sonunda türeyen ses ise yalnızca *n* ünsüzüdür. “ile” bağlama edatının kelimelere ulanması esnasında, kelime sonunda türer. Bu özellik Dulovo ve Çerkovna ağızlarında da mevcuttur: *qudretinlen* <kudreti ile (3-34), *āmılan* <hamur ile (8-19).

Şekil Bilgisi

1. Özel isim ve akrabalık adlarından sonra gelerek aile adları yapan *-gil* eki Zavet ağzında kullanılmamaktadır. Onun yerine, bu ekin fonetik ve morfolojik değişikliklere uğramış şekli olan *-m̄* eki kullanılır: *abum̄inde* <ablamlarda (4-327), *görümcem̄* <görümcemler (5-448).
2. “daha çok” anlamındaki karşılaştırma eki olan arkaik *+rAq/k* ekinin bölge ağzında örnekleri tespit edilmiştir: *ufaraq* <ufarak <ufak rak (11-9), *eskirek* <eski rek (5-406).
3. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Zavet ağzında da çokluk ifadesi yaygın olarak *+lAr* ekiyle sağlanmaktadır. *+lAr* ekinin yanı sıra, bu ekin fonetik varyantları olan *+lĀ*, *+nAr* ve *+nĀ* şekilleri de kullanılır: *tōumlar* <tohumlar (6-31); *eleklē* <elekler (17-10); *onnā* <onlar (5-420).

4. Eski Türkçe döneminden beri var olan genitifli kurulan ilgi grubu yapısında ilgi eki kullanılmamaktadır. Bu durumun örnekleri bölge ağzında da tespit edilmiştir: *bizim evler* (4-18), *benim şeyler* (1-133), *senin qompil* <senin kompil (5-318).
5. Osmanlıca ve bilhassa Eski Anadolu Türkçesinde geniş ölçüde kullanılmış olan *+n* akkuzatif ekinin, bölge ağzında bir ilâhîde kullanıldığı tespit edilmiştir: *azrail canın* almadan (4-195) <*canın* “canını”.
6. Zavet ağzında vasıta hâli eki *+lA* ile birlikte bu ekin eski vasıta hâli eki olan *+n* ile pekiştirilmesiyle oluşmuş *+lAn* şekli de kullanılmaktadır. Ek bu hâliyle, kıyaslamada kullanılan Bulgaristan Türk ağzlarından Kırcaali, Milino, Razgrad, Çerkovna ve Dulovo ağzlarında da mevcuttur: *qudretinlen* <kudretiyle <kudreti ile (3-34), *amīlan* <hamur ile (8-19).
7. Bölge ağzında, standart Türkçedeki “şu” teklik işaret zamiri yerine *te* (6-46) gösterme edatının kullanıldığı tespit edilmiştir.
8. Zavet ağzında fonetik çeşitlilik bakımından en dikkat çekici zaman eki şimdiki zaman ekidir. Ölçünlü Türkçedeki şimdiki zaman eki *-yor* bölge ağzında ekin fonetik ve morfolojik açılardan farklılaşmış şekillerinden birisi *-yer* ekidir. Kuzeydoğu Bulgaristan ağzlarında yaygın olarak kullanılan (Dönmez 2012: 116) *-yer* şimdiki zaman ekinin, Zavet ağzının yanı sıra mukâyesede kullanılan Dulovo, Milino ve Razgrad ağzlarında da kullanıldığı tespit edilmiştir. Ek, Bulgaristan Türk ağzlarının yanı sıra, Anadolu ağzları içerisinde Artvin merkez, Şavşat, Ardauç, Yusufeli ve Posof ağzlarında da görülmektedir (Karahan, 2014: 90): *dëyëeriz* <diyoruz (17-5), *qoyëeri* <koyuyor (5-58).
Şimdiki zaman ekinin diğer çeşitleri olan *-yëeri*, *-ëeri* ve *-iri* eklerindeyse, 3. teklik şahıs çekiminde ek sonunda düz bir ünlünün türediği görülür. Razgrad ve Dulovo ağzlarında da görülen bu fonetik olay Anadolu ağzları içerisindeki Muğla ağzıyla benzerdir: *yapiri* <yapıyor (2-1), *çalışëeri* <çalışıyor (4-292).
-i şimdiki zaman eki ise Zavet ve Muğla ağzlarında ortaktır: *getiri* <getiriyor (1-9), *başlız* <başlıyoruz (9-4).
9. Bölge ağzında “ve” edatı ile aynı işleve sahip olan, cümleleri birbirine bağlamakta kullanılan *da* edatı kelime başlarına getirilerek kullanılır. Bu özellik, Kowalski’nin Deliorman Türk ağzında tespit ettiği karakteristik özellikler arasında ve Çerkovna ağzında da mevcuttur: *da* öle bittā ondan ne istēsen onu... (18-6).

10. Zavet ağzında tespit edilen katmerli birleşik fiillerin tamamı, bilinen katmerli birleşik fiillerinden farklı olarak, geniş zaman kipine, ek-fiilinin önce şart kipi ardından da hikâye kipinin eklenmesi ile yapılmıştır: *tutāsaydılar* <tutarsa idiler (15-14), *biyenīseydiniz* <beğenirse idiniz (5-111).
11. Bölge ağzında *-Inca* /-*UncA* zarf-fiil ekinin kullanılmasının yanı sıra bu ekle aynı işleve ve anlama sahip farklı zarf-fiil ekleri de tespit edilmiştir. Anadolu coğrafyasında Doğu Trakya bölgesinde rastlanan *-DInAn* /-*DUnAn* eki, Eckmann tarafından 1950 yılında Razgrad Türk ağzında, Günşen tarafından ise Doğu Trakya Ağızlarında tespit edilmiştir. Bu ağızların yanı sıra mukâyesede kullanılan diğer Bulgaristan Türk ağızlarından Kırcaali, Çerkovna, Milino ve Dulovo ağızlarında da bu ek ve benzer şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir: *yandınan* “yanınca” <yandığınan (5-59), *yımşadınan* “yumuşayınca” <yumuşadığınan (10-9).
12. Türkiye Türkçesindeki *-ken* <iken zarf-fiil ekinin bölge ağzında ünlü uyumuna uyduğu görülmüştür. Bölge ağzında *-ken* zarf-fiil ekinin yanı sıra, ekin farklılaşmasıyla oluşmuş *-qAyın* ve *q/kAydIn* ekleri de kullanılır: *çekēēken* <çeker iken (1-38), *duyāqan* <duyar iken (17-15); *baqāqayın* “bakarken” <bakar(i)ken-in (5-250); *qonuşūqaydın* <konuşur iken (15-14).

METİNLER

-1-

ANLATAN: Muttalib Hüseyin, 65 yaşında

DERLENEN: Arıcılık

şindi bende on sandıq vādı. on sandıq arım vādı. bī taqım ilaqlā kullanıdım. öyle bir taqım kâatta şışede damla vādı. o damladan bēş damla aqıdım onlara. o da olèè meselâ tobu aylāda olèè. eylülleñ ekimde. ava islāsa, o ona bi zarar ètmī şindi nası ava islā gene şindi de yapabilisin. o içeden parazitleri temizleye.

- 5 bī taqım arının anada da olèè arıda da olèè. bi taqım “bit” dèyèèz onlara biz burda. o arının tepesinde. bu bit arıyı becerī, öldürebilir. anayı da öldürebilir. benim bubam arıcıdı. ben arıdan iç hoşlanmazdım. õle bir adamdım. ama icab etti arıcı oldum. tē sandıqlā burda önünde. doqsandan bēri arıcıyım. esab edim bī yimi sene yimi bēş sene olmuştur. memnunum, gene rāt getirī. ama işine baqacan. dēmesinler ki ah arı getirī de bilmem ne
- 10 de... onun da bī işi var. meselâ şimdi martta mayısın birine qadar bizim bulğaristan’daki arılar mayısın birisine qadā lâzım sandıq azır olsun bal getimē. üstüne biz dèyèèz “mağazin”. ikinci sandıq qoyèèz üstüne. ondan alèèz balı biz. o zamana gēlince ihtiyacı var şekerle. ben şekerle bal satmamışım iç ayatımda. yimi bēş senedir. benim ānem er daim açıktır em de müşteri de var. sāde bu sene yoq. niçin? arılarım öldü.
- 15 onu da annadcam. sebebi: o zaman geldinen yuqarı bī sandıq qoyèèsin ama yuqāqı sandı qoyunca azır ètmen lâzım aşāqı sandı, arıyı çalışsın. şeker vèrisin o şekerlen bu sade ki ani arıyı büyüdēsın, dil ani bal için vèrim onu. da, o zamanda bittā az vèrim ātıq mayısın birinde qoyèèm yuqāqı sandıqları üstüne. bittā şeker yasaq. ama o zamana qadā gene bu aynı ilacı gene vèrim ona. yuqāqı ani bana iş getirecek, bal getirecek o zamanda qoymisin
- 20 ilaç. ilaç bişey qoymim ben kullanmim. o vaqıta qadar aynı ilaçları ben gene qoyèèm. bu bitler olsun parazit olsun, onlar lâzım temizlensin. bende bu vardı. ben çok kişiye sōdum bu işi ızlandırıke. bana ep ters anlattılar. arı nası çoq olèè. nası yapılèè sandıqlar. bana ep

qıtcama sōlediler. ama bereket v̄esin. bittaqlımlādan aldım, d̄esimi aldım ızlandıdım yolumu ȳimi b̄eş seneden beridir çalışım.

25 da bizim burda üç mevsim bal var d̄öt de olèè ama çoq s̄irek. birincisi “qral”. may’ın mayıs’ın sonuna qadar d̄esem ki aŝā yuqarı arın ızlısa, asta dilse getiri balını alèèsin.

biz burda d̄öt senede bir kere qraldan biz “salqım” d̄eȳz t̄ükçesi gene qral da. ondan iki sene üç senede d̄öt senede bi kere alèè o balı. her sene alam̄iz o balı. neçin, avalar... yāmurlar yāyèè, yèller çiqèè, arıya lâzım yādı mı açılınsın ava da getirebilsin bişey. ondan
30 sōna ağlamburdan o mevsiml̄eden alèz ikinci balı. üçüncü balı şeyden, ayçiçènden -biz gündöndü d̄eȳz burda- ondan alèez. en islā bal bulğaristan’da d̄ödüncü bal. o olèè sonunda bittā o getirèè “eşek tikenı” d̄eȳz biz burda son mevsim topl̄yèè bittā er çeşit bal olèè ondan. qarışiq olèè, bi “qara bal” olèè. neçin, qraldan b̄eyaz, hağlamburdan sarı, gündöndüden tā sarı olèè bal. bu d̄ödüncü son balımızı almaq için alèez er bi çiçekten. er bi
35 çiçekten alèè balı. ona bulğaristan’da en aranmış en tatlı bal o.

da ondan sōra avğus’un onunda on b̄esinde onlā bitèè atıq. yavaş yavaş meselā alèèsin üstl̄enden öbür sandıqları. biraq̄esin birinci sandı. ani n̄ede arılā bitta yetişsin da qış ȳic̄eni toplasın aŝāya. iç bir vaqıt bal çekèken aŝādan çekmen lâzım dil. a yoqsa ȳerin, ana yim̄itlamış, yoq ȳerin al̄esin aŝādan ballı ramqaları. iki ramqa alèèsin, qurèèsin yuqarı.
40 yuqādan indirèèsin anaya mesāfe açèèsin da arın tā büyük olsun. bittā gene septemvri’de avalā islā aydāsa ben avğus’un sonunda qatım yuqāqı şeyleri. n̄eçin ben elimde oldu mu tutım. septemvri geldin̄en meselā sonunda septemvrinin birinde indirèem üstünden qrosları indirim. onları ind̄idim mi üstünden b̄i qontrol yapım. a onu da unuttum arı er afta qontrolden geçmesi lâzım. n̄eçin doldurabilir yuqāqı şeyi, balı. o ara icāb edèè bittā aŝāda
45 meydanı yoq onun yim̄itlamā meselā o bittā icāb ed̄i lâzım qaçsin. topl̄i sandın yarısını alıb gid̄i. evdesen tutabil̄isin, evde dilsen başqaları tutèè.

ondan sōra bunlā yapılèè, septemvri’nin biri geldi mi septemvri’nin birinde şöyle bi qontrol yap̄isin gene sandıqları aŝādan. yaptın zaman da gör̄esin angısı, zayıf anası d̄iştirmek o analar diğ̄işil̄e. mayıs, yūni, yül aylānda. ben ŝindi anadın mı bi anayı d̄iştirmek
50 sandıqtan, bi sandıqta benim analar d̄öt senelik var, üç senelik var, çeşit var. var ana ama yim̄itlam̄e. geriden ileri d̄oru başladım ama af̄edcen. da, bittā lâzım o anayı diğ̄iştirmen lâzım. qanadını qoparcan, bacānı qoparcan, onlar bittā onu atèè. onlā yeniden yeni anayı

çiqarèè, on altı günde ana çiqèè. aşā yuqarı bī yīmi bilemedim ama yīminci günü bittā işlenī. yeniden meselâ adi ayın sonunda. meselâ ayın birinde çiqāsa ayın sonuna qadar ana başlı devam ètmē. bittā o sandıqta arısını gütmē. septemvri geldi mi septemvride yapīsın meselâ bi qontrol baqèèsin balları vā mı, qışı çiqarabilceklē mi. angısı zayıf, istēse zayıf olmasın sandīna septemvri, oktomvri avalā islâ olūsa onda şekerı vèricen nèçin, şekerde başqa bişeyler var. ani ki onlara ihtiyacı var.

istēsen bi sandıq açıp baqarız uzaqтан. uzaqтан baqāsın sana bi şey zararı olmaycaq. onlāda bu parazitlē vāsa yeniden gene bu lèntalara bēşē damla aqidèèsin. neçi bulğaristan'da çıqtı bi takım lèntalar òlè bir kâat dil onlā da odundan yapılma. on tane bi yèede. da aynı qoquulu o lèntalāda var. tē şindi bu anda geçenlède, geçenlède dil de novenri'nin ikisinde çiqarcam lèntaları nèçin iyi dil bu qoydūn şeyi arının yanında. nèçin o bi qoqu yapèè. o qoqu meselâ o ne vāsa içinde öldürī onu. o aşā düşèè sandīn aşāsına. aşādan meselâ temizleyebilīsın istēsen temizlemezsın de. o zaman da biz bi qontrol yaparız son qontrol septemvri, oktomvri. ben oktomvri'de qoydum ancaq avarlar bizim burda çoq iyidi. tē görèèsin nası bün de çoq iyi şindi de açabilirim sandī bi problem olmaları sakınleştı bu zamanlāda. da, bir ay tutım o lèntayı içinde. bildir geldi benim başıma, ben bu lèntaları ayatımda iç kullanmış bir adam dildim. yīmi üç sene qullandım aynı bu sudan.

kâadın üstüne aqidıp da dumanladīdım. ondan tā memnunum. şindi bundan aldım iki yıldır kullanèem tē bu sene de bulamadım vèedim sipariş yèdisine onlā getīdi bana anayı quvvetlendīsın dēye. ama parasını vèedim, aldım işte évde. onlar vèirilī on sandığa bi paket sirobuna qoyèèsin. nasısa bunları qoydum bu sene. da, gelen ayın ikisinde üçünde lâzım çiqarèm onları. lâzım tutmèyem onları orda. nèçin i dil, tutsunlar içinde i dil. şindi bu anda on sandıq vādı, o da dèycen neden öldü bu on sandıqтан qaldın iki sandığa.

bizim burda bulğaristan'da nası dèyem bulğar kelimeleñi ara bere qullanacam sana. erifte vā dōt deqâr tāla. taqmış arqasına zèhiri gitmişlē sāt ikide ilaçlayèè èkinini ye de dèylim gündöndü vèèèeri. ye de dèylim başqa bu rapitsayı. bu vèerili bizim bulğaristan'da. tē drujina nası yapī meselâ bizim, qabellā çiqī arzu edī, dī “biz yarın filanca yèrde ilaçlaycāz quvanlānızı qapayın.” ama gel de gelelim o yapē yapē. da, kimde var yüzer deqâr ellişer deqâr bēşer deqâr yèr onlar kimseyi iç teklifte bulunmeyi, adam taqī arqasına zèhiri gidèè bi de dèyèè senin quvanın vāsa bağla, qoy yularını dūsun sandīnda. ama o quvan. ayatta quvanlan kedi zèhiri anlar. angī ottan zèhirlenmiş o quvan oraya qonmaz. ama qonan da

olée meselâ, o sandığa geldi mi biricik bittâ şèèdèè. da, bulğaristan'da bu anda buna
85 rağmen kötü. bunları qontrol yapamıyolar.

bide öldüren kime ağlanacaq. kimseye ağlanamassın. ben qaldım bıldır tè bu sèneye qaldım
bî buçuq sandıq quvanla, on sandıqtan. ben açırvèèdim qaldırıvèèdim qapānı üç pāmaq arı
aşāda. dīm bu neden öldü acèb, baqèem bal var èpsi var. neden ölebilir bu? baqīm ani bi
bītaqım parazitlè yoq. demek bu arı gètīmış izlīmış sandıqlar -aqqeten çoq izlıdı
90 sandıqlarım- getīmış zèhiri ben öyle anlayabıldım nèçin istemedim para arcamā, ben
bulacādım onu nası öldürülmüş òda. ama kime ağlanca bulğaristan'da yoq ağlanasın.

o arı ne qadar da bal olmuş olsa o arı atıq sınaşmış, alışmış ona. ben ikinci aylāda yenuvari,
februari aylānda avarlar islā oldu mu ben sandıma baqarım nèçin ava iyi oldu mu arı bişey
yapamaz martlāda, mārдын son şèylèènde benim sekiz sandım öldü. düşündüm, taşındım bu
95 arı nası ölecek, nası çıqmış qışı? nèçin ben qış günü qışın sırasında qar yağdı mı, yāyāqa
meselâ bi gün mü yağcaq iki gün mü yağcaq o sandıq ava alèè èr yèrden. ani dèller alamaz,
o sandıq alèè èr yèrden ava islā önlèni açarım üstünden qarı atarım, nèçin bilemessin yarın
ava acıq ısındı mı o quvan çıqı, qarın üstüne düştü mü olı. bitèè o quvan bitèè. saman
atarım önlène, nèçin quvan çıqtı mı sandıqtan qonabilsin samanın üstüne, qarın üstüne
100 qonmasın. onu da yapım. da öle bayā bi düşündüm böle dèsen ki asta bilem oldum. nèçin o
benim icrātım bu, ben senede iki bin, iki bin bès yüz lef para qazanım. on sandıqtan bu
parayı alıdım. ondan sōra ben yeniden başladım. bi sıra dèdim vazgeçecem, nèçin ben
bubamdan èdindim quvancılı, bubamdan aldım bu bubamın zanātı, dil benim zanātım. sève
sève aqquet çoq doqunūdu bana arı. ama alıştım. yüz olsun yüz èlli quvan olsun soqsun iç
105 qārètmez bana. iç problem dil bana. iç iç iç. maskesiz de baqarım sāde ki tıraş olucan,
qolonya sürücen, bunu biricik yapmèsin, samsaq suvan yicen, gene arının yanına
gitmèèsin. nèçin, o arı seni bittā o qoqudan arı soqar. bès soqacāna yüz bès soqar. bide
anımlan çekişmişin, gidicen quvan baqıcan. bu da qattiyen yasaq bende. nèçin ani sen bittā
o elinden aldı mı ramqayı sen sinirlenmişin biricik qaçırabilèsin de èr yèsi arı olabilir de tā
110 bī şèyleri olı. sākın olacan, giyısın qafana masqanı, alèèsin duman yapmā yanına oturèèsin
keyfçe baqèèsin iç problemsiz.

bide arı baqlèè bizim burda sāt on ikiden sonra ya de bīden sonra ya de ikiden sonra en
sıcaqta. meselâ may, juni, juli adi avgusu qoymaylım. bu üç ayın zāfında er afta lâām
baqasın bu sandıqlara. ama bal için ani bal çekemiş. e bün çekmişin balı meselâ. on sandıq

115 var çekmişin balı. ama lââm dévrisi günü baqman lâzım aşādan qontrol édesin baqalım nabē bu ana. bu ana yimītlī mi, bu anada ne vā parazit bişey vā mı. qontrol édèésin.

ya de bazı böyle olèè qaçırīsın baltayı dévrisi sāt baqèésin ana orda yapmış dōt tane ana. o ana.

anayı yapē, sandıq ātıq sıqışēeri. o orda bi söz var, nası déyééz biz ani, asker çoq olèè, işçi

120 çoq olèè. o sandıqta onlara dar gelèè bittā. icāb édè o sandīn yarısını alıp gidèè. o sandıq da bitta zayıfléyèè. nēçin, o alıp anayı gidèè o gene ana çıkarèè, ana orda gene var ama o ana şédince meselâ askeri qısalèè. şindi meselâ bēş kişi taşıyèésin bī kişi taşıyèésin benzemī.

bu şeyler şindi nası burda avarar iyi gidī bu anda bizim. arıya çok bi fayda. neden déycen. biz onuncu ayın içinde bilemedin belki on birde de böyle olur. arı şindi bu anda qapanīsa

125 sandığa meselâ marta qadar çıqmassa tā tēelikeli. bugün tē sıcaq epsi gezīlē. çıqèè içēden ölüləri temizlèè. sandīn içinden temizlèè arıyı ne vāsa içinde temizlèè. da, bizim burda şeker var meselâ çeşidi var. ben şekerle bal yapmadım yapacām da yoq. şeker vèrilī mart, april vèrilī. üstüne qoyunca öbür sandī ani ki alacān bal. beklicen bittā bal. geldi mi septemvri indirisin üstünden. septemvri, oqtomvri avarar islâ olursa meselâ belki novembri

130 de olabilir. dekevri de iyi olabilir. bilemedim yanuvri, fevruari, mart. mart'ı qoyma oqut da iyi olabilir. oqut iç üstünü açma ama gördün mü çıqmış ani nerèè qoyèém sirobu o qutunun içinden çıqmış ani araştıréè ātıq. demek çekebilecek. yarımşar belki aşā yuqarı benim şeyler bēş yüz gram almī o qadar onlar sirob meselesi. qoyèém çekecek qadā. meselâ qoyèém bavşam, sabāsı baqèém. bi qontrol édèém aha bu sandıq çekmiş. demek bu

135 sandıq tā ızlı. arısı demek ona ihtiyacı var ātıq, yeniden gene. zatı bu afta vèemicem avarar da iyi gidèè aqqatta. da, lèntaları qoydum dèdim e sana parazit için lèntalāmı qoydum. da ikisinde, üçünde çıkarcam da böyle bi qontrol yaptım ani öyle kendime göre becanım. sandıqların içinde bu anda yèmekleri çok. bal. ani ki qışı raħat raħat çıkaracaqlar. ama bende var çıqāsın çıqāmasın o bulèè. arı bulèè onu nerèè qoysun. ani dèllèè bazısı böyle.

140 meselâ yaz günü esnasında may, juni, jülde istèsem ben çoq bal istèém. alīm bī toz şeker basèém siroba. satışını da düzeldisem yalla babam gidèè. ama ben öle satmèém.

ANLATAN: Ayşe Veli, 58 yaşında

DERLENEN: Hikâye

1.

bî dilenci ep gelîmiş bir āneye. o qarî da napsın napsın bî çörek yapîri zeîrli. zeir quymuş içine. o îsan da êve gidemiş yolda da o çörek yapan, qolaç yapan qarının çocû “abba” demiş. “çoq acıqtım ben” demiş. “bi parça êmek vèrsene”. “vā tobūda sıcacıq bi qolaç, vèedi bir anne” demiş. o îsan, o çocuq yimiş onu dil mi zêhîrli, ölèeri. e o qarî êve geli, êve
5 geldinèn nê dèller quyuyu qazan içine düşî. qarî şimdi sözde o dilenci ölsün dèye şetmiş uz gelmiş o çocuq yolda. “aç ben çok” demiş “bana bî parça ekmek”. “a var tobūda bî qolaç”. yiyē çocuq, ölèeri.

2.

10 bulğālādan biri bî quyu qazmış demiş “qapıyı açtınan düşüvèesin tūk orē” demiş. sōna bulğā qapıyı açî, aldırî kendini, unudîri, gene kendi. açî qapıyı ayānı soqmasınla düşèeri. o ipleri bağlāmışlar bağlāmışlar ep aşā inemiş o. sōna bağrımış “ayqırın filan peygambere”. sāde “bismillai” demiş. quyunun ağzına èline tutunuvèemiş. bunları annem annadîdi.

3.

bi qaracayı ūmuş. ūmuş ta qaraca “allāt’tan bana quvvet vèe” demiş. “can vèe de” demiş
15 “yavrulāma gidip tā bi kere görem” demiş. o da ona can verî yavrulāna tè... bu qaraca ūmaq en günāmış. çoq büyük günā. o dèmek şèedèemiş allah’a altı yedi kere tōle çoq ilenîmiş bu qaraca.

ANLATAN: Cevriye Osman, 72 yaşında

DERLENEN: a. Nenni, b. Güvercin ve Duvan Hikâyesi, c. İlâhi

a. Nenni

nenni dèdin salladın uyusun deye

yimedın yıdirdin büyüsün deye

ne qadar sèvindin yörüdün deye

haqqını helâl èt ölmeden annem

5 beni bu dünyaya getiren annem.

uyqusunu bıraqup südümü emzirdim

çabıq qonuşem deye oqşar sèverdın

ne qadar sèvindi yörüdüm deye

haqqını helâl èt ölmeden annem

10 beni bu dünyaya getiren annem.

yaşım yèdi iken oqula vèrdin

derse çalışem deye oqşar sèverdın

bilmediklerimi çabuq bildirdin

haqqını helâl èt ölmeden annem

15 beni bu dünyaya getiren annem.

annemin emeği çoqtur ödenmèz

sayfalar yazsam yine tükənməz

annem ölse bile emeği ölməz

haqqını helâl et ölmeden annem

20 beni bu dünyaya getiren annem

b. Güvercin ve Duvan Hikâyesi

o qōlāmiş duvanın yavruları vāmiş. aç duruymuşlar “altı tane yavrum var” diyèeri. e çıqmış güvercini qovalèè. güvercinin de yavruları vāmiş. o da qaçacaq yèr arāmiş. e gelī peygamberimizin omzuna qonuvèemiş. qonmasınla dèmiş “benim yavrularım vā, bu beni qovaleyèè” dèmiş. peygamberimiz de yeninin içine saqlamış onu, yimesin onu deye. e o da yalvarèè şindi “èy peygamber muhammed (s.a.v) efendimiz” diyèeri “qolver onu benim uşaqlarım açlıqtan ölüyor” dèeri. öbüsü de dèeri “benim de altı tane yavrum var” dèeri “öksüz qalacaqlar” dèyeri “nası qolvèrem” deyī “onun da yavruları var aç qalacaqlar öksüz qalacaqlar” dèeri. “ben senin uşaqłana etimden biraz et kesem de götür uşaqłana doyur uşaqłanı” diyèeri. andan sō kesiyèeri ondan birazıciq et vèrī duvana. vādıqtan sō yimemiş o uşaqlar o eti, yimemişlè. ama elal vèmiş ya o onu. -e sōna fazla fazla anladamèerim. vādı çünkü çoq şey oquyamèerim çoq şeyi oralanı-. da, bi duvan olmuş cebrail, birisi olmuş güvercin olmuş melâike, mikâil. biri mekâil biri cebrâil oldulā diyèeri. peygamberimizle berāber arqadaş oldulā diyèeri. kimse kimseyi qovalamadı bitta diyèeri. yavrulā da büyüdülè allaq’ın qudretinlen diyèeri. allah doyurdu onları diyèeri.

c. İlâhi

35 büyüklenme insanoğlu

ölmemeye çäre mi var

hazan olmuş bir gül gibi

solmamaya çäre mi var

40 aldanmayın mala mülke

ereceksin sen kümüle
tatlı canını azraile
v rmemeye  are mi var

45 d im y r r haq izinde
haqqı söyle h r sözünde
dört kişinin omuzunda
gitmemeye  are mi var

50 düşünmessin sen  l me
terk  tmessin sen dünyayı
yaqası yoq aq g lmeyi
girmemeye  are mi var

55 sen de git müslüman kardeş
iman, qur'an olsun yoldaş
qara topraga bütün baş
girmemeye  are mi var

60 azrail gelince sana
sözünü söyle can dostuna
 ıqıp teneşir üstüne
yatmamaya  are mi var

65 ec l gelince başına
acı qatar tatlı aşına

gidip musalla taşına
qonmamaya çäre mi var

70 ölüm dèmez bu genç, qoca
gelir bir gün ya bir gece
cenaze namazını hoca
qılmamaya çäre mi var

75 ecäl gelip seni göre
yaşın kemaline ère
zengin fakir hep kabire
gitmemeye çäre mi var

80 güz gelir döker yapraq
yüzünü örter qara topraq
kefin çürüyünce çıplaq
qalmamaya çäre mi var

85 altımızda taşlar batar
üstümüzde otlar biter
yılan çıyan yiyip yatar
yatmamaya çäre mi var

90 sair naci yazar kitap
günah değil işler sevap
münkir ve nèkir'e cevap

v ermemeye  are mi var.

(baq ne g ecik il hi)

ANLATAN: Naciye Osman Balkancı, 71 yaşında

DERLENEN: a.İlâhi, b.Türkü, c.Yemek tarifi

a. İlâhi

a.1.

y r qazılır d rin olur

qazıldıq a s rin olur

içine giren qaybolur

ah qalbimin ilk g cesi

5 ah ölümün ilk g cesi

qabir qurdu  acı olur

başlarımın t c  olur

ilk g cesi acı olur

ah ölümün ilk g cesi

10 ah qalbimin ilk g cesi

s vdiklerin qabrimi qazar

baş taşımda adım yazar

uyuyan dertlerim azar

ah qabrimin ilk g cesi

15 ilk g cesi ilk g cesi

ah ölümün ilk g cesi

bizim  vler ıssız qalmış
yavrularım  ksüz qalmış
20 onlardan ayrılmış varmış
ah qabrimin ilk g cesi
ah ölümün ilk g cesi

qabir  vler sıra sıra
25 qara topraq qara qara
qaranlıqta ışıq ara
ah qabrimin ilk g cesi
ah ölümün ilk g cesi

30 duman  ıqmaz bacası yoq
qalkıp qalqsam qapısı yoq
ilk avşamın esabı çoq
ah ölümün ilk g cesi
ah qabrimin ilk g cesi

35 ziy rete gelin gidin
duva  din s rin  din
qaranlığa ışıq  din
ah qabrimin ilk g cesi
ah ölümün ilk g cesi

a.2.

40 l yi l yi sen bilirsin h limi

senden başqa yoq bilecek hâlimi
sen yarattın cümle âlemi
yan anem bana genç mistafa'm dëyu

45 asan'a haber vërdiler
ağan öldü dëdiler
ne oldūnu bildiler
yan qardeşim bana genç ağan dëyu

asan qardeşim gëç qarşıma otur
50 ağan, memed'in evinde yatır
al beni evine götür
yan qardeşim bana genç ağan dëyu

ëlli ikidir benim yaşım
55 teneşire urdu başım
benim var altı qardaşım
yanın qardaşlarım bana genç ağanuz dëyu

gül qoptu dalda gül biter mi
60 ninemin yüreğinde acı biter mi
ninem sana biraqtım bir acı
yan anem bana genç mistafa'm dëyu

anem anem ğarip anem
65 sūdünü emdim qāne qāne
anem haqqını helal et bana

yan anem bana genç mıtafa'm dèyu

çıqtım baqtım tabudumu düzmüşler

70 üzerine kefinimi yazmışlar

qara yèrden bana bir èv qurmuşlar

yan anem bana genç mıtafa'm dèyu

anem deli olmuş gezer

75 tabuduma güller dizer

qardeşlerim qabrimi qazar

yan anem bana genç mıtafa'm dèyu

mezarımı yol boyuna qazın

80 gelen geçen bir fatiha okusun

mıtafa öldü dèyip yansın

yan anem bana genç yavrum dèyu

qardeşlerim gelin baqın

85 beni güller gibi qoqun

beni unutmayın saqın

yanın qardeşlerim bana genç ağamız dèyu

mehtim mehtim dèyemedim

90 ben yavruma doyamadım

bahtım seni göremedim

yan yavrum bana genç babam dèyu

yavrum seni biraqtım yanar

95 hevada uçar quşlar gibi yuvada
ben seni allah'a ısmarladım
yan mehti'm bana genç baban dèyu

bu dünyaya gelen gelsin

100 bu ölüme çäre bulunsun
sèvgilim gülmesin ağlasın
yan sèvgilim bana genç eşim dèyu

ben bir gül idim qoquldum

105 yā bal idim yuduldum
bedri ölmüş dèyip duyuldum
yan anem bana genç yavrum dèyu

aqranlarım beni gelip gördüler

110 ölmüş bedri dèyip döndüler
babam düşmüş görüp aldılar
yan babam bana genç bedri'm dèyu

anem ālamaqtır senin işin

115 on doquzdur benim yaşım
qara bahtım qurtsuz başım
yan anem bana genç yavrum dèyu

sévgilime uzattım élimi

120 dönüp baqışu büküü bélimi
ellere bıraqtım üç aylıq gelini
yan anem bana genç yavrum déyu

sévgilim bülbül imiş geldi qondu dalıma

125 qayın pederim kıydı tatlı canıma
huzur marşerde gelir yanıma
yan anem bana genç yavrum déyu

bedri senin güzelliğine qıyamadım

130 anamdan babamdan ayrıldım
senin tatlı dillerine doyamadım
yan sévgilim bana genç eşim déyu

yoq idi benzeri ve eşi

135 yédi oğlun en küçücük qardeşi
ciyerimizi yaqtı onun ateşi
yanın ağalarım bana genç qardeşimiz déyu

ablalarım gelip beni évden aldılar

140 aldılar götürüp astāneye qoydular
düzelsin qardeşimiz déyip döndüler
yanın ablalarım bana genç qardeşimiz déyu

kimseler qarışmaz bu işe

145 yazılanlar gelir başa
muradına ersin qaynam ayşe
yan anem bana genç yavrum dèyu

bu ölüm gelmez erkese sıradan

150 qısmet benim imiş çıktım aradan
.....
yan anem bana genç yavrum dèyu

ben anemin sevgili quzusu

155 dinmez yüreyimin acısı
böyle imiş başımın yazgısı
yan anem bana genç bedri'm dèyu

sebebi vücûdu pederim

160 bilemedim benim nedir qaderim
aşq ateşine düştüm e giderim
ağlama anem sil gözünün yaşını

ilk bahar geldi eriştik yaza

165 çayır çimen çıktı ya yüze
anem ben gidiyorum elveda olsun size
yan anem bana genç bedri'm dèyu

anem babam gayret etsin

170 ilâyi yazan cennete girsin

oquyanlar bir fatiha etsin
āmed_oglu bedri'nin ruhuna desin

a.3.

emrini tut allah'ın
175 tazelensin imânın
cennet_olsun durağın
tōbeye gel tōbeye

180 ulu qiyamet qopa
düz yola dere tepe
nice yollardan sapa
tōbeye gel tōbeye

saçlarına dön bir baq
185 qara iken_oldu aq
dünya seni etti farq
tōbeye gel tōbeye

adın_olmuş_iken_ulu
190 olmuşun nefsin qulu
işit_ey_insanoglu
tōbeye gel tōbeye

allah_adın_anmadan
195 azrail canın_almadan

can tenden ayrılmadan

tōbeye gel tōbeye

alt çenen qapanmadan

kefinin biçilmeden

200 teneşire yatmadan

tōbeye gel tōbeye

suyun qazan dolunca

kefin boylu boyunca

205 seni qabre qoyunca

tōbeye gel tōbeye

dört kişi almadan

musallaya varmadan

210 namazını qılmadan

tōbeye gel tōbeye

ölüp qabre girince

mankir nekir gelince

215 rabbin kimdir dèyince

tōbeye gel tōbeye

a.4.

bir ölümdü geldi büktü belimi

qırdı benim qanédimi qolumu

220 kesti benim dosta varacaq yolumu

ölüm sana nəçin çāre bulunmaz
hecal sana nəçin derman bulunmaz

şimdi biçmiş dūrülū donları
yaqasız girdiri hep anleri

225 azrayil alır hep canları
ölüm sana nəçin derman bulunmaz

ne baqarsın melin melin yüzüme
ölüm nişanı düşmüş gözüne
230 siyah saçlarını dökmüş gögsüne
ölüm sana nəçin çāre bulunmaz

anesi der ki qız oğul yarasi
siyah qaşlarının arası
235 hiç bulunur mu ölümün çāresi
ölüm sana nəçin çāre bulunmaz

tabudumu tahtadan indiren sensin
qoyunu quzudan ayıran sensin
240 anaları alıp yavruları meleden sensin
ölüm sana nəçin derman bulunmaz

çiqın baqın benim tabudumu düzmüşler
üzerine kefinimi yazmışlar
245 qara yerden bana bir ev qurmuşlar

ölüm sana nəçin çāre bulunmaz

b. Türkü

b.1.

gezi bağlarından gice geçilsin

qurulsun masalar raqı şarap içilsin

250 qurulsun masalar raqı qonyaq içilsin

herkeş alsın səvdiğini geçinsin

atma anem atma beni balqan ardına

kimseler yanmasın anem yansın derdime

gezi bağlarında dolanıyorum

255 qaybettiğim yârimi anem bulamıyorum

gelene geçene soramıyorum

atma anem atma beni dağlar ardına

kimse yoq yanacaq anem yansın derdime

kimseler yanmasın anem yansın derdime

260 gezi bağlarında bir top gülüm var

ëy allah'tan qorkmaz sana bana ölüm var

ëy kimseden qorkmaz sana bana ölüm var

ölüm varsa şu dünyadan dönüm yoq

atma garip anem beni dağlar ardına

265 kimseler yanmasın anem yansın derdime

b.2.

qarveler önünden gelir geçersin

ne beni alırsın ne vazgeçersin
savura savura sigara da içersin

270

qarveler önünde lambalar yanar
lambanın şalgasına gelinler oynar

qarveler önünde zincirli pınar

275 içmedim suyunu, yüreğim ona yanar

b.3.

elif dedim ne dedin
qız ben sana ne dedim
quş qanadından qalem olsan amman
ah yazılmaz benim derdim

280 elif'in ecesi var aman

gündüzün gicesi var
ilişmeyin genç gelinlere amman
gelinin qocası var

285 elif'im noqtalandı amman

askerim çoqçalandı
yetiş anem yetiş babam amman
ah mezarım tahtalandı

b.4.

290 bir bilinmez derde düştüm

oğradım sêvdaya ben

Zeliha Bekir: yazma sen iç ore, o şindi atırlamā çalışèeri.

Naciye Balkancı: bilèerim ben onu ama...

Z. B.: p̄tlēni unutmuşuq, sıraya qoyduramèeriz. istedim allah için dèeri.

295 N. B.: ya ya, to.

Z. B.: e yoqsa emine'ye şèediriz onu, yazdırız.

N. B.: benim aqlıma da gelecek o be.

vèrir malının zekatını

az biraz allah için

300 Z. B.: ayır tē tobunda o. onda ya o ba!

N. B.: ya

Z. B.: tobunda o.

N. B.: ya ya, tobunda tobunda.

Z. B.: onu şètmezse, aqlına gelmezse emine'ye şèttircem ben.

305 N. B.: bir bilinmez derde düştüm bir p̄di. òradım sêvdaya ben.

Z. B.:ben yoq, ben toplayamaycam onu qayrı.

N. B.: baq baq, dū şindi.

Z. B.: üzme qafanı üzme! bu qadā yetecek.

N. B.: āyır, dū dū dū.

310 Z. B.: novqut azır, şèèedebilisen söyleycez qıza. “geldim qapına” o nası?

N. B.: tē ben onu, onu aqlıma getimē savuşèem.

Z. B.: to şeyi sōleylim: pençeresi...

N. B.: yeşil pēde mi?

Z. B.: baştan òle mi söylenèe o? o öbürünü bıraq, onu bilemeycez biz.

315 N. B.: dū şindi, onu unutmaylım biz.

Z. B.: onu sen, o çoq islâ tūkū, nasılsa ben unutmuşum.

N. B.: nasıl nasıydı o?

Z. B.: e t̄e ben unud̄ēm onu. geldim qapına v̄er malını zekatını biraz allah için, onu yaz b̄i tarafa da.

320 N. B.: baq baq, d̄u şindi.

Z. B.: bende güven yoq onda.

N. B.: derde d̄uŝt̄üm, to o.

Z. B.: ema derde d̄uŝt̄üm to geldim qapına tonun ilâyisi başı yoq.

N. B.: onun iki p̄idi o õle.

325 Z. B.: ikinci p̄it̄ o.

.....

N. B.: aşme abum̄inde çoq s̄õl̄edik bu t̄ük̄üyü.

Z. B.: e bil̄ēm ben becanım. ben bil̄ēm ama yoq qayrı.

330 N. B.: benim qasetqamda var o! magnit v̄a mı sende getircem qasetqamı. ovv onu da alac̄adım ben ama. keşke cebime qoysaydım.

Z. B.: bunl̄a yetecek yetecek.

N. B.: pençeresi yeşil perde...

Z. B.: õle dil:

pençeresi al yeşil perde

335 a sen mi qoydun beni derde

a sen mi qoydun beni derde

oyna gülüm oyna...

sen bilm̄ēsin mi bunu? adi ben onu avşama s̄õleycem ona. başqa v̄a biricik.

N. B.: a çal baqalım ben de işidem onu. sen gene yaz.

340 Z. B.: yazma!

pençeresi oymaq oymaq

a iç olur mu yâre doymaq

a iç olur mu yâre doymaq
oyna gülüm oyna sabah olunca

345 N. B.: işid̄idim ben bunu ama çald̄im yoq.

Z. B.: pençeresi bēş parmaqtan
a öldüm geŞtim yalvarmaqtan
a öldüm geçtim yalvarmaqtan
oyna gülüm oyna avşam olunca

350 N. B.: ben yazcam onu senden.

Z. B.: sarsam seni günler dovunca,
öbūsü sabah olunca

N. B.: ben çoq çabcıq uyduruvêrêrim.

355 Z. B.: dū dū, uydurêsin ama sarsam seni sabā olunca öbürü, bu p̄iti de gene günler
doğunca. unutmuşun sen onu.

N. B.: işitmişim ama...

Z. B.: ayır becanım bunca sōlēdik e! biz bī qarı tā vādı zīnep abu. zīnep abum. onu da
gōmedim bayādan beri.

.....

360 bu çilleyi çekmeye mi

gelmişim dünyaya ben

dervişlere tekke verilmiş

sérhoşa meyhaneler

365 yürêğime ateş düşmüş

ciyêrimi pareler

üç güzeller giyer allar

biz giyelim qāreler

370 yüregime ateş düşmüş

ciyerimi pareler

.....

N. B.: sabahın sehrinde ötüşür quşlar

kendi dillerince tekbire başlar

375 uyan uyqusunda çoq güzel gözlerim

uyan deye vaqtinde qalq niyaz  yle.

Z. B.: e t  benden yazmışın sen  nu.

cennet bahçesinde dopdolu yemiş

onun yemişini yiyen mi olmuş

380 onun yemişini gören mi olmuş

cennetin qapısını a a qoymuşlar

n ri qızları se e qoymuşlar

melek dallarını biçe qoymuşlar

Z. B.: o şeye uy eri, şu cennetin ırmaqlarına

385 N.B.: cennetin bahçesinde dobdolu g ller

g llerin qoqusu dünyaya yeter

te yazmışım  nu ben burç. bi de tuquq il yisi var te:

tuquq tuquq ne  tersin

yazın gelir qışın gidersin

390 yöne yöne  ten tuquq.

b.5.

alma dağlar  alma benim  ahımı

benim  ahım d yı taşı eridir

gözümün yaşı susuz dərmen döndürür

395 qullar ölüp öksüz uşā qalmasın

bu dünyada yetim adı olmasın

bizim yərin dereleri geç gelir

avşam olur qardaşlarım aç gelir

bu dünyada yetim uşā qalmasın

400 bu dünyada ösüz adı olmasın

yüksek tepelerde arman savurur

üvey anem üveylini ayırır

üvey babam ciyerimi qavırır

405 bu dünyada ösüz uşā qalmasın

c. Yemek Tarifi

ëkmē qarèésin töbele kesèésin onları pāça pāça tôle küçük yapèésin topalaq yapèésin sōra qabarèeri pişirèe, yimītalayesin üstünü. qolac böyle, qarèésin mayayla amuru sıcacıq suyla. qabādı mı küçük küçük kesip töbölə topalaq topalaq dizèésin cızlama gibi sāna. tōle.

410 yimītalayesin üstülēni. şey de ekèesen çöre otu. çöre otu da ekèesen üstüne aqına qolaç olèeri.

ANLATAN: Zeliha Hüseyin Bekir, 74 yaşında

DERLENEN: a. İlahi, b. Masal, c. Mâni, d. Gelin alma, e. Atasözleri, f. Ekin Ekimi, g. Macın Yapımı, h. Yemek Tarifî, i. Aydaşıklık, j. Yorgan/Döşek Yapımı, k. İpek Böcekçiliği, l. Yastık Kırmak, m. Türkü.

a. İlâhi

a.1.

şol cennetin ırmaqları aqar allah dèyu dèyu

çıqmış islam bülbülleri öter allah dèyu dèyu

aydan aydıdır yüzleri şekerden tatlı sözleri

5 cennette huri kızları gezer allah dèyu dèyu

sallanır tüy ve dalları qur'an oqur hep dilleri

cennet bagının gülleri qoqar allah dèyu dèyu

10 kimler yiyip kimler içer hem melekler rahmet saçar

idris ne bi hulle biçer sübhanallah dèyu dèyu

yunus emre var yanına qomadı gül yarına

yarın allah dîvânına varam allah dèyu dèyu

a.2.

15 sorduğum sarı çirdeme

senin benizin ne sarı

ne sorarsın  y derviş
haq qorqusu çekeriz.

20 sorduğum sarı çirdeme
size nemaz var mıdır
ne sorarsın  y derviş
yel  estik e qılarınz

25 sorduğum sarı çirdeme
size cennet var mıdır
ne sorarsın  y derviş
cennet cömert y ridir

30 sorduğum sarı çirdeme
size cehennem var mıdır
ne sorarsın  y derviş
cehennem nekes y ridir.

b. Masal

b.1.

35 şindi yaşlıca b  deliqanlı  ocuq ızlanmış böle yolca. d miş “şurda bi abt z alem ben,  ğleni
qılarınz”. s na dere boyundaymış o. dereden de b  alma düşmüş il ki tarafta. o almayı
dişlemiş o  ocuq. abt z alıqa. ama ışmamış i . s na accıq su gitmiş içine abt zi almış,
bitimiş, gitmiş derenin boyunca boyunca. almanın s bini bulmuş. o almanın s bine d miş
“ben şu almayı dişledim, bana onu elal  t” d miş. “ tmem” d miş o da. “bana  c sene
40  ıraqlıq yapacan” d miş. “e yaparım” d miş o da.  c sene yapmış ona  ıraqlıq. d miş “t 
oldu  c sene qayrı elal  t bana”. “ tmeycem” d miş gene. “benim b  qızım var” d miş

“gözleri gōmèeri, qolları yoq, ayaqları yoq, qulaqları işitmî, bî çotuq” demiş. “onu alısan demiş oqut elal edecem.” iləsi bōle qızla güvè gōmezmiş birbirini düğün bitmiş. düğün bittikten sōna güvè qoyèller, qoyāmişlar. bi de baqıvèese qıza, sūret. cennet gelini gibi bi
45 qız. da iç ona uz dūrüz baqmadan dīmeden sabā çıqmış. gitmiş dedeye demiş sōna, “sen bana” demiş “bōle dèdin”. o da “ben sana epsini yanlış sōledim onların” demiş. ona iki tōba ĩbe. iki ĩbe altın vèemiş. “ade varın qayrıqın ev yapın, yūt alın, yaşayın” demiş.

b.2.

50 birisi tūk birisi bulğar on dōt yaşlānda tōle tamam yazın oynāmişlar oynāmişlar dil mi tē siz genç oldunan nası toburalāda oynādınız topla mopla şeylēle. da onlā da oynāmişlā dèemişler bizim şindi senival var ani alaf qoyèez, yuqarı tavana basambaqla çıqèeriz. siz nası dèysiniz avul içine bizim bilmem, ahır dèysiniz orē biz “avul içi” dèyèez ya da “dış avul” falan. da, orda senivallāda saman sab dolu, yomca dolu dōd bēş çocuq yatımişlar. o
55 senivalda bir avşam uyūmuşlar. çoq öyle isle geçinmişler. bulğā vāmış ara yèelēnde biricik tūk tē var çoq isle geçinmişler çoq isle. şimdi böyle avşam üstü iləsi èkmek yapāmişlā tepsileri olsun bide fırını vā tōbōle qocaman fırınları gōmedin mi onları sen şeylèede televizurda görèesin. da onları yaqıp yaqıp tepsisi olan tepsinin içine qoyèeri aççığ bir amır qabarèeri onlā atèesin sōna fırın isle yandınan paysındınan dibi isle qızarèeri onun qayrı
60 atèesin onları. tepsi yoqsa tōbōle isle sūpüttürüp bî qaplā vā misî qapları sūpūge yapèller ıslayıp onu sūpürellèe fırının içini bōle küllü qalèeri ama qalsın o küllē, kül insana bişey yapmèeri, yīdiler yapışsa da. ama onlā qīmızı tuğla gibi olèeri o èkmeklèe qızarî. da avşam üstü şindi anğısı varı gidèeseydi yarım èkmek şèdemiş, qırıymış evden sıcacıq tamam fırından çıqādınan yarıp onu tuz beber èkèemiş ona. ani ben būda nası tuz beber èkèem
65 bide qoqulu ot, òle èkèemiş. kimisinde de qoyun, kèçi oldunan inek içine qoyāmiş bî qoca dōmeç pīnir, e çıqāmiş. e o dōt kişiyè o yarım èkmèe bōle pay edèemiş onlara. òle isle geçinmişler -baq bulğādan tobu qadā bişey ayımazmışlā-. bulğā da getirimiş ona onlā da getirimiş. osmanlı zamanında. òle geçinmişler òle geçinmişler. sōna nolmuş onlā bilmem de torasını napmışlā da bilmem. “òle geçindik òle geçindik ama” demiş “ille velākin
70 tūksün” demiş ona bulğar.

ama bunu benim aqran qızı vādı onun, onun bubası demiş. baq. osmanlı’ya aççıcıq èemiş o. qaçınıcı seneler olacaq o bilmem. bēki otuz, otuzuncu senelē tō aralāda.

b.3.

75 bī tāne deli adam vāmiş. ōmana gidèemiş o odun kesmē nacaqla. arabası da ağaçtanmış sāde iç īsēsiz. īser yèrine ağaçtan īser yapāmişlar. “qara araba” dèedik onlara biz. odundan qara araba. onlara iki manda qoşāmiş. mandayla gidēmiş nacā qoyup ōmana. ona, “èy seni öldürülē ba, dövèèlē ba” dèemişler. “qōqmam ben, öldūmez beni kimse ben dōru yoluma gidèerim” dèemiş. doldurup arabayı ızlanıp gelīmiş kimse gitmezmiş onun yanına.
80 getirīmiş, “noldu ba ismail ağa getīdin mi, geldin mi?” “tī” dèemiş. “e nası qōqmadın mı?” “āyır” dèemiş “ama tehlikeden qorunmalıdır” dèemiş.

e gelip sōna ève -fiqarālıq ōqut- kesip kesip nacaqla, kimisini qısa kimisini uzun, ilēsi peçqa yoqmuş. kimisinde aççiq paysınmış olmā peçqalar. qısaları peçqayla yaqāmişlā, uzunları “kemer” dèller, “bacalıq” dèller uzadıp uzadıp onları yaqāmişlar. kemerde,
85 külhanda. külhan vā bōle külhanı çoq çoq yaqıp bōle qızarıp şetip külhanın içine sōna èkmek, tè qarıp pişirīmişler külhanın içinde.

b.4.

bī düşmana dèmişler “çiq ta allah’ı kes, öldür allah’ı” dèmişler. o da çıqmış çıqmış çoq
90 yuqarı qadā çıqmış. bī süngü almış, bıçaq. süngü dèller bōle. bilèesin e sen askēlède. da çıqāqa çıqāqa allā da balī qoyūvèemiş onun şeyine, ūruna. qanlanmış, kesmiş o onu. ōdan anlamış o da diyivèedinēn bıçān ūruna. “ah” dèmiş “ben geldim qayrı kesmē”. “qanmassanız tè bıçaq ta qanlı”, inmiş yère. “aa” dèmişler “qayrı kesmiş onu”. sōna balıq ta dèmiş şeye, allah’a “sen” dèmiş “bunca ayvan var inek bilmem ne” dèmiş “qoyun, çoq
95 bī onları qoyamadın mı ūruna da beni qoydun balī. ben de sana qayrın” dèmiş “bıçaq vèemem e bu dünyātta” dèmiş. onuştan da bıçaq vèememiş allā balā. sudan çıqtınan bittā ölüp, yiyèesin. anladın a şindi. bu şindi bī masal. ben bōle şeyleri bèllèerim.

b.5.

100 bi pādīşānın üç tāne qızı vāmiş, o qızlar qayrıqın yaşlanmışlar. yīmi yaşında lâzım èvlensin bōle yīmi bèş yaşında. onlar olmuş, biri otuzu geçmiş, biri qīqı geçmiş, yaşlanmışlar.

bubası dēmiş “ben sizi qayrı evlendirem, vèrem qayrı” dēmiş. òdan e nası şèdecez, o kendi de pādişāmiş a, sarayı vāmiş onun. bütün vèemiş onlara. a! baştan baqmış üç qāpız. üçüne de vèemiş onların bōle. kesmiş qoca qızın qāpızını, bütün vaqtı geçmiş, yinmemiş. bi qabın
105 iki yanında qalmış bōle anlèsin e. sōna öbürünü kesmiş. o da paysınmış geçmē. tamam töböle, o da geçmē paysınmış. küçününikisini kesmiş. küçününikisi tāze qāpız, ani nası alèez satın. bōle parıs parıs bütün islā, biyenmişler onu. aa dēmiş bu qızların vaqtı geçmiş qayrıqın, ikisinin. da, “öbū küçüne bāli, onu bāli vaqtını geçimem bāli” dēmiş. vèemiş onlara birer alma. üçüne de vèemiş. o, pādişā oldūna sarayları vāmiş onun bōle. saray
110 büyük, ordan geçemiş ehāli tē pazālıq gōmē, onu bunu. dēmiş “bütün kövün içinde ne qadā çocuq vāsa, geçsin benim sarayımdan”. qızlara dēmiş “angisini biyeniseydiniz, bī şey uracānız ona, bir alma”. ūmuşlar epsicī. e en küçū de ūmuş bōle bir alma. o çocuqlāla evèemiş onları o. sōna, qafam tē qarıştı. gidellē märebeye. märebe yapmā güvëlē de. askeri vāmiş o patronun çoq. paşanın, pādişānın. gidemişler märebeye beygılēnle, süngülēle. o
115 küçū nabāmiş şindi. bī atı vāmiş onun pinivērimiş atına. qoyāmiş süngülēni. küçük güvē. o beygirine uruvērimiş bī qamçı. jıvv yapar. da gidēemiş. jıvlāmiş, o öbülēnin -askeriye büyük e öbū güvëlē de onlāla qarışiq- onların yanından geçēke onlar onu iç tanıyamazmış. qūşun gibi gidēmiş. böyle vıjj. varı gidēmiş ileri, beygirini soqāmış bī çamır içine, bī bataq içine, küllük içine bōle. bī qır beygiri vāmiş. da “ēyy” dēmişler. o zaptedīmiş orasını
120 çabcıciq. o askēler gelince, bī çocuq, bī güvē zaptedīmiş orasını. ama onlā tanımazmış onun kim oldūnu. sōna bī yēre tā ızlanmışlar. o gene ızlanmış, gene bōle yapmış. da ileri vādınan gene dūmuş. baqalım nabacaqlar. o gene zaptetmiş töböle qasabaları, kövleri. märebelikte nası bayrā dikeller ben gittim deye. o da sōna üçüncüye vādınansını gene yapmış gene bayrā dikmiş, şetmiş. da, söylemiş sōna pādişāya “ben baq bōle yaptım, şōle
125 buralāda beni kimse annamadı”. eyy onu bütün çoq sēvmiş, en küçük güvēsini. töböle bī, abbam annadīdı bize bunu. “adi ba abba, annatsana ba abba”. tōle. şēdēdīdı bize. “küllü beygī” dēedik. şindi kül içine, çamır içine soqāmış o beygiri gidip tē de. da “adi ba abba küllü beygir annatsana”. uşaq biz becanım. emirço gibi tā bile küçüküydük. da bōle.

130 c. Māni

c.1.

ūmüklü ūmüklü

vrasqası dūmüklü
sizin mällenin çocuqları
irisi ufā sümüklü

135

c.2.

āparım tāparım
gökten yıldız qāparım
senin gibi mānicileri
kenefe ibrik yaparım

140

d. Gelin Alma

d.1.

Zeliha Bekir: ilēsi biz küçükke, bu da ēdi onlara. şindi ben āliye abuma sōsam āliye abum da ōle söyleycek. ani dūnler paysınīdı salı gününden. salı avşamı sen bilēsin e.

Emine Beyti: pazar ētesi aleyolar gelini arabalāla. beygir arabalānla alīdılar.

Z. B.: öküzlēle.

145 E. B.: yaa tā ilēsi, inekle, mandayla. bizim sıramızda beygir arabalānla.

Z. B.: ben öküzle, ben öküzlere bindim. bī çadır yapādılar arabanın üstüne, bī kilim yayādılar onun üstüne. gidēdilē gelin almā. gelini getirike anğı soqaqtan geldīni gōmē, nerēē geldīni gōmē.

E. B.: başqa soqaqtan gelēller.

150 Z. B.: gidēke başqa yēeden, gelīke başqa yēeden.

E. B.: sōra o aqşamı qına uruyellā geline.

Z. B.: töbōle oturēllē, yastıqları qoyēller içeri mi dışarı mı yapādılar? bī gelini qoyēller, iki yanına sādıqları qoyēller, qādaşları.

E. B.: onlar gösterēē televizyonda. vaŋ ōle köylē vaŋ.

- 155 Z. B.: da, òtèller onların üstünü. ben de küçükke gödüm. yōğan mı òtèdilè bõle şèédèller. sōna qına urèller bõle ellène. ayaqlāna urèller.
- E. B.: salı günü. o aqşamı qına uruyelar. salı günü bidā düzüyolā gelini.
- Z. B.: saqız yapādılar töböle iləsi. qaş yapèller ona, qına yapèller.
- E. B.: saqız. güzelleştiryolā gelini, giydiryolā. avşamsı dūn. devrisi günü sādıç alıyolar.
- 160 Z. B.: davullāla, zurnalāla böle. çocuqlar gidè bilèzer almā.
- E. B.: tā devrisi avşamı gene dūn. tā devrisi günü gene dūn. pēşembe günü. o günü qayna, ādı asılıyo. ādılar, bāşışlar vèriliyo. aqşamsı güvè qonuyo. cuma günü gelini yine giydiryolar. çiz baqmā geliyolar o günü. cumètesi, pazar üç gün.
- Z. B.: içèlere baqmā. qonu qomşu gelèeri baqmā.
- 165 E. B.: bir afta dūn, çiz bakıyolar.
- Z. B.: baqalım neleri vā. uçqū, bõle işlemeler, çevreler, gölmekleri... asèller onları bõle.
- E. B.: bāşışı varsa meselā. ne dèdiler ona mā?
- Z. B.: onlā da vèreller. kendi olanlāna. anteri manteri.
- düğünlerde yemek yapıyorlar mıydı?
- 170 Z. B.: tī. baştan töböle qocaman somonlā yapādılar. o somonların üstünü gēciklèdiler bõle. sōna kesèdiler küçük küçük onları. bī qarı çıqadı. köv içine. “ībe” deèdilè. bī önünde bī āqasında ībesi var. birinde somun var. pāça pāça. èkmek dādè. yoq şekè mekè, fiqāralıq. tobu qadā bi dilim, yarım dilim vèrèè vèrèè. onlā da bī sān un vèrèeri. fiqāra bir insan ayqırèller.
- 175 E. B.: gezèè ya?
- Z. B.: gezèeri köv içinde.
- E. B.: baştan dūne çağrılıyo ya. ona un vèridiler.
- Z. B.: bī fiqāra ayqırī dūn èvi. çocūn tarafı. ayqıdıqtan sōna tē yapèller e dūn èvi qolaçları şeyleri, èkmekleri.
- 180 E. B.: tā zenginlè büyük qolaç, gēcikleyip; faqılèè tā küçük yapadı.

Z. B.: bî basma taqādılar o qarıya. o basma, çevre çıqādı. er āneye gidēdi. dūne çirèem dūne çirèem. ilēsi. sōna biz yetiştinèn birē bonbon vèridilèè. şindi qayrı bonbon da qalması.

E. B.: bizim būda yèmek vèriliyo.

185 Z. B.: keşkek yapèller, qabaq, baqlava, aqaşı. cuma avşamı.

E. B.: évde geleni doyurudulā, sini qurup.

Z. B.: köv dışından gelise sini qurèllē. köv içinden.

E. B.: ben meselā būn dūne gidēsem bi tava, tēpsi pide götürüyom pide.

Z. B.: dolama.

190 E. B.: ya baqlava ya pide. o aileye yīmi, otuz töböle pidelē toplanīdi.

Z. B.: dūn évine getirèè qonu qomşu.

E. B.: sanqi zela abu tā īdi o sıralā...

Z. B.: sōna benim qādaşımda olmadı bittā öle. qādaşımda, qaçta oldu onun dūnü bilmem.

E. B.: benim dūnümde çat pat getirildi.

195 Z. B.: getīdilèè tōle şey fide, maqaron, pirinç... paqet paqet ālem getīdi. şindi onlā da yoq.

E. B.: bittā bitti epten bitti.

Z. B.: şindi bulgālā dūn yapmèeri. tē tūklède de bizim sülüya'nın çocū dūn yapmadı. ayqır dēdim ba ayqır on bēş kişi torē genç. gelin gīsın bi gelin urbası. tōda bī şey yapın emen accıq ba. tō parālāla dūnü ödeycēdin müziqayı falan. yapmadı ba!

200

d.2.

baqlava yapèllèè, dolama... “geze”. bī qız tarafına bī çocuq tarafına. ben geldinèn de vādı ama ben şindi adakövü'nden oldūma ninem, bubam öldūne biz yapmadıq öle geze. geze yapāqa şindi ayqırèller bütün ısımlara, qomşulara. gidèesin çocuq tarafına. adamlā da gidèè qālā da gidèè. qālar yèmek azır edèller epsine. çōba baştan, sōna fasile olacaq. şindi et çoq etten yapèller yānı. oqut fasle qoyādılar sāde. fasle, dolama, keşkek, qabaq aşı, lānaşı, qara aşı dèllèè bī de. nişastadan “qara aşı” yapādılā. qara aşı dēyèè adaköylülē ep devam

édèllèè. şindi “îşî aş” dèller ona. da, yapèllèè bûdan qâlar bizim ısımlara vèrèller, adamlara.
qâlar varı gütümî adamlara. o tepsileri, sânları, dolamadır, şeydir. adamlâ gütürî adamlara.
210 qarî gitmesin oreş. şindi qarışîq ē şey.

d.3.

fenèle dūn yapādılâ. dūnler òqut olūdu üç avşam. sòledik e ilēsini. o üç avşam qına
gecesini baştan òqut az insanla yapādılar. accîq oynādılar òle qızlâ mızlâ gelinlè. ikinci
215 avşamı bittâ fener qoyâlar iki başa. iki mi üç mü fenè qoyâlar. fener ayazına qoca damlâda.
dam içinde. dam déeriz, évlerin üstü var yuqâda. aşâsı dam. ayvan qoymâ. iki qat onlâ
meselâ. yuqâsında îsanlâ durèeri, yaşèeri. aşâ ayvan qoyèller. mağza, lâna, beber qurèller
orè fiçılara. qoca fiçılar olūdu. qabaqlânı qoyèllè qışın îsanlar. bozulmè, orası qocaman,
geniş. taştan, duvâdan yapèller onları. yèr altında o.
220 lamba qoyèller fenè, şılasın dèye. çoq bilen gelinlè, tâ yaşlıca gelinlè, qâlar tûmbekle
çalādılâ bòle. gelinlè de oynèllè bòle. gelin donu giyip oynādılar. birinci avşamı, ikinci
avşamı ep oynèller. iki avşam dūn olèè mâzada. qaranlıqta.

d.4.

qızın bubası ninesi arabaya pindirèeri. sòna gelèller gòmesin yolları dèye òle çadî yapèller
ona. adet o eskiden òleymiş. eskiden qızlâ çıqmazmış a tâ eyy iki yüz sene ilēsi. sòna
225 getirellè gelini beri. bî aranı qoyèllèè arabanın önüne. sòna gelin inè, bî postu qoyèeri onun
üstüne, basıp gelèeri qaynatanın elini öpèeri, başqa qaynatanın qâdaşları vâsa onların da
elini öpèeri. bide bî mısaf qoyādılar qoltu altına. bî qoltunun altına èkmek. içeri gîdirèller
bittâ gelini. gelin urbası eski ani işlemeli. aqça yoq, qîmızılı. “sîmalı” dèedik onlara biz.
aççîq bèeki oturū mu otūmaz mı. o èkmè sòna pâça pâça dîşâdan gelenlere dâdèller.

230

d.5.

ben uşaqqa bide görüydüm burè bî qoluna èkmek bî qoluna mısaf qoyādılar biz uşaqqa
görüydük. da onları alıp elinden içeri gîdinen, bî sâna macın qoyāmışlar aççîq iki qaşîq
macın. da, o macını gòdüm ben ama neden ötürü yapāmışlar aberim yoq. soq pâmaqlânı

orē, soqéller. gelin, qapıyı bıléè, dış yanını bõle. aşā qadā toplēri. macınla bılèèri qapıyı üç
235 kere. ben yapmadım òle şèy.

güvè qoyāqa gelini bıraqéller içède yalnız. güvèyi içeri qatèllè. qaqāmıř tóböle bilèzeri
qaqāmıř kimisi bıçaqla saplāmıř güvèyi āqasından.

d.6.

240 dūn yapèller gelini getīdinèn ani gelin alıcı gelèèri alèèri ya. òle otutturèller içeri bi yastīn
üstüne. qoyèller, adet yerine geçsin deye bī sādıç qādařını qoyèller. üstüne bī yōğan gibi
bişey òtèller udela gibi. aççıq tóböle sallèller onları bõle. ilāyi oquyèller, qına urèller.
gelinle qrasnik yastıq üstünde oturè ya onlā şimdi. iskembe yoq yastīn üstüne -tóböle
qocaman duvālāda yastıqlā vā, bõle yımşacıq yastıq nède, sōna paysındılar tū yastī
245 tavıqları kestinèn tū doldūdular içine- salladılar. bide bī tūkū çalādılar ilāyi gibi. bõle
salladınan duruydu. qınayı azır edèèdiler burè. gelini āledèller òqut.

urun qızın qınasını

ayletmeyin anesini

qızın qınasını uruqa ninesi de ālèèri. òle dedikçe o qız çoşèèri, isle ālèè ba. sözde cūmbüş
250 yapèèsin o da çoşèè. nası biz baqāqayım şeylere, ben bõle òsüz būdüm ninemi bubamı...
duramèèriz òqut ta īsanlā tóböle dūnde sözde geline qına vurèller ama ālèllè. da, bide bõle
qınaları şèèdike tè sizin nası yapèller pañçalāna para qoyèller, bālèller bõle. da nası deèdi
onlara.

aq baqırlar susuz qaldı

255 yüksek èvler qızsız qaldı

urun qızın qınasını

aylètmeyin anesini

hu dèyelim hu dèyelim

e. Atasözleri / Deyimler

īneyle quyu qazmaq

260 işkil ėtmeycek çotuq araba devirir

ne īlik ne kemlik

ayānı yorganına göre uzat

öküz öldü otaqlıq ayrıldı

qulāna küpe olmaq

265 āmut dibine düşer

dünkü bñnküne uymaz

ğavurun dostluğu diz qapāna qadādır

geçmiş yāmura geçmiş tekne

domuz derisinden post olmaz ğavūdan dost olmaz

270 sıtmaç darılmış da köylünün haberi yoq

astalıq şaşırtrrèèri ölüm düşürèè

avılın dayağı var qulağın qulağı var

yatan sığır saman istemez

çok laf dermende yaqışır

275 qorunan göze çepel düşer

bilene bī qaz, bilmeyene manda bile az

īsan atır içi çī tavıq da yir

at beslenirke qız istenirke

f. Ekin Ekimi

ekin başā ğōmedin mi būda? a ben şindi başānı annadcam ama o. ilēsi biz küçükke öküz
280 vādı bizde bir inek, bir öküz. gidēdiler tālaları sürūdüler bōle. sūdükten sōna, bildīqı çıqmış
ėkinden biraqellē bōle. o sürülmüş yere atellē bōle ėlle. şindi maşınalāla ėkeller ama oqut
ėlle ateller. bī tīmıq, şey sūğü çekeller ona. bittā bırakeller onu qıra. bōle qış geçē

üstünden, ilēki seneye gene bŷyēeri, ēkin olēeri. gidēeri qālar, adamnar ēkin biçmē. bōle
oraqlāla. bōle ēlliklē vā. bizde bile vā ēllik bōle pāmaqlāna geçirēsin. kesmesin ēllēni
285 deye. āçtan pāmaq yapmışlar ona bōle. da, onun bī ğağası vā. bizim tavanda vādı bile. ben
tōle ātırā, atmadıydıq qoca abbaların ēllikleri duruydu. da, oraq ta vā, bōle kesen. em
doldurup paņasını qoyēsin yere. biçēsin o ēkini bu qadar olēē. biçēsin biçēsin,
qoyēsin. en isle yēlēnden, yŷsek yēlēnden ya da çavdāla bī ip gibi yapēsin o şeyi.
bālēsin onları demet yapēsin. yivēller onları tālalıq içine bōle. demetleri yivēllē yivēllē.
290 accıq yēllenēeri onnar orda. bir afta, iki afta. sōna taşıyēller onları āmanlara. burası
āmanmış. yayēller yayēller onları. bittā arabayla āqasına çotuq, dŷven qoyēllē bōle.
gezēller saman yapēller o şeyi. saman olēē ayvanlara yimē. tēne de aşāda qalēē. tēneyi
sōna sŷpŷrŷp, temizleyip yeniden gene ēkin olēeri. un ŷdēllē dēvende. qaya vāmıŷ ilēsi.
bōle su dēmenleri yanı başında. maşınalā yoqmuş ilēsi. bōle ani yazovilē var a qocaman.
295 onu bī dere gibi aqıdımışlā bī tarafa. da, o su ep gelimış gelimış o qayayı çevirimiş. tōbōle
sini gibi qocaman qayalar. accıq ēkin qoyāmıŷlar orē. tō su dōndŷrŷmŷş to qoca qayayı. da,
ondan ēkmek yapāmıŷlar. kepē de içinde imi de içinde. aqça bōle pazı yazmā, bilmim
nabālāmıŷ ōqut. aqça un yoq. da, tōle annadīdı abbam. bide annadīdı o ēkin bŷdŷ mü bu
qadar oldu mu biçme sırası geldi mi yeşil gibi ōle tamam olēeri. itiyar dede ēvden
300 gidemezmiş qıra. “çocŷm” dēmiş “geti bana bi ēkin de baqalım”. başaq ani bōle başanı
gōrēsin e sen onun. o başā geti de sayalım baqalım dēmiş. sayāmıŷlā tēne. o başaqta, bōle
bī başaqta baqalım kaç tēne olacaq? qıq tēne olŷmuş, qıq bēş. otuz sekiz. ah dēmiş isle
bolluq olacāq. bī başaqta çoq tēne çıqtınan çoq bolluq olŷmuş. az çıqāsa, bazı çoq yāmırlar
yāyāmıŷ, o başaq boş qalımış. yimi tēne, on bēş tēne. aa quraq gidecek bu sene, açlıq
305 olacāq dēmişler. tā baq ēkin biçilmeden annāmıŷ dede. tobunları ep işittim ben, küçŷktŷm
ama baq tē bellemişim de onları. ya tonları ōle annadīdı.

g. Macın Yapımı

ōmanda āçlā vā bōle qımızı qımızı küçŷcŷk küçŷcŷk. toplamıŷlar onları macın yapmışlar.
310 ōdan soqaqta geçēke geçēke, ayşe dēdi “ben alcam bī qilu şey, ben alacam”. aldı bī
küçŷcŷk baqıra şey. dattıq onu ā iç tatlı dil o. iç dadı yoq, dadı yoq. dēdim nası olŷmuş o
macın. onu qoyāmıŷın peçqa ŷstŷne, şeker eridimışın, şēbet yapāmıŷlar. o şeker qoyula
qoyula onu da qoyup macına dōnēmiş.

buıda macını yapèller. èkeller tòm. tō tōmlar gibi ama onlar çükündür tōmu olèeri. pancar
315 mı dèesiniz siz? onlar qocaman olèè kimisi, bōle küçük, ince. bōle olèè uzun. kimisi bōle
qocaman olèè, isle yerine torlāsan, boqluqlāsan. da onnarı çıqarèllè tè biz bāçalāda
yapādıq. yıqèller onnarı, soyèller qaplānı. soyduqtan sōna götürēsın macıncıya. ōda bir
maşına vā, qıyèeri onnarı -tobu senin qompil ani yōtla yiyèesın- tōle ince ince qıyèeri onu
bī maşına. qoyèesın onu qocaman bī qazana bōle qocaman. onların peçqaları vā, ben sana
320 gösterim bēki. gidèsek macın aramā. da orıda qaynadèller onnarı, o şeyleri qaynadèllè. su
qoyèller onlara. o çükündülè, qıyılmış çükündülè suya dökè dadını. tatlı bī şekèli su olèè,
şekèli. o şekèli suyu qoca tavalara qoyèller. qaynadèllè altından urèllè, qaynadèllè,
qaynadèller. o qaynattıqça o su qaybèlèeri, accıcıq dibinde iki qufa macın olèeri. qufaları
bilèesın e bizim. iki qufa macın olèè tatlı. òle macın olèè.

h. Yemek Tarifi

325 qoyèeriz, yıqèeriz èkini. yıqadıqtan sōna -isle yıqèeriz onu-. qoyèeriz peçqa üstüne, sıcacıq
su qaynèeri. qaynamā paysındınan geri çekèeriz. ōda qabarèeri o. qabarèeri isle pişèeri,
baqèesın sen ona. bittā bayāca su qoyèesın ona, sūt qoyèesın. èr mānice qoyèesın. açcıq da
ayırèesın tıqız yerinden kèşkek yapmā. da, bittā sūt qoyèez, şekè qoyèez. çoq mānice altı
yèdi şey. yèdi tāne şey olsun içinde lâzım. yèdi sekiz. èkin, tuz, şeker, üzüm qurusu, nohut,
330 limon pāçası bōle. çoq engin olèè. luççelèeden eridip qoyèem òle isle olèè qoqusu. bī
naştarapaya qoyup onu, demir naştarapaya, eridèem çoq engin olèè. -aqlıma gelmemiş
benim luççe alem yüz gram. var ama bunnā accıcıq. ben avşam bilèm attım āzıma. ama
yeter onlar. accıq ezdircem qoqusu yeter- tobuda qarışıq, sıcaq ya öbürü. qarıştıreésın accıq
tā sūdünü müdünü epsini. baqèesın dadına. su qoyèesın te, ısıdèesın accıq tā. oşul oşul
335 qaynatmèesın. da, epsini anlèesın sen bittā yimè paysinèesın. bide abtèzini alıp tè üç
quluvallā bī elam oquyèesın ona. è biri yapmèeri onu. kimse yapmèè. ben qaynamdan òle
işittim. İsanların ĩ yeri de vā fena yeri de vā.

i. Aydaşıklık

340 dünyaya gelmiş bir uşaq. dōt bès aylıq olmuş. bī yaşına da gīmiş. ep sanqi üç dōt aylıq gibi
ufaq. dèmişlè “nè bōle bu uşaq?” “aydaşıklı” dèmişler. aydaşıklı, annelerin lafi. aydaşıklı
dèmek te: uşaq büyüymèeri, başqa uşān yıqadınansını, yıqadınan o uşaq yaqın mālledè

vāsa, yıqadī uşā gice atāmiş, öbū tō uşaqı ānenin üstüne o suyu gice. çīpı qırıp onun içine atāmiş suyu onun üstüne.

345 bide bī qīqında, bī ayda dünyaya geldilē mi, qīqı dēllē. qīqları qarīşımış ta. o dēmiş “benim çoçüm būsün ileri, gēcik olsun”. öbürü dēmiş “benimkisi būsün.” asetlik tōle. da dēdilē o uşaq ta küçük, bōle ayaqlānı çatāmiş. çatılı durumuş ayaqları. İtiyar annelē dēmiş, genc gelinlē bilmēeri, benim gibi genc ne bilecek... da bu uşaqta aydaşıqlıq vā, nabalım?!

350 ona öle mağiyalā yapmışlā. asta olsun dēye. başqaları ilensin, su mu atēllē dēye. öle yapāmışlā.

bide meselā benim uşām, dūne alıp götürēerim onu. ben dūndeyke öbür uşā da getirēller. aman dēller üstüne gelēeri, sizin uşānız aqran. qaldır uşānı sen de yatıqça bulmasın da öbürü ayaqça getirēē ya. astalıqlar, ārlıqlar onun üstüne gelsin. öle dēllē.

355 da, kimisi de bōle şindi meselā beytiye'nin var uşā. tē annadēem. beytiye getirēeri uşānı burē. qızının uşānı. benim de ayşe'nin filiz'in uşaqı meselā getircekler. e onlā da bir ayda dünyaya gelmişler. qīq gün içinde aqran gibi. zatı benim nevriye, beytiye'nin qızınla aqran. bide vādım dünyaya gelmiş beytiye'nin qızı. da tōle İsanlar olūsa, o uşān ayaqlānı, ben şindi bōle qoyım e. ēkes uşānın ayānı ikisi de biribirine bōle yapāmışlar, qarşılaştırmışlar. ikisi de astalıq olmasın, gelmesin dēye. uşaqınlının ayaqlānı bōle tutāmışla.

360 ilēsi avıllar, mreje yoquydu, çalıdan, sopadan mopadan köpeklē geçēdi. köpek delinde, qufa qadā bī delik olēeri avılın altında. köpeklē geçēē odan. dēdiler “köpek delinden geçir uşā”. bī qarı öteki tarafa duruymuş avulun öte yanına, birisi beri tarafına. üç kere o delikten uşā geçirimişler. uşā, beleli uşā, küçücük oda. bēki avılı qaldırēē acıciq, yēr açēē tōle geçirimişler. tē aydaşıqlı dēye. qayrı astalī atsın dēye tō deliklēden geçirimişlē. köpek delinden.

370 tobu qomşunun çoçü üç yaşına gīdi, yoq düzelemēē ep zayıf, zōla. üç yaşına gīdi yürüyemēeri uşaq. bizim uşaqı bī yaşında, bī buçuq yaşında yürüyēē. ben kendim ēdim o qadir'e yürüyemedi. ninesi onu bi bezle çıqlādı āqasına ranitsa gibi. sizin çantalānız var āqanızda. tōle bi qoca çanta gibi qoyadı āqasına. bālādı āqasına, qazmā çalışıdı. qonu qomşu da acıq yādım edēdi ona. öbū tūlü évde durusa para yoq. onların tālaları da yoquydu. düzeldi çoçuq, sōna bubası öldü, ösüz qaldılar onlā. iki çoçuq bī qız.

j. Yorgan-Döşek Yapımı

yöğanları şindi meselâ yöğan yapacaq oldunan qoyunun sītından qīqèèrız yapāyı. qīqtınansını sōna bir iki gün durèeri o yèllenèeri. dışada, güneşte. sōna yıqèèrız onnarı biz. 375 yıqadıqtan sōna qurudèèrız, didèèrız. bōle didèèz onnarı. tarā götüreèz, taraqtā geçirèèz onnarı. maşına tarā vā. makine taraqları var. taraqtan geçirèèsin. sümek çiqèeri bōle. orè götūdünen bōle bir döşek gibi şey. qaba qaba qulaqlā çiqèeri. qaba qaba donaprinlè gibi. yapā öle çiqè. donaprin esabı qaba qaba. sōna onnarı biz işlèèrız. bu yöğan meselesi dil. işlèèrız onnarı biz. sümek yapıp anneler işlèeri oturup.

380 küçüçük bōle onu kesip dolèèsin. bu tobu qadā bī yapā ama tobqadā qalın o. dolèèsin bōle bōle bōle. bī sümek olèè o töböle yapā. da, bālèèsin onu, örekelè vādı bōle ilèsi. örekede işlèèsin onu bōle iplik yapèèsin. iğlè vādı bōle. İtiyālā işlèdi. sōna çufalıqlā vādı. o ipliklèden şey yapèller pantolon esabı, anteri esabı. işleyip tē aba doquyèèrız. çège çufalıqları var a taq taq taq taq çège doquyèller. çufalıqlāda bōle doquyèèrız. doquduqtan 385 sōna paltolon esabı accıcıq piřittirèller onu. bōle başqa makinelere götürişin, öda qabādèller onnarı aba esabı.

abalādan bittā şivaçlā dikèeri paltolon. bu şeyden yapādan.

sōna gene o yapāyı aldın mı qoyunun sītından, yıqadınansını onu didèèsin bōle èlle èlle. qabarèeri o. çok qabarèeri. üç qılu şey qoyèèsin bī tarafa çekèèsin didip didip. üç buçuq mu 390 üç qılu mu yöğanına göre. qoyèèsin onu orè tē bī tarafa. sōna plat alèèsin satın. tē bōle düqāndan. bèz ama bèze ne dèeri onlar. ne dèèsiniz siz? yöğan içi alèèsin. doquma da qonèeri. doquyup onnarı. şey, doquyup dil e! bèzi yayèèsin. orè yöğanın bèzinin üstüne onnarı. sōna üstüne tā bī qoyèèsin. iki tene. biri içindilik olèè biri yüzü olèè. yöğanın yüzü. dikèèsin onu dōt tarafını bōle. şeylèni iliřtirèèsin. bittā paysinèèsin yöğanı dikmèè. kimisi 395 gècık yapèè, kimisi dōt köşe gidèeri. tōle bittā yöğanı bitirèèsin. bittinèn bittā sōna başqa ya pilik geçirecen ona. pilik anlèèsin e. yögān için. pilik olmassa yazèèsin altına bī qocaman gene bèz. bēki ikiye dikèèsin onu. o olèè qocaman bī çarşaf. ilèsi bōle pilik yoqtu. şindi çıqtı piliklè. da tōle, yöganlā bōle olèè.

döşeklè de gene döşek doldūmaqtā da... döşek başqa olèè. bu şindi qırvata qoyèèz ama 400 ilèsi avşam oldunan yatèèz ona “döşek” dèdik. dil yöğan, yattın yere döşek dèèrız. e onu da doqudular èvde. ya pamıqtan ya da şeyden yapādan doquyup, çufalıqlāda dikip onnarı, içini doldurup didilmiş yapāla, iki üç yèeden bōle dikèller onu. bōle soqèèsin ineyi, iki üç

yèeden çitèller òdan bũdan s̄irek olèè onun dikişi. dõřen dikişi s̄irek olèè. iğneyi soqup
çıqarèèsin bālèèsin orè. tè töbõle baq gõsterim te. bũda da vādı ama bunlā dāıldı te.
405 qopmuş onun pāçası. bunda bēlli olcaq. onda atamadıq, aqedemedik. dõřeklē bõle olèè te.

k. İpek Bõcekçiliği

biz quş dèedik onlara ama ipek bõcē. quş baqèèeriz dèedik tõle. tıtıl gibi. onu biz şindi ilēki
seneden biraqèèeriz qoza. qoza biraqtıq mı devrиси sene ilk yazın, nisan ayında mıydı ne.
mart çıqtınan nisan ayında tamam dutlā yapraq vèemē paysinèeri. o arada sıcacıq yère
qoyèller o tõmları. qozalādan çıqan quşlar řeylē var kelebekler. o kelebeklē sıçèeri bī qāât
410 üstüne. o sıçtınen onlā şey olèè boncuq boncuq. ufacıq gibi tene yapèller. sõna o tõmlādan
çiqèeri ufacıq qarımca gibi şeyler tıtıl gibi şeyler çiqèeri. onları qoyèèsin qāât üstüne. bõle
bī eskirek tava bişey, tepsilē vāsa qoyèller bõle. yapraq mapraq vèèeller ona qāādın üstüne.
qāādın üstünde yapraqları yiyèller. iki üç saat arayla yapraq qoyèèsin onlara, dut yaprā.
kõpe kõpe. onlā küçücük, qūt gibi. onları yidi mi gene qoyèèsin gene qoyèèsin. gice yatacā
415 vaqt bile qoyèèsin. onlā bī ayda qocaman olèllèè bõle. biz qocaman, bayā bũdük. on
yaşına gīdiq. bõzumuza bī tõba vèirilèè bizim. pineriz dudun üstüne, sıyrèèz èllèèle
yapraqları tõbanın içine doldurèz. dõkèèz onnarı içèlere. bē, iki èv quş yapādılar. quş
dèedik onnara biz. da iskele gibi iki qat. bi ařāda bī õta yèede. quşlara yèè yapèèeriz bõle.
qanatlādan yèè yapèèz onnara. araba qanatlāndan. qanat dèeriz töbõle dõšemeler. yayèller
420 onnarı. onnā bũyüyèè bõle bayā bi, qaç on santim qadā mı bilmem. sekiz santin qadā
bũyüyèller. qocaman, aqça olèller. tıtıl gibi qocaman. õmanlādan tıtıl gibi. bittā yimez
olèller. paysinèllèè duvāda gezmē. kendilēne yuva yapmā, èv yapmā. qoza yapacaqlā.
anniyèller onnarı bizim yaşlılar. sũpũge vādı bāçalāda bõle. soqaq şey, avul içi sũpũgesi.
dil bõle içè sũpũgesi. avul içine bizim bişey dèèsiniz. ahır sũpũmē sũpũge. qocaman onlā
425 bõle. o sũpũgelē temiz, quru olmuş ilēki seneden. onları çıqarèllē yuqādan, tavanlādan.
indirèllē, qoyèllē qenālara bõle. dõšemelerin dıř yanlāna, qenālāna. onlā pinèller onnarın
üstüne. bī de qīda bī ot var. “pire otu” dèedik biz. onları da çıqarıydılā qīdan. yavut ta kesip
çapayla qurudup onnarı, onnarı da qoyādılā quşların iki yanlāna õle. otlā qurumuş, tõ
sũpũgelē gibi onlā da qocaman qocaman. sũpũge esabı. kimisinde sũpũge yoq. tõle otları
430 qoyādılā.

sōna o otların içine girip kendine bi ağaç qurèeri. şey gibi, örümceklā gibi. ağ qurèe bōle. o ağyı içine bī küçücük qoza yapèe bōle. āzınla işlèeri işlèeri. demək ipek yapèeri. āzınla dolèe dolèe bī şey yapèe kendi bōle dış yanını. içède qalèeri o quş. sōna ōda durup durup bayā durèeri. ne qadā duru, belki bilmem bir ay mı, iki ay mı... esap ètmèem, ben de
435 gençiydim ōqut, küçük. sıcaqlar olmā paysındınan, tā beklemèesin sen onu. biz pāmaqla temizlèdik, èlle onnarın iç yanlānı. tō miskinlikleri, dış yanını. qozayı bıraquèeriz. yalnızca bī qoza yapèeri o. o qozayı toplayıp acele qonu qomşu yādımıyla, uşaqları epsi, qız, çocuq. toplayıp onları doldurup çuvallara varı satèeriz. ya qubrat'a ya şey, qasabalara satèez o qozaları. çoq para yapèe ama. da kimisi de o qozalādan bıraquèeri ève. bıraqtıqtan sōna onlā
440 paysinèller kelebek çiqāmā. içinden çiqèe kelebekler. o kelebeklē sıçèeri gene. gene tōm yapèe. ama ōqut çiqmèeri tōmlar. ta yaza çiqèller, yaza bıraquèeller onları.
ama onlā gelīdi ilèsi, başqa taraflādan o tōmlar. nası yapāsaydılar onları. bī küçücük bişey içinde tōm getirīdilē bizim tarafa.

sōna o qozaları satèller kimisini, kimisini èvde bıraquèeller. kimisi onlādan “bürüncük gölmek” yapèe. ipek yapèe, iplik. gölmek ani sen sizin orda gölmek gōmèe misin ani nası girèller? bulğaristan'dan gitmeler. dūnlède vādır. bōle büzüntülü, aqça yaqalı, gècik yaqalı. kimisi gölmek yapèe onlādan kimisi doquyup da yōğan yüzü yapèeri. kimisi de bizim qızlar tè görümcemīn, anne onlara tamam -qaynam- dōt qıza ep yastıq qīmişlā bōle. “qīma” dèllē onnara. sōna bürüncükten tōbōle dolaplā vā bōle sıcacıq bi tava içine qoyèller onları
450 çèkèller ōdan incecik qıl gibi qıl gibi toplayıp dolaba sarèller incecik bürüncükleri. onları masīlara qoyèller, sōna çufalıqlara qoyèllē, doquyèller. yōğan yüzü yapèller. yōğan dikèller onlādan. gölmek de yapèller, yastıq da yapèller. baş altlāna yastıq da doquyèller. qīma da yapèller.

I. Yastık Kırmak

yastıq qırmaq, süslemek. şindi iplik çufalā onları çözèllē bōle dıřālāda. qazıq qaquèller.
455 çözèesin o iplī, uzun olèeri. qaç metru yapabilisen. ama o geniş olèe sōna, onu yayèller onnār. gücülēle, taraqlāla. tōbōle ulèller onları anneler. sōna çufalā yayèesin o iplī. kimisi bōle dar olèe kimisi geniş olèeri. doqumā paysındınan onları çufalıqta doquyèesin bōle. doquqa meselā yōğan yüzü yapèesin. ona ayrı. yastıq istèesen qīma, ona tobqadā daracaraq yapèller. bī kere atèeri mekikle bir iplik. orda tobu qadā bi iplikle sarı, qīmızı, mavi... èr

460 t̄l̄üden boyèller onnarı. töböle töböle. da, gül yapèésin. kimisi gül yapèè, kimisi ayna yapèè “aynalı” dèèri. kimisi “kires çomu” dèèri. t̄le çıqarèller ani. nası òme, gècıklèè t̄eliklere çıqarèller. q̄imaya da t̄le çıqarèller. töböle doq̄uqa qırèésin. baqèésin accıq b̄le gidecen accıq b̄le. b̄ kere atacan iki ipl̄i. s̄ona b̄le yapacan. ben kendim q̄ıdım. t̄oda ani yastıq ḡostèdim sana. tonnarı ben q̄ıdım. öb̄ü t̄l̄ü başqa doqumaql̄a da v̄a. s̄ade dil q̄ıma. b̄i

465 iki p̄amaq q̄ımızı doquyèésin. iki p̄amaq sarı doquyèésin. iki p̄amaq ayrı. q̄ımızı, mavi, sarı, qara töböle çizi çizi yapèésin yastıqları. çeşint çeşint. s̄ona onnarı, altına qara bèz alèésin, dikèésin yanı başl̄anı b̄le ikisini bi yèri çitèésin onnarı. “çitme” dèllè, gècık. s̄ona samanla doldurèllè içlèni. duv̄aların ken̄al̄ana qoyèllè. yataq yoq òqut. bu yataql̄a yoq. duv̄aların ken̄al̄ana qoyèllè b̄le. boş d̄umasın onn̄a. onun üstüne de b̄i qocaman “sofra peşkiri”

470 dèller. sofr̄a peşkiri de, ilèsi qoca sinilere mevlit yap̄aqa o peşkiri qoȳamış önlène èkez, aqıtmasın. on metru qad̄a b̄eki v̄a b̄i peşkir. benim ninemin v̄amış peşkiri de yoqsulluq olmuş. anteri, basma bubam almış ūçuqtan. anterisi, içine ast̄a yoq. iç yanına da yapèeller. biz èdik o ast̄alara. da yoqmuş astarı. o peşkiri kesmiş on metru peşkiri. başl̄anı duruydu ben aldıydım onları burey get̄ıdım. da, o peşkirin, peşk̄iden aqça o. bazı bazı yèèleri v̄adı

475 b̄le mavi, q̄ımızı, çat pat yèèleri. da, o peşk̄iden anterisinin içine ast̄a yapmış. yoqluqtan.

m. Türkü

m.1.

genc genc gelinlerin canı sıqılı

480 genc genc gelinlerin canı sıqılı

asma dibinde böber dibègi

asma dibinde böber dibègi

485 avşam oldu saniye'm salla göbeği

avşam oldu saniye'm salla göbeği

(t̄le uyuntu t̄ükülèè çoq çiq̄amışl̄a)

m.2.

çəşmesi var tasi yoq

bülbülün yuvası yoq

490 git var çocuq işine

düşme benim peşime

yədi dalda çiçək olsan

yine taqmam seni başıma

495 İtiyar tüküleri onlā şindi.

töbölə, alam çoq... o beni, oqut yətmiş bəş yaşındaydı, benim aqranı. ben oqut qādaşımın dūnünü yapadıq da asır örükə “ben dēdi size nası tüküleri sōleycem dēdi.” e tē tobu accıq qalmış aqlımda.

ANLATAN: Vasfiye Asan İsmail, 76 yaşında

DERLENEN: a. Yemek tarifleri, b. Tütüncülük

a. Yemek Tarifleri

a.1.

yarım qili süt qoyarız. o yarım qili süde üç yimīta qırız. bī bādaq tere yağ vāsa tereyağ ama tereyağ qoymayız sıvı yağ qoyarız. çimdīmizle tuzunu atarız. maya qoymız biz nazende'yle yapāqa. islā elde ederiz hamur. bu elde ettiğimiz hamuru bōle onu böleriz bōle topalaqlara. topalaqlara böldük mü azıcıq on daqqa dinlendiriz amuru. islā oturuz, açarız 5 onu. aştıq mı pazı bōle siniye göre islā oqlavāla qızım bōle açarız bide bōle bōle büzeriz onu üp açarız bōle. qoyarız onları. qayasıdı mı qılāmı geldi mi ekeriz cevizi islā bōle - aqardion tatlısı- islā qoyarız onu keseriz bōle güzel güzel. yıldız ālinde yaparız sānın 10 otasını bōle bī yıldız, doquz pāça ya on iki pāça qonur bōle yıldız ālinde. andan sōna yāyını qoyup onun atarız onu fırının davılına. üstüne çullayèeriz atèez yāyını üstüne atèez onu peçqanın davılına. qızādèez onu oda. çıqāttıq mı çıqādīmız “baqlava” dèeriz ona, “aqardion tatlısı”. sıcaqsa şēbetimizi ilēden azır ederiz. bī qilu su bī qilu şeker yarım limon sıqarız ona dokeriz onun üstüne. andan sōna güzel cevizleyip yimē azır.

a.2.

15 toplarız domatisi islā yıqarız, paqlarız onu. qabūnu soyarız onun, geçiriz onu ya irendeden -ya siz rabot dèller o onlā şindi- biz maşınadan geçirèeriz. tōle. andan sō geçiriz onu qızım 20 odan islā qabūnu soyarız, domatisi qoyarız tavaya. qīmızı beberi pāpularız atèşte. onu bi güzel soyarız. onu da ayni yèeden onu da geçeriz. mō patlacan onu da gene islā bōle şeyde yapèerim -ben şindi kendim nası yapāsam öyle anladèerim- islā, dil mi atèş yanèe ya oda yandım atèşi islā çekerim. qorunu. islā o mō domatisleri bōle pāpularım onda. isle çıqarım onları bī tencereye. islā soyarım onları güzelce, dōrarım onu da geçirim ayni yèede. islā havucu çıqarız, yoqsa satın alırız. odan onu da islā ben irendeleyip de pişirèerim öbū tūlü pişmesi zor olèe dèye irendelerim pişirim. epsini azır ederim. domatisin suyu qayırq

qoydum mu ateşe bu şettiğim malzemeleri hepsini dökerim onun içine. qaynadırım onu.
25 qaynattıqdan sōna qızım qayrıq o gelèeri qayrıq bōle qılamlaşmış qalan görèeriz. tuzunu
qoyarız, yāyını qoyarız, şekerini qoyarız. şekē de qoyèerim ben şindi nası yapāsam ōle
şederim. rengini qaybetmesin deye, ĩşi olmasın deye. andan sōna indiriz onu bittā qızım.
qılāmına geldikten sōna qılāmını tuttu mu indiriz, küçük burqanlara qoyarız onu,
qaynadırız, yiriz.

30

b. Tütüncülük

tōmunu alırız islâ. tōumlar azır. lehasını islâ güzel yapıız onun. tablasını yapèeriz. bōle
şindi islâ ama gözəl azııcıq bu topraqdan şu topraq būda. şōle on beş santin ōle ya yuqarı
qaldırèeriz. dövèeriz onu islâ tablayı yapèeriz. valaqla geçèeriz üstünden andan sōna
güzəlce o tōmu üç dōt gün ileri -mil abba bilèesin e isladı- çimledèez o tōmu içèede. andan
35 sōna onu islâ ya odun külü ya qum, quru qum. islâ onu bōle qatèez, gözəlce ekèeriz. èktik
mi onu üstüne torunu atèeriz. gübresini qara gübreyi ya, meselâ. tor atadıq ama ilēsi
atmazdıq a. ilēsi yoquydu atmazdıq. andan sōna islâ yeniden valaqla geçèeriz onun üstünü.
sāde ani yēleşsin topraqla, ava qalmasın arasında. geŞtik mi onu islâ gözəlce andan sō
ōtèeriz, iki gün tutèez onu naylonun altında şōle sōna çıbıqlānı qoyèeriz onun. andan sō
40 qaldırèeriz üstünden naylonu bittā fideleri, fidanları islèeriz. bōle çekèeri. otunu yolèeriz
onun. i ilaç lâzımsa göz taşına kirèçle ilaçladı mil abba dā çoqu. onu şedèez islâ islīz onu.
yapraqları isle gözəl sabā açèeriz avşam òtèeriz qırā sıcacıqta. sıcā sèvèeri. andan sōna
qızım tālaya dikme zamanı geldik mi yirmi gün qadar açıq bırakèez o fidanları. havaya
alışsın, sınaşèe havaya. andan sōna yèr islâ gözəl tımqılanèeri, sürülèeri güzden. andan
45 sōna torlanèeri i maşınalāla. bittā fidanları çıkarèeri qadınlr, çıkarèeriz qīdan. andan sōna
çiqādıq mı onları òdan sōna maşınalā geçèeri bōle. çizilē çekilèeri qonèeri bōle. sōna
çapalanèeri, çapalandıqdan sōna qīmaya vaqtı gelèeri büyük olèe bōle. qīdıq mı o tütünleri
dizèeriz onları. şatralā vā bōle. tē quraq yèr. andan sō asèez orē onları. òda o şatraları ilēsi
qapādıq on gün qadar. onları qapādıq. andan sōna qızım şey alsınlar, beniz alsın tütün,
50 hava olmasın sarı kelibā gibi oldu mu sōna qaldırız onu. açarız onu andan sōna quruduruz.
quruttuq mu onları islâ bōle beşē dizi dizi gene quraq yère asarız onları. astıq mı sōna qış
gelince oturuz sarısını burē, qīmızısını burē, yanını orē ayırız. elpeze yapıp içmē.

ANLATAN: Safiye Alil Üsmen, 74 yaşında

DERLENEN: a. Pekmez yapımı, b. Yemek Tarifi, c. Yorgan yapımı

a. Pekmez Yapımı

baştan çükündüler çıkarılée, yıqanèeri. yıqandınèn bana gelèeri. geldinèesi maşınada
qıydırım. qıydıdnènsi qoyèem qazana qaynèeri. qazandan qaynadınèn çıqādèèerim presede
sıqtırèem. yazèèsin mi? o presede sıqtırèèerim. sıqtım presede. anda sō aşā bī tava qoyèem.
şırayı taşıyèem tavalara. anda sōra şırayı tenzuhlā elekten geçirip tavalara qoyèem. tenzuhl,
5 biz tülübent dèyèèz ona elèn üstüne qoyèèsin anda sō geçirisin ođan tavaya qoyèèsin. i,
qoyèèsin odunları başlèè qaynamā. qaynadınèsi bèş saat qaynèeri. qaynadınèesi macına
döndünèesi bittā ateşi yavaşladèèerim. yavaşlattınèesi bittā ateşi alīm altından sādè qorunla
qaynèeri i macına dönèè kızım.

dōt qazan var. qazanın biri alèè sekiz çuval çükündür biri alèeri on çuval biri alèeri altı
10 çuval biri alèè bèş çuval. yaz bunları yazdısan yaz. yazāsan yazacan. eski bī macıncı vādı
ramis abba dèèdik o õretti. yanında o bir afa işletti bittā biz ismail ağanla, abbamla ikimiz
işledik. bittā õrettim basri'yi, güvèyi. qoca kızla ikisini õrettim. onlā da işlèè şindi. bu sene
yīmi bèş sene oldu tē bitti qalan. e qalan ya işlerim ya işlemem.

sabālan bèşte qalqız, başlīriz işe. altıda işe başlīz. altıda bittā bütün gün devam èdèèz. bèş
15 altı saat qazanda qaynèeri. bèş saat tavada qaynèeri. anda sō macına dönī bittā.

macının māfazası: qantāda çekèerim, tenekilere qoyèèeriz i çini tencerelere qoyup qapānı
qapèèeriz muhafaza èdèèz bittā. souq yèede. istèsen burqanlara da qoyèèsin peçatlīsın.
indirīsın māzaya serin yère. iki sene de gidèè üç sene en çoqu dōt sene gidī macın.

b. Yemek Tarifi

b.1.

20 şindi alèésin misir ununu qoyèésin sıcacıq qaynadèésin suya, o su ısındı mı bir èle qarıştırısın onu hep töbölè qarıştırı qarıştırı i dönèè, pişèè momalığa olèè. sōra onları qocaman bī tepsiyè töbölè pāça pāça dökèésin. sōra üstüne istè yağlı su qoy istè qatıq qoy istè macın qoy yiyèésin. böyle yapım ben.

25 **b.2.**

keşkè, alèéz buğday. anda sōra yıqèéz onu dōt bès kère. yıqadınè suyu qoyèésin baştan ısıdèésin, qaynadèésin, yā aqıdèésin üstüne, içine. anda sōra yıqèésin onu qoyèésin. yavaş yavaş peçqa üstünde qabādèésin. vāsaydı tavın kesèésin, tavıq suyunla beyaz etlèni qoyèésin. anda sōra qabādı mı toqmaq dèyèz biz, o toqmaqla ezèésin onu ezèésin, sarısın sıcacıq bī udelaya, qoyèésin bittā torda da tölè qoyulèè, qalèè.

c. Yorgan Yapımı

alısın içindīlīni, alısın yüzünü. anda sōra içindīlīni yazèésin onun qoyèésin ona yün, yapā qoyèéz biz ona. üstüne yayèésin yōğanın üstüne o içine aldın şeyi. başlīsın baştan 35 kenālāndan geçīsın, dikèésin. ansō orta yèlèni tebeşirle çizip, gēcikleyip dikèésin. çizileri çizèéz de tō çiziden gidèéz dōru olsun dèye.

içindīlīni azırlısın tē patisqadan ba qızım. patisqa, ne dīsınız onlara mā. düqāndan plat, biz şindi bulğācaya qaçız. içindīlī de qumaş olèèri, yünü yaydın mı üstü de qumaş olèè. e bildim bu.

ANLATAN: Ayşe Şaban Müzeka, 74 yaşında

DERLENEN: Yaşantı

biz iki inek baqtıq évdeyke. danasını bñdñnen kesèèsin. güzñn orandanı, yimè olsun. ya satāsın, òqut para da yoq. tekeseye gidèdik, başladıq tekese'ye gitmè. tekeseye gidince yoq temelli para. o zaman temelli yoq. inek vā bir inek sāyādıq o zaman a iki inek tē qoştıq becanım onları qoştıq ta. e biygir de vādı qoşmā, qıra sñmè gidèdi bubam onlāla. e qaç
5 deqā tālan vā ya o zaman? var olanın vā da, bizim bilmim otuz qıqmış mı ne qadāmış qıq deqāmış ğalbā zeki abbamın on deqā da annemin. elli deqā tāla.

tekese de ekèdik èkin. acıq misir ekèèsin tālaya göre paylaştırsın onları ayvanına göre. darı ekeriz. şey de ekèedik mā kenevir. onları bilèèsin mi bñdükten sōra bide dövèedik onları şeyleri vādı tātadan yapādı bubamın ordan geçiri sıqıştırız onları, döveriz. onları bide işlèdi
10 ninemini çuval doqūdulā onlādan. ani zāreleri quymā. bu çıqādımız ekini, misiri meselā quyarız e onlā ne qadā ekin çıqarèèsin er on deqārın vāsa sana quyellèè narat. lāzım vèeresin darjavaya hōkūmete, ne çıqāmışın bñdan. sana qalīsa yimè. qalīsa yiyèèsin. quyādı bubam arbaya onları, ayda razgrad'a büyük qasabalara. naratı o yanı götürüydü tā qoşup biygirlèle aydaylağ bōle. ya e bize qalır tōda bī çuval iki çuval bişey. bittā bubam dēmene gider çıraq
15 olur orè dēmende getiren üdenlèden ātan tōdan bñn ne günlük çıqādıysa, para yoq vèridile ona biraz un getiri eve ninem bittā èkmek yapāla bizi doyūmā, uşaqları. o zaman az zaman becanım, o zaman çoq şeydi. bereket tekese'ye gidik tē.

yicemiz: suvan dōrayıp annem unlan qavırır "suvanlı qarıştıma", tarana, amır qarılā gene işi amılan tarana tōda sñtlen, qoqu moqu quyālā òda çöre otu. sabālayın tarna bī de bī
20 yèmek bide bī oşaf yapāla qompot. òlenleyn annem ayda bī tencere su quyar nolcaq baqalım şimdi? misiri üdüp dēmende onun unundan bōle qarıştıra qarıştıra pişiri ona dèdik "momaliğa". onu sinilerin üstüne quyar pāça pāça bize bōle. èkeze birer pāça. ya macınlan banāsın onu. vāsa ayvanın qatıq alıdıq qaymānı alıdıq sñdñn. tō qaymaqlan yinidi o "malay". ya da tepsilere dōkèèdilè bōle. bittā qaşıqla yidik onu bōle. er òlen buydu.

25 avşamlayın gene acıq çōba yaparız, acıq yèmek, bu.

ANLATAN: Zekiye Mehmed Asan, 75 yaşında

DERLENEN: a. Mevlid, b. Peynir Yapımı

a. Mevlid Yapımı

ölülēmize dirilēmize mevlit yapmā niyetlenēeriz. baştan azır olēeriz. iki gün de olēē. bī gün
ōlene qadā ōlenden sō azır olēē devrisi gün de ōlene qadar azır olēēz ōlenden sō saat iki üç
sıraları bittā oquyēz mevlidi. ama ēkmek yimeden oquyēz sōna bitīdinen ēkmek yimeyi
ānso bittā başlīz oqumā. ānso e çōba, yānı, pide yapēeriz, sūtlaç dēyēēsini aqaşı yapēeriz.
5 qabaq urēeriz, lānaşı, keşkek. epsini yapēz. sonunda bittā mevlid şēbeti yapēeriz. mevlid
ilāhisi sōlēeriz.

bazı īsan iki mevlid oqutturēē. birini bitirēeriz yeniden birine başlēeriz. bazı avşamleyin
oquttunēn sabāsı oqudēllē gene ōlülēne. çeşint yapēē ēkēz çeşint. kim nası istēse.

b. Peynir Yapımı

10 sūdū qaynadēēsini ĩcene. qaynadēēsini oşul oşul. sōna mayayı qoyēēsini ona. acıq sōlaştınan
mayayı qoyēēsini. sōna o tutunēeri. sıcaq yere qoyēsini tutunēeri. tutundunēn sōna bōle
süzme bēzlē var. biz “çendele” dēyēz ona. anda sō ōdan ona tutundunēn dūrēz bī qaç
yēden bıçaqla. o, suyunu çıkarēē. suyunu çiqādnēn bittā qoyēz o çendeleye, süzēz onu.
suyu bitti mi sōna bī basqı olēeri. tepsiyi yanlama qoyēēsini bōle, çendeleyi burē qoyēēsini.
15 üstüne de şeyi qoyēēsini burē. süzülē suyu. suyunu sōna atēēsini. istēsen salamura yapēēsini
sōna suyunu.

ANLATAN: Asan Asan Zaim, 75 yaşında

DERLENEN: a. Ağaç Çeşitleri, b. Fıkra

a. Ağaç Çeşitleri

“duştuvaq”, ağacın adı õle. meselâ bu nası õlambır õbürü çınar ağacı bu elma. vâ bir ağaç
astalâ, tõ tıqanıqlâ çoq fayda olèeri ama, “üvèz” dèller üvèz. e annen küçükke tobu tekke
tarafında rezervarın āqasında bī tālamız vādı. tekkede qulaqta tā almanlā bulmuştu. õdan
şişirèllè pompayla bu rezervara. o dèmek şey becanım orè toplanèè. havuzu var onun ordan
5 baştanqı seneye qırq iki köye su gidèdi şeyle basınçla kendi kendine. ama şindi èr yèede
buldular su bizim köve bilem tobūdan, tōdan gelèè. orda vādı bī tālamız bizim onun
āqasında tobu õlambır qadā qocamandı, qalındı. bõle küçük nası dèsem sana bilemeycen işi
almalâ vādı. āmıt gibi küçücük õman, deli işi alma. tōna benzèè bõle çilli. tõle gayet
yımşadınan çoq tatlı olūdu. tōnun qapları çoq ĩ gelīdi. şindi ben õmanda buldum geçen
10 sene. bu yanda, tobu tarafta iki üç tène buldum yaqın. orası tē kesilmedi onun. yuqāsını düz
yèrini tāla yaptılar õmanı. beriki yama da gene tāla ama torda bulduydum o yama altında
bõle kesilmedik bī şey var. şindi bulamaycam, bulunmèè, sīrek bulunèè. tōnun qabūnu çoq
met èttiler tıqanıqlıq için. qaynadıp ta içecen.

b. Fıkra

15 nasreddin oca niyetlenmiş bī banqayı soymā. i ama tobu qadar el bıçqıları var demīden.
başlamış şindi demī pāmaqları vāmış pençerenin, kesèmiş. geçenlè de olmuş õdan. “oca
nabèèsin ba” dèmişler. “ğıy ğıy çekèèm” dèmiş. “kemāne çekèèm” dèmiş. “e sesi çıqmèèri
iç onun” dèmişlè ba. “çıqacāq o sabāla” dèmiş.

ANLATAN: Ümüs Ali Ömer, 82 yaşında

DERLENEN: a. Hıdrellez, b. Pekmez Yapımı

a. Hıdrellez

ıdrellezlêde islâ eline bî qufa biraz çiçek toplâlar onun içine, kenâlâna. biras onu bunu atâ
êkez baqalım ne çıqacaq şeyinde deye. a baqalım ıdrellezde bittâ oturulâ iki qarı mâni
sõleller. adi baqalım çıqâ baqalım çıqâ baqalım êkezin şeyi çıkar ordan. yüzük pâmaq
bilmem ne. ayy küpedir müpedir ateller, bilêzik milêzik. ama çoq şaqı çalâdılar maru. ilâyi
5 çalâdılar. o abbalar şaqı çalâdı çoq. bittâ oynâlar. ama çoq giyinîdiler. bu qızılbaş mâllesi
çoq giyinîdi bizim. anda sô töböle yapâdılar onları quzum. ben ne bilem şindi.

b. Pekmez Yapımı

sen sesle beni. tōmdan êkêesin qara tōm olêe ufaraq. çom çom êkêesin töböle. ara ara
10 êkêesin ama öle sıq sıq dil. êkêeriz ama ektinîn de çoq çıqâsaydı yolêez onu. salêeri ya dõt
ya bês. onlar isle büyüyêeri. bî kere tâ qazêez onları gene aynisi õle biraqêeriz. bittâ
yapraqlânı silêsin onun gözalcene. kesêesin onu. bubuşlânı da bûdan kesêesin êklênden.
êkleri olêe onların quzum töböle. o êklênden kesêesin onu bu yansını sıbidêesin. sıbıttın mı
macıncıya. macıncı yapê onun macınını.

ANLATAN: Kıymet Amdi Asan, 75 yaşında

DERLENEN: Ol yaşı

baştan şindi qalqışèèsin “ol yaşı” yapmā. azır olèèsin, uşāna alèèsin şunu bunu. andan sōna yèmek azırlayèèsin. çōbasını, yānı, pide pide dolama, aq aşı, qabaq aşı, keşkèk, lānaşı, oşaf... bayā şey yapèèsin. çārèèsin qonunu qomşunu. sōna yèmeyi yiyèller.

sōna tè tutèller o uşā daqıya. vèren vèrèè bāşışını. kimin gönlünden ne qopāsaydı. bittāyi

5 alıp kendini gidèeri.

ANLATAN: Zeynep Adem Doruş, 83 yaşında

DERLENEN: Zemlikler

nası yaptım baq şindi. benim dūnüm üseyin'inine aldıq a orasını evleri necmiye'nin evlēni.
benim dūnüm orda oldu. alçaqıydı evler. e sōra burası doluydu ĩsanla. burē zemlik qazmā
istedi rāmetli aziz aġam. qazdĩmadı zekeriye eniřtemĩnin. andan sōra burası dil mi āmıtlıq,
ova. e kimseye sōmadan aġam gice mice qazdı zemlik. ev gibi tōle qoliba gibi. andan sōra
5 aġam bittā kesti āmıtları. zemlĩ yapāqa bōle tūla gibi çimleri çıqadı. kēpiç gibi. yıvdı evin
üstüne aqmadı ġulu iç. anda sōra e ibrām aġan da askere gitti rāmetli. ben qaldım zemlikte.
o zaman alektirik yoquydu fēnēleydik ġulu. lambayla, fēnēleydik. kirēçledim onun içini.
andan sōra bēyaz tōbōle. burē qadar demek duvāları vā. o duvāların üstüne qoyādım
sānları. yidĩm sānları. siniyi de duvara dayādım. amam da vādı içēde. bĩ pēçqa bir ilēn, iki
10 baqır. bu qadā ġulum. bōle ġulum bōle.

ANLATAN: Yusuf Şükrü İbraam, 78 yaşında

DERLENEN: Kerpiç Kullanımı

ilēsi o zaman tūlacılıq yoq da kēpiç. tē būda qulaqta yapādılar. su vā qulaqta çamī var. çamīlan e bide “qılçiq” dēeriz biz, saman üdüp tōle de qarıştırlar. tōbōle şeyleri vādı tātadan yapma qutu tōle. doldurēeri onun içini dil mi qarıştırlar samanla şeyle. doldurēe içini düzlēeri, çevirēe, qapēeri. çiqēeri kēpiç ev yapmā. o zaman tūla yoqtu da kēpiçle
5 yapādılar evleri. kesip onları qurudēeri, quruduqtan sōna bittā tūla yerine onları dizēeler. o zaman ne toq vardı ne bişey vardı. yoqtu o zaman bişeyler. baştan qaranlıqta lambalāla ne qadar bēz doqudulā, dōşek. bēki annen de doqumuştur. lambayla. yoq bu toq alātları bişey yoq.

epsi elle ne dēyem tē annen anlatmış meselā nası āman dövülēeri. İsanlar biçēeri ellē,
10 oraqla. ellik vādı eline geçirēeri kesmesin elini dēye. tōbōlē ekini tutēeri oraqla kesēler āqalāndan qāların adamlar demet yapādı bālar. bālēllēr ekini demet yapēllēr. andan sō yıvılē bittā maşına gelēeri o zaman bōle ne dövē biçeri var ne bişey, elle. beygile, inekle sūmek. o zaman yoq bu makine şeyleri. elle epsicī. kimde inek vāsa iki inek qoşēeri sürēeri.

ANLATAN: Emel Şaban Yumer, 49 yaşında

DERLENEN: Seksen Dokuz Göçü

ayın altısında bulduq bî qamyon burda. bî arabayla götüsün bizi dèye, ızlandıq. arabalā, bayā araba vādı. qalabalıqtı qamyonlā, arabalā. ne qoyabildiyeşydik o qamyonlara qoyduq. sōra vādıq bî letişte dèllèr bî yère. orda üç gün mü dūduq iki gün müydü dūduq ōda. ondan sōra bittā çekèttik sınıra dōru. vādıq sınıra qapıqule'ye indīdik bağaşlāmızı, qoyduq

5 vèédiler ōle bî tekèlekli şeylè bize. onla taşıdıq geçtik öbū tarafa. orda da sōdular bize nerèè istīsınız devletin göndēdī yère mi istīsınız yosa aqrabalānızın yanına mı gitcēniz dèdiler. biz de aqrabalānızın yanına gitcez dèdik. gene vèédiler qamyon bize bağaşı yüklettik ordan i, çekettik.

baştan seksen bēşte olmuş işittik biz balqan taraflānda çevīmişler pomaqların adlānı deye.

10 burdan da qırcalıların ani göçmüşlè tā seksenli yıllāda burè tütün işlemè deye gelmişler, onların adlānı çevīdiler. sōra bittā seksen bēşte geldilè. benim qocam işteydi, ona dèmişler: “alīsın qadını tobu sātta, tobu vaqıtta gelīsın”. gittik seştik ad kendimize ee çevīdiler ōle adlāmızı.

çāşıda bile tutāsaydılar seni tūkçe qonuşuqaydın cezā yapādılar. sāde bulgācaydı.

15 gitmezdiler ōqut cāmiye bilmīm yasaqmış bēki de. ben gençtim on sekiz yaşındaydım ōqut. çoq atılamiyem ama uşaqılāla bōle gidēdim çocuqlāla köve deye ızlanīdım. gidēdim durā işittilè mi vādı ōle bir adam, qonuşudu tūkçe, emen geldiler onu yaqaladılā, götūdüler polise. nē tūkçe qonuşèeri dèye. onu atılayèerim.

ANLATAN: Zöhre Hayri Halil, 68 yaşında

DERLENEN: a. Seksen Dokuz Göçü, b. Türkçenin Yasaklanma Hâdisesi

a. Seksen Dokuz Göçü

şindi biz çāşıda süpürüdük. ānso çāşıda süpürükeydin sabālayın ēken ōda sāt avşamsı mevereler anlaşmışlar epsi içeller on biri on ikiye kadar. onlar toqları qaçırdılar o avşamı toqları qaçıdıqtan sōna ōda şeyde sabāsı saat bide ikide o reisler geldi. İsanlar epsicī uşaq eşek... bu saniyeler ōqut gittiler. saniye'nin şeyini kimi şetmiş onlā becanım? a torununu.
5 onun emecēni atēller āzından sütü, momasını atēller. sōna İsanlar aşā gittiler. qufāları yēniden indīdiler. indīdikten sōna yeniden çıqtı İsanlar. üstü üstüne o bluzaları giyēller ep. ōda şeyde bēş altı bluza qufālar İsilsin deye. çoqmuş bağaş, götūmesinler deye. kimisini bu, hasibe'nin ismail, o şeydeydi tanıdıqlāmız, üç tane paltolon gīdi üstü üstüne. e o giye giye paltolonlar bittā olmēeri. ayy o qufālādan atmışlar şeyleri oşaf mı istemēsin bindallı
10 mı istemēsin ōda ne vāsaydı. o sarı santinlē, bēşē santin ōda. ama onları bize toplattımadılar. ee çoq bayā taksilere tōle lap lap ūdular. kimi İsanlara ūmuşlar polisler.

ep onlar silistiraya'dan kimi şeyden qalqādılar ama onlar bu sefere burē geldiler toburē maşatlā dōru gidēke reisler ōda. İsanlar bütün üstü üstüne dēdiler pindīmişler şēetmişlē de. ēkezin canı çıqmış. ne bilem onu. onların āqasından biz sildik süpūdük bütün parqı. kimin
15 neyi vāsa qufālāda epsicīni bāçanın içine bī qamyon doldūdular. küçük çaynikler varyıdı qīmızı çaynikler romanya'dan.

.....

amaan dōt dōde aşāsı dōt metru var. quyular. quyuları gödük biz ōman içinde, kim ne dēse dēsin. azılamışlē İsanları bagerle doldurup tūkiye'ye götürcez dēye quyulara şedcēmişler,
20 gömcēmişler. sonra da grānitsa qapandı, bittāyı nōlursa oldu...

b. Türkçenin Yasaklanma Hâdisesi

ben şindi bî gün geldim_ève. ève geldikten sōna abbayla dèdim raviye'ye “ben gidem de”
dèdim “abbaya çuval qaldırmā yādım edèm” dèdim. fuqāram_ astaydı bacaqlāndan kimi
şeyinden -annen gibi biz_ ep āqalānda qaçādıq_ abbalāmızın-. geldim ben_ève. geldikten sōna
çabcacıq gittik_ üttük_ onu biz nēde vāmış_ dēmen_ õqut bilmem. e ben_ acele emen gittim sāt
25 on bir çāşıda. gül qazèez. ben şindi usulcacıq raviye'ye dèdim “kimse yoqmuş_ õda, üttük”
dèdim. sade toqadā dèdim raviye'ye. geldi bî şey de, õqut bizim polisleri aydamışlā başqa
yère tanımasınlā deye. loznitsa'dan getimişler bi taqım genc genc zemāneler_ õda küçücük
küçücük. ani tanımèllē de şèédèllē deye. bōle yaptı bana “ela tuqa, day si pasporta” (gel
buraya, pasaportunu ver) dèdi. “qade pasporta” (nerede pasaport) dèdim ben de “nema
30 pasporta” (yoq pasaport). õdan_ ayde geldim ben_ève. aldım pasportu gittim mevereye. ansō
õdan yazdıılā beni tūkçe qonuşmuşum deye. yazdıqtan sōna dāva çıqtı. dāva baqtı bize,
kendi olanımız. ansō bide qate baqtı ivan dimitrov'un qatesi. ani şindi savette. sōna
vèédiler bana bî sene apıs. qonuşmaycan bulgācayı deye bî sene. para bişey yoq ta. torē
çıqtıq bayā bî qaç kişi varyidik biz. onu aldıydım tōqut çāşıdan podaraq.

ANLATAN: Rasim Mehmed Asan, 65 yaşında

DERLENEN: a. Tarım Aletleri, b. Mâni

a. Tarım Aletleri

“heder” dêêriz biz bulgāca yani biçme alâtı önündeki. burday, āpa, yonca, darı bunlāda kullanêsin. ayçiçek için o da aynisi sâde ki deniştirilmiş yēleri var. ani uygun olsun sıralara. işte o qafaları toplêeri, çekêeri burasına. o da aynisi sâde pervānesi qocaman. bî de önünde başqa tenekelē vā sıraya gîsin dēye.

5 şindi geçelim buna. bunun adı “naqlonla” dēyêriz biz. anladacaq şeylê çoq da bulgācasını söyleyem lâzım. bundan bir işiklik vā mı, dêmek bu biçē döver yörümez. biçer döver bu, toplama olaraq. öbûleri pāçaları bittā.

şunlara taqilêeri. o yā marqucu da şuraya iliştirilêeri. ona şey vèrêriz bunla. bālanê, bālantı. o biçilen şey bûday olsun āpa olsun yonca olsun şurdan geçêe. geçêeri, giyêeri.
10 dōme alâtları var içêde. ordan eleklê var. beygîlê var. yani eleyêeri samanı eledikçe samandan tene düşêeri aşā elêklere. beygirlerin üzerinden saman çekip gidêeri āqaya. bunlar önemli bunları er saba baqmaq lâzım. meselâ gevşek olmasın yani yāyı işik olmasın.

şindi bunlādan bunu qolvêedin mi iyi ses yapêeri, çoq ses yapêeri yani. burda içeri gîdin e,
15 bu sesi beynine taqtın mı yabancı bî ses duyāqan tā dūdurêsin. dêsin nereden geldi bu ses acaba. yani baq, işte uz geldi. baq bûda tē yamılmış, bana başqa ses vèrêeri içêde. ben yêtmiş bēşten beri bununla. babam qunduracıymış. yêtmiş ikide askêden geldim başladım buna. yêtmiş bēşte de ilêsi çādaqlıydı onlar. çardaqlı bōle şeyi yoq, qabinesi yoq. bütün toz sana gelîdi. modelleri başqaydı. bunu sefte yêtmiş bēşte ben aldım bu zavıt'ta.

20

b. Mâni

qombaynamın çadırı

barış qoydum adını

yörü qombaynam yörü
tāla seni beklī, çille beni.

ANLATAN: Hasan Murat İsmail, 78 yaşında

DERLENEN: a. Dibek Taşı, b. Tavuk Bakımı

a. Dibek Taşı

cāmiye gittin gōdün mü o dibē orda. o oyulmuş dōme, ēkin dōmek için. o ēkinden aş yapēller ōle ya zela. aş olēeri ondan. keşkēk ne olūsa olēeri. o dibēn içine qonēeri ēkin ıslanēeri yaş olēeri. onun iki de toqmā var. tē töböle. biri alēeri bī toqmā öbūsü de alēē iki kişi dövēē onu. iki kişi dövēeller. biri öbū qāşıda biri bu qāşıda urēllē, baqēller ne qarara gelmiş ēkin içinde. qarıştirēller tā su istēse tā su qonēeri ona. qabı dökülēeri ūduqça o toqmaqlāla. o bittā görүнēeri, onun dıř qabı var e ēkinin. onu lazım düşūsün. da ōle bittā ondan ne istēsen onu yapēēsin. keşkēk tē ne yapılısa meselā yapılēeri tō ēkinden. dövülēeri dibek içinde. onlā durēē tavanda. ama řindi dövēn yoq.

b. Tavuk Bakımı

10 taviq baqmaqta çoq incelik vā qızım. bu taviq teçeniyeyi sēvmēeri. meselā iki qapıyı açacan biribirlēne böle ani yel urēeri, sēvmēeri. o zaman yimītayı kesēeri taviq. sōra taviq en iyi beslenēeri yaş yemle. en çoqu yimītlayēeri, yaş yem vērecen tavā ōle. quru yemle yimītlamēeri. ben ne zaman ōda dūdum ani çēvirivēēdim yaş yemi taviqları bittā tā çoq yimītlamā başladılar. tā çoq yimīta vērēller. çünkü o yemi çabıq alıřtirēeri, yimītayı çabıq 15 dūrēē. sōra tēne atādıq biz avřam olduqtan sōna. bavřam bī taviq, doquz tēne yisin qūsasında yemi ani o tēneyi, sabāla yimītayı ēken dūrmüş olēeri. dēmek ac dil o taviq. yimītayı sabāla ēken yimītlēeri. bunları baq, qaç sēne dūdum ben orda, ben bunları böle bilēerim.

ANLATAN: Cevriye Şakir İsmail, 78 yaşında

DERLENEN: a. Ekin Dövme, b. Dibek

a. Ekin Dövme

- o qayanın içinde deli var. o delē soqellē, sopası vā bī metrudan ziyâde tē ne qadāsa. o yuqāda da tōle bī odun pāçası var. orda da vā bī delik. sopa o delē soquléeri. öbūsü de bu aşā taşın üstüne soquléeri. sōna otasında var bī delik tobu qadar. qoca delē qoyéésin ekini. ekini quyéésin, çeviréésin, quyéésin, çeviréésin. o onun altında eziléeri çevidikçe. bulgur oléeri ufalanéeri. qıriléeri, o taş çeviréeri onu.

- sōra çıkaréésin onu, elenéeri o. temizlenéeri, qaléeri onun lâzım olcaq yerleri.

- irisi qalèè, ufā gidèeri aşā.

b. Dibek

10 bī dibek vā şindi bu qadā. çotuq dēyem bālim. da, içini yoneller onun öle boydan boya küb gibi. yoneller. bī de demiri oléeri onun. demir dōmē. şedéésin böberi, qurudéésin, sapını qoparéésin böberin. quyéésin böberi dibēn içine, dövèésin. o dövüldükçe eziléeri, oléeri un gibi desem yalan dil. sōna onu eléésin sen. onun ufā gidèeri, aşā düşèeri. irisi qalèeri yuqāda. sōna o qalanını da gene yeniden gene dövèésin. tōle bitèeri.

ANLATAN: Beyti Mürsel İbraam, 75 yaşında

DERLENEN: Madencilik

bõle demirden trabalā var. onun ucu işte bõle sivri. tutèeriz meselâ delèesin, delik yapèesin
bõle. urèesin urèesin delî yapèesin. o qolay olmèeri bütûn gün òraşèesin töbõle delik olèe.
onun içini barutla doldurèller “zirif” bide dèeriz. sõra fitili de vā onun bõle incecik.
bombacı o fitilden yaqèeri, qaçèeri. biz de qaçèeriz meselâ taşçılar orda. sõra o patlèeri,
5 dālèeri taşlar bõle qamara meselâ. dökülèeri sõra biz qırqalāla eşip eşip çıkarıp temizlèeriz.
yivèeriz “figura” dèeriz bõle bir metre yükseklikte. sõra bırğadir ölçèeri, yazèeri meselâ ne
çiqādımızı. bõle.

ANLATAN: Sevdiye Memed Aliş, 70 yaşında

DERLENEN: Çerge Dokuma

baştan sarèez masıra, erişleri. onları sādıq mı gideriz çözüye qoyèeriz. ayriyèttèn odamız
var orda. o çözüden sōra şèédèez onları qrosnuya deniştirèez. deniştidik mi alèez o
qrosnuyu gerigerisi çufalın içine qoyèez onu. dil mi, biz taraqtan çıqāmız onları. gene ilēsi
çiqarıp da geçiridi ninelēmiz. e geniş o bir otuz. anso tutèeriz şindi taraqtan olan erişleri o
5 qrosnudan ipleri bālèez orta yere. onu sōra çekivèrız ileri, dūmükleri. sōra kesèez onu
çēgeleri çiqarıqaydın. bittā başlız doqumā. proçqa getirèllè ani çēge mēge doqumā. bittayı
dōşenivèrız doqumā. qulā çınlasın emine abum òle dēdi: marū sen küçücük ama
doldurèesin o qrosnuyu dēdi.

tenēde tobunlā. angısı o ipliklèden gēcik, dōşeyèesin. meselā bu iplik şindi çoq, onu
10 qoyèem tāta için. bu mavi az, bu sarı epten birè tène mi atacam, bunları ikişer atmışım. İsan
bilmèeri ya becanım ne qadā yetsin. onu orē qoyèesin acıq yeşil qoyèesin. sōra burē gene
sarı qoyèesin. burasını gene şindi alaca iplik qoyèesin. sen sayèesin masillānı. ona göre
esap yapèesin. bittayı gene burē tē otasını şèédēsın. bu pembeyi qoymuşum sōra beyaz az
oldūna kenālāna qoyèerim bu maviyi. bunu da tōbōle ikisini birbirine bükèesin de “maças”
15 diyèeriz biz buna. bōle maças yapèeriz. sōra gene bu qīmızıyı doqudun mu dönèesin bittā.
burē ne qoyduysan bunu da qoyèesin. olèe şindi yīmi santim mi olcaq otuz santim mi. bittā
burē de ara yèrine de meselā yīmi santim mi yapacan on bēş mi. masılları sayèesin a aşā
yuqarı. onu da òle doquyèesin bittayı tōbōle. ne qadar uzun istèse çēgeyi.

ANLATAN: Fikriye Zülkar, 37 yaşında

DERLENEN: Meslek Tanıtımı

belediyeye bağlı bizim burda, bulgāca “detsqa pedagogičeska staya” (çocuk merkezi) deller ona. i on sekiz yaşına qadar çocuçlāla ilgileniriz. yani mektepte, oqulda sorun yapan çocuçlāla. meselâ kimi var çoc fakir hâlleri deye yani anne baba ayrı. yavıt ta qavğalı. baba servoş, içkici. anne tōna göre. i o çocuç bişey gōmēeri. évde olsun şeyde para yoq. i çalma, 5 hırsızlıq yapı. geçen senelē vādı bī çocuç. şetmiş, çalmış başqa bi āqadaşının oqul çantasından bī para, yimi lef miydi neydi. işte sōna mektepte toplaneller, “pedagogičski savet” (pedagoji konseyi) dellē oqulun bī qaç õretmeni. i onu dinlēllē bunu dinlēllē nası noldu falan. bizi de çarēller, ben de õdaydım. e sōna bu çocuç meselâ ben, onlāla ilgilendiğim için. şindi benim de şefim vā benden büyük şefim ama. şefim gidip çocuç 10 falan aramēeri. beni, ben zatı bu tür işte yāni. ben gidim. çocuçla git buluş, qonuş bōle bōle yapmış bu çocuç. i oqula gidip o çocū bulirim meselâ. tē hırsızlıq yapmış falan. bī altı ay bi müddet. dört ay mı olcaq altı ay mı. bī müddet, süre vērēllē. ben o çocuçla ilgilenim, gidip onla oqulda görüşirim. gidiri falan durumun nasıl, qavğa edisin mi. yāni şindi vā çocuçla bittā onu suçlēllē. hırsız sen hırsız sen deye laf ediyolar o da sinirlenip meselâ qavğa eden 15 olı. hep aqıl o çocuçā, yapma, etme anneni babanı dinle falan bu tür şeylē. o çocuçla ben dört ay, altı ay gidip devamlı oqulda görüşim. aftada bi defa mı olcaq iki afta da bi defa mı olcaq görüşmeler olēē o çocuçla.

burda bide oqulumuz var. “internat” deller. bu çocuçlar çoc düşkün hâlde. hırsızlıq yapanlar, qavğa edenler, aileleri onları dom’a vērmiş yāni yetimānede o çocuçlar. 20 kimisinin anne baba yoq, büyükanneyle, annaneyle ya da babaanneyle falan yaşēller. onlā da onlāla başa çıqamēller. õrda bisürü hırsızlıqları şeyleri var. e onlā çoc bütün bulğaristan’dan yāni onları burē toplēller.

şindi bu tür oqullar altı tane bulğaristan’da. e şindi meselâ sofya, pleven tarafında var. i bizim bu razğrad sancānda da zavet’te bu oqul. şindi bu õbür oqullar meselâ sofya’da bi

25 köyde yapmış yapmış hırsızlıqlar, “proyavi” dëller bizim burda bulğafca. òdan onu yollëllë, gönderëllë burë. bizim zavet’e. yavıt ta plevën oquluna.

şu anda tam bilemeycem yirmi iki mi qaç öğrencimiz var burda. onlar, saati var anğı saat çarşıya çıqacäqlar. ama yalnız da seyrek çikëller. yaz günü ānelere gelip iş sorëller, paraları yoq. var ĩsanlar ani odun getĭdinen taşıttırëller onlara odun. ya da misĭ qĭmā tutëller onları.

30 òdan alëller òretmene danışëller. o tür bir oqulumuz var burda.

KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ

Tablo 4. Kaynak Kişiler Listesi

	Kaynak Kişi	Yaşı	Derlenen Konu
1.	Muttalib Hüseyin	65 yaşında	Arıcılık
2.	Ayşe Veli	58 yaşında	Hikâye
3.	Cevriye Osman	72 yaşında	a. Nenni, b. Güvercin ve Duvan Hikâyesi, c. İlâhi
4.	Naciye Osman Balkancı	71 yaşında	a.İlâhi, b.Türkü, c.Yemek tarifi
5.	Zeliha Hüseyin Bekir	74 yaşında	a. İlâhi, b. Masal, c. Mâni, d. Gelin alma, e. Atasözleri, f. Ekin Ekimi, g. Macın Yapımı, h. Yemek Tarifi, i. Aydaşıklık, j. Yorgan/Döşek Yapımı, k. İpek Böcekçiliği, l. Yastık Kırmak, m. Türkü.
6.	Vasfiye Asan İsmail	76 yaşında	a. Yemek tarifleri, b. Tütüncülük
7.	Safiye Alil Üsmen	74 yaşında	a. Pekmez yapımı, b. Yemek Tarifi, c. Yorgan yapımı
8.	Ayşe Şaban Müzeka	74 yaşında	Yaşantı
9.	Zekiye Mehmed Asan	75 yaşında	a. Mevlid, b. Peynir Yapımı
10.	Asan Asan Zaim	75 yaşında	a. Ağaç Çeşitleri, b. Fıkra
11.	Ümüs Ali Ömer	82 yaşında	a. Hıdrellez, b. Pekmez Yapımı
12.	Kıymet Amdi Asan	75 yaşında	Ol yaşı
13.	Zeynep Adem Doruş	83 yaşında	Zemlikler
14.	Yusuf Şükrü İbraam	78 yaşında	Kerpiç Kullanımı
15.	Emel Şaban Yumer	49 yaşında	Seksen Dokuz Göçü
16.	Zöhre Hayri Halil	68 yaşında	a. Seksen Dokuz Göçü, b. Türkçenin Yasaklanma Hâdisesi
17.	Rasim Mehmed Asan	65 yaşında	a.Tarım Aletleri, b. Mâni
18.	Hasan Murat İsmail	78 yaşında	a. Dibek Taşı, b. Tavuk Bakımı
19.	Cevriye Şakir İsmail	78 yaşında	a. Ekin Dövme, b. Dibek
20.	Beyti Mürsel İbraam	75 yaşında	Madencilik
21.	Sevdiye Memed Aliş	70 yaşında	Çerge Dokuma
22.	Fikriye Zülkar	37 yaşında	Meslek Tanıtımı

SÖZLÜK

Sözlükte, derlenen metinlerdeki yöreye özgü kelimeler ve bu kelimelerdeki farklı anlamlar ile birlikte Türkiye Türkçesindeki kelimelerin Zavet ağzındaki fonetik ve morfolojik açılardan farklılaşmış şekillerine yer verilmiştir. Böylece yapılan bu sözlüğün Derleme Sözlüğü'ne katkı sayılabilecek boyutta olduğu iddia edilebilir.

-A-

aba: kaba ve kalın yün kumaş (5-383)

abba: dede (2-2)

abtéz: abdest (5-35)

acıq: azıcık (1-98)

aççıġ: azıcık (5-58)

āç: ağaç (5-309)

açtınan: açınca, açtığı zaman (2-10)

adakövü: Adaköyü. Zavet kasabasına bağlı bir köy. (5-203)

ade: haydi (5-46)

ādı: Düğünlerde misafirlerin, gelin ve damata taktıkları hediye. (5-162)

aġlambur: ıhlamur (1-30)

alaf: Ot veya yoncanın kurutulmasıyla hazırlanan hayvan gıdası. (5-52)

alāt: alet (14-7)

ālamaq: ağlamak (5-249)

aldırmaq: Kendini bir şeye kaptırmak. (2-11)

amam: hamam (13-9)

āman: harman (14-9)

amır: hamur (8-18)

āmıt: armut (10-8)

anda sōra: ondan sonra (7-26)

andan: ondan (6-12)

āne: hane (2-1)

anġısı: hangisi (21-9)

anġi: hangi (1-83)

ani: hani (1-58)

anleri: onları (4-224)

annatmaq: anlatmak (5-354)

anne: Genellikle “anneanne” anlamına gelmekle birlikte “anne” anlamında da kullanılan kelime. (2-13)

ānso: ondan sonra (9-4)

anteri: elbise (5-168)

āpa: arpa (17-1)

apıs: hapis (16-33)

aqaşı: sütlaç (9-4)

aqça: beyaz (5-228)

aqetmek: Hak etmek, bitirmek, tamamlamak. (5-405)

aqına: gerçek, hakiki (4-410)

aqqet: hakikat (1-104)
aqran: yaşıit (4-109)
ara bere: ara sıra (1-76)
arani²⁶⁶: Dügün, cenaze gibi törenlerde su ısıtmaya veya yahni pişirmeye yarayan, bakırdan yapılma, yüksek ve geniş kazan. (5-225)
ārliq: ağırlık (5-353)
asetlik: hasetlik, kıskançlık (5-346)
aş: yemek (18-1)
aşā: aşāğı (16-5)
aşme: Haşme (4-327)
ātiq: artık (1-17)
atırlamaq: hatırlamak (4-292)
ava: hava (1-3)
avğus: Bulg. Avgust. Ağustos (1-41)
avıl: avlu (5-361)
avşamleyin: akşam vakti (9-7)
avşamsı: akşam vakti (16-1)
avul içi: avlu (5-53)
ayaqça: ayakta bekler durumda (5-353)
aydamaq: 1. Araba veya at, eşek arabası sürmek, T.T.: Haylamak. (8-13)
2. İnsanları başka yere göndermek, sürmek. (16-26)

²⁶⁶ Elazığ yöresinde, haranı: Tencere (Buran ve İlhan, 2008: 103)

aydaşiq²⁶⁷: Aynı kırk günün içinde doğan çocukların yakınlarınca diğeri çocuğa yapılmış kötü büyü. İnanışa göre kötü büyü yapılan çocuk iyi gelişmez. Sık sık hasta olur. Bu büyü hocalara muska yaptırılarak veya su okutarak hedef çocuğun geçeceği bir yere saklanır, su ise dökülür. Bunların üzerinden geçen çocuk hastalıklara yakalanır. Böyle çocuklara “aydaşıklı” denir. (5-341)

āyır: hayır (5-81)

ayletmek: ağılatmak (5-248)

ayqırmaq: haykırmak, haber vermek (2-12)

-B-

bāça: bahçe (16-15)

bağaş: eşya, bagaj (15-4)

bager: Bulg. iş makinesi (16-19)

bālamaq: bağlamak (5-370)

bāli: bari (5-108)

bālim: bari (19-10)

basambaq: basamak, merdiven (5-52)

basma: hazır yapılan elbise (5-472)

bāşış: bahşış (12-4)

baştan: ilk önce, önceden (12-1)

baştanqı: önceki (10-5)

bavşam: bu akşam (18-15)

²⁶⁷ Cebeci, İ. (2010). *Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*. Ankara: TDK, s.60.

bayā: bayağı (15-1)
bayāca: bayağıca (5-327)
beber: biber (5-64)
beleli: sarılı (5-364)
bellemek: ezberlemek (5-97)
beniz almaq: Canlanmak, büyüyüp gelişmek. (6-49)
bereket: şükür (8-17)
bıldır: geçen sene (1-86)
bıldıqı: geçen seneki (5-280)
bılamaq: bulamak, kirletmek (5-234)
bırğadır: Bulg. brigadir. Ustabaşı (20-6)
bilem: bile (10-6)
bilēzer: çok yakın dost (5-160)
bittā: 1. bir daha (1-17), 2. ondan sonra (17-7)
bittaqım: birtakım (1-23)
bittāyi: sonra (12-4)
biyenmek: beğenmek (5-107)
biygir: beygir, at (8-4)
bōle: böyle (6-3)
bluza: Fr. bluz (16-6)
bonbon: şeker (5-182)
boqluq: gübre (5-316)
böber: biber (19-11)
buba: baba (8-12)
bubuş: yemiş (11-12)

būday: buğday (17-9)
burday: buğday (17-1)
burqan: Bulg. burkan. Kavanoz (6-28)
būmek: büyümek (8-1)
būn: bugün (1-67)
bürüncük: bürümcük, ipekli (5-444)
-C-
cızlama: Hamurların küçük parçalar halinde tepsiye dizilerek ve üzerine kaymaklı sos dökülerek hazırlanan, kimi bölgelerde “dızmana” olarak da bilinen hamur aşısı. (4-409)
cumētesi: cumartesi (5-163)
-Ç-
çabcacıq: çabucak (16-24)
çādaq: çardak (17-18)
çalmak: Müzik aleti çalmak, şarkı söylemek. (11-4)
çamī: çamur (14-1)
çarmaq: çağırmaq, haykırmak (22-8)
çarşı: şehir veya köy merkezi (22-28)
çat pat: tek tük, biraz (5-194)
çatmaq: Bacakları çapraz konumda üst üste getirmek. (5-347)
çaynik: Rus. çaydanlık (16-15)
çēge: Bulg. çergi. Kilim (5-383)
çendele: Ekşimik veya peynir süzmeye yarayan ince bez. (9-12)

çepel: pislik, kir (5-275)
çıbıq: çubuk (6-39)
çiqılmaq: bezle sarmak (5-369)
çitmek: İki ipliği bir araya getirerek tek bir ip yapmak. (5-467)
ç̄iz: çeyiz (5-163)
çizi: çizgi (7-35)
çocuq: erkek (5-111)
çom: tutam (11-9)
çoq: 1. fazla (4-32), 2. Önüne geldiği kelimenin anlamına abartı katan kelime. Ör: çoq giyinirdiler “ çok güzel, farklı giyinirdiler” (11-5)
çotuq: Kalın ağaç gövdesi. (19-10)
çözgü: Yumak yapmak için kullanılan araç. (21-1)
çufalıq: Çuhalık, çuha dokuma tezgahı. (21-3)
çullamaq: atmak (6-9)
çükündür: pancar (7-1)

-D-

dā: dağ (4-393)
dādmaq: dağıtmak (5-172)
dālmaq: dağılmak (20-5)
daqqa: dakika (6-4)
daracaraq: oldukça dar (5-458)
darjava: Bulg. hükümet (8-12)

davıl: davul (fırının davulu: davul fırın) (6-9)
dayaq: destek (5-272)
dekevri: Bulg. Dekemvri. Aralık (1-130)
dēmen: değirmen (16-24)
deniştirmek: değiştirmek (17-2)
deqā: dekar (8-5)
dērmən: değirmen (4-394)
detsqa pedagogičeska staya: Bulg. çocuk merkezi (22-1)
dibek: Büyük, genişçe havan. (18-1)
dil: değil (1-17)
d̄imek: değmek (5-45)
d̄iştirmek: değiştirmek (1-49)
dolama: Yufka ile yapılan bir börek çeşidi. (12-2)
domatis: domatez (6-15)
donaprin: Bulg. köpük (5-377)
doqunmaq: Etkilemek, zararı olmak. (1-104)
dovmaq: doğmak (4-351)
dōmeç: kalıp (5-66)
dōşenmek: girişmek, başlamak (21-7)
dōvē biçer: biçerdöver (14-12)
drujina: Bulg. topluluk (1-79)
dūmaq: durmak (18-13)
duştuvaq: Dişbudak ağacı (10-1)

duva: dua (4-36)

duvā: duvar (13-8)

duvan: doğan (3-31)

dūmük: düğüm (21-5)

dūn: düğün (13-1)

dūne çırmaq: Düğüne çağırmaq, davet etmek. (5-182)

dürmek: 1. katlamak (9-12), 2. (yumurtayı) dürmek: yumurtlamak (18-16)

düven: Döven, harman dövmeye yarayan araç. (5-291)

düzmek: donatmaq, hazırlamaq (4-69)

-E-

e: “Ya” bağlacı anlamında kullanılan ünlem. (5-213)

ē: her (5-210)

ehāli: ahali (5-110)

ēken: erken (16-1)

ēkez: herkes (11-1)

ekmek: 1. ekmek, 2. yemek (9-3)

elal: helâl (3-39)

ellik: Orak biçerken eli kesilmekten koruyan ahşap alet. (14-10)

elpeze: Küçük tütün destesi (6-52)

em: hem (1-13)

engin: güzel, iyi (5-330)

epten: hepten (21-10)

ēr: her (10-5)

eriş: Çuhalıkta boyuna gerilen iplikler. (21-1)

esap: hesap (21-13)

eskirek: daha eski, bayağı eski (5-412)

-F-

fasle: fasulye (5-206)

februari: Bulg. Şubat (1-93)

fena: kötü (5-337)

fenē: fener (5-215)

fıqarā: Ar. fukara (5-82)

fide: Yun. Sebze veya körpe çiçek. (6-40)

-G-

ğayet: fazlasıyla (10-8) Türkiye Türkçesindeki kullanımından farklı olarak vurgu ilk hecede değil son hecededir. İlk hecedeki *a* sesi uzatılarak söylenmez.

gēcik: güzel (21-9)

gēciklemek: süslemek (7-35)

gelin donu: gelin elbisesi (5-221)

geze: Damat ve gelin tarafına düğün ikramı. (5-202)

gōmek: görmek (5-110)

ğranitsa: Bulg. sınır (16-20)

ğulu: Kardeş. Kişinin kendisinden küçük kişiler için kullandığı kelime. (13-6)

gücü: tezgah tarağı (5-456)

güvê: güveyi (5-43)

-H-

ħağlambur: ihlamur (1-33)

ħecal: ecel (4-222)

heva: hava (4-95)

-I-

ıdrellez: Hıdırellez (11-1)

ısım: hısım, akraba (5-204)

ızlanmaq: Bir şeyi yapmak için hareket etmeye başlamak. (15-16)

-İ-

i: “Ve” bağlacı anlamında kullanılan ses. (6-41)

î: iyi (1-74)

îbe: heybe (5-171)

ibrām: İbrahim (13-6)

iç: hiç (4-292)

içē: içeri (5-424)

içindîlik: Yorgan, yastık, döşek gibi eşyaların içlerinin konduğu kılıf. (7-33)

ilâyi: ilâhi (11-4)

ilēn: leğen (13-9)

ilenmek: Beddua etmek. (2-17)

ilēsi: önceden (17-18)

ilk yaz: ilkbahar (5-407)

ille velâkin: amma velâkin (5-69)

îmik: ırmık (5-297)

îne: iğne (5-259)

internat: Bulg. yatılı (22-18)

irende: rende (6-15)

îsan: insan (5-217)

îser: çivi (5-76)

îsik: eksik (17-6)

îsilmek: eksilmek (16-7)

iskembe: iskemle (5-243)

islâ / isle: güzel (1-31)

îşi aş: “Kara aş” olarak da bilinen, nişastadan yapılan bir yiyecek. (5-208)

îşi: ekşi (6-27)

işitmek: duymak (15-9)

işkil: Beklenmeyen şey, durum. (5-260)

işlêe: çalışıyor (7-12)

işlemek: çalışmak (7-13)

îtiyar: 1. yaşlı (5-347), 2. eski (5-495)

-J-

jıvlamak: “hızlı” anlamına gelen sözcük (5-116)

juni: Bulg. Yuni. Haziran (1-113)

jül: Bulg. Yuli. Temmuz (1-140)

-K-

kefin: kefen (4-70)

kelibâ: kehribar (6-50)

kemāne: keman (10-17)
kemlik: kötülük (5-261)
kenā: kenar (11-1)
kendi olanımız: Tanıdık kişi, akraba. (16-32)
kenef: tuvalet (5-139)
keyfçe: keyifle (1-111)
külhan: Odun ateşiyle ekmek pişirme yeri. (5-85)

-L-

lââm: lazım (1-113)
lāna: lahana (5-217)
lānaşı: Lahana aşısı, lahana yemeği. (9-5)
lāyi: ilâhi (4-40)
lef: Bulg. leva, Bulgar parası. (22-6)
leha: levha? (6-31)
lênta: Bulg. şerit, bant (1-60)
letişte: Bulg. havaalanı (15-3)
loznitsa: Bulgaristan'da bir şehir. (16-27)
luqçe: Bulg. Arpacık soğanı
büyükülüğünde naneli şeker. (5-332)

-M-

mā: Kadınların birbirlerine seslenirken kullandıkları "be" anlamındaki seslenme edatı. (8-8)
macın: pekmez (7-6)
macıncı: pekmezci (7-10)

māfaza: muhafaza (7-16)
mağiya: Bulg. sihir, büyü (5-349)
magnit: Bulg. magnetofon. Teyp (4-329)
malay: Mısır unundan yapılarak, tepside pişirilen mısır ekmeği. (8-24)
mälle: mahalle (5-133)
māni: çeşit (5-327)
mankir: Münker (4-214)
maqaron: Bulg. makarna (5-195)
mārebe: muharebe (5-113)
marquç: Bulg. hortum (17-8)
marşer: mahşer (4-126)
maru: Kadınlar arasında kullanılan seslenme edatı. (11-4)
masır: masura (21-1)
maşatlıq: Müslüman olmayanların mezarlığına verilen ad. (16-13)
maşına: Bulg. maşına. Makine (6-16)
may: Bulg. Mayıs (1-113)
māza: Mahzen, bodrum. Evlerin altında yer alan kömürlük. (7-18)
melin: melun (4-228)
met etmek: övmek (10-13)
metru: İt. metre (16-18)
mevere: Bulg. emniyet müdürlüğü, polis. (16-1)
mısaf: Ar. Mushaf (5-227)

misir: mısır(8-21)
miskin: pis, kir (5-436)
mō: mor (6-18)
moma: mama (16-5)
momaliğa: Rum. Mamaliga. Mısır unuyla
yapılan yemek. (8-22)
mreje: Bulg. file, ağ (5-361)

-N-

nacaq: Orta büyüklükte balta. (5-77)
narat: Bulg. naryad. Natürel vergi. (8-11)
nekes: Far. nākes. İnsaniyetsiz, cimri. (5-33)
nemaz: namaz (5-21)
nine: anne (4-60)
novenri: Bulg. Noemvri. Kasım (1-62)
novqut: ne vakit (4-310)

-O-

oğramaq: uğramak (4-291)
oktomvri: Bulg. Oktamvri. Ekim (1-57)
ol yaşı: Yaşına giren çocuklar için
yapılan mevlitli tören. (12-1)
ōlambır: ihlamur (10-1)
ōman: orman (5-75)
onuştan: o yüzden, o sebepten (5-96)
ōqut: o vakit (1-130)
oranda: Far. horanta. Aile fertleri. (8-1)
oraq: Ekin biçme aleti. (14-10)

ōraşmaq: uğraşmaq (20-2)
oşaf: hoşaf (8-20)
oşul oşul: hoşul hoşul. Su kaynaması
sonucu oluşan ses (9-10)
ōtaqlıq: ortaklık (5-263)

-Ö-

ōle: öyle (1-141)
ōlenleyin: öğlenleyin, öğle vakti (8-20)
ōsüz: öksüz (4-400)

ōtmek: örtmek (5-155)

-P-

paltolon: pantolon (5-385)
pāmaq: parmak (5-233)
pança: avuç (5-252)
pāpulamaq: Yiyecekleri ateş üzerinde
közlemek. (6-17)
paqlamaq: temizlemek (6-15)
paárs: sert (5-107)
patisqa: Bulg. kumaş (7-37)
patlacan: patlıcan (6-18)
paysınmaq: Bir işe girişmek, bir işi
yapmaya başlamak. (5-59)
pazı: yufka (6-4)
peçat: Bulg. mühür (7-17)
peçqa: Bulg. soba (6-10)
pedogogiçski savet: Bulg. pedagoji
konseyi (22-6)

peşkir: Far. havlu (5-469)
pilik: Bulg. plik. Yorganı kaplamak için
bezden dikilen kılıf. (5-396)
pindirmek: bindirmek (16-13)
p̄nir: peynir (5-66)
pire otu: İpek böceklerinin yuvasını
oluştururken kullanılan ormanda yetişen
bir ot türü. (5-427)
p̄it: beyit (4-294)
plat: Bulg. bez, kumaş (7-37)
pleven: Plevne. Bulgaristan'da bir şehir.
(22-26)
podaraq: Bulg. hediye (16-34)
postu: Küçükbaş hayvan derisinden
yapılmış minder, post. (5-225)
prese: Kavanoz kapaklarını sıkıştırmaya
yarayan alet. (7-2)
proçqa: Bulg. porıçka. Sipariş (21-6)
proyavi: Bulg. İstenmeyen, hoş olmayan
olaylar. (22-25)

-Q-

qabātmaq: kabartmak (7-28)
qabaq aşı: kabak yemeği (12-2)
qabel: kablo (1-79)
qalqışmaq: Bir işi yapmaya niyet etmek,
başlamak. (12-1)
qamara: Büyük yığın. (20-5)

qanat: At veya eşek arabalarının sağ ve
sol taraflarında bulunan uzunca tahta
parçası. (5-419)
qanəd: kanat (4-219)
qantā: kantar (7-16)
qāpız: karpuz (5-103)
qaqmaq: itmek, vurmak (5-237)
qara aş: “İşi aş” da denilen nişastadan
yapılan yiyecek. (5-208)
qarar: Ölçü, derece, radde. (18-4)
qardaş: kardeş (4-56)
qāre: kara (4-369)
qāretmek: Kahır etmek, sıkıntı vermek.
(1-105)
qarıştıma: Genellikle kavrulmuş undan
yapılan yemek, bulamaç. (8-18)
qarve: kahve (4-274)
qasetqa: Bulg. kaset (4-329)
qāşı: karşı (18-4)
qate: Bulgarca kadın ismi. (16-32)
qavırmaq: kavurmak (4-404)
qayasımaq: Yufkaların sertleşmesi. (6-6)
qaybēlmek: kaybolmak (5-323)
qayna: kaynana (4-146)
qayrı: gayrı (4-306)
qayrıq: gayrı, artık (6-23)
qılam: kıvam (6-6)

qırā: kırağı (6-42)
qırcalı: Kırcaalili (15-10)
qırvat: Bulg. krevat. Yatak, karyola. (5-398)
qıtcama: tam tersi (1-23)
qīma: kırma. Yastık, yorgan gibi şeylerin kenarlarına, kumaştan yapılan süsleme. (5-448)
qīmaq: kırmak (6-47)
qīq: kırk (5-345)
qıymaq: Kesmek, parçalamak. (5-318)
qīlu: Fr. kilo (6-11)
qırqa: Bulg. Kazma, çapa. (20-5)
qolaç: çörek (2-2)
qōlāmaq: kovalamak (3-21)
qoliba: Far. kulübe (13-4)
qolvermek: Salmak, özgür bırakmak. (3-25)
qombayna: Bulg. biçerdöver (17-22)
qompot: Bulg. komposto (8-20)
qoyulmak: Koyu olmak, koyulaşmak. (5-312)
qrasnik: Bulg. sağdıç. Damadın ve gelinin yanında bulunan, onlara yardımcı olan kişiler. (5-243)
qros: Tahtadan yapılma dikdörtgen veya kare kalıp. (1-42)
qrosno: Bulg. Dokuma aracı. (21-2)

qubrat: Bulgaristan'ın Razgrad şehrinde bulunan bir kasaba. (5-438)

qufa: kova (11-1)

qufar: Bulg. bavul (16-5)

qulaq: vadi (10-3)

quluvallā: Kul hüvallahü. İhlas sūresi (5-336)

qūsaq: kursak (18-16)

qūşun: kurşun (5-118)

qūt: kurt (5-414)

quvan: kovan (1-80)

quymak: koymak (19-4)

-R-

ramqa: Rus. çerçeve (1-39)

ranitsa: Bulg. sırt çantası (5-369)

rapitsa: Bulg. kanola yağı (1-78)

rāt: rahat (1-9)

reis: Bulg. otobüs (16-3)

rezervar: Fr. su deposu (10-3)

-S-

sāde: sadece (1-13)

samsaq: sarımsak (1-106)

sān: sahan (13-9)

santin: 1. Bulg. stotinka. Türkçe karşılığı "kuruş" olan kelime. (16-10) 2. santim, santimetre (5-420)

saqız yapmaq: ağda yapmak (5-158)

sāt: saat (1-77)
savet: Bulg. konsey (16-32)
savuşmaq: uğraşmaq (4-311)
sefer: defa (16-12)
sefte: ilk önce (17-19)
senival: Bulg. senoval. Samanlık (5-52)
septemvri: Bulg. Eylül (1-40)
servoş: sarhoş (22-4)
seslemek: dinlemek (11-9)
sıbtmaq: Fırlatıp atmak. (11-13)
sīmalı: İşlemeli, simli gelin elbisesi,
bindallı. (5-228)
sınaşmak: alışmak (1-92)
sıtmaq: sığırtmaq (5-270)
silistıra: Silistre. Bulgaristan'da bir şehir.
(16-12)
sīrek: seyrek (10-12)
sirop: Fr. şurup (1-73)
sō: sonra (3-29)
sōmaq: sormak (15-5)
somon: somun (5-170)
sōra: sonra (1-36)
souq: soğuk (7-17)
sōlemek: söylemek (9-6)
sūret: güzel, temiz yüz (5-44)
suvan: soğan (1-106)

sūgü: sürgü (5-282)
sümek: yün, yapağı (5-376)
-Ş-
şalğa: Şavk, ışık, aydınlık. (4-272)
şatra: Çadır, tütün kurutmak için üstü
kapalı alan. (6-48)
şēbet: şerbet (9-5)
şılamaq: parlamak (5-220)
şıra: Pancar suyu. (7-3)
şivaç: Bulg. terzi (5-387)
şol: şu (5-1)
-T-
tā: daha (1-34)
tarana: tarhana (8-18)
taraq: Yün kabartma ve temizleme aleti.
(21-3)
tāta: tahta (14-2)
tavıq: tavuk (7-28)
tē: işte (1-7)
teçeniye: Rus. cereyan (18-10)
tekese: Bulgaristan'daki tarım
kooperatifine verilen ad. (8-2)
televizur: Fr. televizyon (5-58)
temelli: hepten, tamamen (8-2)
tēne: tane (10-9)
tenēde: Te nerede, "işte burada"
anlamında kullanılan kelime. (21-9)

tenzuh: Bulg. tülbent (7-4)
tî: evet, onay verme sözcüğü (5-170)
tôle: te öyle (6-16)
tobqadâ: te bu kadar (5-380)
tobu: te bu (15-12)
töm: tohum (11-9)
topalaq: Toparлак, top gibi yuvarlak. (6-4)
toq: elektrik (14-5)
toqadâ: te o kadar (16-26)
tōqut: te o vakit (16-34)
tor: Bulg. gübre (6-36)
torda: te orda (7-30)
torlamaq: gübrelemek (5-316)
tōbe: tövbe (4-177)
töbele: te böyle (4-407)
traba: Bulg. trıba. Tüp (20-1)
tūla: tuğla (14-4)
tūlacılıq: tuğlacılık, tuğla üretme işi (14-1)
tuquq²⁶⁸: “Tukuk” diye öten, ormanlarda yaşayan, başka kuşların yuvasına yumurtlayan, güvercinden küçük bir kuş türü. (4-387)
tutmaq: mayalanmak (9-11)
tū: tüğ (5-245)

²⁶⁸ Cebeci, İ. (2010). *Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*. Ankara: TDK, s. 253.

tūk: Türk (5-55)
tūkçe: Türkçe (15-14)
tūmbek: dümbelek, darbuka (5-220)
-U-
uçqū: uçkur (5-166)
ūçuq: Rusçuk. Bulg. Ruse. Bulgaristan’da yer alan bir şehir. Bulgaristan’daki Türkler şehir için “Rusçuk” adını kullanır. (5-472)
udela: Bulg. odehyalo. Battaniye (7-30)
ūr: uğur, hiza (5-91)
urba: İt. roba, giysi (5-198)
urmaq: 1. Zarar vermek, öldürmek. (2-14), 2. Kabak, patates gibi sebzeleri pişirmek, yemeğini yapmak. (9-5)
uşaq: çocuk (3-26)
uyuntu: uydurma (5-487)
uz dūrüz: doğru dūrüst (5-45)
-Ü-
ūmük: düğüm (5-131)
ūtmeq: öğütmeq (8-21)
üvez: Çalı ya da orman ağacı meyvesi. (10-2)
-V-
valaq: Bulg. valyak. Silindir, rulo (6-33)
vrasqa: Bulg. kravat (5-132)

-Y-

yā: yağ (17-8)
yama²⁶⁹: Küçük tarla, arazi. (10-11)
yamılmaq: yamulmak (17-16)
yāmır: yağmur (5-303)
yānı: yahni (9-4)
yāmaq: yağmak (5-304)
yapā: yapağı (7-33)
yatıqça: yatar durumda (5-352)
yavıt: yahut (22-3)
yazmaq: Yere bir şey yaymak. (7-33)
yazovir: Bulg. baraj (5-294)
yel: rüzgar (18-11)
yenuvari: Bulg. Yanuari. Ocak (1-92)
yetimāne: yetimhane (22-19)
yetişmek: büyüme (5-182)
yimīta: yumurta (18-11)
yıvmaq: yığmak (20-5)
yīcēk: yiyecek (8-18)
yimek: yemek (5-413)
yonmaq: yontmak (19-10)
yōt: yoğurt (5-318)
yörümek: yürümek (5-368)
yūt: yurt, ev (5-47)
yül: Bulg. Yuli. Temmuz (1-49)

²⁶⁹ Cebeci, İ. (2010). *Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*. Ankara: TDK, s. 269.

yüni: Bulg. Yuni. Haziran (1-49)

-Z-

zāre: Ar. zahire. Hububat (8-10)
zadı: zaten (22-10)
zavıt: Zavet, Bulgaristan'ın Razgrad şehrine bağlı bir köy. (17-19)
zeir: zehir (2-1)
zela: Zeliha (5-192)
zemāne: Genç, reşit insan. (16-27)
zemlik: Zeminlik, yeraltı barınağı. (13-2)
zīnep: Zeynep (4-357)
zirif: zifir; yağlı, kara kir (20-3)

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. T. (2007). *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar 1*, Ankara: Iq Kültür Sanat.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2007). Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu. *Karadeniz Araştırmaları*, 13, 35-42.
- Akar, A. (2004). *Muğla Ağzları*. Muğla: Muğla Üniversitesi, 50.
- Akça, H. (2011). Ankara İli Ağzlarında Şimdiki Zaman Ekinin Varyantları. *Turkish Studies*, 6/1, 611-619.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Andreeva, L. (1972). Blagoevgrad'a Bağlı Yavornitsa Köyü Türk Ağzında Bulunan Bulgarca Kelimeler. *Bilimsel Bildiriler 1972*, Ankara: TDK, 355-357.
- Aydın, M. [Mehmet]. (2002). *Aybastı Ağzı*. Ankara: TDK.
- Aydın, M. [Mithat]. (2002). Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018), *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 11, 116-126.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK.
- Baski, İ. (1995). About The Turkish Dialect of Deliorman, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Tomus*. Budapest, XLVIII (3), 275-289.
- Baski, İ. (2009). Otuz Yıl Öncesi Deliorman Ağzlarının Şimdiki Zaman Ekleri Üzerine. *TTAAÇB* (25-30 Mart 2008, Şanlıurfa), Ankara: TDK, 115-128.
- Bayatlı, H. Kemal (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*. Ankara: TDK.
- Bayraktar, F. S. (2013). Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağzlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/4, 69-83.
- Bobçev, S. S. (1988). Deliorman Türklerinin Kökeni, M. Türker Acaroğlu (çev.). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, LII, 203, Ankara: TDK, 697-715.
- Boev, E. (1972). Bulgaristan Türk Ağzlarında İç Ses Konson Benzeşmesi. *Bilimsel Bildiriler-1972*, Ankara: TDK, 215-228.
- Bosnalı, S. ve Şafak, Z. (2016). Bulgaristan Türk Göçmenlerinde Dil Değiniimi. Tilbe, A. ve Bosnalı, S. (Ed.), *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri* içinde (141-149). London: Türkçe Kitap By Transnational Press.
- Buran, A. (1996). *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: TDK.
- Buran, A. (2006). Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler, II. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi, (10-12 Nisan 2006-Kayseri), 1-16.
- Buran, A. ve İlhan, N. (2008). *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*. TDK: Ankara.
- Caferoğlu, A. (1963). Anadolu Ağzları Konson Değişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK, 1-32.
- Caferoğlu, A. (1964). Anadolu ve Rumeli Ağzları Ünlü Değişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1-33.

- Caferoğlu, A. (1988). Muğla Ağzı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1962, Ankara: TDK, 107-130.
- Cebeci, İ. (2010). *Örneklerle Deliorman Türk Ağzı Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Dallı, H. (1991). *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzıları Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK.
- Derleme Sözlüğü (1993a). Gercik. *Derleme Sözlüğü* içinde (G, 211/6, 1994-1995). Ankara: TDK.
- Derleme Sözlüğü (1993b). İsla. *Derleme Sözlüğü* içinde (H-İ, 211/7, 2557). Ankara: TDK.
- Dönmez, Ö. D. (2012). Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre İli Dulovo / Akkadınlar İlçesi Türk Ağzıları. Ankara: Gazi.
- Dönmez, Ö. D. (2014). Kültür-Dil Etkileşimi Açısından Kuzeydoğu Bulgaristan Ağzılarında Şimdiki Zaman. *Bildiri Kitabı – UTEK*, 721-732.
- Dryga, I. (2009). Türkçenin Rumeli Ağzılarının Lengüistik Statüsü ve Sınıflandırılmasına Dair. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008, Şanlıurfa), Ankara: TDK. 193-202.
- Eckmann, J. (1950). Razgrad Türk Ağzı, H. Eren-T.Halası Kun (Ed.), *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I* (1-25). VII, Ankara: TTK.
- Edip, K. (1991). *Urfa Ağzı*. Ankara: TDK
- Ercilasun, A. Bican (1983). Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli. Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi: 1, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars İli Ağzıları*. Ankara: TDK.
- Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, A. B. (2014). Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine, *Makaleler 1*. Ankara: Akçağ.
- Eren, H. (1985). Bulgarlar ve Türk Dili, *Bulgaristan'da Türk Varlığı*. Ankara: TTK, 87, 1-14.
- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Erimer, K. (1970). Anadolu ve Rumeli Ağzıları Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1970, Ankara: TDK, 211-236.
- Erten, M. (2011). *Diyarbakır Ağzı*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. (1984). Rumeli Ağzılarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK, 87-147.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağzıları*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. (2011a). *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. (2011b). *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzıları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağzıları*. Ankara: TDK.

- Güneş, N. (2009). *Kuzeydoğu Bulgaristan'da Çerkovna Köyü ve Çevresi Türk Ağzları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Günşen, A. (2008). Doğu Trakya Ağzlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler. *Turkish Studies*, 3/3, 402-470.
- Günşen, A. (2012). Balkan Türk Ağzlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 7/4, 117-135.
- György, H. (1988). Rumeli Ağzlarının Tarihi Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1960, Ankara: TDK, 205-211.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hazai, G. (1988). Rumeli Ağzlarının Tarihi Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1960, 205-211.
- 1.5. Zavet Köyü, <http://www.rz.government.bg/en/114-zavet-municipality> (26.06.2017)
- 1.5. Zavet Köyü, <http://www.grao.bg/tna/tab02.txt> (26.06.2017)
- 1.5. Zavet Köyü, <http://www.nsi.bg/> (26.06.2017)
- 1.5. Zavet Köyü, <https://en.wikipedia.org/wiki/File:CoaZavet.PNG> (26.06.2017)
- 1.5. Zavet Köyü, http://en.journey.bg/images/bulgaria/ob_razgrad.jpg (26.06.2017)
- 1.5. Zavet Köyü,
<https://www.google.com.tr/maps/place/7330+Zavet,+Bulgaristan/@43.7614582,26.5351279,11z/data=!4m5!3m4!1s0x40afbac8624a6729:0xd02f829cb28d0513!8m2!3d43.7633488!4d26.6789792> (26.06.2017)
- EK 1. Harita, <http://tarihvedenedeniyet.org/2009/10/bulgaristan-eyaleti.html> (13.07.2017)
- EK 2. Fotoğraflar, <http://www.retrobulgaria.com> (5.10.2015)
- EK 2. Fotoğraflar,
<https://www.facebook.com/ErgeneBulgaristanGocmenleriDernegi/photos/pcb.736173803235667/736173423235705/?type=3&theater> (8.8.2017)
- EK 2. Fotoğraflar,
<https://www.facebook.com/ErgeneBulgaristanGocmenleriDernegi/photos/pcb.736173803235667/736173449902369/?type=3&theater> (8.8.2017)
- İlhan, N. (2009). *Türk Dilinde Çokluk*. Elazığ: Manas.
- İlhan, N. ve Kabadayı, C. (2017). *Türk Dilinde Olumsuzluk*. İstanbul: Kesit.
- Kalay, E. (1998). *Edirne İli Ağzları*. Ankara: TDK.
- Karaağaç, G. (2009). Edat Üzerine Düşünceler, *Gazi Türkiyat*, 5, 157-169.
<http://turkiyat.gazi.edu.tr/posts/view/title/gazi-turkiyat-guz-2009-sayi-5-33576>
- Karahan, L. (2011). Yükleme (accusative) ve İlgi (genetive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ, 211-218.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK.
- Karahan, L. (2014). Terimlerde Kapsam Sorunu: “Zarf” Örneği. VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (4-7 Aralık 2013, Bursa), *Bildiri Kitabı*, 931-937.

- Kenesbayoğlu, K. vd. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, H. Oraltay-N. Yüce-S. Pınar (çev.). Ankara: TDK.
- Kiel, M. (1994). Deliorman. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 9, s. 141-144). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c09/c090104.pdf>
- Korkmaz, Z. (1959). Türkçede -acak / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/1-2, 159-168.
- Korkmaz, Z. (1960). Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 173-180.
- Korkmaz, Z. (1976). Anadolu Ağzları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1975-1976, 143-172.
- Korkmaz, Z. (1994a). *Bartın ve Yöresi Ağzları*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (1994b). *Güney-Batı Anadolu Ağzları*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (1994c). *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2010). Anadolu ve Rumeli Ağzlarının Dayandığı Temeller, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2007/1, 87-110.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Kowalski, T. (1940) Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili. Ö. Faruk Akün (çev.). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (2-3), 477-500. <http://dergipark.gov.tr/iutded/issue/17040/177925>
- Memişoğlu, H. (2007). *Bulgaristan'da Türk-İslam Kültürü ve Sanatı*. *Türk Araştırma Serisi III*, İstanbul: İBB Kültür.
- Mollova, M. (1999). Balkanlarda Türk Ağzlarının Tasnifi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1996, 167-176.
- Mollova, M. (2012a). Balkanlarda Merkez Bölgede Gakçı Ağzlar, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 0 (6-7), 239-306.
<http://dergipark.gov.tr/iugaad/issue/1170/13817>
- Mollova, M. (2012b). Balkanlarda Türk e- Ağzları. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, 1973-74, 357-414. <http://dergipark.gov.tr/iugaad/issue/1172/13772>
- Nemeth, G. (1983). Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine. Vural Yıldırım (çev.). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1980-1981, 113-167.
- Nemeth, G. (2014). *Folklor ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*, Abdurrahman Güzel (çev.). Ankara: TDK.
- Olcay, S. (1995). *Doğu Trakya Yerli Ağzı*. Ankara: TDK.
- Özkan, F. (1997). *Osmaniye Tatar Ağzı*. Ankara: TDK.
- Özkan, İ. (2008). *Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.

- Rodoplu, F. (2013). Türklerin Balkanlardaki Manevî Nüfuzu Olan Şeyh Ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2, 2, 115.
- Salimehmed, N. (2006). *Bulgaristan Kırcaali İli ve Çevresi Türk Ağzı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Sarıkaya, M. (1998). *Güney Azerbaycan Türkçesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Sarıkaya, M. (2003). Muğla Ağzında Şimdiki Zaman Çekimi Üzerine. *TÜBAR*, XIV, 65-75.
- Sarıkaya, M. (2016). *Yukarı Arpaçayı Boylarının Söz Varlığı I, Kalıp Sözler*. Ankara: Vizyon.
- Şahin, H. (2005). Türkçede Zaman Belirleyicileri ile Kip ve Zaman Eklerinin Uyumu. *Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, 649-654.
- Şanlı, C. (1999). Anadolu ve Rumeli Ağızları'ndan Derleme Sözlüğüne Katkılar II. *Türk Dili*, 572, 670-680.
- Şimşir, N. B. (1985). Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu. *Bulgaristan'da Türk Varlığı*. Ankara: TTK.
- Şimşir, N. B. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi.
- Tacemen, A. (1991). *Bulgaristan Türkleri 1878-1990*. Adana: Adana Türk Ocağı.
- Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Ankara: TDK.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*, Veysel Atayman (çev.). İstanbul: Öncü.
- Toğrol, B. (1989). *112 Yıllık Göç (1878-1989)*. İstanbul: BÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens.
- Tulu, S. (2008). Anadolu ve Rumeli Ağızlarında (-i verir) Yapısı. *Karadeniz Araştırmaları*, 19, 129-136.
- Turan, Ö (1998). Balkan Türklerinin Dinî Meseleleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 266, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 197-216.
- Turan, Z. (2006). *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*. Ankara: TDK.
- Ulusoy, E. (2015). *Deliorman Türkleri Ağzı*. İstanbul: Sayfa.
- Ulusoy, E. (2016). *Deliorman-Jlyðozopue*. İstanbul: Sayfa.
- Üstüner, A. (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: TDK.
- Vatansver, E. (2008). *Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yalçın, E. (2009). Türk-Bulgar Ortak Kültürü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, 555-576.
- Yapıcı, A. İ. (2013). Aydın ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Şekilleri. *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-48.
- Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 192.

Yücel, Y. (1985). Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları, *Bulgaristan'da Türk Varlığı*.
Ankara: TDK, 87, 67-83.

EKLER

EK 1. Harita

EK 2. Fotoğraflar

EK 1. Harita

<http://tarihvedenediyet.org/2009/10/bulgaristan-eyaleti.html> (13.07.2017)

Harita Bulgaristan Eyaleti

EK 2. Fotoğraflar

<https://www.facebook.com/ErgeneBulgaristanGocmenleriDernegi/photos/pcb.736173803235667/736173423235705/?type=3&theater> (8.8.2017)

Fotoğraf 2.1. Yöresel kadın kıyafetleri - Deliorman

<https://www.facebook.com/ErgeneBulgaristanGocmenleriDernegi/photos/pcb.736173803235667/736173449902369/?type=3&theater> (8.8.2017)

Fotoğraf 2.2. Yer Sofrası - Deliorman

Fotoğraf 2.3. Osmanlı döneminde Razgrad ili

<http://www.retrobulgaria.com> (5.10.2015)

Fotoğraf 2.4.. Osmanlı döneminde Razgrad ili

<http://www.retrobulgaria.com> (5.10.2015)

Fotoğraf 2.5. Osmanlı döneminde Razgrad ili

<http://www.retrobulgaria.com> (5.10.2015)

Fotoğraf 2.6. Osmanlı döneminde Razgrad ili

Fotoğraf 2.7. İbrahim Paşa Câmii - Razgrad (1939)

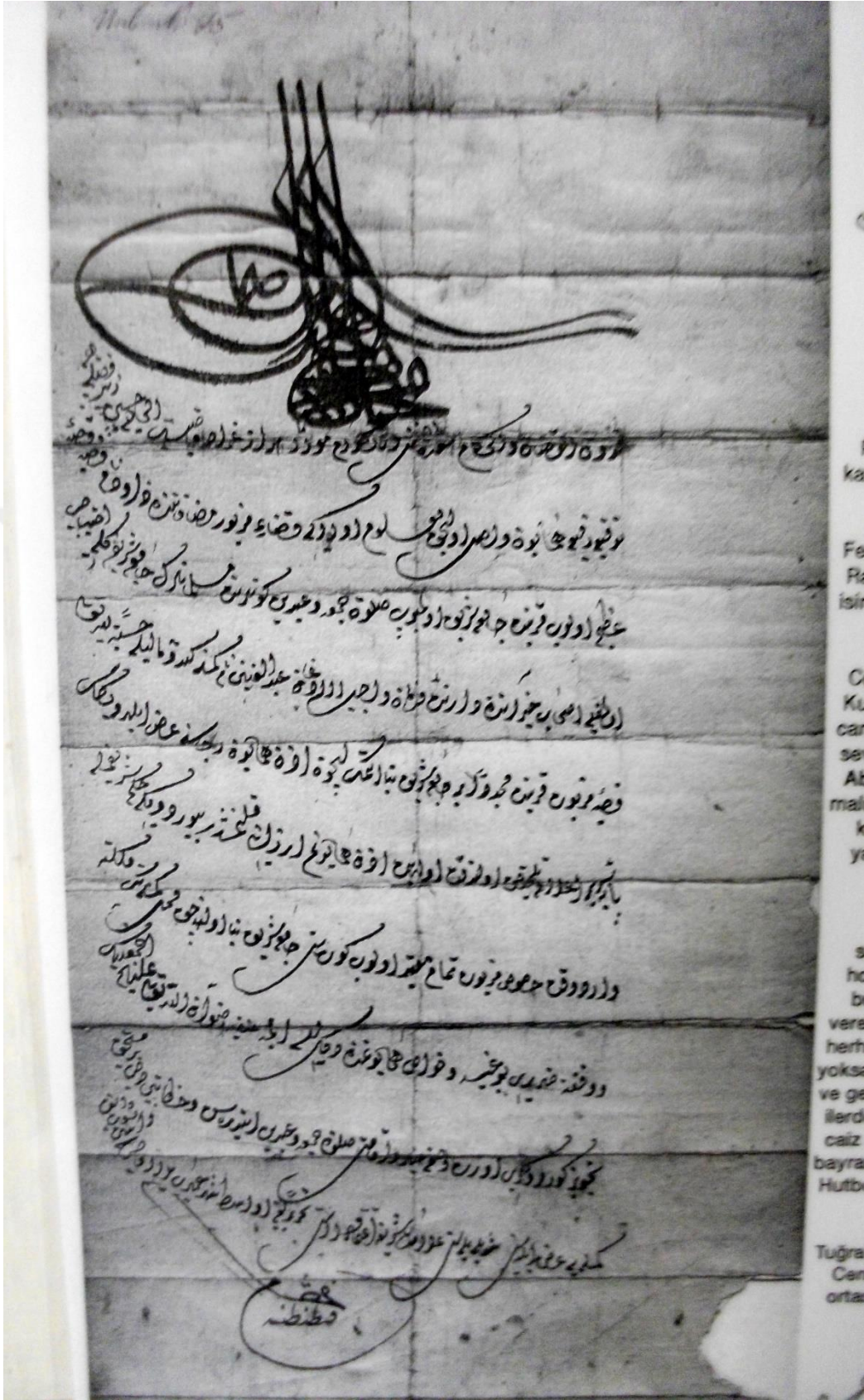
Fotoğraf 2.8. Zavet Merkez Câmii

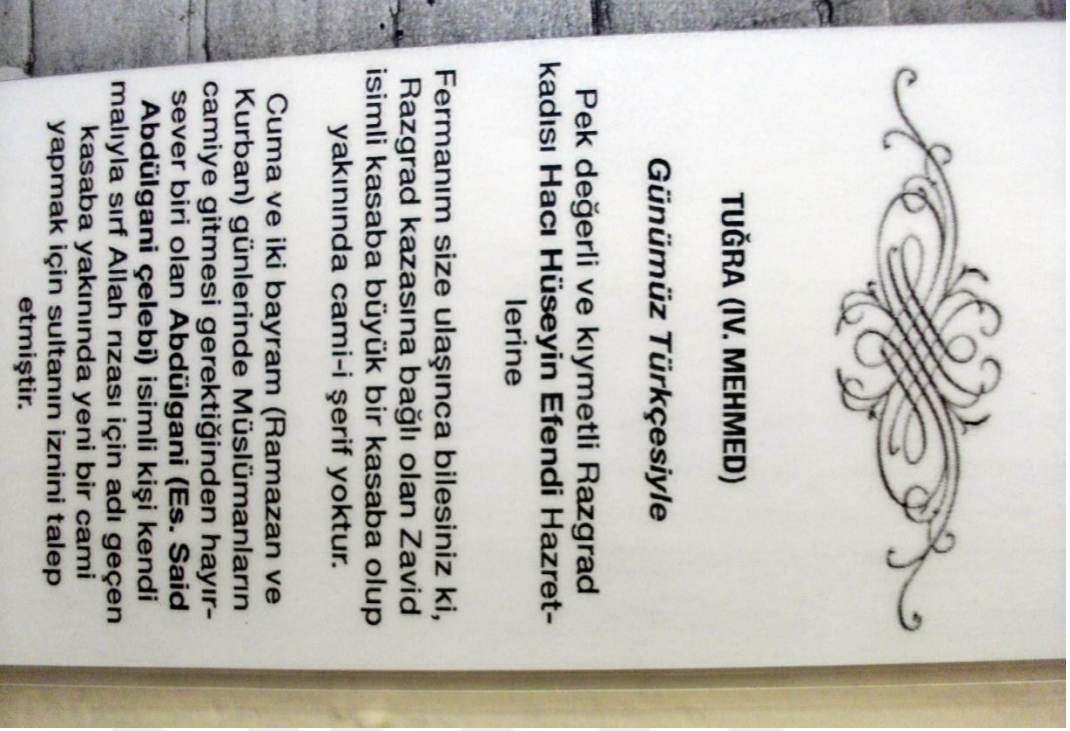
Fotoğraf 2.9. Câmii Avlusunda Yer Alan Eski Dibek Taşı

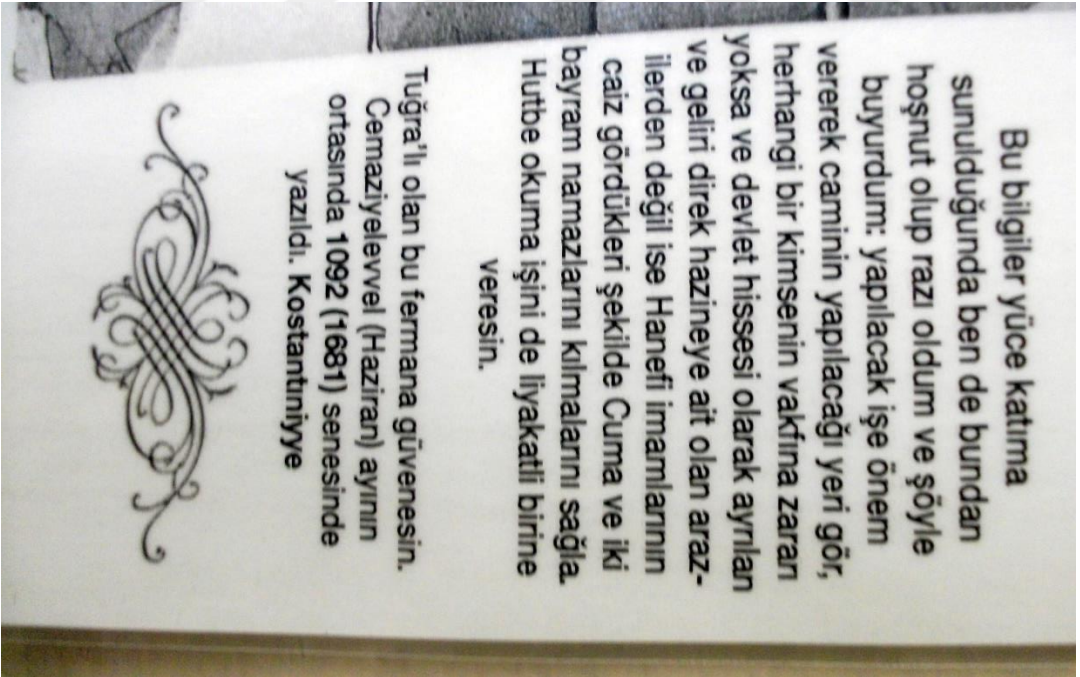
Fotoğraf 2.10. Eski Mezar Taşı

Fotoğraf 2.11. IV. Mehmed'in Zavet Câmii'si Hakkındaki Fermânü

Fotoğraf 2.12. Fermanın Türkiye Türkçesine Aktarılmış Hâli

Fotoğraf 2.13. Fermanın Türkiye Türkçesine Aktarılmış Hâli

Fotoğraf 2.14. Eski Türk Mezarlığı - Zavet

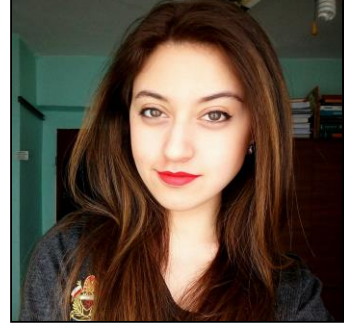

Fotoğraf 2.15. Eski Türk Mezarlığı - Zavet

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Neşe Haliloğlu
Doğum Yeri ve Yılı : Yenimahalle/1992
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : nesehaliloglu@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans: Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2010-2014.

Yüksek Lisans: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2014-2017.